

carrer dels arbres

Revista digital d'història
i patrimoni de Badalona

5

Editorial

Entalles i camafeus: el gravat de la glíptica i el metall a la ciutat romana de *Baetulo*

El vicus *Bitulone*: redescobrint la Badalona altmedieval (segles X, XI i XII)

La Badalona medieval a través dels pergamins de l'Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa

El mas Boscà: un exemple de l'evolució de la pagesia badalonina cap a la burgesia barcelonina

Martí Ferreras Soler, metge de Badalona i soci íntim de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona

Badalona en l'època del baró de Maldà

L'Ajuntament de Badalona des de l'establiment de l'estat liberal fins a la Revolució de Setembre (1835-1868)

Pau Brugueras Costa, sindicalista i "republicà d'antany"

museubadalona

5

carrer dels arbres

Revista digital d'història i patrimoni de Badalona

carrer dels arbres

Revista digital d'història i patrimoni de Badalona

Quarta època, núm. 5, 2020

Direcció: Margarida Abras

Coordinació: Montserrat Carreras

Consell de Redacció: Margarida Abras, Montserrat Carreras,
Clara Forn, Esther Gurri, M. Dolors Nieto

Maquetació: Albert Navarro

Correcció de textos: Margarida Abras, Aina Cartagena,
Núria Sadurní

Agraïm la col·laboració del Centre de Normalització Lingüística de Badalona i Sant Adrià

Difusió: Esther Espejo, Francesca Garcia, Núria Sadurní

Edita: Museu de Badalona

Plaça Assemblea de Catalunya, 1

08911-Badalona

telèfon: 93 384 17 50

www.museudebadalona.cat

e-mail: info@museudebadalona.cat

Carrer dels Arbres no es fa necessàriament responsable de l'opinió que expressin els articles signats

Fotografia de portada: Treballadors a l'era de la masia de Can Peixau en un moment de descans.

Autor desconegut. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs.

-
- 5** **Editorial**
-
- 7** **Entalles i camafeus: el gravat de la glíptica i el metall a la ciutat romana de *Baetulo***
Sílvia Vila Jabardo
-
- 34** **El vicus *Bitulone*: redescobrint la Badalona altmedieval (segles X, XI i XII)**
Inmaculada Richaud López
-
- 51** **La Badalona medieval a través dels pergamins de l'Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa**
Carles Díaz Martí
-
- 69** **El mas Boscà: un exemple de l'evolució de la pagesia badalonina cap a la burgesia barcelonina**
Miquel Estruch i Traité
-
- 93** **Martí Ferreras Soler, metge de Badalona i soci íntim de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona**
Àngel Manuel Hernández Cardona
-
- 109** **Badalona en l'època del baró de Maldà**
M. Dolors Nieto Sabater
-
- 128** **L'Ajuntament de Badalona des de l'establiment de l'estat liberal fins a la Revolució de Setembre (1835-1868)**
Francesc Palacio i Serra
-
- 159** **Pau Brugueras Costa, sindicalista i "republicà d'antany"**
Jordi Albaladejo Blanco
-

EDITORIAL

El Museu ha tancat l'any 2019 amb un rècord pel que fa a les visites guiades, que han superat el nombre de 33.000 usuaris, i que confirmen que les Termes i el *Decumanus*, així com —en menor mesura— la Casa dels Dofins i el Jardí de Quint Licini, són un destí triat per moltes persones, sens dubte gràcies a la museografia, molt entenedora i didàctica, però també al bon servei dels guies.

Les exposicions i les conferències han estat molt ben acollides. És el cas de *La gran il·lusió. El cinema a Badalona 1898-1975*, exposició inaugurada el 2018, que va continuar rebent nombroses visites, inclosa la del crític Jaume Figueras. L'autora del llibre que va donar lloc a la mostra, Núria Casals, va ser guardonada amb el premi Film i Història per la millor recerca d'un tema cinematogràfic en l'àmbit de Catalunya. I va ser just l'èxit d'aquesta mostra que ens va portar a prorrogar-la, i això va provocar que el Museu obrís un segon espai expositiu a la planta baixa. Inaugurat amb *Ortuño. Obra pictòrica*, es va veritablement consagrar amb *Bacus. Les màscares del déu*, que a l'estiu també es pogué veure al MAC-Empúries i que posteriorment ha estat sol·licitada per altres museus. Acompanyada d'un catàleg, aquesta exposició reunia una seixantena de peces de tretze museus catalans i va ser visitada, al nostre Museu, per gairebé 7.000 persones.

A punt de començar l'estiu, vam presentar *El Modernisme i les Flors*, exposició itinerant de la Xarxa de Museus de la Diputació i del Museu d'Esplugues, que vam complementar amb elements d'estil modernista procedents de la fàbrica i botiga de La Sopera i del restaurant de Can Ramonet.

A la tardor, el programa d'exposicions es va reprendre amb *Estels, ermites i esglésioles de la Serralada de Marina*, recull de fotografies nocturnes de Mariano Pagès, obtingudes a partir d'una tècnica especialment desenvolupada per l'autor. I abans d'acabar l'any, encara es van presentar dues mostres més: a la sala d'exposicions, la dedicada a Enric Giralt, on es podia veure més d'un centenar de fotografies de l'època de la Transició, fetes per aquest enyorat periodista badaloní, el fons del qual ha estat donat al Museu per la seva família. A la planta baixa vam tenir *El diamant de Badalona. 150 anys d'Anís del Mono*, produïda amb el patrocini del Grup Osborne, actual propietari de la fàbrica badalonina, que també va assumir la publicació d'un atractiu llibre sobre la marca, en el qual va col·laborar personal del Museu. L'exposició, un resum de la història d'aquest anís, d'un gran impacte visual, s'adaptarà en un futur per tal que pugui ser mostrada al Puerto de Santa Maria, seu de la Fundación Osborne.

Altres activitats a remarcar són la *Magna Celebratio*, festival romà que vam voler dedicar al déu Bacus coincidint amb la corresponent exposició; el Dia Internacional dels Museus, en el qual vam tenir el privilegi de comptar amb Josep M. Padrós, antic director del Museu, que ens va oferir la seva visió sobre l'arqueologia badalonina. I, com ja és habitual, vam celebrar també la Nit dels Museus, durant la qual vam rebre més de 5.000 visites. Igualment, les Nits d'Estiu a l'Anís del Mono es van celebrar amb el mateix, i notable, èxit dels darrers anys.

El Museu també va voler recordar, amb motiu del bicentenari de la seva mort, la figura del baró de Maldà, tan vinculat a la nostra vila —on venia a passar temporades a Can Peixau, finca de la seva propietat— amb un cicle de tres conferències, molt concorregudes.

En el capítol de les publicacions, a banda de les vinculades a les exposicions, cal destacar la que el Museu va dedicar a Enric Sió amb motiu de la mostra organitzada pel Centre Cultural El Carme. En aquest cas, el Departament de Cultura de l'Ajuntament i el Museu, que ens coordinem habitualment, vam sumar esforços per subratllar la importància d'aquest pioner del còmic, badaloní de fama internacional. El Museu també va voler recordar el Dr. Ramon Bassols Genís amb motiu del centenari del seu naixement. Escrit per la seva filla gran, M. Antònia Bassols Farrés amb la col·laboració de Núria Sadurní, companya del Museu, el llibre ens aproxima a un personatge d'una qualitat professional i humana fora del comú i ens acosta també a tota una època que ja forma part de la nostra història.

D'una altra banda, les intervencions arqueològiques han proporcionat troballes interessantíssimes. El solar conegut com *l'Estrella* va posar al descobert una important vil·la destinada principalment a la producció de vi i va proporcionar algunes peces excepcionals, com una llàntia en forma de gladiador —considerada per la Generalitat com una de les més notables troballes arqueològiques fetes a Catalunya durant l'any— o una inscripció amb el nom de *Marcus Porcius*, un productor de vi ja molt conegut per l'arqueologia badalonina. A més, en un solar proper, es va trobar un tram de la Via Augusta i restes de diferents edificis. Aquestes i altres intervencions portades a terme durant l'any estan en estudi i ben aviat podrem compartir l'autèntic abast de totes les descobertes.

La feina que anomenem interna, la que no arriba al públic de forma immediata, però imprescindible per a tot allò que emprèn el Museu, també ha avançat a bon ritme. A destacar que s'ha remodelat la 4a

planta, que allotja l'Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona, obert a la consulta pública, i que s'ha portat a terme la digitalització del setmanari badaloní *El Eco de Badalona*, el primer de la història local, a fi que es pugui consultar en línia a partir del 2020. També s'han digitalitzat gairebé 1.500 negatius fotogràfics que anirem compartint amb el públic a través del web i les xarxes socials.

Precisament l'activitat en línia és un vehicle cada dia més utilitzat com a forma de comunicació: els àlbums flickr amb fotografies de l'Arxiu d'Imatges sempre són esperats, mentre el mateix espai web i les xarxes socials, aquest 2019, han sumat més de 122.000 visites. Ja no són mitjans del futur, ho són del present, i el Museu de Badalona s'hi troba plenament immers.

M'agradaria acomiadar aquest editorial agraint la feina de tothom qui ha contribuït a fer possible tot el que hem portat a terme, i molt especialment a les persones voluntàries que col·laboren a l'Arxiu d'Imatges i al Grup de Reconstrucció Històrica, sense el qual la *Magna Celebratio* seria gairebé impossible. I voldria també recordar la darrera activitat del Museu de l'any 2019: un concert de Nadal que el Conservatori ens va oferir al *Decumanus* en doble sessió, i que volem que tingui continuïtat els propers anys.

Només ens queda convidar-vos a llegir les pàgines que segueixen, i aquí també hem d'agraciar la feina, excel·lent, de totes les persones que hi han aportat articles. Són el resultat d'hores d'estudi, de recerca i reflexió, que ens ajudaran a conèixer aspectes del nostre passat que, per molt remot que sigui, és sempre important per entendre el nostre present.

Museu de Badalona

ENTALLES I CAMAFEUS: EL GRAVAT DE LA GLÍPTICA I EL METALL A LA CIUTAT ROMANA DE *BAETULO*

SÍLVIA VILA JABARDO

Historiadora de l'art

Resum

Amb l'art del gravat de les pedres precioses i semiprecioses, a més dels metalls, la indústria de la joieria va experimentar un autèntic desenvolupament en les societats antigues, i els romans no en foren l'excepció. La glíptica mostra, a través d'una iconografia complexa, amb un estil i un detall més que destacats tot el recorregut de la història de l'art de les societats antigues en general i de la societat romana en concret. A través de les peces conservades a *Baetulo*, podem entendre millor els usos reals d'algunes peces i entendre-les des de la seva pròpia perspectiva.

Paraules clau

Glíptica, iconografia, gemmes, entalles, camafeus, anells, *Baetulo*, art romà.

Introducció

El present article és fruit de dos treballs, un primer de l'any 2013 (Màster d'Arqueologia Clàssica, URV-UAB-ICAC), i un segon de l'any 2018 (Màster Anàlisi i Gestió del Patrimoni Artístic, UAB) que buscava inventariar i conèixer en profunditat el treball del gravat en glíptica i els anells en el món romà, utilitzant el material que ha aparegut a la ciutat romana de *Baetulo*.

Per facilitar la lectura i el discurs expositiu, l'article s'organitza en diferents blocs temàtics que culminen en unes conclusions finals amb la voluntat d'ajudar a comprendre i a contextualitzar aquestes peces que, en un primer cop d'ull, poden semblar només objectes bonics d'abillament personal, però que, en realitat, contenen la història de tot un context cultural. Aquests blocs van precedits d'un breu catàleg que recull la informació essencial de les peces conservades al Museu de Badalona. Si bé no totes disposen de documentació estratigràfica, sí que es van trobar a les excavacions de la ciutat romana de *Baetulo*.¹

L'objectiu d'aquest article és exposar la informació estudiada en ambdós treballs, i actualitzar-la. No es tracta de fer un acurat catàleg de la col·lecció, sinó que el que pretenc és tenir en compte

el context arqueològic i la història general de la ciutat romana. Malgrat que pot semblar un matís poc important, en realitat és molt rellevant, ja que cal tenir en compte el gust personal del propietari i altres circumstàncies que envolten la peça.

El fil conductor que vincula totes les peces que s'analitzen en aquest article és el gravat, ja sigui sobre metall o bé sobre gemmes (pedres precioses). En el darrer cas, estaríem parlant de glíptica, és a dir, de l'art de gravar les pedres fines. De fet, totes les peces, excepte una, formen part d'aquest grup. L'excepció la forma un anell d'or que no té cap d'aquestes pedres encastades, sinó que té el gravat directament treballat sobre el metall.

Estem parlant, doncs, del que en el món de l'art considerem com a arts de l'objecte, antigament conegudes per la historiografia com a *arts menors*, ja que es consideraven menys importants que l'arquitectura, l'escultura i la pintura, conegudes com a *arts majors*. Afortunadament, la proliferació d'estudis envers aquest tipus de material ha demostrat el caràcter injustificadament pejoratiu d'aquesta nomenclatura en tant que la informació que transmeten i el valor que tenen en l'àmbit historicoartístic és molt destacat, ja que permeten entendre un aspecte de la quotidianitat de les societats antigues.

I, de fet, aquesta és la voluntat final tant d'aquest article com de les investigacions que el van precedir: utilitzar les gemmes de *Baetulo* per explicar aquestes peces en el seu context.

Ja per tancar aquest apartat, cal comentar que l'anàlisi gemmològica de les peces conservades al Museu de Badalona fou realitzada per la gemmòloga Montse Ferrer.²

1. CATÀLEG

La disposició de les peces respon a una organització temàtica segons la iconografia de cadascuna. Així, tenim: divinitats, retrats, animals i culte imperial.

1.1 La representació de les divinitats i els seus atributs

Les divinitats, tant les més importants o majors, com les menors, i els seus atributs habituals, van ser motius extremadament populars en la iconografia romana (Marshman 2015, p. 108). Sense deixar de tenir en compte que en el món romà era habitual que les imatges tinguessin múltiples significats, també és cert que s'ha detectat que determinats motius s'utilitzaven més dins d'una o altra categoria social: per exemple, les divinitats masculines eren el motiu més habitual en les peces utilitzades per homes, especialment Apol·lo i Júpiter (Swift 2017, p. 185, 187).

I. Venus *Anadyomene* en àgata o crisopras (MB 3300). Foto: Silvia Vila.

Lloc de troballa: c/ Termes Romanes, cantonada amb el c/ Laietània (1954).

Material i tècnica: àgata o crisopras gravada (entalla).

Origen del material: Xipre i Tràcia, entre d'altres.

Dimensions: 1,1 x 0,9 x 0,4 cm.

Cronologia: segle I aC-II dC: l'àgata verda o la crisopras només es va utilitzar en la glíptica romana durant aquesta forquilla cronològica (Thoresen 2017, p. 186).

Descripció: *Venus Anadyomene* (sortint del mar) que segueix la iconografia habitual: dona nua, dempeus, amb el cos lleugerament inclinat a l'esquerra amb un genoll flexionat, que es duu les mans al cap per tocar-se els cabells. La figura està flanquejada, a l'esquerra, per un petit Eros que s'alça cap a ella i que sembla oferir-li un objecte, probablement un mirall; i a la dreta, per una font en la qual reposen dos ocells.

Es tracta d'un model iconogràfic molt popular ja que es va representar de manera contínua durant més d'un mil·lenni (segle IV aC-VIII dC), ja que era un model molt versàtil: partint d'un element bàsic, en aquest cas el gest d'escórrer els cabells, els diferents elements que acompanyen la figura femenina podien variar, així com la posició del cos. És una iconografia que transmet de manera senzilla la idea i que, a més, dona llibertat a l'artista o a la persona que volia la gemma, per escollir variants sense modificar la idea del motiu representat. Segons els elements que acompanyaven la figura, no obstant això, es volia transmetre una o una altra idea: dofins, tritons, petxines i altres elements marins eren al·lusius al naixement de la deessa; gerres, miralls, fonts o similars contextualitzaven una escena d'abillament i *toilette* (Wardle 2010, p. 35-42).

II. Figura masculina dempeus en pasta vítria encastada en un anell d'or (MB 13989). Foto: Sílvia Vila.

Lloc de troballa: estació de metro Badalona Centre (2008), actual estació i plaça de Pompeu Fabra.

Material i tècnica: pasta vítria gravada (entalla) encastada en anell d'or forjat.

Origen del material

Origen del vidre: conca oriental de la Mediterrània.

Or: península Ibèrica, entre molts altres (les mines d'or eren abundants en època romana al llarg de tot el territori que ocuparen; la riquesa material de la península fou, de fet, un dels principals atractius d'explotació del territori pels romans).

Dimensions: anell: 1,8 x 1,6 cm (diàmetre intern), 2,3 x 2,3 cm (externes), pedra: 2,1 x 1,6 cm.

Cronologia: 100-75 aC fins al 50 aC, per estratigrafia.

Descripció: El gravat mostra una figura masculina dempeus que alça el peu dret per recolzar-lo en un objecte que sembla una pe-

dra, un tipus de banqueteta o quelcom similar. El cap gira envers la dreta i sembla tenir els braços oberts, malgrat que es fa difícil de precisar. Trobem representacions similars d'un gran nombre de déus (molt habitualment Neptú), deesses (Victòria, majoritàriament), herois (Hèrcules dóna paral·lels força semblants) i diferents personatges mitològics (sàtirs, per exemple) o, fins i tot, atletes.

El tema, grosso modo, el podríem incloure en el que anomenaríem *figures ideals*, representacions genèriques de divinitats i personatges heroics o bé la figura genèrica del guerrer, iconografia molt habitual en la glíptica (Rodà 2010, p. 43).

Sí bé, ara per ara, no podem filar més prim, sí que podem dir, gràcies a estudis recents que han començat a recollir dades estadístiques, que els motius iconogràfics més probables solen associar-se, generalment, a una iconografia masculina. Així mateix, si bé no és determinant, també s'ha pogut establir que el diàmetre intern dels anells que portaven els homes oscil·lava entre 1,6 i 2,2 cm (Swift 2017, p.165, 173-179). És molt probable, doncs, que el propietari d'aquesta peça fos un home.

III. Sàtir en ònix (MB 3818). Foto: Sílvia Vila.

Lloc de troballa: solar Duran (1988).

Material i tècnica: ònix gravat (entalla).

Origen del material: Índia i la península d'Aràbia.

Dimensions: 1 x 0,85 x 0,15 cm.

Cronologia: final del segle II-principi del segle III dC, per estratigrafia; per iconografia, època tardorepublicana o primers anys d'època imperial, quan eren més habituals les representacions de sàtirs i mènades en gemmes romanes.

Descripció: figura d'un sàtir que segueix el model iconogràfic omnipresent en la majoria de peces de glíptica d'època romana: una figura masculina de perfil, mirant a l'esquerra i nua, ja que s'aprecia el treball dels músculs del tors i els genitals, així com la cua perfectament visible a la part baixa de l'esquena. La figura està dempeus amb la cama esquerra avançada en actitud de moviment. El braç dret està completament estirat cap endavant, sembla que subjectant quelcom, probablement un gotim de raïm o flors, mentre que l'esquerra s'alça enrere formant quasi un angle recte i deixant la mà a l'alçada de la testa.

Els sàtirs o faunes formen part del que s'anomena *iconografia bàquica*, que està formada per tots aquells elements i divinitats que giren a l'entorn del déu Bacus, Dionís per als grecs, i el seu seguici, constituït per figures divines abocades a la dansa, la festa, el menjar i el beure. Una iconografia que pren molta força en una ciutat clarament marcada pel comerç vinícola com ho fou *Baetulo* i que, a més, viu el seu apogeu en època d'August, moment en el qual la iconografia dels sàtirs es va popularitzar en formar part del programa de propaganda política de l'emperador. Aleshores es popularitza el model iconogràfic que trobem representat en aquesta gemma, la figura més aviat estàtica del sàtir, amb un grapat de raïm en una mà, i el bastó de pastor o tirapeu, a l'altra. A vegades se'ls presenta acompanyats d'una cabra o d'un gos caçador. Així, s'al·ludeix a la natura idíl·lica que fou tema de campanya per a August,

que encarnava en la natura, la prosperitat de l'Imperi. Figures com el *Bonus Eventus*, Ceres o la Fortuna i l'Abundància, completaven aquesta iconografia pròpia d'època augustal (Henig 1997, p. 26).

IV. Bastó en obsidiana (MB 3936). Foto Belén Rodríguez. Museu de Badalona. AI

Lloc de troballa: plaça de Font i Cussó (1989).

Material i tècnica: obsidiana, decoració en relleu (camafeu).

Origen del material: Etiòpia, Grècia Turquia, Itàlia, entre d'altres.

Dimensions: 1,5 x 0,35 x 0,95 cm.

Cronologia: època d'August, per iconografia. En tant que l'objecte representat està clarament relacionat amb els sàtirs, agafaríem la mateixa periodització que en la peça anterior: és a dir, de final d'època republicana als primers anys d'època imperial.

Descripció: el bastó de pastor o tirapeu és aquell que està corbat a la part alta, com el que es representa en aquest camafeu. Aquest bastó constitueix un dels atributs més habituals dels sàtirs, juntament amb el pom de raïm o la capa de pell de cabra. Si bé no és habitual que es representi sense anar acompanyat de més referents, la popularitat de les representacions de sàtirs el feien, probablement, un objecte fàcilment identificable dins de l'imaginari romà.

Durant l'època d'August hi va haver canvis importants en l'èmfasi i el paper que tenien els sàtirs i les mènades en l'imaginari romà, habitualment associats a la idea de plaer i sensualitat que també encarnaven Dionís i les mènades en la iconografia grega. Aquest canvi s'explica per la nova actitud que els romans van adoptar davant la natura. El camp, el bosc, tot l'extraradi natural de la ciutat, va ocupar un rol central en la propaganda política i, per tant, en l'art i la literatura del moment. August havia recuperat la pau en el territori romà després de la guerra civil. Sota el seu lideratge la terra es va regenerar i els seus cultes religiosos ancestrals es van restaurar piadosament. En un marcat contrast amb el món grec, el camp es veia com quelcom amable amb aquells que hi vivien i s'hi alçaven altars; fins i tot aquells que habitaven les muntanyes van deixar de veure's com a salvatges i se'ls va començar a considerar pròspers ramaders que cuidaven els seus ramats. Així, Itàlia es va concebre com un país poblat no tan sols per pagesos feliços, sinó també pels sàtirs del mite que, com els agricultors, explotaven els recursos de la terra de manera tranquil·la i religiosa. El tipus omnipresent que es representa més sovint a les gemmes al llarg d'època romana és el que mostra un sàtir que sosté el bastó o tirapeu en una mà i un gotim de raïm a l'altre. El bastó o tirapeu tenia, de fet, el caràcter de símbol al·lusiú a la prosperitat, entre altres significats. Per ell mateix era una imatge iconogràfica poderosa i fàcilment identificable pels romans de l'època (Henig 1997, p. 25-26).

Pel que fa al material, si bé l'obsidiana era fàcilment disponible en època romana, també és cert que no era habitualment utilitzada en la talla de gemmes. Es conserven peces de vaixel·la d'aquest material que es relacionen amb el luxe (Thoresen 2017, p. 167). És evident, doncs, que no tan sols la iconografia d'aquesta peça és peculiar, sens dubte, l'elecció del material també ho és.

1.2 El retrat en la glíptica de *Baetulo*

Els retrats romans són realistes, detallats i modelats amb cura. Habitualment la historiografia ha estudiat amb més profunditat la retratística en els camafeus i sobretot la relacionada amb els retrats de la família imperial que es van utilitzar àmpliament en la societat romana. Estudis recents semblen concloure que els camafeus amb retrats d'emperadors i emperadrius s'utilitzaven habitualment com a regal per als seus seguidors, i també algunes peces formaven part del tresor imperial. Les entalles, en canvi, eren habituals per a un públic més ampli, ja fos com a segells o com a mitjà de difusió de propaganda política (Gołyźniak 2014, p.53, 56).

V. Retrat masculí en àgata blanca (MB 6499). Foto: Sílvia Vila.

Lloc de troballa: plaça de Font i Cussó (1997).

Material i tècnica: àgata blanca gravada (entalla).

Origen del material: principalment Turquia i les costes del Mar Negre.

Dimensions: 1,2 x 1 x 0,3 cm.

Cronologia: segona meitat del segle II dC, per estratigrafia; segona meitat del segle I aC fins a inicis d'època imperial, per estil, ja que aquesta manera de treballar el gravat, amb el nas prominent, l'ull en forma de triangle i, en general, una tècnica molt lineal i esquemàtica a base d'incisions rectes és pròpia d'aquests anys (Rodà 2010, p. 43).

Descripció: retrat masculí de perfil, mirant cap a l'esquerra i amb el que sembla una espiga de blat al darrere de la testa, que podria fer al·lusió a l'ofici del personatge representat. No podem apreciar més detalls que ens permetin aprofundir en la iconografia, no obstant això, l'àgata d'aquest color es reservava per representar una temàtica concreta. Les gemmes d'aquest color blanc tan característic solien reservar-se per tallar-hi divinitats principals. Quan s'utilitzava aquest tipus de pedra es buscava identificar aquesta característica tonalitat blanca amb el tema representat. (Alfaro 2001, p. 35). Per tant, podria ser que la imatge no fos la d'un retrat, sinó la representació d'una divinitat, de manera que l'espiga que es veu al darrere en sigui un atribut.

VI. Retrat femení en àgata de color ambre (MB 9296). Foto: Sílvia Vila.

Lloc de troballa: plaça de l'Assemblea de Catalunya, 8 (2005).

Material i tècnica: àgata de color ambre gravada (entalla).

Origen del material: nord de França, Turquia i l'Índia, entre d'altres.

Dimensions: 1,2 x 0,15 cm.

Cronologia: principi del segle I dC, segons iconografia i en base al pentinat.

Descripció: entalla gravada amb un retrat femení mirant cap a l'esquerra que presenta els cabells recollits en un pentinat característic. És difícil de determinar, ja que està representat de manera força esquemàtica, però sembla que es tractaria d'un pentinat de tipus *nodus*, que havia sigut molt popular durant la segona meitat del segle I aC, però que es va difondre amb força a partir del segle I dC en ser el pentinat escollit per Octàvia i Lívia, germana i muller d'August respectivament, en els retrats oficials. El pentinat consistia en la formació d'una baga de cabells a l'alçada del front (el *nodus*) que se subjectava amb una trena que baixava per darrere les orelles i es recollia en una castanyeta a la part baixa del cap (Claveria 2013, p. 44-45).

VII. Retrat masculí en cornalina (MB 7099). Foto: Sílvia Vila.

Lloc de troballa: plaça de Font i Cussó (2000).

Material i tècnica: cornalina gravada (entalla).

Origen del material: Grècia, Egipte, Aràbia i l'Índia.

Dimensions: 1 x 0,9 cm.

Cronologia: primera meitat del segle I aC, per estratigrafia; per iconografia, pel casc que porta la figura, és d'època republicana.

Descripció: retrat masculí mirant cap a la dreta amb un casc que recorda els d'època republicana.

Aquesta peça és estilísticament diferent de les anteriors. La talla no és esquemàtica, és més aviat tosca i fa molt difícil identificar els detalls de la figura. És per això que, ara per ara, no és possible parlar d'una identificació iconogràfica més acurada. Tot i així, podem considerar que, pel casc que porta, es podria correspondre a un guerrer i, pel tipus de material, hem de considerar-la com una peça de factura romana, ja que la temàtica (militar) i la pedra (cornalina) formaven part del seu imaginari habitual en la glíptica.

1.3 Els animals

La fauna fou un tema recurrent en la glíptica de totes les èpoques. És durant els últims anys del període hel·lenístic i durant el període d'August, que s'aprecia un clar interès per part dels artistes en la representació de la flora i la fauna. En el segon cas, que és el que ens interessa, aquest desenvolupament del món natural va lligat, segons semblen indicar els estudis, a la propaganda imperial (Sagiv 2018, p. 19-20).

VIII. Cérvol en cornalina (MB 3303). Foto: Silvia Vila.

Lloc de troballa: excavacions antigues.

Material i tècnica: cornalina gravada (entalla).

Origen del material: Grècia, Egipte, Aràbia i l'Índia.

Dimensions: 1 x 1 x 2,8 cm.

Cronologia: segle II-I aC per comparativa amb paral·lels que presenten una composició i un estil similars (Rodà 2010, p. 42). Estilísticament recorda el que Maaskant-Kleinrink va considerar dins l'estil itàlic *globolo*, inspirat en els escarabeus etruscs i datat pels volts del segle II aC.

Descripció: cérvol representat de perfil, mirant cap a l'esquerra, amb les potes alçades, en actitud d'avançar. La cornamenta de l'animal és perfectament visible, així com la línia de contorn que es dibuixa a la part inferior de la imatge, que pot ser indicador del terra o bé part de l'*exergo*, línia que sol envoltar l'extrem frontal de moltes gemmes.

Els cérvols eren animals habitualment associats a la caça, ja fos per esport o bé per la seva carn. Essencialment, però, eren al·lusius a Diana, la deessa de la caça, sovint representada acompanyada

d'un cèrvid en l'imaginari romà. (Toynbee 1996, p. 143). De fet, en tant que atributs de divinitats concretes, s'ha plantejat la possibilitat que l'elecció d'animals associats a una determinada figura divina per ser tallats en una gemma, podia indicar que el seu portador tenia una especial devoció cap a un déu o deessa en particular (Marshman 2015, p. 23).

En el món romà era habitual oferir un sacrifici a la protectora i vetlladora dels animals abans d'anar de cacera com un ritual que propiciés l'èxit en la caça i, posteriorment, la gratitud per l'animal abatut. La caça, per als romans, era quelcom relacionat amb l'aprovisionament d'animals per a l'arena, com a activitat associada amb l'exercici de la *virtus*, i també, evidentment, com a mitjà per aconseguir carn per menjar. Per tant, en certa manera, Artemisa en el món grec, o Diana en el romà, era una deessa vinculada a la prosperitat (Sagiv 2018, p. 55).

1.4 El culte imperial

El culte imperial és, en essència, el culte als emperadors i emperadrius divinitzats. Aquesta idea, al món romà, la inicia Cèsar quan va afirmar que la *gens Iulia* descendia directament de Venus, dea tutelar de Roma. Encetat el camí, August va prendre el relleu d'aquesta herència i va preparar un llarg procés propagandístic destinat a consolidar la seva posició política dins el naixent Imperi Romà (González 2015, p. 16).

És per això que, en general, aquest culte s'associa a l'àmbit públic, tot i que també va tenir una repercussió important en contextos privats. De fet, part de l'essència d'aquest culte residia a imbuir-se dins les cases, a arribar a ser molt més que un missatge de propaganda política. Per tant, no es estrany pensar que la seva iconografia pugui aparèixer en objectes relacionats amb l'àmbit quotidià d'ús privat (Solís 2012, p. 371-378).

IX. Victòria en ametista (MB 3301). Foto Antonio Guillén. Museu de Badalona. AI

Lloc de troballa: c/ Fluvià, 33 (Hort d'en Fluvià, 1972).

Material i tècnica: ametista gravada (entalla).

Origen del material: segons Plini el Vell, l'ametista procedia d'Aràbia, Armènia, Egipte i Xipre, entre d'altres (NH XXXVII, 170).

Dimensions: 1,7 x 1,1 x 0,6 cm.

Cronologia: segle I aC-I dC, segons la iconografia, romana imperial.

Descripció: el gravat de la peça mostra la imatge d'una Victòria alada, una deessa pròpia de l'imaginari romà que fou assimilada amb la *Niké* grega. La trobem representada com una figura femenina dempeus, mirant cap a la dreta, i vestint un *peplos* grec que alça lleugerament amb la mà esquerra, marcant clarament la forma de les cames, mentre que amb la mà dreta subjecta el que sembla una palma. Al cap hi duu o bé un tipus de casc, un recollit trenat o una corona de llozer, símbol de la victòria. Resulta difícil de precisar malgrat que el detall estilístic de la peça està molt ben aconseguit. A l'esquena s'aprecien perfectament les ales,

amb un detall corbat a la part superior que sembla purament decoratiu i que es podria correspondre a una moda o a una llicència artística del fabricant. Es tracta d'una iconografia amb una àmplia trajectòria al món grecoromà.

Pel que fa a la forma de gemma, és ovalada, de grans dimensions i, malgrat que està polida, no és plana. L'acabat no és l'habitual per a una peça pensada per anar encastada en un anell, ja que sol tenir una de les cares planes.

La Victòria alada és un dels temes més representats en la glíptica d'època imperial. La figura de la Victòria afavoria l'èxit d'aquella persona que la portés prop del seu cos (Alfaro 2001, p. 36).

Si bé a simple vista sembla que la iconografia de la peça és habitual, té un parell de detalls que la distingeixen: la primera, és l'ala, que es representa oberta, alçada cap amunt i acabada amb una voluta; la segona rau en el gest que fa amb la mà dreta de recollir-se la tela de la part inferior de la roba, de manera que la cama queda perfectament delineada. Si comparem aquests detalls iconogràfics amb paral·lels en la numismàtica, el detall de les ales és habitual quan la dea es representa com a epítet d'una divinitat major, actuant com a clara al·lusió a la victòria i el poder. En referència al detall de la roba, cal dir que és poc freqüent en la iconografia de la Victòria, però és molt habitual en les representacions de *Spes*, la personificació de l'Esperança, coneguda com a *Elpis* en el món grec.

Les virtuts, especialment la Victòria i la *Spes*, es van promoure amb força durant l'Imperi, com hem pogut veure, justament, en les representacions del revers de les monedes. De fet, fou durant l'Imperi quan *Spes* es va transformar en una extensió de la personalitat de l'emperador, de la iconografia associada a la seva persona, és a dir, es va convertir en un element del culte

imperial. Començant amb August es parlava de la *Spes Augusta*, en referència a l'esperança d'una promesa de prosperitat per a tots els romans propiciada per l'emperador i els seus successors (Tataranni 2013, p. 67). Per tant, no seria estrany pensar que l'ametista de *Baetulo* encarnava la concepció de la Victòria associada a la figura de l'emperador en relació a aquesta *devotio* que es va consolidar en època d'August.

X. Elements de prosperitat i abundància en ònix (MB 3299). Foto: Sílvia Vila.

Lloc de troballa: Torre Vella (1982), actual plaça de Font i Cussó.

Material i tècnica: ònix gravat (entalla).

Origen del material: Índia i la península d'Aràbia, entre d'altres.

Dimensions: 1,2 x 1 x 2,5 cm.

Cronologia: segle I-II dC, per estratigrafia.

Descripció: habitualment s'ha considerat una peça gravada amb motius associats a l'abundància, la prosperitat i la felicitat, com alguns dels representats, una cornucòpia, una ara d'altar amb una serp enrotllada i un corb.

Es tracta d'una gemma de forma ovalada i polida per ambdues cares. Aquest tipus d'acabat suggereix que fou pensada com a pedra d'anell, ja que facilita l'encastat en una estructura metàl·lica.

Portar una imatge de la Fortuna era considerat una manera d'atraure-la, de tenir-la sempre propera. La deessa simbolitzava, amb el timó de la nau i la cornucòpia, el bon auguri, la seguretat dels viatgers i la riquesa, en aquest cas per al portador de l'entalla. El tema és molt comú també en monedes (Alfaro 2001, p. 33-34).

De fet, una peça trobada a Anglaterra i estudiada per M. Henig presenta una composició molt similar a la gemma de *Baetulo* i es descriu d'aquesta manera: "Symbols connected with Apollo: a raven on an altar, palm branch, cornucopia and corn-ear? [...] I think the corn ear is on a globe. It is definitely onyx. Having seen the original I'd put it in the late 1st/early second century. On this gem the plant looks more like a palm of victory. The corn ear and cornucopia are simply symbols of prosperity. Indeed this whole class of gems are symbols of prosperity common for seals".

És especialment interessant la vinculació que fa dels elements representats amb la figura d'Apol·lo ja que, dins de la propaganda que August va promoure vers la seva persona, les divinitats ja no encarnaven una història mítica, sinó que representaven valors i forces que només es podien reconèixer a través de determinats atributs. Per això, els models iconogràfics desenvolupats al llarg de l'època imperial es basaven en la iconografia eclèctica i de múltiples significats. I aquest fet ens interessa i ens fa vincular la peça al culte imperial, perquè va ser justament ell, el déu en el qual August es va emmirallar per generar tota la seva propaganda

política, i ho va començar a fer molt aviat i tenia sentit, atès que ja en temps de Sul·la, Apol·lo i tots els seus símbols (trípode, sibilla, cítara, esfínx) apareixien a les monedes com a promesa d'un futur millor (Zanker 2008, p. 209-210).

XI. Àguila imperial en anell d'or (MB 3298)

Lloc de troballa: c/ Sant Josep i de Rosés (1979).

Material i tècnica: or forjat i gravat.

Origen del material: la península Ibèrica, entre d'altres.³

Dimensions de la peça: 1,5 x 1,3 cm (diàmetre intern), 1,7 x 1,5 cm (externes).

Cronologia: segle I aC. Romana imperial, per iconografia.

Descripció: anell d'or treballat amb la tècnica de la fosa, que mostra un gravat, molt ben aconseguit estilísticament, d'una àguila imperial mirant cap a l'esquerra, en actitud de repòs, i amb el pic obert. Les potes de l'au s'assenten sobre el que tradicionalment s'ha descrit com a arc de Júpiter, malgrat que segurament seria més correcte considerar-lo com a

llamp de Júpiter, un atribut més propi del pare dels déus. Es tracta d'una iconografia molt habitual en època romana, que durant la república s'associava a Júpiter i en època imperial es va equiparar a l'emperador i al poder de l'Imperi romà.

El diàmetre intern de la peça, detallat anteriorment, és molt petit. Això ens ha de fer pensar en dues possibilitats: si fou dissenyat per ser portat, només l'hauria pogut lluir una escultura o bé un nen; però el més probable és que simplement es portés lligat al coll a mode de penjoll, ja que les característiques generals de la peça ens fan pensar que el propietari devia ser un home adult que molt probablement l'utilitzaria com a segell per a la certificació de documents.

Museu de Badalona. Al. Foto: Antonio Guillén.

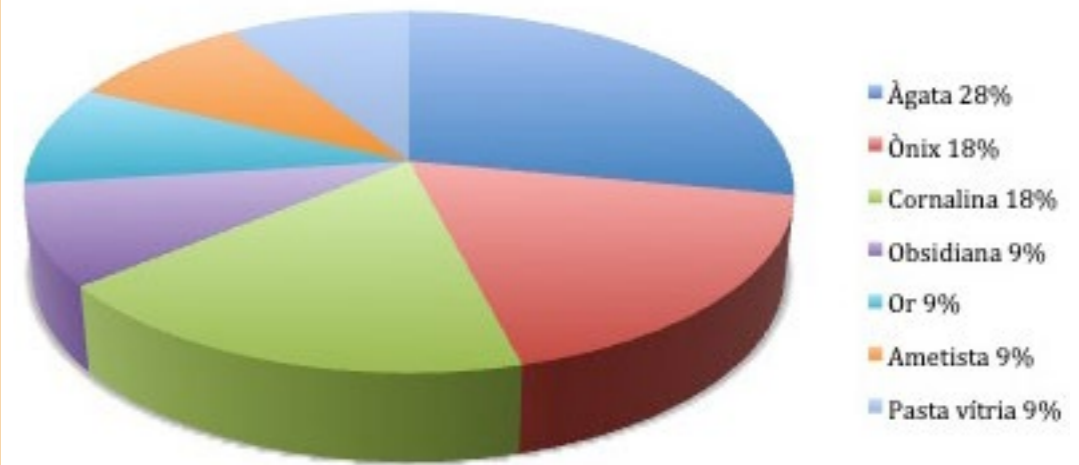
2. Qüestions generals

La glíptica o gliptografia es defineix com l'art de gravar sobre pedres fines. En arqueologia utilitzem aquest concepte per fer referència a la talla sobre pedres precioses o semiprecioses, i es distingeix el gravat al buit o en negatiu, denominat entalla, del gravat al relleu o en positiu, el camafeu. Els grecs ja utilitzaven aquesta distinció amb la terminologia *diaglíptica* i *anaglíptica*, respectivament. No obstant això, avui dia, s'utilitza el mot *entalla* amb un ús més global ja que, si consultem un diccionari, veurem que es pot aplicar, de manera general, a qualsevol tall o osca que es fa en una pedra, peça de fusta o de metall. Per això no és estrany trobar la paraula *entalla* en relació a anells de metall que tenen iconografia incisa, com el d'or que es conserva al Museu de Badalona, citat a l'apartat anterior, o bé el cas d'una peça similar (en iconografia i material) que se cita en els estudis de glíptica de la Universitat de València (Alfaro 2001, p. 11-12, 20).

Cal dir que no disposem de fonts informatives directes referents als mètodes de treball de la talla de pedres dures a les primeres èpoques, a les tradicions més antigues, però sembla que fou un art en el qual els instruments de gravat i les tècniques no van variar gaire al llarg del temps, i en diferents contextos culturals es van utilitzar maneres de fer semblants (Casal 1990, p. 28).

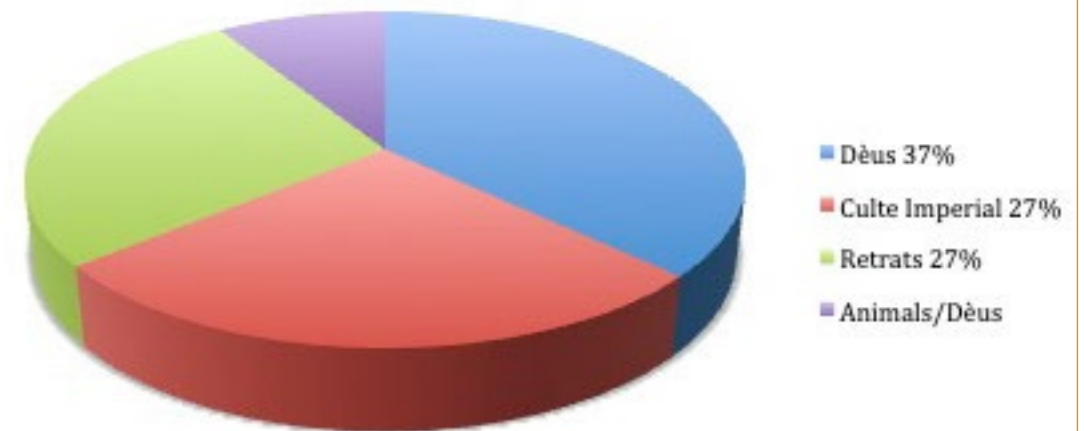
Un problema recurrent relacionat amb els estudis de glíptica que cal tenir en compte és la nomenclatura de les gemmes. Cal tenir present que la manera d'identificar pedres precioses i semiprecioses a l'antiguitat no és la mateixa que utilitza la geologia moderna. Això comporta una gran confusió en l'àmbit de la investigació, ja que és necessari considerar amb cura la informació de les fonts, equiparant-la a la de la geologia actual per tal d'estrènyer el marge d'error tant com sigui possible,

Materials de les entallades i el camafeu

Gràfica del percentatge de materials de les entalles i el camafeu de Baetulo.

Percentatge d'entallades de Baetulo segons la iconografia

Gràfica del percentatge d'entalles de Baetulo segons la iconografia.

malgrat la dificultat que això comporta: per exemple, Plini el Vell (NH XXXVII, 31) considera la cornalina i la sarda com la mateixa pedra, mentre la geologia les considera diferents per la seva gamma cromàtica, ja que ambdues són quars translúcids, però la primera varia del vermell al groc daurat, i la segona, del castany grogós al color de la mel (Casal 1990, p. 33-34).⁴

L'art de la glíptica va assolir el màxim apogeu durant els segles V-IV aC dins del món grec i en la tipologia de les entalles. Cal tenir present que, a Grècia, a diferència del que passarà a Roma, l'ús de les pedres tallades no estava tan vinculat al poder, no era quelcom restringit sinó que tot aquell que ho pogués pagar podia portar una peça de glíptica. Amb les campanyes de conquesta d'Alexandre el Gran, la varietat de materials utilitzats en la glíptica, així com la iconografia, es va enriquir i va establir les bases d'una nova manera de tallar que van donar lloc al camafeu. No obstant això, si bé es van fabricar peces excepcionals, en general, es diu que sota l'ala de la cultura romana, el camafeu es va perfeccionar i va superar la tècnica desenvolupada en època hel·lenística. Si podríem afirmar que l'edat d'or de les entalles es va donar en època grega, també podríem dir que l'època més reeixida dels camafeus fou l'època imperial. Van ser les peces d'aquest moment les que van servir de referència als gravadors del Renaixement. Des d'un punt de vista iconogràfic, els romans van popularitzar la glíptica com a mitjà de representació del retrat, així com de les divinitats que els eren pròpies i més representatives, com la tríada de Júpiter, Juno i Minerva. El col·leccionisme d'aquestes peces es va popularitzar i, probablement en època d'August, es va crear un nou mètode pensat per tallar petites àgates denominat *nicolo*.⁵ També del mateix període daten les conegudes com a *Gemma Augustea* i *Agathe de la Sainte-Chapelle*, dos dels camafeus més famosos del món (Ochando i Moreno 2001, p. 52-55).

En relació als materials utilitzats, sabem que la cornalina fou una de les pedres preferides pels romans en l'art de la glíptica, així com l'àgata i l'ònix. L'obsidiana, si bé es podia aconseguir amb facilitat, s'utilitzava poc en la glíptica (Thoresen 2017, p. 167-168). La quantitat de peces catalogades documenten aquest gust estètic. Cal tenir en compte que factors com la disponibilitat d'una mina o la proliferació de gemmes gravades d'èpoques anteriors d'un determinat mineral no justifiquen el seu ús en època romana. Si bé factors com la duresa o la disponibilitat de la font primària eren rellevants, no sempre havien de ser determinants. Els romans tenien el seu propi gust estètic i iconogràfic que també traslladaven a l'art de la talla de gemmes.

Durant els primers anys de l'Imperi romà es va mantenir l'ús de pedres excepcionals, iniciat a mitjan-finals de l'època hel·lenística, sobretot durant la dinastia julioclàudia, i va perdurar, més o menys, fins a les primeres dècades del segle II dC, pels volts de les dinasties de Trajà i Adrià. A partir de llavors, si bé les gemmes precioses més rares, com els safirs, per exemple, mai desapareixen del tot dins l'Imperi, sí que va decaïent l'ús de pedres excepcionals en la glíptica, i també la qualitat i la selecció de materials disminueixen cap a final del segle II dC. En aquests moments, decau l'ús de les gemmes com a segell; predominen els segells metàl·lics i es reutilitzen gemmes gravades amb anterioritat. Al segle III, la producció de glíptica decau de manera evident en relació al canvi que es viu en tot el context de la societat romana dins el que es coneix com la crisi del segle III, que marca un punt i a part en la producció i desenvolupament de les peces de glíptica a l'antiguitat (Thoresen 2017, p. 169).

3. Funcionalitat

Ser el propietari d'una pedra gravada era quelcom rellevant en el món romà; tenia un caràcter personal, distintiu, que podia relacionar-se amb les tradicions familiars o les creences personals de qui la posseïa. Si es tenia un càrrec administratiu, militar o en una empresa, aquestes peces s'utilitzaven com a segell, però també com a ornament, o bé com a amulet, amb un valor apotropaic o fins i tot màgic (Graells 2011, p. 25).

Si bé hem de dir que no totes les gemmes gravades s'encastaven en anells, sí que era freqüent que fos així i, en aquests casos, podem considerar una quarta funció: com a aliança, és a dir, símbol d'un compromís i/o matrimoni.

Com a segell

Un segell és, segons la definició de l'enciclopèdia, una “matriu, tòrcul o altre estri, generalment de metall o de cautxú, que porta gravats en relleu dibuixos, lletres o altres signes característics i propis d'una persona o institució”.

La talla i el poliment de superfícies dures per obtenir un disseny susceptible de ser estampat en una superfície dura té els antecedents a l'antiga Mesopotàmia. Allà es van desenvolupar els anomenats *cilindres-segell*, peces cilíndriques tallades (en negatiu) que s'utilitzaven per traçar una composició rectangular que s'imprimia sobre el fang tendre (Alfaro 2001, p. 12).

Els segells van sorgir i es van desenvolupar en un context molt determinat: en unes societats majoritàriament analfabetes, els segells servien per identificar amb facilitat l'autenticitat d'un objecte determinat, així com les propietats reials o d'alts dignataris, o bé constituïen una imatge de prestigi per a determinats objectes amb finalitats comercials (Alfaro 2001, p. 17).

L'ús de la glíptica com a segell apareix documentat des d'antic (Mesopotàmia, Egipte, Grècia) i, de fet, era molt habitual. Qual-sevol entalla era susceptible d'ésser utilitzada com a segell, de manera que sempre mostren una imatge en negatiu que, un cop estampada, dona lloc a la mateixa imatge en positiu. Ara bé, per les característiques exposades, és evident que només una entalla podia utilitzar-se com a tal; mai un camafeu, ja que la seva superfície està tallada amb volum i no en negatiu.

Fou durant l'època hel·lenística que el treball del gravat en entalles va viure un període realment reeixit, ja que l'art de la glíptica i la joieria es va desenvolupar seguint els estils escultòrics i va donar lloc a peces increïblement sofisticades. Foren el principal referent a l'hora de treballar les gemmes romanes no tant per influències artístiques, que també, sinó perquè la majoria de gravadors de gemmes, en època romana, eren grecs. Si bé no són abundants, ja que no era gens freqüent que els artistes firmessin les obres de gliptografia, coneixem alguns noms, com Aspasi i Frigil, que treballava a Siracusa, o Sosies, que ho va fer a Nàpols, perquè ens consta la seva firma damunt d'algunes de les peces que es van

Reproducció d'un segell cilíndric, 4300 aC. Dibuix extret de:
<http://history-peru.blogspot.com/2013/06/el-desarrollo-de-la-escritura.html>

conservar (daten del segle V aC) i que han arribat fins als nostres dies. Un dels que sembla que fou dels més coneguts va ser Dexamenós, que imprimia el seu nom en sentit invers per assegurar-ne la lectura correcta en la impressió de la peça en una superfície tova (Alfaro 2001, p. 30).

Pel que fa als anells tipus segell, com l'anell d'or amb el gravat de l'àguila imperial, constitueixen una tipologia habitualment destinada als homes, sobretot en un primer moment, ja que eren ells els que dirigien la família i els que ostentaven el poder, i la idea de segellar i certificar documents té un caràcter clarament oficial, que ens parla d'entitat i poder.⁶ Sabem que les dones també duïen entalles (un exemple el trobem en les dones documentades a Pompeia i Herculà), si bé no podem determinar fins a quin punt les utilitzaven com a segell. És probable que, tal com es va desenvolupar la llei romana, fos una manera d'ostentar la seva posició social tal com veiem en la derogació, el 195 aC, de la *Lex Oppia* (215 aC) i en la manifestació de les *axitiosae* el 42 aC.⁷

L'ús d'aquestes peces va perdurar fins a l'arribada del cristianisme, malgrat l'oposició de grans representants de l'Església, com Climent d'Alexandria, que no aprovava l'ús dels anells ni de cap altra peça de joieria, excepte si es tractava d'un anell amb el segell de la família o l'aliança matrimonial. De fet, segons l'Enciclopèdia Catòlica, concretament, el que Climent d'Alexandria deia és que un home, no una dona, podia utilitzar de manera legítima un anell al dit petit que hauria de portar algun emblema religiós, com per exemple, un colom, un peix o bé una àncora. Altres membres de l'Església, tal com trobem recollit a les Constitucions Apostòliques (I, III), protesten contra l'ostentació dels cristians d'adornar-se amb anells i pedres precioses. Cal tenir en compte que, en un primer moment, quan el cristianisme estava assentant les seves bases, es volia allunyar de tot el que distingia la religió pagana. De fet, durant

el seu primer segle i mig d'existència, el cristianisme va prescindir de les representacions figuratives ja que, llavors, es considerava idolatria. No seria fins pels volts de l'any 200 que les primeres comunitats cristianes van començar a fer ús de les imatges per representar visualment conceptes i idees lligats a la seva creença religiosa, és a dir, van començar a desenvolupar una iconografia pròpia que, evidentment, tenia influències de tradicions passades. El fet és que, malgrat que, en un primer moment, l'Església volgués separar els seus fidels de l'ostentació que durant molts anys es va vincular als anells i a les gemmes tallades, amb el temps, el que va perdurar és la idea d'aquest objecte com a símbol distintiu: els bisbes, a més de molts altres eclesiàstics, van tenir, i tenen avui dia, el privilegi de poder portar anells. De fet, el Papa, com al primer dels bisbes, té el dret de portar l'anomenat *anell del Pescador*. Segons descriu la ja citada Enciclopèdia Catòlica, els papes, des de temps de Climent IV, acostumaven a segellar les seves cartes privades amb el segell del Pescador, mentre els documents públics es distingien per les butlles de plom adjuntes. No obstant això, des del segle XV s'hauria utilitzat per als documents oficials coneguts com a *breus*, entre altres, fins a l'any 184. Avui dia constitueix part de la regalia que té el Papa com a cap de l'Església catòlica i successor de Sant Pere, pescador de professió. El nom li ve donat pel fet de portar gravada una imatge de sant Pere pescant en una barca.

D'altra banda, també hem de recordar que, sí bé és molt temptador pensar que qualsevol entalla fou susceptible de funcionar com a segell, perquè així ho suggereix el seu disseny, no ho podem generalitzar. Les entalles s'utilitzaven com a segells durant molt de temps, però alguns investigadors consideren que aquesta funcionalitat va començar a decaure ja a final de la República i, al llarg de l'Imperi podria haver desaparegut per quedar-se en un ús purament ornamental. Aquests investigadors consideren que

fou per aquest motiu que es van començar a utilitzar pedres com el jaspi opac, el nícol o similars, en les quals el motiu ressalta amb facilitat. En aquest context, doncs, l'anell concebut com a segell seria quelcom primitiu, fruit d'una tradició que ara es reservaria només a l'anell imperial o al de personatges d'alt rang que treballaven amb documentació oficial (Casal 1990, p. 22).

Com a ornament

Els camafeus, en tant que es distingeixen per tenir un gravat en relleu i no en negatiu, no podien ser utilitzats, en cap cas, com a segells. Probablement podrien servir per qualsevol de les altres funcions esmentades, fins i tot com a anell de matrimoni, però, en general, els camafeus van tenir principalment un caràcter ornamental. El fet és que sempre se'ls ha de relacionar amb una situació que busqui certa notorietat des del punt de vista estilístic i de significació social.

També cal tenir en compte que, si bé sempre era important, en el cas dels camafeus, l'elecció de la pedra era encara més rellevant. Per a la seva fabricació solien utilitzar-se, com es fa encara avui en una indústria que resta viva, àgates de bandes i sardònixs de diferents coloracions i transparències. Pedres que destaquen per les seves qualitats visuals, mentre, en el cas de les entalles, no importava si, per exemple, una sèrie de bandes d'un ònix distorsionava la contemplació directa de la figura ja que, en general, si bé una entalla podia fabricar-se amb la voluntat de ser llüida, solia ser una qualitat que es buscava destacar en un segon pla. Això no vol dir, de totes maneres, que no fos important l'ús intencionat de certs tipus de pedres i colors per fer-hi determinats temes (Alfaro 2001, p. 28-29).

Com a amulet

Les pedres gravades sovint s'utilitzaven com a amulets. El motiu representat i la pedra escollida sempre estaven imbuïts de cert caràcter apotropaic que, d'una o altra manera, buscava donar protecció al portador. Així mateix, les entalles que es van crear amb una funció concreta, per exemple per utilitzar-se com a segell o ornament, amb el temps, quan es van popularitzar i van deixar d'associar-se (només) a les classes poderoses, van anar adquirint, també, la funció d'ornament personal i, alhora, es van carregar d'intencionalitat màgica amb el seu ús com a amulets. Llavors, la proliferació d'aquests objectes va incrementar l'oferta en un mercat anteriorment escàs. Així mateix, van aparèixer produccions de baixa qualitat encara que sempre hi va haver peces d'una qualitat destacada que van marcar l'excepció a aquesta regla (Alfaro 2001, p. 18).

Ara bé, hi havia peces que es fabricaven expressament vinculades al tema de la màgia i als aspectes protectors de la religió. Responien a una doctrina antiga, arrelada al món mesopotàmic i egipci, que va adquirir característiques pròpies quan es va desenvolupar dins de les diferents cultures del Mediterrani. Plini el Vell les relaciona amb Zaratustra i la creació de la màgia. Se les pot distingir per les fórmules que sovint es mostren en una o ambdues cares, així com pel gravat de figures d'éssers fantàstics o mítics. Les fórmules i la iconografia s'anaven repetint en peces que es venien a un preu no gaire alt. Generalment eren entalles que esdevenien autèntics talismans que calia portar en contacte amb la pell.⁸ Com va passar en un primer moment amb els anells tipus segell, amb l'adveniment del cristianisme, es va intentar prohibir (o, si més no, regular) l'ús d'aquests objectes. En aquest cas, no tant per l'ostentació sinó perquè es considerava que portar talismans o amulets d'aquestes característiques era idolatria. Malgrat això, el poble d'Israel utilitzava entalles màgiques amb freqüència; de fet, molts dels déus invocats en la màgia tenen una procedència hebrea i noms semítics (Alfaro 2001, p. 40-41).

Com a anell de compromís i matrimoni

En el món romà, era habitual que l'home oferís un anell de compromís a la seva futura muller. Els matrimonis es pactaven i aquest anell servia per consolidar l'acord. El compromís es produïa en edat molt primerenca pel que fa a les dones; solien ser nenes que ni tan sols havien arribat a la pubertat. Aquest fet explicaria la gran quantitat d'anells de petit diàmetre que apareixen de forma habitual en els jaciments romans en general, i a *Baetulo* en particular. El matrimoni es duïa a terme més tard, quan l'home ja havia assolit socialment la categoria d'adult.

De fet, tenim el testimoni de Marcial, poeta del segle I dC, que comenta, al seu Llibre XI, vers LIX, que a Roma havia arribat a veure ciutadans -parla, concretament de Carino- que portaven no menys de sis anells. Plini el Vell, d'altra banda, va deixar escrit que no tothom es podia permetre portar anells amb gemmes encastades, és a dir, que alguns ciutadans s'havien de conformar a portar anells d'or o bé de bronze, si l'or també estava fora del seu abast (Mingorance 2008, p. 28).

Per tant, era una peça de joieria molt habitual, tant per a homes com per a dones, però la iconografia romana va desenvolupar uns motius concrets associats al compromís: la representació de dues mans entrelaçades, i el retrat d'una parella confrontada, mirant-se mútuament (Swift 2017, p. 182). No tenim cap peça amb aquesta iconografia a *Baetulo*, per tant només ens podem referir a anells de compromís o matrimoni en aquelles peces que tenen unes dimensions de 9 a 11 mm, que és, segons estudis estadístics, el diàmetre habitual en anells destinats a nens (Swift 2017, p. 168).

4. Iconografia

Els motius iconogràfics de la glíptica i la joieria es van anar desenvolupant fruit d'una llarga tradició que també aglutinava diferents influències culturals, essent l'egípcia una de les que més es va perllongar en el temps, ja que la glíptica es va començar a treballar en època faraònica i va perdurar fins al període ptolemaic. Així mateix, tenim constància que els grecs i els etruscs portaven anells amb gemmes, una tradició que també van adoptar els romans. Això va propiciar una tradició iconogràfica, estilística i d'elecció de materials que va marcar la tendència dels artesans i els seus clients en època romana (Graells 2011, p. 25).

Al capdavant, hem de tenir en compte que les pedres tallades van ser, en general, un reflex fidel dels estils estètics de cada cultura i de cada tendència, de manera que a través d'aquestes peces podem traçar el camí de la història de l'art antic, però també medieval, modern i contemporani, ja que la tècnica del gravat en pedres i metalls ha perdurat fins als nostres dies (Alfaro 2001, p. 18).

Cal dir que, malgrat que estem parlant majoritàriament de glíptica, la configuració d'un repertori iconogràfic sol desenvolupar-se fruit d'una voluntat de transmetre quelcom, per tant, es repeteix en diferents suports, amb una configuració de motius i estils que es pot donar en elements similars. Com comentava a la introducció, de fet, aquest és un dels principals motius de considerar l'anell d'or com a element a tenir en compte en aquest article.

Amés, la dependència iconogràfica entre la glíptica i altres suports està àmpliament demostrada i estudiada. Una comparació habitual la trobem entre glíptica i numismàtica que es perpetua també en impresos i manuscrits. Els temes representats a les monedes romanes solen repetir-se de manera simultània en

la glíptica, tant en entalles com en camafeus. De fet, aquesta relació és més estreta quan es tracta de motius simbòlics creats amb una finalitat política, és a dir, quan busquen transmetre i difondre una idea concreta (Alfaro 2001, p. 12).

L'aspecte més important, el que no hem de perdre mai de vista, és que el disseny d'un objecte no és mai aleatori, no és neutral, especialment quan es tracta d'un objecte d'ús habitual, quotidià i àmpliament utilitzat, com és el cas del anells gravats, ja siguin sobre metall o amb glíptica encastada, sobretot els que s'haurien utilitzat com a segell. Cadascuna de les parts obeeix a una voluntat pràctica (Swift 2017, p. 12), en primer terme, si més no, i ja després, els detalls poden obeir a una voluntat més ornamental. Els casos més reeixits serien els que s'associaven a certa ostentació pròpia d'una categoria social d'alt nivell.

Si considerem, doncs, totes les peces susceptibles de funcionar com a segell dins del grup de *Baetulo*, ens quedaríem amb les 10 entalles, i deixariem fora d'aquesta reflexió el camafeu d'obsidiana. Un segell sempre té la voluntat d'esdevenir un motiu que representi una persona o una institució, serveix generalment per identificar una propietat o potser per garantir l'autenticitat, com a marca de garantia, fet que, en realitat, assenjala un objecte com a procedent d'un determinat propietari i no d'un altre potser considerat de menor valor.

En aquest punt, de fet, podem recuperar la comparativa de la glíptica amb la numismàtica: si considerem que les monedes constitueixen la representació de les institucions públiques, d'un col·lectiu, són el segell de l'estat; mentre que les gemmes representen l'empresa privada, i funcionen, així, com a elements d'identificació de caràcter individual (Richter 1956, p. XX-XXI). No obstant això, en aquesta comparativa no podem oblidar que també es considerava que, mentre en una moneda el disseny

havia d'obeir a qüestions polítiques, administratives, oficials..., és a dir, que havia d'estar marcat i clarament preestablert, en el cas de la glíptica, sempre es podien donar certs detalls marcats pel gust personal del propietari que la demanava o bé del mateix gravador, si aquest treballava prèviament a un encàrrec o si fabricava peces en sèrie.⁹

Per les seves característiques, no sembla que les peces de *Baetulo* es fabriquessin en sèrie, a excepció, potser, de la figura masculina tallada en pasta vítria, ja que és habitual que aquest tipus de peces es fabriquessin amb un material més assequible i amb un disseny repetitiu, conegut, i la postura que adopta la figura masculina es pot trobar en diverses divinitats i personatges heroics, amb un treball més aviat tosc, sense poder-ne distingir clarament els atributs que ens haurien permès acotar les possibles atribucions iconogràfiques que, per ara, només son especulacions.

La resta de gemmes, a més de l'anell d'or, presenten una factura acurada, amb una gran atenció al detall, com el ja esmentat anell, l'ametista amb la Victòria alada, la Venus *Anadyomene* tallada a l'àgata o crisopras, o la cornalina amb la representació del cérvol per citar alguns dels exemples més reeixits. L'ametista amb la Victòria o la cornalina amb el cérvol, a més, presenten una superfície convexa, no plana, de manera que la imatge es veu més clarament, s'aprecia amb més claredat el detall. Probablement aquest era un dels objectius que es buscava en realitzar el gravat en una superfície corbada i no plana.

Si considerem l'únic camafeu que, de moment, forma part del conjunt de *Baetulo*, tenim una representació senzilla. Crida l'atenció el fet que l'únic camafeu conservat sigui el que presenta un disseny més senzill i tosc i una iconografia de tirapeu o bastó, habitual en època imperial, sobretot en la iconografia vinculada als sàtirs.

Probablement aquesta iconografia s'ha de vincular a la funció relacionada amb la màgia i els amulets, que la historiografia sempre ha considerat lligada a determinades peces de glíptica. Reperent la idea de la fabricació en sèrie, la senzillesa de la talla i la popularitat d'aquest motiu iconogràfic ens fa pensar que també seria susceptible d'una possible fabricació prèvia a un encàrrec.

Per tant, a mode de resum, dins del conjunt de peces de *Baetulo*, es conserven un total d'11 peces que, a grans trets, presenten una iconografia habitual dins l'imaginari romà de la glíptica, especialment la que es desenvolupa a partir d'època imperial. D'aquest grup d'11, 10 són entalles, possibles segells com a funció primària, i la darrera és un camafeu que devia tenir una

possible voluntat d'amulet més que una mera funció decorativa, a causa de la iconografia representada. Suposem, també, que foren peces majoritàriament encarregades, amb un caràcter més personal, a excepció de dues, l'obsidiana amb tirapeu recentment comentada i l'anell amb pasta vítria encastada. Considerem aquesta última en aquest grup sobretot pel material, ja que era habitual que les peces realitzades en sèrie es fessin amb aquest tipus de materials més assequibles. No obstant això, el fet que tingués una muntura d'or també pot portar a pensar que el propietari tenia certa importància, no era un ciutadà corrent, de manera que, o bé va escollir una peça fabricada en sèrie però realçada amb una muntura ostentosa, o bé, en realitat, el disseny del gravat, malgrat estar fet en un material de baix cost, tenia elements iconogràfics perfilats al gust del propietari.

Comparativa de la peça núm. inv MB-3936 amb dues peces (núm. inv. 1856,0425.13 i núm. inv. 1814,0704.1455) del British Museum (Londres) en què apareixen tirapeus. Museu de Badalona. AI. Foto Belén Rodríguez.

5. Fabricació de les peces i procedència dels materials

La historiografia, tradicionalment, sempre ha considerat que les gemmes romanes de factura més acurada foren realitzades per talladors grecs, ja fossin esclaus o bé homes lliures, o per romans que van aprendre l'ofici al taller d'algun mestre grec (Richter 1920; Middleton 1891) Mentre, tota la resta, aquelles que mostren una factura més tosca, més senzilla o menys detallada, serien obra directa de gravadors romans (Middleton 1891).

No es coneixen gaires tallers de gravadors de glíptica, sobretot perquè no és habitual trobar peces firmades que permetin establir una relació d'artistes. Malgrat tot, alguns les signaven i, gràcies a això, coneixem els noms d'Epimenes, Solon, Dioskurides i Gnaios. Tots quatre foren talladors de filiació grega, encara que Gnaios, malgrat firmar amb un nom grec, tenia un nom original llatí, Gnaeus, fet que implica que, o bé era un artesà grec que havia adoptat un nom llatí, o bé, senzillament, era romà.¹⁰

Mentre els grecs eren originals en la confecció de les peces que treballaven, és a dir, eren creatius i innovadors, els romans, en general, partien d'un treball més aviat imitatiu, de manera que aquells que es dedicaven al gravat, tal com ho feien els escultors o pintors, partien d'estils, composicions i iconografia preestablerts que buscaven imitar els de les cultures precedents (Richter 1922, p. 195).

Gràcies a descobriments com els de Pompeia i Herculà, sabem que els tallers de gravadors de glíptica existien ja que, en ambdues ciutats s'hi van trobar peces a mig fer juntament amb altres d'acabades (Sagiv 2018, p. 36-37). Probablement es tractava d'artistes d'una certa fama i prestigi que es podien permetre treballar i residir en una ciutat en què, segurament, comptaven amb una clientela fixa, o bé amb la facilitat de disposar d'una ruta

comercial ben assentada, de manera que es podien permetre tenir un taller. No obstant això, molts investigadors consideren que devia ser més freqüent que els gravadors fossin artistes itinerants (Marshman 2015, p. 24).

A *Baetulo* no s'han trobat restes arqueològiques que suggereixin la presència de cap taller de glíptica, i de fet, és poc probable que una ciutat de caràcter provincial pogués donar la feina necessària per sobreviure a un gravador que, malgrat treballar amb materials de luxe, no sembla que fos un artesà amb ingressos especialment destacats (Marshman 2015, p. 31).

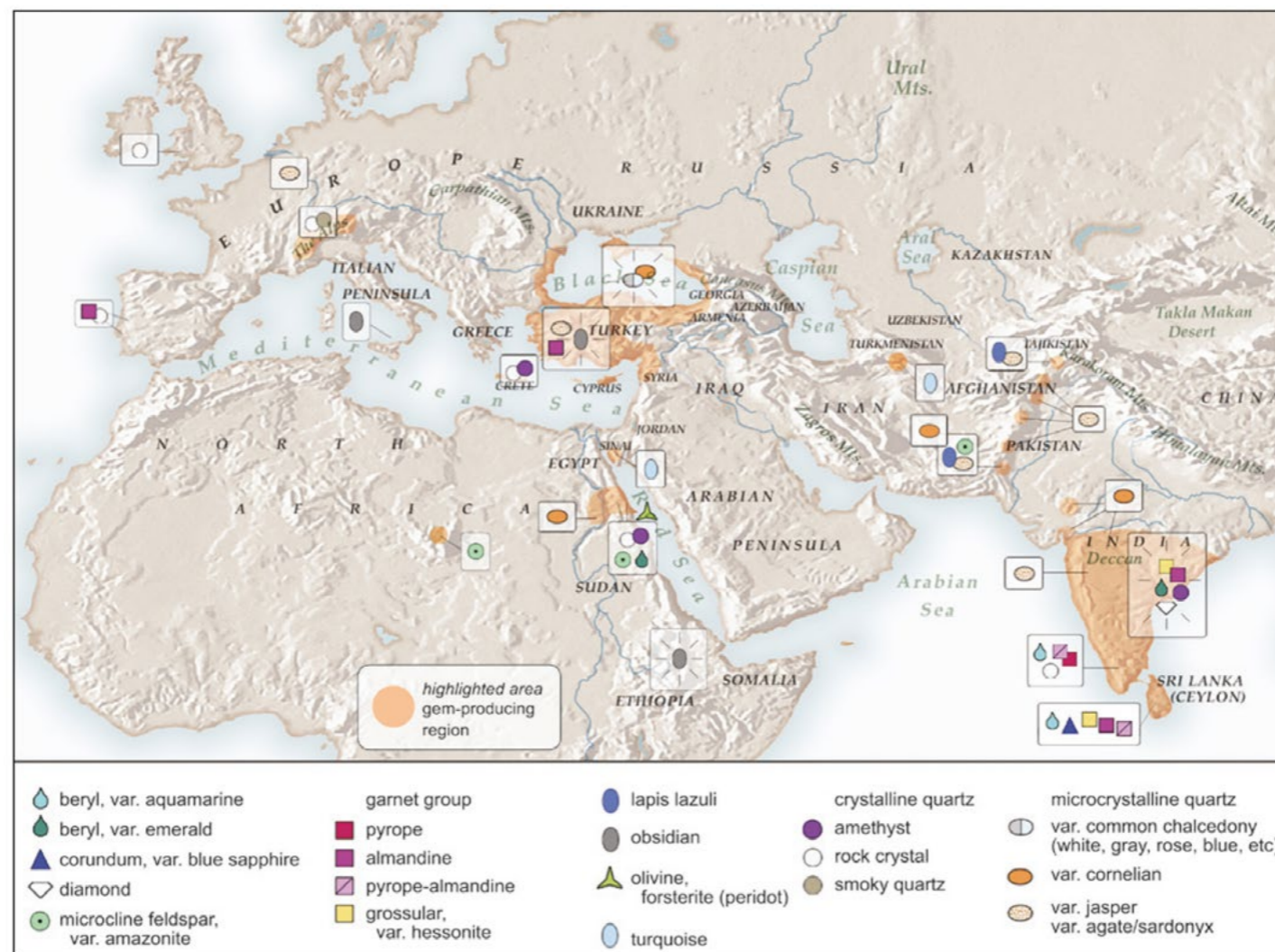
Ara bé, també cal tenir en compte que, probablement, no totes les pedres gravades procedien de tallers especialitzats únicament en glíptica. Un mateix taller, sobretot si era de caràcter provincial, podia treballar peces diferents i de materials diversos, i reunir diferents especialistes o, fins i tot podria ser que un mateix artesà fes peces en diferents tècniques sempre que tingués les eines i el material necessaris.

Sabem, per exemple, que l'instrument del gravador de gemmes era el que es coneix com a torn manual, que coneixem gràcies a tractats de mitjan segle XVIII en els quals es recull la forma de treballar d'aquella època i també el que es coneixia d'època antiga. El torn consistia en un senzill trepant d'arc mogut manualment que funcionava amb el mateix principi que el del tron que utilitzaven els escultors grecs per apregonar dins la superfície de certes zones, com els cabells arrissats de les figures, sobretot durant l'època hel·lenística; les pupil·les dels ulls o altres detalls que exigien una penetració minuciosa i amb detall, del marbre. No obstant això, si bé l'eina era la dels escultors, la tècnica de la gliptografia era més propera a la dels encunys de les monedes (per una qüestió òbvia de dimensions) i, probablement, la devien practicar els mateixos gravadors de pedres fines (Alfaro 2001, 25).

No obstant això, ara per ara, sense tenir més evidències, hem de considerar que, en el cas que les peces s'haguessin fabricat directament a la zona, és a dir, que no formessin part de la mercaderia vinguda a través de les rutes comercials, les haurien fet, molt probablement, artistes itinerants.

El que, sens dubte, és innegable, bàsicament perquè està àmpliament documentat i estudiat, és que a l'antiguitat existia un comerç freqüent de gemmes. Hi havia rutes comercials que connectaven l'Índia i Sumèria ja durant el IV mil·lenni aC i es creu que aquests canals d'intercanvi, devien arribar fins a Egipte. En època romana

aquest comerç encara seguiria viu, i molt probablement es devia fins i tot intensificar per via terrestre i per via marítima gràcies al desenvolupament dels vaixells, de les tècniques de navegació i de les rutes marítimes (Graells 2011, p. 25). Rutes comercials que tant podien transportar, citant directament el cas que ens ocupa, peces completament acabades com simplement esbossades, pensades perquè els detalls més significatius fossin acabats al gust d'aquell que assumís l'encàrrec final o, simplement, el material per tallar la peça. En aquest aspecte ens interessaria conèixer la procedència dels materials utilitzats per la glíptica romana.¹¹

16. Mapa de les regions productores de gemmes conegudes al món antic. Il·lustració extreta d' "Archaeogemmology and ancient literary sources on gems and the ir origins", *Gemstones in the first millennium AD. Mines, trade, workshops and symbolism*, p. 191 ©2017/Thoresen.

En relació a aquest tema, el primer que cal tenir en consideració és que les gemmes utilitzades a l'antiguitat sempre s'havien estudiat, exclusivament, a través de les fonts literàries.¹² No va ser fins al segle XX que això va canviar i es va començar a fer una nova classificació que considerés, en primer lloc, la tipologia, el material del qual estaven fabricades. Així, les gemmes i la joieria recuperades en contextos arqueològics van permetre datacions més acurades i, sobretot, una relació cultural de les pedres gravades amb la iconografia i l'estil utilitzats en la imatge detallada (Thoresen 2017, p. 155).

Si considerem la informació del mapa, que ens mostra les mines de les quals s'extreia el material per treballar després la glíptica, el primer que hem de tenir en compte és que el fet de conèixer actualment un punt geogràfic d'explotació minera no implica que també el coneguessin en època romana ni tampoc que l'explotés una determinada ciutat. La "premissa de la proximitat" pot semblar convincent sempre que ens trobem en territori de l'Imperi, és a dir, si tenim constància de l'existència d'una mina de maragdes als afores de l'actual Salzburg, no és estrany pensar que quan trobem gemmes tallades en aquest material en jaciments arqueològics propers, provenien d'aquesta zona. Però pel que demostren les excavacions dutes a terme en els territoris ocupats pels romans, els talladors de gemmes portaven amb ells les primeres matèries mentre seguien els exèrcits al llarg del territori i, després, depenien del comerç, no de les explotacions properes, per obtenir els materials que necessitaven (Thorensen 2017, p. 190). Per tant, malgrat que puguem determinar la ubicació de les mines que s'explotaven en època romana, això no ens permet assegurar que les peces procedissin d'aquesta localització.

Considerant els materials que trobem en la glíptica de *Baetulo* i observant la informació del mapa, a la península Ibèrica només hi havia cristall de roca i grana; per tant, és evident que la resta de peces, estiguessin o no acabades, van arribar a la ciutat mitjançant el comerç.

6. Ubicació de les peces dins la ciutat de *Baetulo*.

Context arqueològic

En aquest apartat volem valorar i contextualitzar les peces estudiades fent un zoom en els espais de la ciutat romana on es van trobar.

Només d'una de les peces ens falta la procedència exacta, ja que forma part del fons de les excavacions antigues. De la resta sí que en sabem la procedència, i d'algunes el context arqueològic i, per tant, podem fer les reflexions següents.

Només tenim una peça trobada en un context d'atresorament, l'anell-segell d'or, trobada en un forat fet a la terra verge i tapat per una pedra rectangular. El forat tenia un farciment amb moltes cendres, fet que va portar a pensar a les persones que excavaven que podria tractar-se de les restes d'una capseta de fusta o d'algun altre embolcall d'origen vegetal.

En cinc dels casos, les peces es van trobar en estrats de farciment d'un espai després del seu abandonament o d'un anivellament de la zona. Són els casos de l'anell d'or amb entalla de vidre, de les excavacions del metro de Pompeu Fabra; del retrat masculí i del camafeu trobats, ambdós, a la zona del *decumanus*, i de l'ametista amb la Victòria alada, trobada a l'hort d'en Fluvià.

En dos casos les peces formaven part d'un paviment o estrat d'ús de l'espai, l'ònix amb la decoració d'un sàtir i la cornalina amb un retrat militar, ambdues situades també a la zona del *decumanus*.

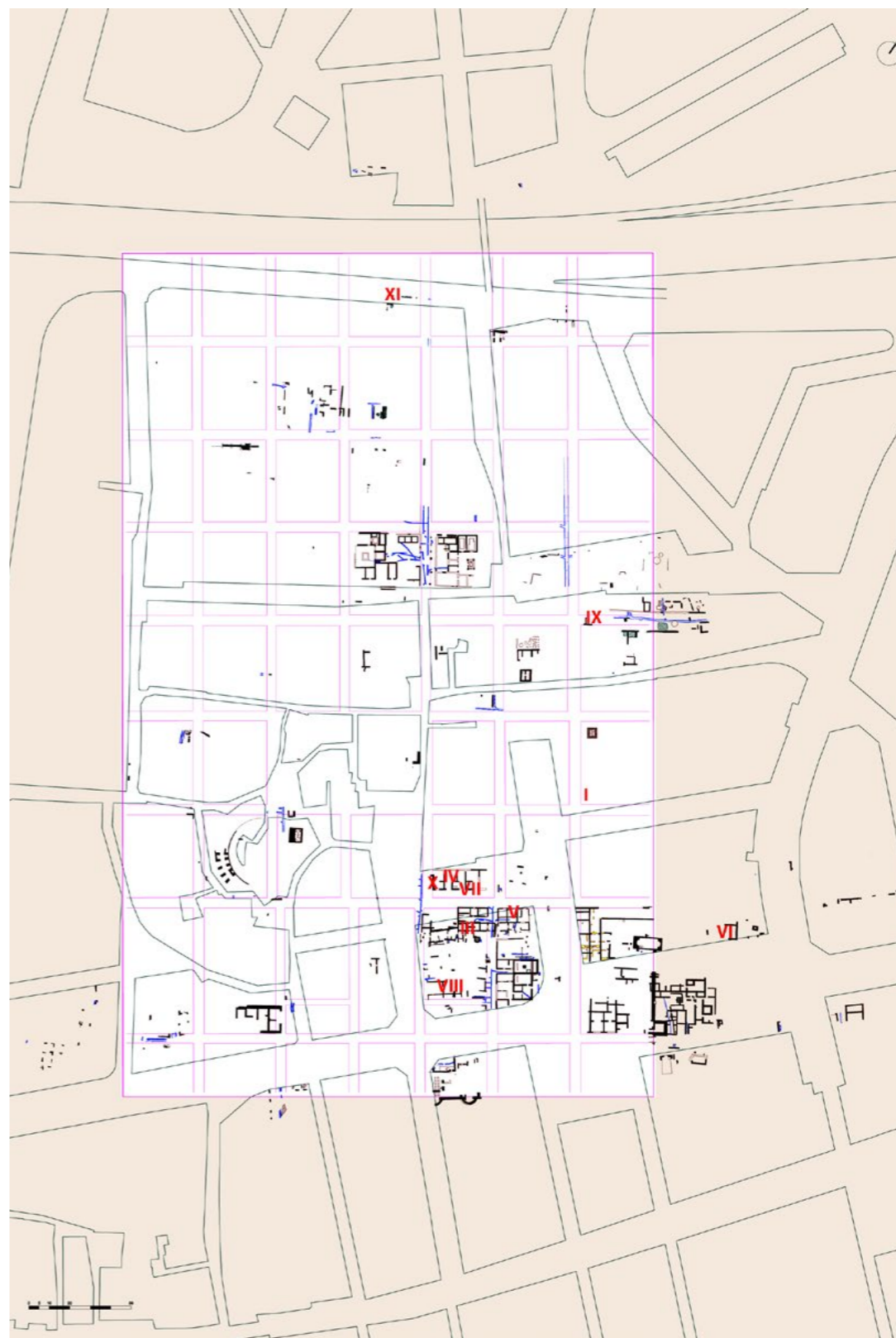
Tenim un cas, la peça d'ònix amb la decoració de la prosperitat i l'abundància, també trobada a la zona del *decumanus*, però en un estrat de remoció de les terres fet al segle XIX, quan a la zona hi havia els horts de la Torre Vella. És un estrat on es troben gran quantitat de materials romans que arriben fins el segle IV dC.

Ens en resten dues més que sabem on es van trobar, però no en tenim el context arqueològic exacte. Una és la peça de la Venus *Anadyomene* trobada al carrer de les Termes Romanes cantonada amb el carrer de Laietània, i l'altra, la peça amb un retrat femení trobada a la plaça de l'Assemblea de Catalunya, 8.

Així, doncs, podem observar que, exceptuant l'anell d'or amb entalla de vidre que es va trobar als afores de la ciutat, la resta de peces es van documentar dins del perímetre de l'entramat urbà (vegeu plànol de la ciutat de *Baetulo*).

Al nord de la ciutat trobem l'atresorament de l'anell-segell d'or, sota un estrat d'anivellament de la zona. Després d'aquesta, sembla que les pedres més vistoses les tenim vinculades a diverses *domus* de la ciutat, com són l'ametista amb la Victòria alada, l'àgata crisopras verda amb Venus i Cupido i la cornalina amb un cap femení.

La resta de peces es troben totes en un costat i l'altre del *cardo maximus*. A la part sud del *decumanus*, trobem en una *taberna*, a l'est del *cardo minor*, la peça amb un retrat masculí, i a la zona oest del *cardo minor*, la pedra d'ònix amb un sàtir, trobada en el paviment d'ús d'una habitació.

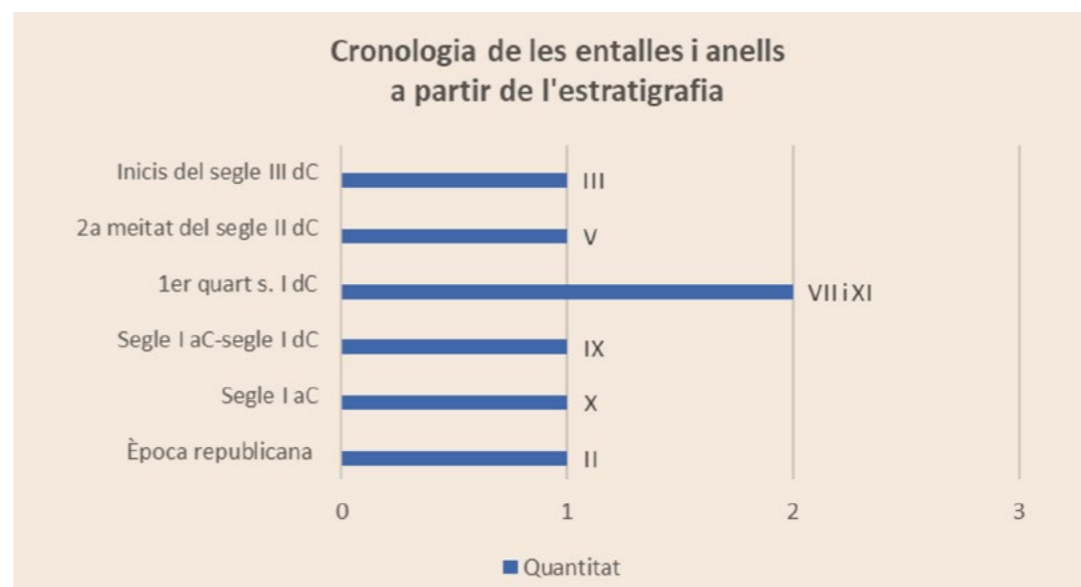
Plànol de *Baetulo* amb la ubicació de les gemmes del Museu de Badalona, a excepció de la peça II que es va trobar a les afores de la ciutat.

A la zona nord del *decumanus* trobem, al costat oest, gairebé a tocar de la claveguera del *cardo maximus*, el camafeu. I en una de les *tabernae*, en el paviment d'ús, s'hi va trobar la cornalina amb un retrat militar.

Pel que fa a la cronologia que ens donen aquests contextos, podem dir que les peces que ens donarien una cronologia d'utilització més aproximada serien, l'atresorament de l'anell d'or, fet abans del primer quart del segle I dC. La cornalina amb retrat militar, trobada al nivell d'ús de la *taberna C* del *decumanus maximus*, datada al primer quart del segle I dC, i el sàtir, trobat també en un nivell d'ús de l'habitació al sud del *decumanus maximus* i al costat oest del *cardo minor*, datat a final del segle II i principi del segle III dC, es poden considerar pèrdues fortuïtes en el moment de funcionament d'aquests espais.

La resta de peces s'han localitzat en estrats de farciment o anivellació, per tant són també pèrdues fortuïtes, però en què la cronologia d'ús de la peça pot ser molt anterior sense que en puguem dir amb exactitud la data de la pèrdua. Així, per ordre cronològic, tindríem l'anell d'or amb entalla de vidre trobat a l'excavació del metro de Pompeu Fabra, d'època republicana (90-80 aC); l'ametista amb una Victòria alada, trobada al carrer d'en Fluvià, amb datació d'entre els segles I aC i I dC; el camafeu trobat prop de la claveguera del *cardo maximus*, d'època d'August, i el retrat masculí d'una *taberna* del *decumanus maximus*, de la segona meitat del segle II dC.

Per concloure, podem dir que la cronologia de les diferents peces de glíptica i el camafeu trobats a Badalona és àmplia, ja que va des d'època republicana fins al segle III dC.

Gràfica cronològica de les peces amb context arqueològic.

7. Conclusions

Com es deriva del que es diu a l'article, l'estudi de les peces de *Baetulo* partint d'elles mateixes i del seu context habitual d'utilització, ens ha permès desenvolupar una investigació acurada que vincula aquestes peces relacionades amb les arts de l'objecte, amb temes molt més amplis que permeten aprofundir en el coneixement general de la ciutat de *Baetulo*.

Pel que fa als materials, en general, les peces de *Baetulo* es mouen entre els típics en la glíptica romana, com la cornalina, l'àgata o l'ònix. L'ametista era menys habitual (sobretot per l'escassetat de punts d'extracció) i, a més, considerada d'alta qualitat, fet que encaixa amb la factura de la talla de la Victòria de *Baetulo* que, com hem vist, és de les més reeixides del conjunt. L'obsidiana, d'altra banda, si bé no era un material estrany o poc freqüent pels romans, sí que era poc habitual en la glíptica, com passa també amb la crisopras (en el cas que la Venus estigui tallada en aquest material i no en àgata).

Pel que fa a la iconografia, en general, altra vegada, *Baetulo* no presenta característiques fora del que era habitual en el món romà. El tema més representat és el de les divinitats, com és freqüent que passi en la majoria de conjunts i col·leccions, seguit pel dels animals i, després, pels retrats. L'obsidiana amb el tirapeu i l'ònix amb els símbols de prosperitat es poden considerar a part o, com és més habitual, es poden comptabilitzar dins el gruix de divinitats, en tant que en són atributs.

Respecte a l'ús de les peces, nosaltres només hem considerat el de l'ornamentació i el del segell, i hem relegat el de les anomenades *gemmes màgiques* destinades a servir com a amulets, tot i que, com hem vist, hi ha la possibilitat que l'obsidiana s'utilitzés com a tal. Cal recordar, però, que si bé les gemmes màgiques tenien una iconografia i unes fórmules determinades, també és cert que, pel funcionament habitual dins el món romà d'aquestes peces i de la iconografia amb múltiples significats, probablement totes les peces tenien cert caràcter apotropaic associat al color, el material i la iconografia. I, de fet, quelcom semblant passa amb el seu valor decoratiu: malgrat que algunes peces, com els segells, es destinessin a una funció purament pràctica, el valor ornamental no quedava anul·lat. La intenció, tant del tallador com del propietari, era la d'obtenir una peça amb un cert valor estètic.

Per tant, les classificacions ens ajuden a estudiar i determinar aspectes que permeten conèixer millor les peces, en aquest cas les gemmes, i els seus productors, els romans. A més, no hem d'oblidar que, al final, cal reunificar tota aquesta informació per poder entendre aquestes peces de la manera que ho feia la societat que les va veure néixer. Cal recordar que era una societat capaç d'interpretar tots aquests aspectes conjuntament, i cal entendre que cadascuna d'aquestes gemmes tenia un valor artístic, simbòlic, històric i religiós molt més gran del que sembla avui a simple vista.

Notes

1. En glíptica és extremadament difícil trobar un conjunt de peces que es pugui assegurar, amb certa fiabilitat, que pertanyen a un jaciment concret. Habitualment, les grans col·leccions es troben als grans museus del món i integren peces antigues i modernes. Pel que fa als museus i centres d'interpretació de jaciments, sí bé sembla que els conjunts que s'hi conserven han de tenir una vinculació amb el jaciment en qüestió, no sempre és així. Per exemple, el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT) conserva un total de 14 gemmes, entre entalles i camafeus, 13 de les quals estaven encastades en una cadena moderna. No es pot assegurar que procedeixin de l'antiga *Tarraco*, ja que podem suposar que, molt probablement, algunes eren peces comprades dins del que podríem anomenar *comerç d'antiquari*, una pràctica molt habitual en els museus, sobretot, als seus inicis. Cap de les 14 gemmes es pot vincular a un context arqueològic (Rodà 2010, p. 37-38).

2. En les publicacions prèvies (TFM, 2013; TFM, 2018), se citava Núria Flors com a responsable d'aquesta identificació. La informació era incorrecta ja que l'encarregada fou, tal com s'indica en la present publicació, Montse Ferrer.

3. Les mines d'or es repartien àmpliament al llarg de tot el territori de l'Imperi romà i, si bé és cert que no podem afirmar categòricament que l'or de l'anell de *Baetulo* procedeixi de l'antic territori de la *Hispania* romana, si que s'ha demostrat que la Península fou un territori destacat en mines d'or. De fet, *Las Médulas*, la gran explotació aurífera de l'Imperi romà (situada a l'actual Lleó), que ja fa més de 20 anys que fou declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, es considera la mina d'or més extensa de tot Europa d'època antiga. Plini, a més, també fa referència a les importants explotacions mineres de la zona, sobretot, del nord-est peninsular (Thoresen 2017, p. 181).

4. Cal tenir present que la taxonomia de les gemmes a l'antiguitat no es correspon amb el sistema de classificació mineral actual, ja que aquest últim es basa en característiques com l'estructura cristal·lina de la pedra, la composició química o les propietats òptiques, mentre que la classificació que es feia en època antiga era, bàsicament, descriptiva (Thoresen 2017, p. 156). Si tenim en compte els criteris geològics actuals, les gemmes utilitzades en època romana, en general, s'emmarquen majoritàriament dins el grup del quars. Dins d'aquest, hi comptem (citant les que podem trobar al Museu de Badalona), per exemple, l'ametista. Dins del quars, són molt nombroses les varietats microcristal·lines que, independentment del color, es coneixen com a calcedònies, però segons el tint que tenen quan apareixen a la naturalesa, se les anomena (altra vegada citant les pedres que trobem al Museu de Badalona) *cornalina* (vermella), *crisopras* (verda), etc. L'àgata és una calcedònia amb

vetes de diversos colors. L'ònix és una àgata amb estrats horitzontals blancs i negres (Casal 1990, p. 34).

5. El nom *nicolo* (*onyx piccolo*) no existeix en mineralogia, però s'ha difós a la bibliografia arqueològica de tots els països. És una paraula italiana que feien servir els antiquaris per referir-se als camafeus amb figures blanques sobre fons negre. És, en realitat, una varietat de l'àgata en la qual se superposa una capa de color blanc blavós sobre un jaspi blau fosc quasi negre. La diferència amb l'ònix és que aquest últim és una de les variants més comunes de l'àgata que consisteix en una superposició blanca sobre fons negre (Casal 1990, p. 38-39).

6. Les gemmes encastades en anells les trobem ja a la tradició egípcia, a partir de la dinastia XII, amb els escarabeus que habitualment portaven inscrit el nom i el títol del propietari per poder utilitzar-los a mode de segell. Aquest és un dels antecedents dels anells-segell romans, de les peces de *Baetulo*, així com també ho van ser les gemmes gravades de l'època hel·lenística, un període que fou increïblement reeixit en el treball de la joieria i les peces d'or (Mingorance 2008, p. 28).

7. La *Lex Oppia* data del 215 aC i estipulava, en un moment de crisi, que les dones limitessin la quantitat de joies que portaven. Aquesta llei fou derogada l'any 195 aC després de successives protestes per part de les matrones romanes. Així mateix, la manifestació de l'any 42 es va organitzar en defensa de les 1.400 dones més riques de Roma a les quals es volia fer pagar bona part de la seva fortuna per cobrir les mancances de les arques de l'Estat.

8. Les pedres utilitzades per a la fabricació d'entalles màgiques eren, sobretot, del tipus que anomenem *semiprecioses*, ja que en el món hel·lenístic i romanoimperial, se les considerava carregades de poders i qualitats que es potenciaven amb el gravat de textos com els que apareixien en papirs de l'època, fórmules màgiques que es reduïen per qüestions d'espai. Es creia que aquestes pedres, per les seves característiques i colors, tenien aspectes arrelats en un autèntic llenguatge que ja existia en el món egipci i que va perdurar entre els lapidaris àrabs i medievals. Es basava en els preceptes de la màgia simpatètica, i la pedra més comuna era l'àgata (Alfaro 2001, p. 44-45).

9. Considerem la possibilitat de la fabricació de peces de glíptica en sèrie en relació als resultats de l'estudi *Roman artefacts & society*, d'Ellen Swift, que forma part de la bibliografia de base del present article i que avala aquesta teoria, ja que la seva investigació, basada en el disseny i els motius representats als anells, postula la possibilitat que determinats motius, ja fos per tendència o per popularitat, tenien prou demanda per poder ser fabricats sense necessitat d'un encàrrec previ.

10. Informació extreta de <http://www.getty.edu/art/exhibitions/gems/> El Getty Museum, amb motiu d'una exposició que va organitzar l'any 2009, va estudiar a fons les peces de glíptica firmades i, agafant-les com a punt de partida, va poder atribuir altres gemmes gravades a determinats autors, d'acord amb una anàlisi estilística i tècnica de les entalles i dels camafeus que van formar part de l'exposició *Carvers and Collectors: The Lasting Allure of Ancient Gems*.

11. Es tracta d'una vessant d'estudi relativament nova. Si bé comptem amb nombrosos estudis d'investigació que han localitzat mines de d'or o pedreres, a tall d'exemple, l'estudi de la procedència de les pedres precioses i semiprecioses no havia tingut mai gaire volada. Avui dia cada vegada més estudiosos es dediquen a la creació d'una base de dades de mines que facilitin futurs projectes de recerca.

12. Ja comentàvem a l'apartat "Qüestions generals" la problemàtica que hi havia, en el camp de la historiografia, amb la terminologia utilitzada en relació als materials de les gemmes. Hem de ser molt conscients d'aquest fet quan utilitzem no tan sols textos antics, sinó també la historiografia referida a la glíptica. Els errors, no tan sols poden derivar d'un malentès en la identificació de peces a ull nu i no a través d'una anàlisi gemmològica (que és el mètode realment fiable d'identificació), sinó també d'errors en traduccions que s'han repetit una vegada i una altra en diferents estudis, fins a arribar als nostres dies. Cal fer, sens dubte, una revaluació crítica de la literatura, antiga i moderna, especialment ara que és possible contrastar les fonts antigues amb anàlisis de procedència que s'han constituït com una especialitat de l'arqueometria (Thoresen 2017, p. 155).

Bibliografia

ALFARO, Carmen. *Entalles y camafeus de la Universitat de València*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència-Generalitat Valenciana, 1996.

ALFARO, Carmen. *La col·lecció glíptica de la Universitat de València. Glíptica. Camafeus i entalles de la Universitat de València*. València: Universitat de València, 2001.

CASAL GARCÍA, Raquel. *Colección de Glíptica del Museo Arqueológico Nacional (Serie de entalles romanos)*, 2 vols. Bilbao: Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes, 1990.

CLAVERIA, Montserrat. "Cultus, cura decoris." *Imatges i missatges de l'aparença personal. Històries de Tocador. Cosmètica i bellesa a l'Antiguitat*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 41-51, 2013.

COMAS, Montserrat; TALY, Jean-Louis; TALY, Aline. *La Joieria en l'època romana*. Badalona: Museu de Badalona, 2009.

- GOŁYŹNIAK, Paweł. "Who was allowed to see and use gems with portraits of Roman emperors and empresses? Study based on some specimens from the Constantine Schmidt-Ciążyński collection", *Studen Archaeology in Europe*. Pilsen: Department of Archaeology, Faculty of Philosophy and Arts, University of West Bohemia, p. 52-57, 2014.
- GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, Julián. "El culto a Augusto Vivo y la *Devotio Popular*: el origen del culto imperial", *Revista Onoba*, 2015, núm. 3, p. 15-24.
- GRAELLS I FABREGAT, Raimon. '*Dactyliothecae cataloniae*': *el colleccionisme de glíptica a Catalunya abans de 1900*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2011.
- GUIRAUD, Hélène. *Intailles et Camées de l'Époque Romaine en Gaule (Territoire français)*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS), 1988.
- GUIRTART, Josep. *Baetulo: topografía arqueológica: urbanismo e historia*. Badalona: Ayuntamiento de Badalona, 1976.
- HENIG, Martin. *A Corpus of roman engraved gemstones from british sites*, 2 vols. Oxford: British Archaeological Reports, 1974.
- HENIG, Martin. "Et in Arcadia Ego: Satyrs and Maenads in the Ancient World and Beyond", *Studies in the History of Art*, 1997, núm. 54, Symposium Papers XXXII: Engraved Gems: Survivals and Revivals, p. 23-31.
- Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)*. 8 vols dobles, Zurich-Munic: Artemis Verlag, 1981-1997.
- MAASKANT-KLEINRINK, Marianne. *Catalogue of the Engraved Gems in the Royal Coin Cabinet, The Hague: The Greek, Etruscan and Roman collections*. The Hague: Govt. Pub. Office, 1978.
- MARSHMAN, Ian James. *Making Your Mark in Britannia; an investigation into the use of signet rings and intaglios in Roman Britain*. Leicester: School of Archaeology & Ancient History-University of Leicester, 2015.
- MIDDLETON, J. Henry. *Catalogue of the Gems in the Fitzwilliam Museum*. Cambridge: University Press, 1891.
- MINGORANCE, Lorena. "Los anillos-sello en la antigüedad", *Tendencias del mercado del arte*, 2008, núm. 18, p. 28-30.
- OCHANDO, Luis E.; MORENO, Rosa. *Estudi gemmològic de la col·lecció d'entalles i camafeus de la Universitat de València. Glíptica. Camafeus i entalles de la Universitat de València*. València, 2001: Universitat de València. p. 49-76.
- OGDEN, Jack M. *Jewellery of the ancient world*. Londres: Trefoil Books Ltd, 1982.
- RICHTER, Gisela M. A. *Catalogue of Engraved Gems of the Classical Style*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1920.
- RICHTER, Gisela M. A. "Engraved Gems", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*. New York, 1922, vol. 17, núm. 9, p. 193-196.
- RICHTER, Gisela M. A. *Catalogue of Engraved Gems. Greek, Etruscan and Roman*. Roma: Museum by "L'erma" di Bretschneider, 1956.
- RICHTER, Gisela M. A. "The Subjects on Roman Engraved Gems. Their derivation, style and meaning", *Revue Archéologique*, 1968, núm. 2, París: Presses Universitaires de France, p. 279-286.
- RICOMÀ VALLHONRAT, Rosa. *Les Gemmes del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona*. Tarragona: Diputació Provincial de Tarragona. Institut d'Estudis Tarraco-nenses Ramon Berenguer IV, 1982.
- RODÀ, Isabel. "Las gemas de Tarraco. Iconografía e identificación de los materiales", *Historia Antiqua*. 2010, núm. 19, p. 37-46.
- SAGIV, Idit. *Representations of animals on Greek and Roman Engraved Gems. Meanings and interpretations*. Oxford: Archaeopres Publishing Ltd., 2018.
- SAURON, Gilles. "Les enjeux idéologiques de la révolution ornementale à l'époque augustéenne", *Pallas*, 2001, núm. 55, p. 91-105.
- SCHUMANN, Walter. *Guía de las piedras preciosas y ornamentales*. Barcelona: Ediciones Omega, 1983.
- SOLÍS MONTERO, Javier. "Adoración corporativa y Culto Imperial. Cuando lo 'privado' invade lo 'público'", *Antesteria*, 2012, núm. 1, p. 371-378.
- SWIFT, Ellen. *Roman Artefacts and Society. Design, Behaviour, and Experience*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- TATARANNI, Francesca. "Hope and Leadership in Ancient Rome", *Teoria. Rivista di filosofia dondata da Vittoria Sainati*, 2013, núm. 33 (Terza serie VIII/2), p. 65-78.
- THORESEN, Lisbet. "Archaeogemmology and ancient literary sources on gems and their origins", *Gemstones in the first millennium AD. Mines, trade, workshops and symbolism*. Mainz, 2017: Verlag des Römisch-germanischen Zentralmuseums, p. 155-217.
- TOYNBEE, J.M.C. *Animals in Roman Life and Art*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996.
- WARDLE, Marianne Eileen. *Naked and Unshamed; A Study of the Aphrodite Anadyomene in the Greco-Roman World*. California, USA: Department of Art, Art History and Visual Studies. Duke University, 2010.
- ZANKER, Paul. *Augusto y el poder de las imágenes*. Madrid: Alianza, 2008.

EL VICUS BITULONE: REDESCOBRINT LA BADALONA ALTMEDIEVAL (SEGLES X, XI I XII)

INMACULADA RICHAUD LÓPEZ

Arqueòloga

Resum

L'estudi aprofundeix en un dels moments més desconeguts de la nostra història que comprèn des de la transició de l'antiga ciutat romana de *Baetulo* fins als primers segles de l'edat mitjana a partir de les fonts arqueològiques, documentals i toponímiques.

Paraules clau

Baetulo, *Bitulona*, edat mitjana, parròquia, sagrera, *vicus*.

Presentació

Les línies que es presenten a continuació pretenen sintetitzar els resultats preliminars d'una investigació, encara en curs, que té l'objectiu d'aportar una nova visió sobre el passat de Badalona al llarg dels primers segles medievals. Cal dir, però, que els resultats que aquí s'exposen són part d'un treball final de màster titulat "*Del vicus a la parrochia. El territori de Badalona entre els segles X-XII*", que vaig presentar i defensar l'any 2018 a la Universitat de Barcelona.

Amb l'objectiu de poder dur a terme aquest estudi es van consultar fonts de diversa procedència que foren analitzades de forma conjunta. Estem parlant de les dades proporcionades per l'arqueologia,¹ les fonts documentals,² la toponímia i el paisatge³ de Badalona entre els segles X i XII. Gràcies a la unió de totes aquestes tesselles podem posar les primeres peces per reconstruir el mosaic altmedieval de *Bitulona* o la Badalona medieval.

Antecedents i context històric

Malgrat l'esplendor de la ciutat romana de *Baetulo* al segle I dC, Badalona també gaudeix d'un llegat tardoantic i medieval que ha sobreviscut, de forma discreta, fins als nostres dies.

És pràcticament impossible entendre la història de la nostra ciutat sense estudiar les continuïtats de què ens parlen el seu paisatge, la topografia, les fonts documentals i fins i tot, les pedres. No obstant això, en aquest article ens centrarem només a explicar detalladament diversos processos històrics i administratius, de notable complexitat, que van tenir lloc entre els segles X i XII.

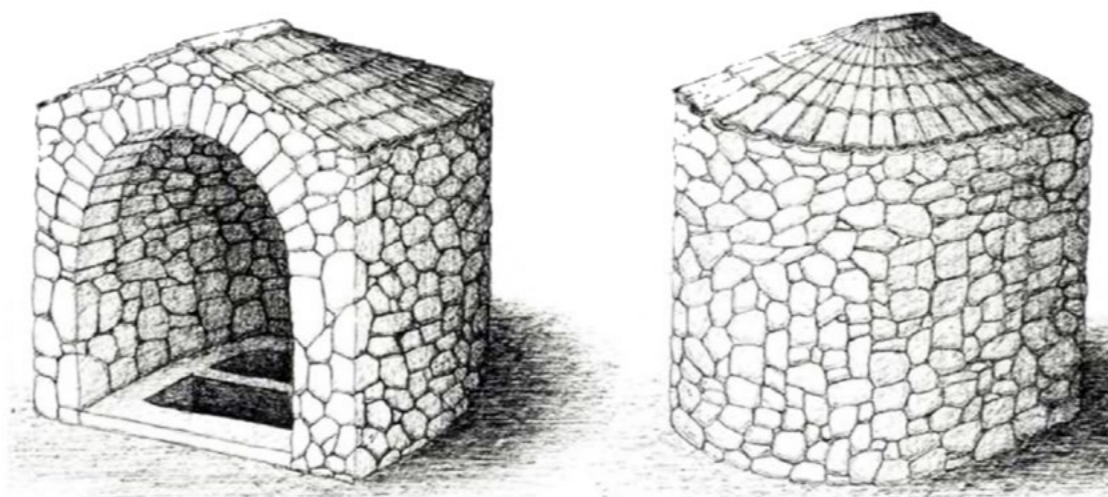
Sabem que la ciutat romana de *Baetulo*, que mai ens deixa de sorprendre, va començar a readaptar el seu urbanisme entre la segona meitat del segle II i el segle III dC (Comas/Guitart/Padrós 1999, p. 46), moment de canvis socials i administratius que, alhora coincideix amb l'arribada d'una nova religió, el cristianisme. Tot i aquestes importants transformacions, però, hi ha evidències que la ciutat va seguir ocupada, com a mínim, fins al segle VII.

Vista de les restes museïtzades del mausoleu funerari del recinte Terme-*Decumanus* al Museu de Badalona. Fotografia: I. Richaud

Si fixem la mirada en les vil·les romanes dels voltants de la ciutat, veurem que l'ocupació es mantingué també activa fins ben entrada l'antiguitat tardana (segle VI dC), tal i com es veu a la vil·la de Can Peixau.

El conjunt de canvis socials produïts, sobretot a finals del segle II dC, juntament amb el període d'inestabilitat política que va patir l'Imperi romà al segle III dC, es va plasmar en els canvis urbans, fet que provocaria un seguit de transformacions socials i urbanístiques. En són un exemple les restes d'estructures que s'edifiquen al mig del *cardo minor* del recinte avui museïtzat de les termes i el *decumanus* del Museu de Badalona, les del mausoleu funerari del segle VI dC del mateix espai (Padrós/Nieto 2016, p. 22-23) i altres restes funeràries procedents de diferents excavacions que han estat analitzades i recollides en un recent

Restitució hipotètica del mateix mausoleu feta per Gabriel Germán Barbabianca. Dibuix extret de Padrós/Nieto 2016, p. 7.

article (Gurri/Rivas 2018, p. 10-11). En línies generals, i segons aquestes noves hipòtesis, hauríem de situar el nucli tardoantic de *Baetulo* concentrat als voltants del *forum* de la ciutat romana i distribuït, d'altra banda, en diverses vil·les disperses pel territori com la ja esmentada de Can Peixau.

Seria, precisament, a l'àrea del fòrum on veiem una continuïtat tant d'hàbitat com de culte, ja que serà en aquest punt on es construirà la primera església cristiana de la ciutat, que s'acabarà convertint en l'eix articulador de la població entre l'edat mitjana i moderna.

Tal com es comentarà més endavant, les estructures d'hàbitat i els materials d'aquesta època (segles V-IX) ens han arribat en molt mal estat de conservació, de manera que la proporció de restes que podem estudiar es redueix a una mostra molt petita. És per aquest motiu que, en el moment en què els vius no ens aporten gran informació sobre la cultura i societat de l'època, hem de buscar respostes en el món dels morts. En aquest sentit, l'arqueologia funerària ens aporta una informació molt valuosa, reflex d'unes creences i rituals que, en línies generals, han estat força estudiats per la historiografia. Pel que fa a *Baetulo*, la gran majoria de restes que ens han arribat d'aquestes cronologies són necròpolis o monuments funeraris com l'abans esmentat mausoleu del segle VI dC o les necròpolis del Clos de la Torre i de Can Peixau, ambdues datades al segle V dC, i que s'articulen al voltant de la Via Augusta (Gurri/Rivas 2019, p. 10).

Però, a banda d'aquestes restes puntuals, no tenim cap vestigi epigràfic que ens ajudi a reconstruir el passat tardoantic de *Baetulo*. Al marge de les restes funeràries, molts dels estrats documentats a la zona urbana de *Baetulo*, entre els segles IV i VII dC, són retalls i rases d'espoli d'edificis romans. Tot i això, i seguint la línia de Marta Prevosti, haurem de desplaçar la nostra

mirada vers l'àrea rural per tal de buscar restes arqueològiques que puguin correspondre a aquests moments. De la cinquantena de *villae* romanes que l'autora identifica a l'àrea rural de *Baetulo*, només s'han excavat, i parcialment, la masia de Ca l'Aleman, a Badalona, i Can Sentromà, a Tiana. Aquests dos exemples plantegen continuïtats en la seva ocupació, des de l'època romana fins a l'època moderna i/o contemporània, que desperten el nostre interès per conèixer les característiques dels altres hàbitats rurals distribuïts pel territori.

Tret de les restes arqueològiques ja esmentades, a partir del segle VII dC hi ha un buit temporal que s'allarga fins al segle X, moment de la primera aparició de Badalona en la documentació medieval. Aquest buit es dona en una època convulsa i de grans canvis, marcada per les ràtzies musulmanes i per un pretès despoblament que la historiografia, tradicionalment, havia defenat per a totes les poblacions catalanes, i que estaria motivat per la manca de seguretat. Avui dia sabem que totes aquestes teories que postulaven que la població s'havia desplaçat a les muntanyes a la recerca de refugi, han estat superades i que, certament, no podem parlar de despoblament, sinó de continuïtat i redistribució de la població en el territori.

El territori a Badalona entre els segles X i XII

Tot i que es fa pràcticament impossible definir amb exactitud els límits administratius que va anar adoptant la ciutat de Badalona al llarg de la seva història, la troballa de restes arqueològiques o de fonts escrites pot ajudar en gran part a la seva reconstrucció aproximada. És important remarcar que a l'època romana el territori de la ciutat era molt més ampli que l'actual terme municipal de Badalona. Això ho sabem gràcies a la localització

d'una fita de terme (*terminus augustalis*) trobada a Montornès del Vallès. Arran d'aquesta troballa es va proposar que *Baetulo* estaria enquadrada entre els límits naturals del riu Besòs, el mar Mediterrani, fins a la plana, a tocar el municipi de Montornès, i tancant al nord seguint el torrent de Vallromanes i la riera de Teià (Jàrraga/Rodà, 1999, p. 5-12).

Partint del coneixement d'aquests límits, la nostra investigació intenta reconstruir el poblament de *Bitulona* a l'alta edat mitjana, a partir de la lectura arqueològica del paisatge i de l'anàlisi exhaustiva de les fonts escrites, que permet identificar conceptes que l'historiador i erudit badaloní, Josep Maria Cuyàs Tolosa, ja havia proposat en la seva *Història de Badalona* (Cuyàs 1978, p. 22-23).

Tot i que és ben coneguda i acceptada la dada recollida per Cuyàs, en la seva obra *Història de Badalona: segles VIII al XIV/XV* (Cuyàs 1978, p. 117), segons la qual la primera referència documental sobre Badalona datava de l'any 938, el nostre treball ha posat de manifest una petita confusió per part d'aquest autor, motivada, potser, per un error de transcripció. Així, la consulta de l'edició crítica ha permès determinar que el document esmentat per Cuyàs datava, en realitat, del 25 de març de l'any 983, quaranta-cinc anys més tard del que pensàvem fins ara. Aquesta troballa converteix el document del 31 d'agost de l'any 964, transcrit per Udina (Udina 1984, p. 159-161), en la primera menció de *Bitulona* a les fonts escrites. Malauradament, el document que recull la venda d'unes vinyes situades a *Bitulona* en un alou propietat d'un tal Mata, no aporta gaire més informació sobre Badalona, més enllà de l'evidència que el conreu de vinyes és present en aquesta àrea ja des d'abans.

Malgrat que aquesta primera descripció sigui tan minsa, veiem com al llarg dels anys següents s'aprecia una evolució respecte

de la precisió a l'hora d'ubicar els alous o pertinences situades a Badalona, ja que apareixeran seguint un esquema que s'anirà repetint almenys fins al segle XII: “*Est hec omnia [...] in comitatu Barchinona, in Maritima, in vico Bitilune, in parrochie Sancte Marie, ad iam dicto Pugo vel in termine Nifano*” (Batlle/Baucells/Fàbrega/Hernando 2006, p. 1574-1575).

Tal com es pot apreciar en aquesta citació documental, *Bitulona* hauria format part d'un territori, ampli però acotat, del qual encara avui dia no s'ha després. Estem parlant del *comitatum* (comtat) o *territorium* de *Barchinona* (constituït en aquestes cronologies com un dels principals eixos articuladors del territori català) i de *Maritima* (el Maresme), del qual Badalona va formar part fins ben entrat el segle XIX. Aquestes dues adscripcions són les que es mantindran de manera fixa al llarg de la documentació i aportaran una informació molt valuosa per entendre la relació de *Bitulona* amb el comtat i —com es veurà a continuació— amb la ciutat de Barcelona.

Deixant de banda aquest marge macroregional, passem a descriure unes adscripcions jurisdiccionals de caire menor, com ara el *vicus* i la *parrochia*, que es podrien encabir en un nivell inferior, de tipus regional. Precisament, seran aquestes dues definicions les que ens ajudaran a entendre la complexitat de la configuració territorial de *Bitulona* durant els segles altmedievals i l'articulació del poblament.

Així doncs, prenent com a punt de partida aquesta primera referència de l'any 964, la documentació relativa a Badalona mencionarà reiteradament un mot concret. Estem parlant del *vicus*, un tipus d'adscripció territorial d'origen romà que va aparèixer en un moment que fins ara ens és desconegut —possiblement a l'antiguitat tardana— i s'hauria continuat utilitzant especialment fins a les darreries del segle XI, concretament fins l'any 1088, moment

en què el documentem per darrera vegada. Avui dia només coneixem l'existència de dos *vici* més, la Seu d'Urgell i Vic, els quals van existir amb el títol de seu episcopal durant els segles en què se centra l'estudi, i Tiana, que apareix mencionada com a *vicus* en un sol document del segle XII. Pensem que, al contrari de les seus episcopals, Badalona era un cas especial que mereix un estudi més aprofundit.

Pel que sabem, el *vicus* apareix definit a la *Lex visigothorum* (segle VI dC) com un assentament rural en el qual es construïen esglésies a fi que els bisbes poguessin controlar els excedents que aquests llocs generaven. Generalment, la condició de *vicus* exigia la creació d'un càrrec públic que escollien els mateixos bisbes (el *villicus*) i es convertiria en el responsable de controlar l'ús col·lectiu dels boscos, les pastures i els recursos hídrics (Martínez 2006, p. 117-118). Posteriorment, en època baixmedieval, es veurà com aquest càrrec de *villicus* es convertirà en l'antecedent del batlle, atès que exerciran la mateixa funció. Així doncs, tenint en compte l'estratègica situació en què es troba *Bitulona*, a més de la seva proximitat als recursos naturals, considerem que el *vicus Bitulone* representava un objectiu suculent per a ciutats com ara Barcelona o cenobis com Sant Cugat del Vallès, que es convertiran en els principals eixos de poder laic i eclesiàstic dels primers segles feudals, en aquesta àrea.

D'una banda, s'ha de tenir en compte l'origen romà del mot *vicus*, denominació que hauria adquirit *Baetulo* un cop l'administració romana hagués començat a desarticlar-se, ja al segle IV dC. A partir d'aquest punt, *Baetulo* hauria pres la categoria de *vicus*, un estament de caire rural inferior al de *civitas*, que hauria sobreviscut fins a finals del segle XI dC. De l'altra, la presentació de *Bitulona* en la documentació escrita com a *vicus* ja des del segle X, fa pensar en la no ruptura amb la tradició clàssica, que

ens revela de ben segur una herència dels temps anteriors i un ús dilatat en el temps que culmina l'any 1088, tal com s'acaba d'indicar. Malauradament, l'arqueologia no ens ha aportat fins ara cap dada que ens permeti conèixer ni definir l'organització administrativa de Badalona entre els segles IV i X dC.

Així doncs, podríem pensar que, des d'un moment imprecís i segons la documentació, *Bitulona* era un assentament rural, que basaria la seva economia en la vitivinicultura, amb un petit nucli a l'entorn d'una església modesta i amb un ampli territori que englobava altres adscripcions menors com la *villa* i el *villar*.

A mesura que passen els anys, notem en la documentació un canvi notable en la seva adscripció territorial que va transformant-se i adaptant-se al nou model feudal del moment: el sistema parroquial. Però, què entenem per parròquia? És un mot polisèmic, que tant es pot referir a una figura administrativa que determinaria un territori com a una comunitat religiosa. A través de la lectura de les fonts escrites, s'ha entès com a *parrochia* una jurisdicció territorial articulada a l'entorn d'una església que funcionava com a eix estructurador d'un territori ampli, en el qual s'incloïa, tan sols el poblament proper al temple cultual, sinó també la població dispersa o semidisparsa en masos o *villae* medievals (Palol/Pladevall 1995).

El procés de parroquialització s'inicià al segle X i no es va acabar d'implantar fins al segle XI, moment en què es documenten les sagreres o celleres —nuclis d'hàbitat concentrat— al voltant del mateix temple (Mallorquí 2009, p. 279-280). Elvis Mallorquí, en estudiar les parròquies rurals del bisbat de Girona, destacà tres grans fets que seguidament exposarem i que aportaven una informació essencial que ens permet conèixer més detalladament aquest sistema de poblament:

En l'àmbit territorial, la parròquia estructurava el poblament rural del bisbat i creava, d'aquesta manera, una xarxa de camins que unia els masos dispersos amb el nucli parroquial. Alhora, aquest fet provocava que aquestes entitats funcionessin com a punt d'unió entre tota la població dispersa dels masos i que cohesionessin les relacions socials d'una comunitat que rares vegades es reunia al complet.

En l'àmbit econòmic, la parròquia gestionava els drets i els censos que els fidels havien de pagar als seus senyors, fet que convertia les parròquies en centres de poder econòmic.

Pel que fa a l'àmbit religiós, la parròquia era el canal de transmissió dels valors cristians que el clergat adreçava a la població rural a través de les misses dominicals i la celebració d'altres oficis religiosos.

Si bé tradicionalment el procés d'ensagrament —és a dir, la formació de nuclis de població agrupada a l'entorn de les esglésies— ha estat interpretat com la resposta de l'Església davant la violència feudal, alguns autors, com és el cas de Maria Soler, consideren que l'expansió de les sagreres s'hauria realitzat en connivència amb els senyors feudals i haurien constituït una magnífica forma de control territorial, poblacional i econòmic (Soler 2002-03, p. 79-80).

Dalt de la Vila, amb l'església de Santa Maria i la Torre Vella que encara conservava la torre de defensa, el 1937. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs Tolosa.

Amb el pagament d'un cens, els pagesos s'asseguraven de tenir un espai al celler de la parròquia i d'aquesta manera es generava un ingrés que, si no es pagava, podia ser reclamat amb violència fins que es percebés. A més, des del punt de vista de l'organització de l'espai, les parròquies es convertiran en potents eixos articuladors del territori, ja que l'Església aconseguirà reunir petits nuclis de cases que aniran creixent al voltant de les esglésies amb la voluntat de controlar millor la percepció de rendes, com ara el delme.

Avui dia, la presència de les sagreres ha quedat fossilitzada en la topografia de molts pobles i ciutats. La majoria dels espais de sagrera eren un recinte que tancaven les mateixes façanes de les cases. Es creava, doncs, un espai obert a l'interior que generava un lloc on es desenvoluparien els mercats i, consegüentment, la vida social, econòmica i religiosa dels habitants d'aquell indret (Soler 2002-03, p. 81). Des del punt de vista arqueològic, la possibilitat de poder realitzar qualsevol tipus d'estudi de paraments o excavació arqueològica a Dalt de la Vila ha quedat limitada a les intervencions d'urgència en obres. Cal dir que el frenètic procés d'urbanització a què s'ha sotmès Badalona en els darrers cinquanta anys ha dificultat considerablement la investigació arqueològica: l'ha centralitzat en el nucli urbà i ha deixat de banda les àrees suburbanes i rurals.

Com dèiem, l'església de Santa Maria de *Bitulona* era l'eix articulador del sistema parroquial al nostre territori. Tot i que ja des de 996 podríem pensar en una primera menció hipotètica de l'església de Santa Maria, i des de l'any 1011 en la presència de *presbiteros* a Badalona, haurem d'esperar a l'any 1025 per trobar la primera referència explícita de l'existència d'una basílica (*baselica*) dedicada al culte de santa Maria verge a Badalona (Rosàs 1999, p. 62). Segons la descripció que ofereix l'esmentat

document, aquest temple estaria dotat d'un altar i l'hauríem de situar *intus vico Bitulona*, és a dir, dins el *vicus* de Badalona (Rius 1945-47, p. 146-148). Estem davant, doncs, de la primera vegada que es documenta una església a Badalona, que esdevindrà clau per a l'articulació del territori i la constitució del terme.

Cinc anys després, el 1030, apareix la primera menció de la parròquia de Santa Maria de Badalona en una donació al monestir de Sant Cugat (Rius 1945-47, p. 166-167). No serà, però, fins l'any 1045, en l'interessantíssim testament del levita Ramon, que tornarà a aparèixer Santa Maria de Badalona com a parròquia, mencionant també per primera vegada l'existència d'una àrea de sagrera o *circuitu*: "*Et iubeo ut ad domina mea Sancta Maria sedis Orgelliz ad ipsa Cannonica remaneat ipsum meum alodem a quod abeo in parrochia Sancte Marie, que cognominatur vico Betulona, id est, ipsam turrem cum ipsas domos qui in circuitu eius sunt, et cum omnem alium alodem quod abeo vel abere debeo infra terminos et fines de iam dicta parrochia Betolona*".⁴

Seguint la línia d'estudi de les sagreres catalanes medievals proposada per Víctor Farías, pensem que aquest document testimonia la possessió del levita Ramon, senyor eclesiàstic, d'un alou format per una torre amb cases al seu voltant situades a la parròquia de Badalona. Aquest autor considera que l'espai de sagrera es comença a distingir amb una clara homogeneïtat vers l'any 1100 (Farías 1993, p. 85) a través de la contínua repetició de les fórmules que els escriptors van fer constar en la documentació medieval per establir un espai de sagrera. És així com, l'any 1112, trobarem altrament mencionada la sagrera de Badalona al document de la consagració de l'església parroquial de Santa Maria, essent un *circuitu* sacralitzat i de pau d'una extensió d'entre 30 i 60 passes al voltant de l'església que conté una zona de cementiri:

“[...] *Die siquidem consecrationus confirmaverunt praedictae ecclesie quitquid possessionum habebat vel habere debebat vel inantea [...] vel oblationes fidelium que sui iuris sunt adque cimiterium ipsi ecclesie ubique triginta ecclesiasticorum passium confirmaverunt et quitquid in eodem spatio contineretur sub defensione ecclesiastica posuerunt atque temerarie inde aliquid auferentem vel invadentem ut rerum sacrilegis omnino condenaverunt donec canonice satisfacerent.*”⁵

La següent aparició de l'església en la documentació l'hem de situar en les donacions dels comtes Ramon Berenguer i Almodis, que donaran l'any 1055 a la Catedral de Barcelona les esglésies de Santa Maria de Badalona, Sant Adrià de Besòs i Santa Coloma de

Gramenet, així com delmes i primícies a Santa Maria de Badalona l'any següent (Rosàs 1999, p. 64-65).

A partir de la segona meitat del segle XI, l'adscripció de parròquia per designar el territori de Badalona anirà guanyant força, de manera que progressivament anirà superant el llegat del vicus fins a fer-lo desaparèixer l'any 1088.

En aquests anys trobem diverses mencions sobre la parròquia i l'església de Santa Maria, però ens aturarem en un punt molt concret: l'any 1074, moment en què es menciona explícitament l'existència d'un cementiri a *Bitulona*, segurament inclòs dins l'espai de sagrera (Batlle/Baucells/Fàbrega/Hernando 2006, p. 1967-1969), mencionat en línies anteriors en parlar de l'acta de

Imatges de l'anvers i el revers del cancel·l o làpida del Mestre de Badalona. A l'esquerra l'anvers de la peça, decorada amb motlures i una garlanda. Aquestes decoracions han estat relacionades amb les possibles restes del primitiu temple de *Baetulo*. La imatge de la dreta es correspon amb el revers del cancel·l, exposat al Museu de Badalona, és una peça de marbre de 33,5 x 34 x 8,5 cm. Museu de Badalona. Al. Lluís Andú. Peça cedida al Museu per la Parròquia de Santa Maria de Badalona.

consagració de l'església parroquial del 1112. És possible que, amb les excavacions arqueològiques dutes a terme a les places de la Constitució i de la Font a la dècada dels anys 1980, s'hagi pogut recuperar algun dels enterraments que poden correspondre a aquest cementiri altmedieval, atès que estan situades en aquest espai delimitat de sagrera, entre trenta i seixanta passes a redós de l'església parroquial de Santa Maria.

Finalment, volem destacar la realització d'unes obres de millora per restaurar l'església, promocionades per Ponç Ebrí, esmentades en

dos documents dels anys 1078 i 1079, de les quals desconeixem l'àrea concreta d'actuació. En relació amb aquestes obres, hem de situar una peça simbòlica del passat medieval de Badalona: una làpida funerària, esculpida en un fragment de cancell d'època romana, dedicada al mestre d'obres de l'església de Santa Maria de Badalona (Rosàs, 1999, p. 56-57). Aquesta làpida, que ha estat acuradament estudiada, i que presenta una datació difícil que situaríem abans del segle XII i fins i tot del segle XI, possiblement hauria estat dedicada a l'arquitecte de l'església primitiva de *Bitulona*.

Pica beneitera esculpida, de 40x37 cm. de diàmetre, procedent de l'església romànica de Santa Maria de Badalona, datada a l'entorn de l'any 1000.

Personalment, creiem que la inscripció de la làpida devia fer referència al possible arquitecte o mestre d'obres de Badalona, del qual desconeixem el nom, però podria haver estat patrocinat pel sotsdiaca Armengol al segle XI, tal com s'ha demostrat en uns documents d'entre 1078 i 1088, en els quals s'esmenten obres a la parròquia de Santa Maria. Per tant, es podria situar cronològicament al segle XI, justament en el moment de la reforma o de la reconstrucció de la primitiva església de Badalona.

A banda de la làpida del mestre de Badalona, cal recordar també la troballa de diversos elements arquitectònics que formaven part de la primitiva església de Santa Maria i que, malauradament, han passat molt desapercebuts en comparació amb el cancell. N'és un exemple la pica baptismal romànica de la imatge anterior.

Segons Joan Rosàs, amb la consagració de la parròquia l'any 1112, es degué fundar un nou temple construït al segle XII, tot i que personalment pensem que en lloc d'una nova fundació, hem de parlar d'obres de reforma o ampliació. Abans de l'existència d'aquest hipotètic segon temple, és segur que hi devia haver un temple primigeni del qual s'ha conservat una pica beneitera.

En relació a totes aquestes dades que acabem d'exposar, malgrat que per ara no tinguem evidències arqueològiques —s'ha vist que el nucli de Dalt de la Vila ha estat constantment habitat i transformat—, segurament podem imaginar aquesta zona com una àrea que, mica en mica, es va anar poblant amb cases que s'anaven disposant a redós de l'església (Rosàs 1999, p. 58) i de la sagrera. Un dels resultats de la parroquialització i l'ensagrerament fou el procés de concentració d'un hàbitat que des de feia segles romania dispers pel territori de les àrees rurals. En el cas de Badalona, com veurem més endavant, la majoria de *villae* medievals es trobaven disperses pel territori i ocupaven les zones de plana i les zones de muntanya de la serralada de Marina (Prevosti, 1981).

Les intervencions arqueològiques realitzades a partir de la dècada de 1980 van proporcionar dades per a l'estudi de l'església de Santa Maria. Situada sobre els fonaments del temple romà, aquesta es va convertir des d'època altmedieval en l'eix vertebrador del nucli de *Bitulona*. Tal com ja s'ha comentat en línies anteriors, malgrat que les excavacions no van aportar gaires dades sobre l'església primitiva, sí que van servir per conèixer i delimitar arqueològicament una àrea de necròpolis a l'àrea de sagrera (Rosàs 1999, p. 58-59), en la qual es van trobar alguns enterraments antropomorfs altmedievals i altres individus que haurien estat víctimes de la pesta que va assolir Badalona a la baixa edat mitjana.

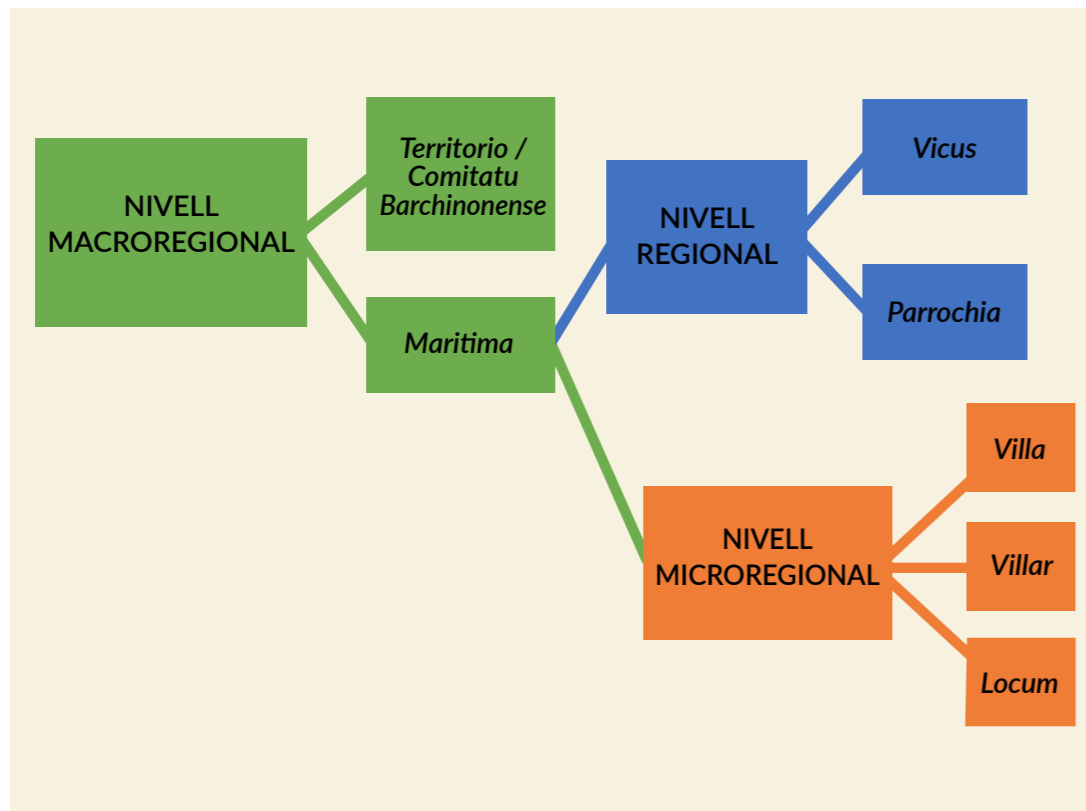
Fora de l'àmbit urbà, hem de destacar la troballa aïllada d'un parell de sepultures antropomorfs excavades a la roca, a les masies de can Butinyà i a can Boscà.

Tornant a la distribució del territori, a l'àrea rural hi haurem de situar les adscripcions menors com ara la *villa*, el *villar* i el *locum*.

Seguint les continuïtats entre el món romà i el món altmedieval, hi podem situar les *villae* altmedievals. D'una banda, Josep Maria Salrach les considerà com el tipus d'hàbitat rural més popular del període en qüestió. El mot *villa*, a més, era també polisèmic, ja que podia designar els espais no urbans que gaudien d'un cert grau d'entitat i, alhora, els termes que ocupaven les poblacions rurals agrupades (Salrach 2000, p. 72-73).

Jordi Bolòs afegí que les *villae* podrien ser una antiga unitat de cobrament dels impostos, segurament d'origen prefeudal (Palol/Pladevall 1999). En aquest sentit, és molt probable que aquestes estructures de poblament tinguessin arrels tardoantigues o visigodes, almenys pel que sabem a través dels topònims.

Més enllà de les *villae* medievals, observem l'existència de nuclis més petits, els *vilars*, que en fragmentar-se es dividien en

Esquema de la distribució del territori de *Bitulona*, segles X a XII dC.

habitatges que podrien arribar a constituir l'origen dels masos que trobarem documentats al territori estudiat durant la baixa edat mitjana.

En aquests tipus d'assentament hi podrien arribar a viure grups de fins a una dotzena de persones i eren espais on es consolidaven les solidaritats veïnals, atès que eren assentaments que acostumaven a situar-se de manera semidispersa en el territori. Així doncs, la *villa* podria entendre's com un nucli amb un sentit social que implicaria un arrelament progressiu dels habitants a aquella terra (Salrach 1998, p. 15-16).

En el cas de Badalona, la presència de viles rurals i vilars es fa molt evident a les zones històricament rurals on s'ha concentrat la població: Pomar, Llefia i Canyet. Cal destacar, com s'explicarà

en les properes línies, que aquests topònims que acabem de mencionar apareixen a la documentació estudiada amb uns noms que gairebé no s'han modificat amb el pas del temps, com ara els de *Caned* i *Pomar*. També és curiós veure com les *villae* medievals que s'identifiquen corresponen als mateixos indrets on antigament se situaven *villae* romanes i actualment es concentren un gran nombre de masos, fet que testimonia la gran continuïtat d'aquests territoris des d'època romana.

Tot això abans era camp...

Atès que aquesta investigació es va plantejar com un estudi interdisciplinari, el nombre de fonts utilitzades per reconstruir el passat altmedieval de Badalona va ser bastant ampli i diversificat. L'objectiu de l'estudi era també el de comprovar que no tan sols no es pot reconstruir la història de Badalona limitant-nos a una sola font, sinó que la història la formen tots els elements arqueològics, documentals i toponímics.

De la mateixa manera que es parlava en línies anteriors de les dades obtingudes a partir de les fonts documentals, un dels eixos més innovadors que es plantejaven en aquesta investigació girava al voltant de la lectura arqueològica del paisatge. Això vol dir que s'analitzen tots els elements que el conformen i la manera com s'interrelacionen: la proximitat d'una vila als boscos, a zones de cultiu i a recursos hídrics farà que s'organitzi de manera molt diferent a una vila propera a un castell.

Així doncs, i a través de les dades sobre el paisatge de *Bitulona* que es desprenen de la documentació escrita establim les relacions següents:

La toponímia

En primer lloc, un dels punts més importants del nostre estudi ha consistit en l'anàlisi de la toponímia, cosa que en alguns casos ha permès relacionar alguns indrets del passat amb els actuals.

Tot i que *Bitulona* és el topònim que més semblança té a l'actual, aquesta forma no fou la més habitual en la documentació per referir-se a Badalona. De fet, al llarg de la documentació s'observa com les mencions van anar variant des de la primerenca *Bedelona* a *Bitilona*, *Bitilune*, *Betulona*, *Bedalona* o fins i tot *Vitulona*, però va ser *Bitulona* la forma més emprada en els documents des de mitjans del segle XI. Malgrat tot, desconeixem quin era el topònim que tenia Badalona en els segles de transició dels temps romans als medievals.

En segon lloc, les fonts han permès identificar els noms de diverses ubicacions que han arribat als nostres dies i que en alguns casos es documenten d'antic, com ara Pomar a l'any 985. En aquest indret, hem de localitzar també un curiós topònim, *Monasteriolo*, que podria haver derivat a Monistrol. Cal dir que la historiografia ha relacionat el topònim amb l'existència de monestirs a la zona, però en el cas de Badalona no tenim les evidències suficients per poder parlar d'un cenobi existent a la zona.

L'actual barri de Canyet també es documenta des de ben antic, i apareix sempre sota la denominació de *villa*. El topònim de Canyet troba el seu origen etimològic en el mot *cannetum*, col·lectiu de *canna*, és a dir, lloc on creixen i s'hi exploten les canyes. És possible que la zona rebés el nom pels nombrosos canyars que afloren a les zones d'aiguamolls, vora rieres o mines d'aigua, molt típiques del paisatge del barri i d'altres indrets catalans que comparteixen el nom (Balari 1964, p. 192). Tot i que també s'ha dit que les zones de canyet eren unes àrees determinades on

els pagesos i pastors abocaven els cadàvers dels animals morts, en el cas del barri badaloní és més possible que rebi el nom pels afloraments de canyes. Proper a Canyet, situem Poià (actual zona de Montigalà), topònim que s'ha mantingut des del segle XI.

Un cas curiós és el de Valldaura o Batllòria, topònim en desús actualment però que podria relacionar-se amb la zona a tocar de Santa Coloma de Gramenet, a la serra de Mosques d'Ase. Encara que els topònims de *Valle Oria* – *Batlloria* – *Valldaura*, molt freqüents a la documentació medieval i que s'identifiquen també a les fonts escrites que parlen sobre *Bitulona*, solen fer referència, segons l'estudi filològic de Josep Balari i Jovany, a la civada o *hordeum*, hi ha una segona accepció —menys comú— que fa referència a muntanya o vall, i que pensem que s'ajustaria més bé al cas badaloní, ateses les característiques de les zones on apareix esmentat.

El cas de Llefia, un dels llocs més anomenats en la documentació, és potser l'únic que ens permet establir una continuïtat del poblament entre l'ocupació romana o tardoromana amb l'època medieval. Segons va proposar l'arqueòloga Pepita Padrós, el mot amb el qual es fa referència a la zona històricament denominada com a Llefia —molt més àmplia que l'espai que ocupen actualment els barris de Sant Antoni i Sant Mori de Llefia— hauria derivat de l'antropònim *Nifiano*, possiblement un *dominus* important a la zona relacionat amb la *domus* de Can Peixau. La seva referència documental també és molt primerenca ja que apareix per primera vegada l'any 991.

Finalment, i tornant a la zona costanera de Badalona, hem de situar l'antic carrer de la Mongia (Dalt de la Vila) que es va obrir en un moment indeterminat, però antic, i va anar evolucionant: de carrer de la Rectoria Nova (des de l'any 1687 fins a 1819) a

carrer de Dalt. En el llibre *Tots els carrers de Badalona* s'explica que el mot *mongia* feia referència antigament a les rectories de les parròquies (Abrás/Carreras/Nieto 2003, p. 108). Joan Rosàs, per altra banda, destaca la importància d'aquest carrer situant aquí l'església romànica de Santa Maria ⁶.

Els límits geogràfics

Un dels altres punts importants que ens interessava conèixer per dur a terme un estudi de territori a *Bitulona* era, en primer lloc, la definició d'aquest pel que fa a límits i demarcacions. Tot i ser una qüestió molt interessant, creiem que es tracta d'un tema molt més complex i que requereix un estudi aprofundit més enllà d'aquestes línies.

La concepció dels límits és, pel que fa als estudis d'aquest tipus, un tema difícil de comprendre ja que canvien depenent del moment històric. En el cas de Badalona, podem dir que els seus límits històrics no corresponen del tot amb els que actualment coneixem.

Altres tipus de límits —ja no tant de caire administratiu— són els que formen els accidents geogràfics i els recursos hídrics, que al cap i a la fi seran els determinants essencials en la configuració d'un territori. Badalona està enquadrada perfectament entre un espai de muntanya i el litoral que aporta la serralada de Marina i que serà propici per a l'assentament de la població; en direcció sud trobem una frontera innegable en el riu Besòs, que separa Badalona de Barcelona i el Vallès, és una de les principals àrees on senyors laics i eclesiàstics voldran tenir terres. D'altra banda, en sentit est, trobem el Mediterrani, que esdevindrà una frontera perillosa en els moments en què la pirateria assolirà la parròquia de Badalona, però alhora serà una futura via comercial.

I per acabar, les rieres, que actuaran com a eixos principals en l'articulació del territori, i que segurament també funcionaren com a límits per als mateixos pagesos.

Al llarg de la documentació s'observa una voluntat d'acotar molt detalladament el territori al qual pertanyen tots aquells béns que s'intercanvien entre els segles X i XI. Com bé s'ha comentat abans, aquest caire descriptiu es perd al segle XII. Així doncs, la voluntat de definir els diferents tipus d'elements territorials existents en el període estudiat respon a la necessitat de comprendre els límits, i fins i tot les dimensions, de l'espai en el qual s'encabien cadascuna de les propietats.

Tal com s'ha dit anteriorment, la superfície que ocupava la Badalona altmedieval resulta incalculable, atès que no tots els topònims es corresponen ben bé amb les zones que avui dia delimiten l'actual terme municipal i els seus barris. Sí que es pot documentar un creixement sostingut del territori que engloba Badalona. Així, mentre el segle X, el límit anava des de *Nifiano* (la zona històricament coneguda com a Llefia) a Pomar, una àrea delimitada de SO-NE, prenent el Besòs com a referència, a partir del segle XI Badalona comença a integrar noves àrees com Pomar, Montgat, la Batllòria, Poià, Sistrells, Canyet i Llefia.

Els recursos naturals: la xarxa hidrogràfica i l'ús de la terra

Badalona és una ciutat dotada d'una gran xarxa de recursos hidrogràfics com ara mines d'aigua, rieres, torrents, el mateix riu Besòs i l'obertura al mar Mediterrani. L'aprofitament d'aquests cursos d'aigua és vital per al desenvolupament de la vida, fet pel qual, ja des dels primers temps, els nuclis poblacionals que començaren a establir-se a Badalona es van articular al voltant d'on brollava l'aigua.

Imatge del monestir de Sant Jeroni de la Murtra i de la Vall de Betlem, on podem observar el conreu de la vinya, molt abundant en tot el territori de Badalona en aquell moment, inicis del segle XX. Museu de Badalona. AI. Fons Núria Argerich.

En els documents estudiats, hem identificat diversos elements que indiquen l'aprofitament d'aquest element per regar els cultius (*cum fontes et aqua ad rigandum*), tot i que pensem que no tan sols es va utilitzar per al consum domèstic, sinó que també es fa evident l'ús de l'aigua com a motor per a la producció agrícola. Ens ha cridat molt l'atenció descobrir mencions d'elements romans i tardoantics que s'han amortitzat al llarg dels segles, com és el cas de l'aqüeducte que al segle XI ja transcorria per Llefà i devia portar aigua del Besòs, així com un molí, possiblement hidràulic, a Sant Adrià de Besòs.

Un dels altres elements que trobem freqüentment esmentats són els murs de pedra seca. Aquests devien funcionar com a marges de les terrasses de conreu, també bastant freqüents en les fonts, on apareixen com a *limites cum petras magnas vel minimas i margines*. Santiago Riera i Josep Maria Palet realitzaren un estudi de les terrasses de conreu de la serralada de Marina, centrant-se sobretot en el vessant de Can Ruti (Canyet), i amb el qual demostraren que aquests marges havien de ser necessàriament posteriors a l'època romana per la seva morfologia i composició (Riera/Palet 2008, p. 85). Per tant, és possible que aquests marges s'hagin pogut fabricar en el moment que estudiem o posteriorment.

Pel que fa a altres elements del paisatge, en aquests documents hem identificat grans alous formats per vinyes (trobat fins i tot un sol document en què s'esmenten més de catorze vinyes de diferents propietaris), horts i hortals, prats, boscos i garrigars, camps de blat, oliveres, arbres fruiters, entre altres conceptes que descriuen la gran riquesa del territori. Cal dir que les anàlisis pol·líniques que publiquen Riera i Palet documenten un gran canvi pel que fa a l'economia de subsistència dels primers temps feudals. La ramaderia va prendre importància als segles X i XI,

mentre que l'agricultura va quedar en un segon pla, a excepció de la viticultura, que va ser molt important en el moment anterior de l'embranchida de les olivàcies a partir del segle XIII (Palet 1997).

Propostes de futur i reflexió final

Tal com s'ha intentat posar de manifest en el present article, Badalona en l'època altmedieval fou quelcom més que un petit nucli de cases concentrat a redós de l'església de Santa Maria. De fet, *Bitulona* fou un *vicus* o assentament rural que va anar guanyant entitat administrativa fins a definir-se com a parròquia definitivament a finals del segle XI. Aquest fet, entre d'altres factors, es va produir gràcies al gran interès econòmic i estratègic que despertava el *vicus*, així com a l'abundància de recursos naturals. Sens dubte, aquest nucli va ser l'objectiu d'institucions religioses tan poderoses com ara la Canònica de la Santa Creu i Santa Eulàlia o el monestir de Sant Cugat del Vallès, a més d'un gran volum de senyors laics i particulars religiosos que van obtenir moltes propietats i terres al territori de *Bitulona*.

La importància de fer un estudi interdisciplinari s'ha demostrat amb la gran quantitat de dades i lectures diverses que tots aquests agents han aportat a la investigació: estem parlant d'arqueologia, de fonts escrites, de toponímia i de paisatge. La unió de totes aquestes parts ha permès reconstruir les àrees més desconegudes de *Bitulona* des del segle X i emfatitzar el paper que va jugar el món rural en l'economia del nucli i en l'articulació del territori. Per tant, com a proposta futura, llancem la voluntat de centrar més estudis i excavacions a les àrees rurals, encara no gaire estudiades ni alterades per la urbanització, que de ben segur aportaran més dades per al coneixement de la història de Badalona.

Bibliografia

ABRAS, Margarida; CARRERAS, Montserrat, i NIETO, Dolors. *Tots els carrers de Badalona*. Museu de Badalona: 2003.

BAIGES, Ignasi J.; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (dir.). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona. De Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Fundació Noguera, 2010.

BALARI, Josep. *Origenes històrics de Catalunya*. Instituto Internacional de Cultura Romànica. Sant Cugat del Vallés: 1964.

BATLLE, Carme; BAUCCELLS, Joaquim; FÀBREGA, Àngel; HERNANDO, Josep (ed.). *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, segle XI*, volums 1 - 5, Barcelona: Fundació Noguera, 2006.

BOLÒS, Jordi. Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per conèixer la història de Catalunya. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXIV, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004.

Catalunya romànica. Barcelonès. Baix Llobregat. Maresme. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1992. Vol. XX.

COMAS, Montserrat; GUITART, Josep; PADRÓS, Pepita. "Prehistòria i Història Antiga", a *Història de Badalona*. Dir. Joan Villarroya. Monografies Badalonines, 16. Badalona: Museu de Badalona, 1999, p. 21-51.

CUYÀS, Josep Maria. Història de Badalona: segles VIII al XIV/XV. *Història de Badalona*, volum IV. Badalona: 1978.

FARÍAS, Víctor. "La sagrera catalana (c. 1025 - c. 1200): característiques y desarrollo de un tipo de asentamiento eclesial". *Studia Historica-Historia Medieval*, vol. XI, 1993, p. 81-121.

FERNANDEZ, Marià. "Ramon Levita, a l'església parroquial de Santa Maria de Badalona, fa testament quan vol peregrinar a Sant Jaume apòstol mil anys endarrere", *Carrer dels Arbres*, núm. 20, 3a època. Badalona, p. 41-60, 2009.

FONT i CUSSÓ, Joaquim. 62 articles, Museu de Badalona, Badalona, 1980.

GURRI, Esther; RIVAS, Maribel. "L'Antiguitat Tardana a *Baetulo*. Estat de la qüestió i noves perspectives a partir de les seves necròpolis". Tarragona, 2018. En premsa.

JÀRREGA, Ramon; RODÀ, Isabel. "El terminus augustalis de Montornès: noves dades epigràfiques". *Lauro: revista del Museu de Granollers*, [en línia], 1999, Núm. 16, p. 5-12.

MALLORQUÍ, Elvis. "Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, p. 277-297. 2009.

MARTÍ, Ramon. "L'ensagrerament: l'adveniment de les sagreres feudals". *Faventia*, 10, p. 153-182. 1988.

MARTÍNEZ, José I. "El vocabulario de los asentamientos rurales (siglos I-IX d.C.): Evolución de la terminología". A: *Villas Tardoantiguas en el Mediterráneo Occidental*. A. Chavarría, J. Arce i G. P. Brogiolo (ed.). Madrid: CSIC, 2006, p. 113-131.

PADRÓS, Pepita; NIETO, Maria Dolors. "Santa Maria de Badalona. L'església romànica i la població de Badalona a l'Edat Mitjana", *Badalona: Carrer dels Arbres*, 1, 4a època, 2016, p. 5-19.

PALET, Josep Maria. "Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època íbero-romana i l'altmedieval (segles II-I a.C. - X-XI d.C.)", *Estudis i Memòries d'Arqueologia de Barcelona 1*, Centre d'Arqueologia de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona, Barcelona: Institut de Cultura, 1997.

PALOL, Pere de; PLADEVALL, Albert, (dir). *Del romà al romànic: història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1999.

PÉREZ, Xavier. *Diplomatari de la Cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*. Fundació Noguera, Barcelona, 1998.

RIERA, Santiago; PALET, Josep Maria. "Una aproximación multidisciplinar a la historia del paisaje mediterráneo. La evolución de los sistemas de terrazas con muros de piedra seca en la Sierra de Marina (Badalona, Llano de Barcelona)". Inclúido en GARRABOU, Ramon (coord.). *El paisaje en perspectiva histórica: formación y transformación del paisaje en el mundo mediterráneo*. Monografías de Historia Rural, vol. 6, Zaragoza: 2008.

RIUS, José. *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, 3 vol., Barcelona: Centro Superior de Investigaciones Científicas, 1945-47.

ROSÀS, Joan. "Edat Mitjana. Segles VIII-XV", a *Història de Badalona*. Dir. Joan Villarroya. Monografies Badalonines, 16. Badalona: Museu de Badalona, 1999, p. 53-78.

ROSÀS, Joan. "La implantació del feudalisme (segles VIII-XV)". *Carrer dels Arbres*, número 2, 3a època. Badalona: 1991. p. 41-50.

ROSÀS, Joan. "Badalona", a *Catalunya Romànica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. 1984-1998.

SALRACH, Josep Maria. *Catalunya a la fi del primer mil·lenni*. Pagès Editors, Lleida: 2000.

SALRACH, Josep Maria. "Tres mots polèmics: *villa*, *mas* i *alou* en època carolíngia", en *El mas medieval a Catalunya*, TO, LI., MONER, J., NOGUER, B., editors, *Quaderns*. 19, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles: 1998. p. 9-28.

SOLER, Maria. "Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII". *Acta Historica et archaeologica mediaevalia*, núm. 23-24. Barcelona, p. 69-102, 2002-2003.

VILLARROYA, Joan (dir.) 1999. *Història de Badalona*. Monografies Badalonines, 16. Badalona: Museu de Badalona.

Notes

1. La informació arqueològica s'ha extret essencialment de memòries d'excavació i publicacions relacionades amb la identificació de troballes arqueològiques anteriors a la sistematització de la metodologia arqueològica.
2. Per tal d'estudiar les fonts escrites s'han consultat documents publicats i editats en diplomataris emesos per la Fundació Noguera.
3. Per a més informació, consulteu la publicació de PALET, Josep M. "Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època íbero-romana i l'altmedieval (segles II-I aC - X-XI dC)", *Estudis i Memòries d'Arqueologia de Barcelona* 1, Barcelona: Centre d'Arqueologia de la Ciutat, Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, 1997.
4. Aquest fragment pertany al testament del *levita* Ramon, document estudiat detalladament a l'article FERNÁNDEZ, Marià. "Ramon Levita, a l'església parroquial de Santa Maria de Badalona, fa testament quan vol peregrinar a Sant Jaume apòstol mil anys endarrere", *Carrer dels Arbres*, núm. 20, 3a època. Badalona: 2009, p. 41-60.
5. Fragment extret de l'acta de consagració de l'església parroquial de Santa Maria de Badalona, versió editada per PÉREZ, Xavier. *Diplomatari de la Cartoixa de Montalegre* (segles X-XII). Fundació Noquera, Barcelona, 1998, p. 121-122.
6. Menció feta per Joan Rosàs a la *Catalunya Romànica*, en el capítol dedicat a Badalona, concretament en l'apartat de "La vila de Badalona". Consultat en l'edició digital de la publicació: <https://www.encyclopedia.cat/ec-catrom-2013501.xml> [Data de l'última consulta: juliol 2019]

LA BADALONA MEDIEVAL A TRAVÉS DELS PERGAMINS DE L'ARXIU JOSEP M. CUYÀS I TOLOSA

CARLES DÍAZ MARTÍ

Doctor en història

Resum

A l'Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa, que es conserva al Museu de Badalona, hi ha una col·lecció de dotze pergamins dels segles XIV, XV i XVI, que són objecte d'anàlisi històrica i documental. Especialment rellevants són les dades sobre la família Sesoliveres, pagesos de remença de Badalona, possiblement originaris de Sant Andreu de Palomar, i el llinatge Despuig, família barcelonina amb un petit senyoriu a Badalona.

Paraules clau

Sesoliveres, Despuig, Badalona, Sant Andreu de Palomar, remences, Josep M. Cuyàs i Tolosa.

No és gens habitual l'existència de documentació medieval original a la nostra ciutat. De fet, són molt escassos els testimonis escrits de l'edat mitjana que podem trobar a Badalona. D'aquí que, per als estudiosos del nostre passat, resulti especialment interessant parar atenció a aquests pocs vestigis. En aquest sentit, en aquestes mateixes pàgines, ja vam transcriure i analitzar parcialment un fragment d'un document procedent de Sant Jeroni de la Murtra, concretament el llibre del procurador de Barcelona, datat els anys 1483 i 1484, que forma part de l'Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa i que custodia el Museu de Badalona.¹

Hem tornat a centrar la nostra atenció en aquest mateix fons documental, l'Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa, que la família d'aquest insigne historiador de la nostra ciutat i descobridor de les termes romanes va donar al Museu de Badalona, del qual fou fundador i primer director (1955-1968),² per analitzar els dotze pergamins dels segles XIV, XV i XVI que en constitueixen la secció 5.18 de l'inventari d'aquest fons. Hem deixat de banda altres pergamins que formen part de l'Arxiu Josep M. Cuyàs, que procedeixen d'arxius privats i patrimonials, perquè no aporten tanta informació sobre el passat medieval de la nostra ciutat.

Oberts a consulta pública des de la dècada de 1990, alguns d'aquests documents han estat ja estudiats, com citarem més endavant. A més, el catàleg disposa de les dades bàsiques de cada document (regist, data, lloc i notari). El nostre propòsit no pot ser altre que aprofundir el que ja s'ha treballat, tot donant-ne una visió de conjunt que inclogui tota la informació històrica que ofereixen, especialment aquella relacionada amb Badalona. A tal efecte, hem consultat altres fonts que han ajudat en aquest objectiu, tot ampliant i contextualitzant les dades que es desprenen dels documents analitzats. Hem proposat nous registos, que estan al final d'aquest treball, a l'apartat d'apèndix documental, i hem transcrit completament els que hem considerat més interessants, que són el tercer i el sisè. Els hem presentat en el mateix ordre del catàleg, tot i que no concorda exactament amb la cronologia dels documents.

Val a dir que no tenim coneixement de com van arribar aquests pergamins a mans de Josep Maria Cuyàs, per la qual cosa desconexim si tots procedien d'un mateix fons o si els va seleccionar amb algun criteri. Tanmateix, hi veiem dos grups clarament diferenciats, que seran analitzats de forma independent.

Els Oliveres i els Despuig

El primer grup que es pot detectar està format per vuit pergamins i es caracteritza per la presència de membres de les famílies Oliveres, d'una banda, i/o Despuig o de Puig, de l'altra (docs. 1-6, 8-9). El nom del primer llinatge apareix de diferents formes, fins i tot per a una mateixa persona —d'Olivera, d'Oliveres, Solivera i Sesoliveres—, tot i que no hi ha dubte que formaven part de la mateixa família. Per a cadascun utilitzarem la forma que apareix més sovint a la documentació.

Els Oliveres o Olivera procedien del terme parroquial de Sant Andreu de Palomar. Així, en el pergami més antic de la col·lecció, de 1371, apareix Jaume d'Olivera, ciutadà de Barcelona, fill i hereu d'Ermengol d'Olivera, de Sant Andreu de Palomar, que confirma l'establiment de dues peces de terra situades en aquesta parròquia (doc. 1). Tenia aleshores una bona posició econòmica, ja que el 1372 va comprar un censal mort de 70 lliures de preu a un pagès de Tiana.³ Aproximadament un quart de segle més tard, el febrer de 1395, actua novament com a propietari alor d'una peça de terra erma de Sant Andreu de Palomar, ja que reconeix que els tutors de Maria i Tomàs Despuig li havien pagat tot el que li devien de cens i lluïsmes (doc. 2).⁴ En aquelles dates, un dels masos de Sant Andreu era conegut com el mas de Jaume sa Olivera.⁵

Altra documentació ens aporta més informació d'aquesta família, de la qual hem elaborat l'arbre genealògic 1. Ermengol, el pare de Jaume, era fill de Pere d'Olivera, segurament un dels prohoms de Sant Andreu de Palomar a final del segle XIII,⁶ i de Maria. De fet, el 1308 intervingueren en els capítols matrimonials d'Ermengol amb Maria, filla de Bernat de Corts, de Badalona, i de Dolça, raó per la qual van fer donació de tots els seus béns, entre els quals sobresortia el mas familiar, anomenat mas Olivera, a Ermengol. Tal com era habitual, se'n reservaren l'usdefruit en vida i 4.500 sous barcelonesos per a despeses del seu òbit i per a la llegítima de l'altre fill, Guiller mó. La badalonina Maria va aportar com a dot 2.900 sous barcelonesos, amb tota probabilitat donat pels seus pares. Un dels testimonis dels capítols matrimonials fou el badaloní Pere Llobet.⁷

El tercer pergami de la col·lecció del fons Cuyàs és un requeriment que el mercader barceloní Bernat Despuig va fer al matrimoni format per Nicolaua, com a propietària d'un mas a la vall de Canyet de Badalona, i Bernat Nadal perquè el reconeguessin com

a senyor natural, li fessin el corresponent homenatge i que Bernat Nadal li fos home propi. El requeriment es va fer als volts de les 8 del matí del dia 29 de juliol de 1426 a la plaça del Born de Barcelona. Nicolaua era neta de Jaume Sesoliveres, de Badalona, aleshores ja difunt (doc. 3).⁸

Qui era aquest Jaume Sesoliveres? La primera referència que en tenim és de 1364, en què fa homenatge a Bernat Despuig, protonotari de la reina i tinent del seu segell, a causa d'un mas a la vall de Canyet —el mateix que habitava Nicolaua el 1426—, alhora que li reconeix ser-ne home propi, soliu i afocat: “confitens cum hoc presenti publico instrumento me esse hominem proprium, solidum et affocatum vestri, dicti venerabilis Bernardi de Podio, et vestrorum, pretextu dicti mansi, convenio et promitto vobis quod ero vobis, tanquam domino meo et habentibus causam a vobis in eodem manso, fidelis et legalis de corpore et rebus, utilia vestri procurando et inutilia pro posse vitando et faciam omnia et singula que verus vassallus ac homo proprius, solidus et affocatus domino suo facere tenetur et debet”.

Jaume Sesoliveres tenia aleshores més de vint anys i havia pres esposa recentment. La dada que permet relacionar Jaume Sesoliveres —que apareix com d'Oliveres en aquest document— amb els Olivera de Sant Andreu de Palomar és la seva filiació: és fill de Guillem d'Oliveres, que ja havia reconegut Bernat Despuig com a senyor arran del mas de la vall de Canyet de Badalona.⁹ És probable que aquest Guillem sigui Guillermó, el fill de Pere d'Olivera i Maria que apareix a la documentació matrimonial de 1308 que hem esmentat més amunt, tot i que no en podem estar segurs.¹⁰ Hi apunta el fet que aquesta documentació es conserva junta i que la cronologia generacional és coherent. En aquesta hipòtesi, doncs, Guillem, germà de Jaume d'Olivera, seria un fadrister que va sortir del mas familiar de Sant Andreu

de Palomar per fixar la seva residència a Badalona, a la vall de Canyet, en un mas en alou dels Despuig, on fou succeït pel seu fill Jaume durant la dècada de 1360.

Poc més de dos mesos després que Jaume Sesoliveres hagués retut vassallatge a Bernat Despuig, hagué de repetir la cerimònia davant del seu fill, Tomàs Despuig, que havia rebut del pare l'alou del mas. L'acompanyà Bernat de Cànoves, que també era home propi, soliu i afocat per un altre mas situat a Badalona.¹¹ Tant Jaume Sesoliveres com Bernat de Cànoves continuaven a Badalona el 1388.¹²

L'any 1418, al voltant dels 75 anys d'edat, Jaume Sesoliveres decidí donar el mas de Canyet, i en general tots els seus béns, a la seva neta Nicolaua, que aleshores en comptava 12. Nicolaua era filla del matrimoni format per Pere Febrer, ferrer ciutadà de Barcelona, i Clara, filla de Jaume Sesoliveres. La donació tenia com a finalitat proporcionar-li un dot perquè contragués matrimoni amb Bernat Nadal, fill de Francesc Nadal, ambdós de Badalona. Jaume es reservà l'usdefruit en vida de tots els béns donats i contemplava que el nou matrimoni convisqués amb ell al mas, tot tractant-se mútuament amb respecte i honor, tal com corresponia a pares i fills. Fins i tot es va preveure la possibilitat que si sorgien discòrdies, haguessin de ser resoltes a coneixença d'amics de les dues parts. Jaume Sesoliveres es reservà 25 lliures per testar.¹³

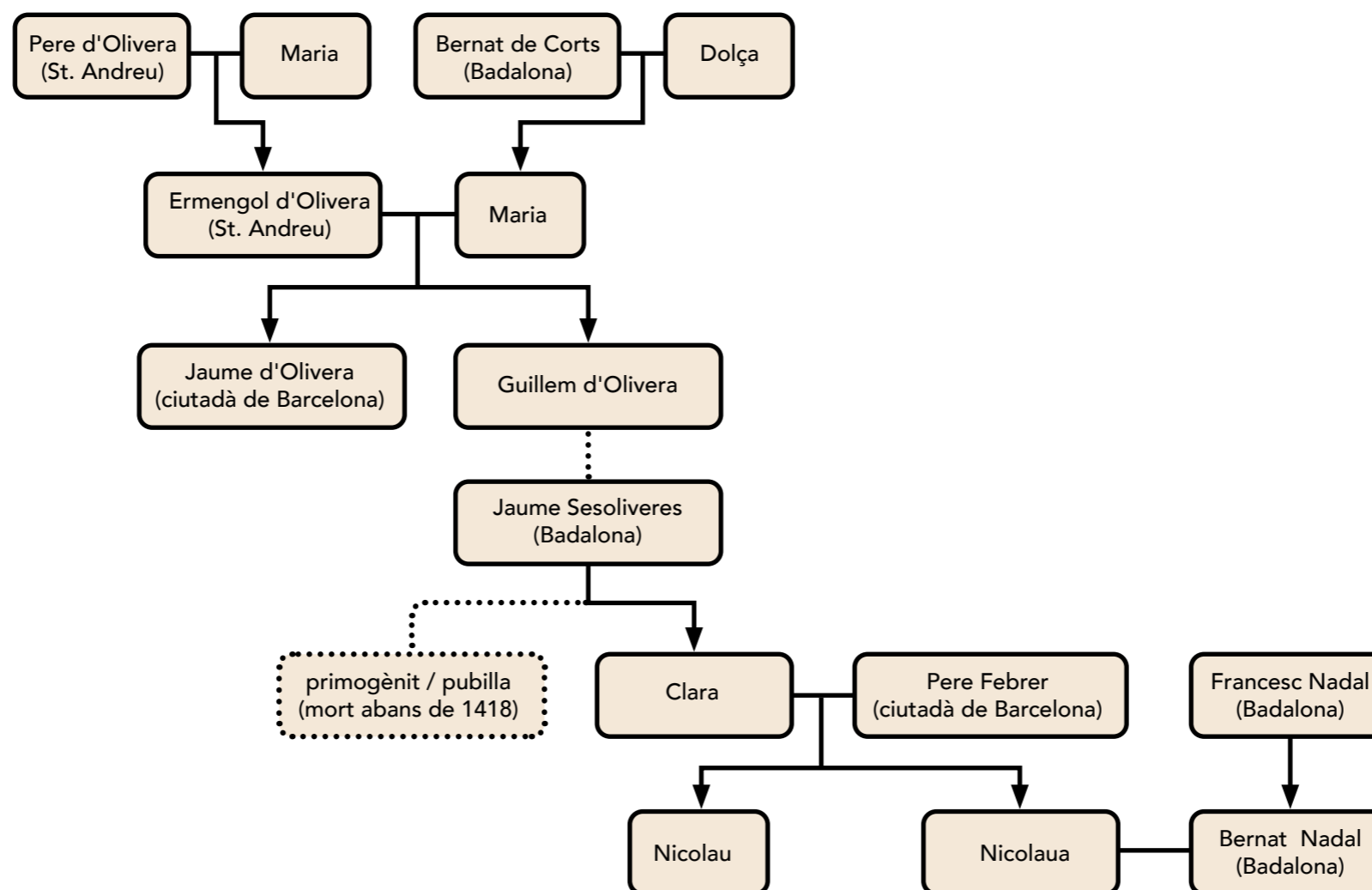
Aquest fet mereix un comentari, perquè la donació directa d'avis a nets no era habitual. Majoritàriament eren els pares els que heretaven a favor del primogènit o, en cas que no tinguessin descendència masculina, de la pubilla. Tenint en compte que la successió tenia com a objectiu que el mas quedés en mans de la família, l'explicació més versemblant és que l'hereu o pubilla de Jaume Sesoliveres que es va fer càrrec del mas morís sense descendència abans que el donés a la neta (1418). En tot cas,

Clara no podia haver estat la pubilla, ja que va sortir del mas familiar quan va casar-se amb Pere Febrer. Si no hagués tingut cap germà, ella hagués estat l'escollida per quedar-se en el mas. Però el 1418, no quedaven ja més fills o filles de Jaume Sesoliveres, ja que en cas de mort sense descendència de Nicolaua, la donació, amb el mas, havia de revertir en Clara.

Sembla, doncs, que una situació inesperada com la mort dels descendents que s'havien posat al capdavant del mas, va fer que Jaume Sesoliveres recorregués a la branca familiar de la filla que s'havia casat amb un mercader de Barcelona. Aquesta filla, Clara,

tenia aleshores almenys dos fills, Nicolau¹⁴ i Nicolaua. Es va optar per Nicolaua, probablement perquè Nicolau estava destinat a heretar el patrimoni dels Febrer i continuar el negoci familiar a la capital catalana.

Jaume Sesoliveres va testar a l'escrivania de la parròquia de Santa Maria de Badalona el 6 de maig de 1424. Els marmessors foren Bernat Saurí, de Sarrià, i el gendre del testador, Pere Febrer. Va destinar 25 lliures, justament les que s'havia reservat per a sepultura i per a llegats pietosos a la donació del mas a favor de la neta.¹⁵

Arbre 1 - Genealogia dels Olivera

Retornem al tercer pergamí de la col·lecció: el 1426, uns tres anys després de la mort de Jaume Sesoliveres, va tenir lloc el requeriment de Bernat Despuig a Nicolaua perquè li fes homenatge. No era la primera vegada que se li demanava, però encara no l'havia prestat. Bernat Despuig al·legava que els propietaris útils del mas eren homes propis, solius i afocats, sotmesos a servituds i altres mals usos, segons contemplava la legislació vigent aleshores. No hi ha dubte, com afirma Gemma Pujol-Busquets, que eren considerats pagesos de remença.¹⁶ A més, tant Jaume Sesoliveres com el seu pare havien reconegut el vassallatge quan s'havien possessionat del mas en el segle XIV. Però malgrat les amenaces que si no complia el que li demanaven li aplicarien les penes previstes a la llei, Nicolaua no va respondre, raó per la qual Bernat Despuig va demanar al notari que redactés un instrument, segurament en visites a tenir proves per a una reclamació judicial.¹⁷ L'endemà el marit de Nicolaua, Bernat Nadal, es va presentar davant del notari, a la plaça barcelonina de les Cols, per demanar-li còpia de l'escriptura del requeriment, que li fou lliurada. El notari encara va esperar fins a set dies que Nicolaua donés algun tipus de resposta, però va ser debades (doc. 3).

Ja fos perquè Bernat Despuig va fer efectiva l'amenaça o per alguna altra raó, va aconseguir doblegar la resistència de Nicolaua i del seu marit, que el 2 de desembre de 1426 van reconèixer-lo com a senyor natural, tot prestant-li l'homenatge, de mans tan sols Nicolaua, de mans i de boca Bernat Nadal. En conseqüència, reconegueren "quod sumus homines proprii, solidi et affocati, unacum omni prole nostra, nata et nascitura, et omnibus bonis nostris mobilibus ubique habitis et habendis, racione dicti mansi vestri, dicti venerabilis Bernardi de Podio, et successorum vestrorum". S'adduïa com a precedent que l'avi de Nicolaua havia fet el mateix reconeixement a l'avi de Bernat Despuig més de seixanta anys abans (doc. 4).

No podem estar de preguntar-nos quina podria haver estat la causa de la resistència inicial de Nicolaua i creiem que una de les claus és que el precedent adduït era molt allunyat en el temps. Si Jaume Sesoliveres havia traspassat la propietat del mas familiar a algun fill o filla que després va morir sense descendència, tal com hem conjeurat —és impensable que Jaume Sesoliveres n'estigués al capdavant fins a la setantena, sobretot si tenim en compte que tenia una filla casada fora del mas—, no sembla que aquest fill o filla fes el reconeixement de servitud als Despuig, ja que el més lògic és que s'hagués inclòs com a prova que els tinentes eren pagesos de remença. Potser aquesta manca de precedents recents va fer que Nicolaua cregués que era lliure i que aquell requeriment no tenia cap base. Ben al contrari, per a Bernat Despuig devia ser fonamental aconseguir l'adscripció de Nicolaua i el seu marit al mas, ja que només d'aquesta manera podia assegurar-se'n els drets senyorials. D'altra manera, el mas podia quedar deshabitat si el matrimoni, considerat lliure, decidia abandonar-lo. De fet, de les dues raons per les quals es podia exigir el reconeixement de la servitud, ser propietari d'un mas sotmès a la remença o ser fill d'home propi, Nicolaua tan sols va ser requerida per la primera, no per la segona, ja que en realitat el seu pare, un ciutadà de Barcelona, era una persona lliure.¹⁸

El mateix dia i davant del mateix notari Antoni Reixac va fer idèntic reconeixement, en aquesta ocasió pel mas Reixac, també situat a la vall de Canyet. L'havia rebut de la seva mare, Romia, en el moment de contraure matrimoni. El pare, Bernat Reixac, ja era mort. En el document s'explica també que Antoni havia estat requerit per Bernat Despuig i que els tinentes anteriors del mas havien fet el reconeixement de vassallatge, tot i que, a diferència del cas de Nicolaua, no es dona cap referència concreta. Sí es diu que el mas havia estat en mans de Bernat Saurí i de Bernat de

Cànoves (doc. 5). D'aquest darrer sabem que havia prestat, amb Jaume Sesoliveres, homenatge el 1365 a Tomàs Despuig, tal com hem indicat més amunt.

Ambdós documents no expliquen en què consistia exactament la servitud a què estaven sotmesos els propietaris dels dos masos, perquè en fa una referència genèrica. Però afortunadament, el pergami següent de la col·lecció de l'Arxiu de Josep M. Cuyàs i Tolosa, de 1429, dona llum a aquest aspecte. Tot confirmant l'establiment del mas a Nicolaua i a Bernat Nadal, i després d'un pacte entre ambdues parts, es canvien les condicions de la servitud: es manté la ferma d'espoli, el lluïisme i l'obligació de fer residència en el mas, però se substitueix l'homenatge, la intestia, l'eixorquia, la cugucia i els altres mals usos per una prestació de 22 sous i mig anuals. És a dir, a partir d'aleshores, els tinentes del mas no estarien obligats a prestar vassallatge al senyor ni tampoc haurien de pagar un terç del béns en cas que morissin sense haver ordenat testament (intestia), sense haver tingut fills (eixorquia) o en cas que la dona hagués estat adúltera (cugucia). A canvi, però, haurien de satisfer 22 sous i mig cada any, a pagar en dues meitats per Nadal i Sant Joan. El senyor mantenia, però, el cobrament de la ferma d'espoli forçada, que és una part —un 10% a Girona— del valor dels béns que el tinent del mas havia d'assegurar quan rebia el dot del seu futur cònjuge, i el lluïisme, que és un terç del valor del mas a satisfer en cas de venda, a més de l'obligatorietat de viure-hi.¹⁹ Per aquest canvi de condicions, Nicolaua i Bernat Nadal van haver de pagar 9 sous barcelonesos.

Però el document ens dona més informació valuosa. El mas limitava a l'est amb una tinença de Nicolaua i Bernat Nadal, alou dels hereus del cavaller Jaume Pallarès, de la Torre Pallaresa,²⁰ al sud i a l'oest amb la tinença d'Antoni Reixac, alou de Bernat Despuig, i al nord amb les tinences del notari Berenguer Padrosell

i de Francesc Coll, aquesta darrera en alou del bisbe de Barcelona. A més, tot i que els Despuig n'eren els aloers, Antoni Reixac en detenia la senyoria mitjana, que li donava dret a un cens d'11 sous anuals.

Com és habitual en aquest tipus de documents, les clàusules contemplaven que si es venia la propietat útil del bé, calia respectar els drets senyorials que hi estaven implicats. Com era d'esperar, apareixen els 11 sous anuals per a Antoni Reixac i els 22 i mig per a Bernat Despuig com a compensació dels mals usos suprimits, a banda de la fadiga, el domini i la ferma d'espoli. Però s'hi inclou una altra prestació molt significativa: els 30 sous que Antoni Reixac pagava anualment a Bernat Despuig pel mas Nicolau (doc. 6). Aquesta inclusió no és gratuïta i ha d'estar forçosament relacionada amb el mas dels Sesoliveres. El més versemblant és que aquest mas fos el resultat d'un sotsestabliment fet pels titulars del mas Nicolau dins de la seva tinença, tot mantenint els Despuig l'alou de tot el predi. Aquest sotsestabliment donava dret a Antoni Reixac a rebre una prestació del mas dels Sesoliveres, però la resta de drets associats a la senyoria alodial, com els mals usos, restaven en mans dels Despuig.

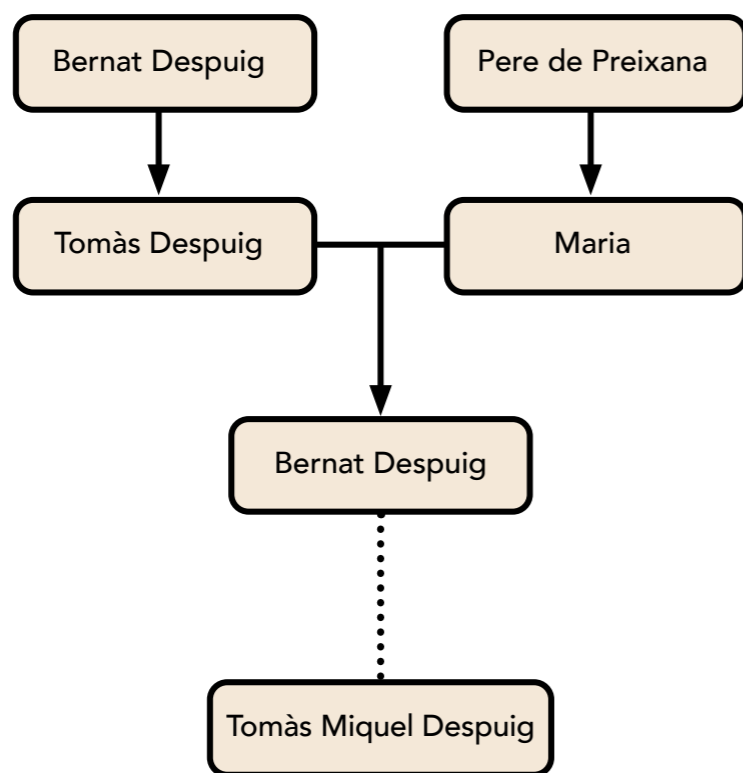
Hem vist, doncs, que Antoni Reixac féu vassallatge als Despuig pel mas Reixac el 1426, pel qual reconegué ser-ne home propi, soliu i afocat (doc. 5), d'una banda, i que posseïa, també pels Despuig, el mas Nicolau, segons l'instrument fet només tres anys més tard, el 1429 (doc. 6), de l'altra. Eren, en realitat, el mateix mas o es tractava de dos masos diferents? És molt temptadora la hipòtesi que es tracti, en realitat, del mateix mas, que apareixeria amb dos noms diferents en documents separats per tres anys. De fet, Antoni Reixac havia reconegut ser home propi, soliu i afocat dels Despuig. S'acabava de casar i era en el mas que li havia llegat la

seva mare, Romia, on havia de formar la nova família que donés continuïtat a l'explotació agrària. No sembla molt lògic que fos també el propietari útil d'un altre mas i que, per més coincidència, tingués el mateix propietari alodial. Tanmateix, cal ser prudents i, a falta de nova documentació que doni llum a aquest aspecte, la pregunta ha de quedar malauradament sense resposta.

Els dos darrers documents d'aquest grup són sengles establiments de terres de Badalona fets per Tomàs Miquel Despuig, ciutadà de Barcelona. El primer, de 1490, a l'estudiant d'arts barceloní Martí Ferrer, d'una peça de tres mujades situada en el lloc de Pilles, a cens de 2 sous anuals i una entrada de 4 lliures 5 sous. Aquesta peça, que havia estat campa, però que aleshores era erma, limitava amb diferents tinences: de Francesc Amat i Jaume sa Olivera —potser un descendent de Nicolaua i Bernat Nadal?—(est), de Bernat Ram i Bernat Carcerenya (sud), d'Antoni

Seguí, alou de l'església de Sant Adrià (oest) i de Berenguer Pujol (nord). Tomàs Miquel Despuig la tenia per restitució, remissió i absolució que li havia fet recentment Gabriel Seguí, paraire de llana de la ciutat de Tarragona (doc. 8). La peça de terra del segon establiment, fet al pagès badaloní Joan Pons, tenia solament una mujada d'extensió, també era erma i estava situada en el lloc de Sistrells. El cens era el mateix, 2 sous anuals, però l'entrada era sensiblement inferior, 12 sous. Quant a la localització, afrontava amb diferents tinences: a l'est amb la de Jaume Soler, de Sant Adrià de Besòs, al sud part amb l'anterior i part amb la del badaloní Bernat Pons, a l'oest amb la de Pere Pujol, que solia ser dels honors del mas de Guillem Canonge, i al nord amb la de Jaume Rossell, que havia estat d'Antoni Garell, de Badalona (doc. 9).

Aquest grup de vuit pergamins no ens ha permès tan sols conèixer algunes de les circumstàncies de la família Sesoliveres a cavall dels segles XIV i XV, sinó també l'existència d'un llinatge barceloní, els Despuig, amb implantació feudal a la Badalona de la baixa edat mitjana. A l'arbre genealògic 2 hi ha els membres que apareixen a la documentació consultada. Més enllà, doncs, dels grans senyors de la vila, com els Santcliment,²¹ els Aversó —ambdós també membres de l'oligarquia barcelonina—²² o la pabordia de maig de la seu de Barcelona, com a titular de la parròquia de Santa Maria, n'hi havia altres, com els Despuig, amb una presència força menor, però que evidencien la diversitat dels dominis presents en el nostre territori. Amb almenys dos masos remences a la vall de Canyet i diferents peces de terra, els Despuig mostren clarament l'existència d'aquests petits enclavaments senyorials que també configuraven la realitat socioeconòmica de la Badalona baixmedieval.²³

Arbre 2 - Genealogia dels Despuig

La resta de pergamins

A diferència del grup anterior, els altres quatre pergamins del fons no tenen cap connexió, almenys evident, amb Badalona, per la qual cosa no els analitzarem amb tanta profunditat.

N'hi ha dos que tenen en comú la procedència geogràfica, ja que es daten en dues poblacions costaneres del terme del castell de Montpalau, Pineda i Sant Pol, i els intervinents són de la parròquia de Sant Cebrià de Vallalta. Ambdós instruments foren presos pel mateix notari, Jaume Josep Coll, en dos anys i mig de diferència. En el més antic, de 1560, un pagès de Sant Cebrià de Vallalta ven els drets de lluir, és a dir, de redempció o de recompra que tenia sobre quatre masos d'aquesta població, que estaven aleshores derruïts i deshabitats, al seu propietari útil. Aquests masos estaven sota senyoria i alou dels senyors del terme del castell de Montpalau, de la cambreria del monestir benedictí de Sant Salvador de Breda i de la confraria de Santa Maria de Roca-Rossa, a qui s'havien de respectar els drets senyorials (doc. 11). El segon és una època per cobrament d'un dot (doc. 10).

El pergami de 1431 procedeix, sense dubte, d'una disputa per l'heretat dels béns d'Elionor Desbosch entre el vidu i usufructuari, Lluís Desbosch, i el fill i hereu universal, Gaspar. La qüestió se centrava en un censal que Gaspar devia reclamar perquè era propietat de la seva mare. Tanmateix, Lluís devia al·legar que, malgrat que això era cert, Elionor no havia comprat el censal amb diners propis, sinó amb els del marit. Si ho podia demostrar, podria quedar-se'l. Com que no en devia tenir prou amb la seva paraula, va recórrer al darrer confessor d'Elionor, que era el frare dominic Gabriel Tortós. A tal efecte, va anar amb el fill i un notari fins a una cel·la del convent de Santa Caterina de Barcelona per demanar-li que confirmés que Elionor ho havia reconegut. El document recull les paraules dites per Lluís al

religiós: "Mossènyer. Crec que bé recorda a vostra saviesa com vós hagués confessada ma muller, a qui Déus perdó, yo, present vós, li diguí tals paraules en acabament: 'Na Elienor, bé sabets que lo censal que yo comprí d'en Bordellet, de què diuen les cartes, a vós aqueix censal s'és comprat de mos diners propis, no vostres. E axí, per mort o per vida direts la veritat denant mossèn confessor vostre'". La resposta del frare no deixava lloc a dubtes: "Mossènyer. Stà en veritat que com la honrada madona Elienor, muller vostra, se fó confessada a mi, vós li digués les paraules que m'havets dites o semblants en acabament. E la dita honrada madona Elienor, muller vostra, dix que era veritat que lo censal d'en Bordelet, les cartes del qual dèyan a ella, era stat comprat de diners propis vostros, no pas de diners seus. E axí que ella na confessava d'açò la veritat que lo dit censal era vostre e no pas de ella" (doc. 7).

El darrer document de la sèrie està relacionat amb l'atorgament d'un o dos beneficis eclesiàstics a les diòcesis de Barcelona o Urgell que el pontífex havia atorgat al clergue barceloní Antoni Calopa. El pare, Joan Calopa, que era fuster ciutadà de Barcelona, havia rebut poders del fill per fer les gestions necessàries perquè es pogués fer efectiva aquesta concessió. No és estrany, doncs, que per aconseguir-ho a la diòcesi d'Urgell, Joan Calopa traspasés els poders a dues persones que vivien en aquell bisbat, concretament a Puigcerdà i a Bagà (doc. 12).

Nomen nobile unius Ego Jacobus ca alius cuius bartholomei filius et heredes unius Irmegaudii de aluoria q de procha. Et dicitur de palomario. Quis er ex cerea solum
p me et mod laudo apbo et confirmo atq de nouo stabiliu ut Anthonio ca vlla confan. uno germano mo de dia procha et vris et quibz uoluitis pro illis. Dicit peras de
plancatas tu meroiuli et exuili pntly et panenys suis quas una uocat Verdag. et alia uocat co loler. p quas seu me quas manser qdam carraua quas uos hatis et possi
datis in dia procha sit Andree sup locu uocatu Romanet quasp unero p me et sub dno et alodio me ad agnitiu snt 77 tash et deime. Et imnat alia dnoy. Dicit per
eris snt. Vocata es Sondaguer. qz Sona pte in dia carraua qz alia pte in reuocone et alodio mo qz alia pte in reuocone Bernardi de Solyma cuius bartholomedianee torrese qu
ibi est et ex alia pte in reuocone et alodio mo. Alia uero q uocat co loler. imnat. qz Sona pte in alodio mo qz alia pte in reuocone Jacobi modiliany alodio mo qz alia pte in
reuocone Jacobi nitas alodio mo et ex alia pte in dia carraua qz ibi gr. Hanc aute laudacione appbacione et confirmatione atq de nouo stabiliuono facio uobis et
vris et quibz uoluitis pro. Sic melis dia et intelligi pot ad saluamentu et bonu intellectu uestru et vroy. Sub tali en forma pacto et condicione q uos et successores
vri in pda pte de dno et pte et pte reuocamuy mult et mod agraria assuetu. Dicit de omibz fructibz pntis et dno quos dno dabit in pda pte de
tasht et deima fidelis. Ita en q uos deo Anthony toto pte ure ure tm sine liber et pntis a pte dnoy agrariy sic q in ure ure no reuocamuy ad pte dnoy
dnoy agrariy. Sicut no post obitu vrm hedes sine successores vri in pda reuocat ad pte dnoy agrariy. In hys aute no placemus neq facatis uos ut vri alium
dno sine alios dnoy. n tm me et mod. Dicit q uobis et vris post dies triginta qz q in me et mod faciam sine pda que ut laudo apbo et confirmo atq de nouo stabi
ho simul in omibz melioramentis que ibi fuerint uos et vri vendere supignorar et alie alienare vris in consensu et vroy. Saluo en semp in et sup pda in
et mod agrariy tasht et deime et pte dno et fauta. Triginta diey in et moy pro huiusmodi aute laudacione appbacione et confirmatione atq de nouo stabiliuono
deime et solusie mult. Duet dnoy monete bartholomei de mo. Sup quibz reuocao excepcon pte non numerat et no recepte et del. Insup per firma et legatē sup
lacione. Conuenio et pntis uob q pda laudacione appbacione et confirmatione atq de nouo stabiliuono et omia alia et singla supra nra grata et fina
somp ludo reuocao et obfuabo et in nullo cont facta uel venia aliquo modo pte causa ut reue. Et igit omia et singla supra facio pacatō conuenio et pntis
re uobis die Anthony de vlla et vris necno et not. Infra sptō tanq publice pte p ut et pro pte omibz quoz pntis et pntis reuocati et legit
ime sputati. Datu est hoc bartholomei. Septimadecima die Septemb. dno a nat dno. o. ccc. Lxxviii. pmo. J. J. in Jacobi ca alia pda. Cum
hec laudo et firmo.

Testes hinc rei sunt Jacobus rapully pte et afronisto fustly sptōr eius bartholomei J.

1371

num ffraua de letone not publico bartholomei. Qui he scribi fecit et clausit. Cum liris suppositis in lina. Quicquid dno ubi apput. Das.

Apèndix documental

1

1371 setembre 17. Barcelona

Jaume sa Olivera, ciutadà de Barcelona, fill i hereu d'Ermengol d'Olivera, de Sant Andreu de Palomar, confirma l'establiment al seu cosí Antoni sa Vila, de Sant Andreu de Palomar, de dues peces de terra, plantades de vinya, anomenades Verdaguer i Llobet, sobre el lloc dit Romanet, a Sant Andreu de Palomar.

Arxiu Josep M. Cuyàs, Pergamins, C2-C5-P1. Original. 234 x 373 mm. Caplletra: 45 mm. Al verso: «Títol 7»; «AT»; «10, 5, nuº 7»; «Etabliment fet per Jaume ça Olivera, de Barcelona, a Antoni ça Vila, cosí jarmà seu, de Sant Andreu del Palomar, de dos pesas de terra en dita perròquia». Bon estat de conservació. Al costat dels testimonis hi ha escrit «1371» en llapis. Notari: Francesc de Lledó, notari públic de Barcelona.

2

1395 febrer 23. Barcelona

Jaume sa Olivera, de Sant Andreu de Palomar i ciutadà de Barcelona, reconeix que Pere de Preixana, mercader de Barcelona, i Maria, vídua de Tomàs Despuig, ciutadà de Barcelona, en qualitat de tutors i curadors dels béns dels fills de Maria i Tomàs Despuig, nets de Pere de Preixana, li han pagat completament el que aquests fills pupils li devien de cens i lluïisme per una peça de terra erma situada a Sant Andreu de Palomar.

Arxiu Josep M. Cuyàs, Pergamins, C2-C5-P2. Original. 210 x 297 mm. Al verso: «Títol 7»; «AS»; «10, 4, nuº 3»; «Àpocha firmada per Jaume de Saolivera als fills de Tomàs Puig dels censos y foriscapis se devían de una pesa de terra de Sant Andreu de Palomar». Al costat de la clausura del notari hi ha escrit «1395» en llapis. Notari: Joan Eiximenis, notari públic de Barcelona.

3

1426 juliol 29 i 1426 juliol 30. Barcelona

Bernat Despuig, mercader ciutadà de Barcelona, fa un requeriment a Nicolaua, muller de Bernat Nadal, de Badalona, com a propietària d'un mas a la vall de Canyet de Badalona, perquè el reconegui com a senyor natural mitjançant homenatge i que el seu marit li sigui home propi, tal com ho han estat sempre els habitants d'aquest mas. La requerida no respon, però l'endemà el seu marit, en qualitat de procurador, demana còpia del requeriment i el notari l'hi dona. Abans de confegir el document en pública forma, el notari espera set dies la resposta de Nicolaua, que no es produeix.

A. Arxiu Josep M. Cuyàs, Pergamins, C2-C5-P3. Original. 203 x 440 mm. Caplletra: 17 mm. Al verso: «nº 131». Bon estat de conservació. A l'extrem inferior dret hi ha escrit «1426» en llapis.

A PUJOL-BUSQUETS PIÑANA, Gemma. "La conflictivitat social al camp català a través d'una cèdula del 1426". Carrer dels Arbres, 4 (1993), p. 26-28, ex A.

Noverint universi quod die lune vicesima nona dies iulii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo sexto, intitulata, circa octavam horam de mane ipsius diei, presente me, Narcisso Bruni, auctoritate regia notario publico infrascripto, |² et presentibus etiam Petro Carreres, paratore pannorum lane, et Johanne Andreu, payerio, civibus Barchinone, pro testibus ad hec vocatis specialiter et assumptis, venerabilis Bernardus de Podio, mercator civis Barchinone, existens personaliter constitutus ante presenciam |³ domine Nicholaue, uxoris Bernardi Nadal, parrochie Beate Marie de Bitulona, personaliter reperte in platea Buffurni civitatis Barchinone, presentavit eidem et per me, eundem notarium, legi publice petiit, requisivit atque fecit quandam papiream cedu- |⁴ lam scriptam, requisicionem et protestacionem ac alia in se continentem, cuiusquidem cedula tenor talis est:

Com los habitants en lo mas lo qual en Jacme ses Oliveres, quòndam, de la parròquia de Sancta Maria de Badalona, scituat en la vall de Canyet, |⁵ sien hòmens propis et solius, amasats, acasats et affogats, ab drets et servituts et altres mals usatges, segons los Usatges et Constitucions de Cathalunya volen et requeren, d'en Bernat dez Puig, ciudadà de Barchinona, et vós, dona Nicholaua, muller |⁶ d'en Bernat Nadal, de la dita parròquia, axí com a propietària del dit mas, neta et succehint al dit Jacme, gran temps ha haveu tengut et possehit lo dit mas sens que no haveu regonegut lo dit Bernat dez Puig per senyor vostre natural ne |⁷ per semblant haveu fet venir home propi del dit Bernat dez Puig lo dit Bernat Nadal, marit vostre, segons davíeu et los dits Usatges et Constitucions volen et requeren, jatsia moltes vegades raquesta. Emperamor d'açò, lo dit Bernat |⁸ dez Puig requer vós, dita Nicholaua, que regonagau migensant sacrament et homenatge lo dit Bernat dez Puig per senyor vostre natural et fassau venir lo dit vostre marit home propi del dit Bernat, segons los dits Usatges et Constitucions |⁹ volen et requeren et segons vostres precessors han acostumat. Et si les dites coses complir no volrets, intima a vós que no intrau ne exiau dins lo mas, terres et possessions d'aquell, ne vostre marit ne altre per vós |¹⁰ ni per ell, imposant-vos les penes que per los usatges, constitucions et dret fer pot. Et noresmenys, si lo contrari fareu, protesta contra vós et béns vostres et del dit marit vostre de trencament de penes per dret comeses |¹¹ et de tots dans et messions fetes et feedores, sostenguts et sostenidores, et requer vós, en notari, et cetera.

Et presentata dicta cedula et per me, dictum notarium, lecta, incontinenti, attento quod dicta domina Nicholaua nichil respondidit |¹² super predictis, dictus venerabilis Bernardus de Podio petiit hec per ordinem continuari sibi que fieri et tradi unum et plura publica instrumenta in et pro habendo eternam memoriam in futurum.

Post hec, autem die martis tricesima |¹³ dies dicti mensis iulii, coram me, dicto et subscripto, personaliter existente in platea Caulium dicte civitatis, comparuit dictus Bernardus Nadal, maritus et procurator, ut asseruit, dicte Nicholauae, qui petiit copiam de

predicta |¹⁴ cedula sibi concedi et tradi. Et de presenti fuit tradita per me, dictum notarium, copia dicto Bernardo Nadal dicto nomine, presentibus discreto Guillermo de Salvatella, notario cive, et Gabriele Sagarra, scriptore Barchinone, pro |¹⁵ testibus ad hec vocatis specialiter et assumptis.

Acta fuerunt hec diebus, mense, anno et loco predictis, presentibus me, dicto notario, et testibus predictis ad premissa vocatis specialiter et assumptis. Et est certum quod dicta domina Nicho-|¹⁶ laua fuit expectata nedum per duos dies, sed etiam per septem si aliquid ad predicta dicere seu respondere vellet. Et quare ipsa, infra dictum tempus, aliquid ad predicta dicere seu respondere non curavit, ego, dictus |¹⁷ et infrascriptus notarius, instantissime requisitus per dictum venerabilem Bernardum dez Puig, hec in hanc publicam redegi formam. |¹⁸

Sig+num mei, Narcissi Bruni, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum civisque Barchinone, qui premissis interfui eaque scripsi et clausi, cum litteris rasis |¹⁹ in linea XV, ubi dicitur "Et est certum".

4

1426 desembre 2. Barcelona

Nicolaua, propietària útil d'un mas a la vall de Canyet de Badalona, i el seu marit Bernat Nadal reconeixen que ells i els seus successors són homes propis, solius i afocats de Bernat Despuig, ciudadà de Barcelona, i dels seus successors per raó del mas, es comprometen a ser-li vassalls fidels i lleials i a fer-li les prestacions a què estan obligats com a homes propis, per la qual cosa li presten homenatge.

Arxiu Josep M. Cuyàs, *Pergamins*, C2-C5-P4. Original. 253 x 357 mm. Caplletra: 20 mm. Al verso: «Carta de homenatge prestat per en Bernat Nadal i la dona Nicholaua, muler sua»; «nº 133»; «1426»; «Badalona». Bon estat de conservació. Al costat dels testimonis hi ha escrit «1426» en llapis. Notari: Narcís Bru, notari públic de Barcelona.

1426 desembre 2. Barcelona

Antoni Reixac, de Badalona, fill del difunt Bernat Reixac i Romia, propietari útil del mas Reixac, situat a la vall de Canyet de Badalona, reconeix que ell i els seus successors són homes propis, solius i afocats de Bernat Despuig, ciutadà de Barcelona, fill i hereu de Tomàs Despuig, ciutadà de Barcelona, i dels seus successors per raó d'aquest mas, es compromet a ser-li un vassall fidel i lleial i a fer-li les prestacions a què està obligat com a home propi, per la qual cosa li presta homenatge de mans i boca.

Arxiu Josep M. Cuyàs, Pergamins, C2-C5-P5. Original. 253 x 357 mm Caplletra: 16 mm. Al verso: «Carta de homenatge prestat per n'Anthoni Rexach»; «2 Desembre 1426»; «Badalona». Bon estat de conservació. Al costat dels testimonis hi ha escrit «1426» en llapis. Notari: Narcís Bru, notari públic de Barcelona.

1429 juny 21. Barcelona

Bernat Despuig, mercader ciutadà de Barcelona, confirma a Nicolaua, com a propietària, i al seu marit Bernat Nadal, de Badalona, l'establiment d'un mas a la vall de Canyet de Badalona, tot mantenint la ferma d'espoli, el llüisme i l'obligació de fer residència al mas, però canviant l'homenatge, la intestia, l'exorquia, la cugucia i altres servituds dels homes propis del senyor, tal com fins ara ho eren els propietaris del mas i estaven obligats a prestar, per un cens anual de 22 sous 6 diners barcelonesos anuals.

Arxiu Josep M. Cuyàs, Pergamins, C2-C5-P6. Original. 381 x 512 mm. Caplletra: 29 mm. Al verso: «Carta de reducció de la homenia e altres servituds del mas Sesoliveres a cens de XXII sous VI, la meytat a Nadal e l'altra meytat a Sant Johan». Bon estat de conservació.

Noverint universi quod ego, Bernardus de Podio, mercator civis Barchinone, attendens vos, dominam Nicholauam, uxorem Bernardi Nathalis, de parrochia¹ Sancte Marie de Bitulona, neptemque sive neta Jacobi ses Oliveras, quondam, de dicta parrochia, dominam et |² proprietariam mansi quem dictus Jacobus ses Oliveras, quondam, habebat et possidebat in dicta parrochia, in valle vocata de Canyet, et vos, dictum Bernardum Nathalis, maritum dicte Nicholae, ut rem dotalem, habere et possidere dictum mansum et ipsum tenere per |³ Anthonium Rexach ad censum annum undecim solidorum, sub dominio scilicet et alodio meo; attendens etiam habitatores dicti mansi fuisse et esse homines proprios, solidos et affocatos meos et predecessorum² meorum et debere facere focum et habitationem in |⁴ dicto manso et prestare homagium pro eodem manso, necnon solvere firmas sponsaliorum et etiam intestias, exorquias et cugucias et prestare alias servitutes personales, prout per tales homines proprios, solidos et affocatos sunt assuete fieri et prestari; |⁵ attendens etiam fuisse nunc conventum et actum per et inter me et vos, dictos coniuges, quod ego dictam homenia dictumque homagium ac dictas intestias,³ exorquias et cugucias et alias servitutes personales ad annum censum viginti duorum |⁶ solidorum et sex denariorum monete Barchinone redigerem, ita quod solum in dicto manso remanerent focus et habitacio firmeque sponsaliorum ac vendicionum et alienacionum eiusdem cum iure, dominio et fatica michi in dicto manso et pecia |⁷ terre in qua est constructus pertinentibus; idcirco gratis et ex certa sciencia, per me et meos quoscumque, laudo, approbo et confirmo et dictas homenia et homagium, intestias, exorquias et cugucias et alias servitutes personales ad censum infra-|⁸ scriptum redigo ac de novo stabilio vobis, dictis domine Nicholae et Bernardo Nathalis, eius viro, titulis predictis, et vestris perpetuo, vestris tamen consimilibus et vestrorum, mansum predictum cum pecia terre in qua est fundatus, cum introitibus et exitibus, |⁹ pertinentiis et iuribus suis universis quem vos, dicta Nicholaua, ut proprietaria, et vos, dictus Bernardus Nathalis, tanquam rem dotalem, habetis et possidetis in parrochia

et loco predictis, et tenetis per dictum Anthonium Rexach ad censum undecim solidorum |¹⁰ predictum, sub dominio tamen et alodio meo. Et terminatur dictus mansus cum pecia terre in qua fundatus est ab oriente in alia tenedone vestra que est alodium heredum seu successorum Jacobi Payerès, quondam, militis, a meridie et ab occidente in tenedone |¹¹ predicti Anthonii Rexach, alodio meo, et a circio partim in tenedone Berengarii Padroselli, notarii, et partim in tenedone Francischi Coll, alodio domini Barchinone episcopi.

Hanc itaque laudacionem, approbacionem et confirmacionem ac de novo |¹² stabilicionem ad dicti census redaccionem facio ego, dictus Bernardus de Podio, vobis, dictis coniugibus, et vestris et quibus volueritis perpetuo, vestris tamen consimilibus, et vestrorum sub tali videlicet pacto et condicione quod predicta melioretis et in aliquo |¹³ non deterioretis et quod in locum emendam et satisfaccionem sive compensacionem dictarum homanie, homagii, intestiarum, exorquiarum et cuguciarum et aliarum servitutum personalium quas habitatores dicti mansi, tanquam homines proprii, |¹⁴ solidi et affocati, michi, ut domino alodiario dicti mansi, facere et prestare tenebantur, faciatis et prestetis vos et vestri in dicto manso successores et prestare et facere teneamini michi et meis⁴ anno quolibet perpetuo viginti duos solidos et |¹⁵ sex denarios barchinonenses, scilicet medietatem in festo Natalis Domini et aliam medietatem in festo Sancti Johannis mensis iunii, sed nichilominus teneamini facere focum et habitacionem in dicto manso et eciam teneamini solvere firmas sponsaliorum, prout iam erat fieri assue- |¹⁶ tum. Et cadant et cessent decetero dicte homenia et homagium et intestie, exorquie et cugucie et alie servitutes personales et habeantur decetero pro nullis. In hiis autem non proclametis neque faciatis alium dominum sive dominos, |¹⁷ nisi tantum dictum Anthonium Rexach pro dicto suo censu undecim solidorum et empara pro eodem, et me et meos, tanquam directum dominum et alodiale. Liceatque vobis et vestris, post dies triginta ex quo in dictum Anthonium Rexach, racione |¹⁸ dicti sui census; tantum et post alios dies triginta ex quo in me et meos⁵

faticati fueritis, predicta que vobis laudo, approbo et confirmo ac de novo stabilio et ad censum predictum redigo vendere, impignerare et alias alienare, vestris tamen consimi- |¹⁹ libus, et vestrorum, salvo tamen dicto Anthonio Rexach dicto suo censu undecim solidorum et empara pro eodem; et salvis eciam semper michi et meis⁶ dicto censu dictorum viginti duorum solidorum et sex denariorum qui pro dictis homenia, homa- |²⁰ gio, intestiis, exorquiis et cuguciis et aliis servitutibus personalibus pro dicto manso fieri solebant nunc imponitur et dicta firma sponsaliorum ac iure, dominio, firma et fatica mei et meorum; et salvis eciam michi et meis semper tam super |²¹ predictis que vobis laudo, approbo, ratifico et confirmo, et censu undecim solidorum quem in predictis recipit dictus Anthonius Rexach, quam super manso vocato Nicholau et pertinenciis suis, quem nunc habet et possidet dictus Anthonius Rexach |²² et tenet per me et sub dominio et alodio meo, censu quem dictus Anthonius Rexach michi facit pro predictis, qui census est triginta solidorum singulis annis solvendorum, scilicet medietatem in festo Nathalis Domini et aliam medietatem in |²³ festo Sanctorum Petri et Felicis mensis augusti. Quem census triginta solidorum dictus Anthonius Rexach et sui tenentur solvere sine damno et missione vestri et vestrorum. Sed nichilominus, ipse census triginta solidorum sit semper |²⁴ salvus et securus michi et meis, tam super predictis que vobis laudo et approbo et ad certum censum redigo, quam super dicto censu quem vos prestatis dicto Anthonio Rexach, quam super dicto manso Nicholau et pertinenciis et iuribus |²⁵ eiusdem. Pro huiusmodi autem laudacione, approbacione et confirmacione et de novo stabilicione et ad dicti census redaccione, habui et recepi a vobis novem solidos Barchinone. Et ideo renuncio excepcioni peccunie non numerate |²⁶ et non habite et dolo, malo et accioni infactum et omni alii iuri hiis obvianti. Insuper convenio et promitto vobis, sub obligacione bonorum meorum, quod predicta omnia et singula ego et mei tenebimus et observabimus vobis et vestris |²⁷ perpetuo et in nullo contrafaciemus vel veniemus aliquo iure, causa vel eciam racione.

Ad hec, nos, Nicholaua, uxor dicti Bernardi Nathalis, et Bernardus Nathalis, eius maritus predicte, laudantes, approbantes et confirmantes predicta |²⁸ omnia et singula, et eisdem omnibus et singulis expresse consencientes et recipientes a vobis, venerabili Bernardo de Podio, dictas laudacionem, approbacionem et confirmacionem ac de novo stabilicionem ac dictarum homenie, homagii, |²⁹ intestiarum, exorquiarum et cuguciarum aliarumque servitutum personalium ad census predicti redaccionem sub modo et forma predictis, convenimus et promittimus vobis, dicto Bernardo de Podio, quod nos et nostri in dicto manso successores da-|³⁰ bimus et solvemus vobis et vestris in hiis successoribus anno quolibet per terminos per vos superius adiectos predictos viginti duos solidos et sex denarios in locum et compensacionem dictarum homanie, homagii, intestiarum, exorquiarum, |³¹ cuguciarum et aliarum servitutum personalium, et solvemus firmam sponsaliorum et vendicionum ac aliarum alienacionum dicti mansi et terre. Et predicta reparabimus et meliorabimus et in aliquo non deteriorabimus et alia pacta et con-|³² dicionem predictam tenebimus et observabimus et in nullo contrafaciemus vel veniemus aliquo iure, causa vel eciam racione. Et pro hiis complendis et firmiter attendendis, obligamus vobis et vestris specialiter totum |³³ ius emphiteoticum quod nobis acquiritur in predictis et generaliter omnia alia bona nostra, mobilia et immobilia, habita et habenda. Premissa igitur omnia et singula facimus, paciscimur et promittimus |³⁴ ego, dictus Bernardus de Podio, parte ex una, et nos, dicti Nicholaua et Bernardus Nathalis, eius maritus, parte ex altera, scilicet utraque pars nostrum a se dicta et promissa alteri parti vicissim, necnon et notario infrascripto ut publice |³⁵ persone pro vobis et pro aliis eciam personis omnibus quarum interest et intererit recipienti et paciscenti ac eciam legitime stipulanti. Novissime volumus nos, dicte partes, quod de hiis fiant duo publica consimilia instrumenta, |³⁶ quorum unum utrique parti nostrum tradatur per notarium infrascriptum.

Actum est hoc Barchinone vicesima prima die mensis iunii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo nono. |³⁷

S+num Bernardi de Podio. S+num Nicholauae. S+num Bernardi Nathalis, eius mariti, predictorum, qui hec laudamus et firmamus. |³⁸

Testes huius rei sunt discreti Berengarius Roure, Bernardus Fornerii, notarii, et Francischus Sonet, payerius, cives Barchinone. |³⁹

Sig+num Bernardi Sans, auctoritate regia notarii publici Barchinone, qui hec scribi fecit et clausit, cum litteris suprapositis in lineis quinta, ubi dicitur “nunc”; septima, “idcirco”; quintadecima, “in |⁴⁰ festo Nathalis Domini et aliam medietatem”; et tricesima septima, que non est perfecta, “eius mariti”.

1. parrochia, al ms. perrochia. 2. predecessorum, al ms. predecssorum. 3. intestias, al ms. intesticias. 4. meis, al ms. mis. 5. meos, al ms. mos. 6. meis, al ms. mis.

7

1431 abril 12. Barcelona

Lluís del Bosch, ciutadà de Barcelona i usufructuari dels béns de la seva difunta muller Elionor, demana al frare Gabriel Tortós, professor en sagrada pàgina del monestir de predicadors de Barcelona, que confirmi que Elionor va reconèixer, després que la confessés, que el censal mort d'en Bordalet havia estat comprat amb diners propis de Lluís del Bosch. Gabriel Tortós ho confirma, estant present Gaspar del Bosch, fill de Lluís i hereu universal d'Elionor.

Arxiu Josep M. Cuyàs, Pergamins, C2-C5-P7. Original. 247 x 368 mm. Caplletra: 19 mm. Al verso: «Títol 2»; «N. 53.99»; «10, 11, nuº 8»; «f9»; «splicatió de la veritat fa lo confessor de la senyora Elienor des Bosch dient que lo censal d'en Berdalet [és] de son marit, qui és lo senyor Lluís des Bosch». Bon estat de conservació. Entre el cos del document i la clausura del notari, al marge dret, hi ha escrit «1431» en llapis. Notari: Tomàs Vives, notari públic de Barcelona.

1490 novembre 17. Barcelona

Tomàs Miquel Despuig, ciutadà de Barcelona, estableix a Martí Ferrer, estudiant d'arts ciutadà de Barcelona, una peça de terra erma d'unes tres mujades situada a Badalona, en el lloc dit Pilelles, a cens de 2 sous anuals pagadors a la festa de sant Joan i una entrada de 4 lliures 5 sous barcelonesos.

Arxiu Josep M. Cuyàs, *Pergamins*, C2-C5-P8. Original. 230 x 636 mm. Caplletra: 74 mm. Al verso: «Nº 136». Bon estat de conservació. Al marge inferior hi ha l'abreviatura de "Probatum". Notari: Jaume Sastre, notari públic de Barcelona, va fer escriure i va cloure l'instrument en pública forma en data 29 de juny de 1561 a partir del que havia anotat i fermat el seu avi i connotari, el notari públic de Barcelona Joan Marc Miquel, de qui tenia les escriptures.

1504 octubre 26. Barcelona

Tomàs Miquel Despuig, ciutadà de Barcelona, estableix a Joan Pons, pagès habitant a Badalona, una peça de terra erma d'una mujada situada a Badalona, en el lloc dit Sistrells, a cens de 2 sous anuals pagadors al Nadal i una entrada de 12 sous barcelonesos.

Arxiu Josep M. Cuyàs, *Pergamins*, C2-C5-P9. 286 x 325 mm Caplletra: 77 mm. Al verso: «Nº 139»; «Carta de una viyna de madó Ponsia, de Badalona, muller que fonc de Johan Pons, pagès. Fou de mossèn Thomàs Miquell des Puyg, ciutedà de Barchinona». El pergami està força tacat, però aquest fet no impedeix la lectura completa del text, i presenta dos forats petits a la clausura. Al costat dels testimonis hi ha escrit «1504» en llapis. Al marge inferior hi ha l'abreviatura de "Probatum, clausum et traditum". Notari: Esteve Antic Triter, notari públic de Barcelona, va fer escriure i va cloure l'instrument en pública forma en data 12 d'octubre de 1514 a partir del que havia anotat i fermat el seu pare, el notari públic de Barcelona Pere Triter, de qui tenia les escriptures.

1562 maig 27. Ribera de Sant Pol del Maresme

(parròquia de Sant Cebrià de Vallalta)

Miquel Masferrer, pagès, reconeix que el seu cunyat Pere Gibert, pagès de Sant Cebrià de Vallalta, li ha pagat 70 lliures barceloneses del dot de la seva muller, germana de Pere Gibert, tal com estava establert en els capítols matrimonials.

Arxiu Josep M. Cuyàs, *Pergamins*, C2-C5-P10. Original. 135 x 257 mm. Caplletra: 13 mm. El pergami està força tacat, una part de la primera línia no es pot llegir perquè la tinta s'ha esvanit, presenta quatre forats petits que no afecten el text i ha perdut una franja del marge inferior dret de 66 x 30 mm. Notari: Jaume Josep Coll, notari públic del terme del castell de Montpalau.

1560 gener 26. Pineda

Joan Rebull, pagès de Sant Cebrià de Vallalta, ven a Joan Riera, pagès de Sant Cebrià de Vallalta, el dret de lluir i qualsevol altre dret que li pertany ara o en el futur sobre els masos Gibert de Vall, àlies Flaquer, Monar, Morlior i Costa, per un preu de 6 lliures barceloneses. Inclou l'època.

Arxiu Josep M. Cuyàs, *Pergamins*, C2-C5-P11. Original. 567 x 404 mm. El pergami té força taques, presenta quatre forats petits i ha perdut una franja del marge superior esquerre de 10 x 4 mm. Notari: Jeroni Berga, notari públic del terme del castell de Montpalau, va fer escriure i va cloure l'instrument en pública forma en data 20 de novembre de 1626 a partir d'una escriptura que hi havia en un llibre de notes de l'escribania pública del terme del castell de Montpalau del notari Jaume Josep Coll.

1531 agost 22. Barcelona

Joan Calopa, fuster ciutadà de Barcelona, un dels procuradors del seu fill Antoni Calopa, clergue de Barcelona, perquè en el seu nom faci les gestions necessàries a fi que la gràcia que li ha concedit Climent VII el passat 10 d'octubre d'un o dos beneficis eclesiàstics a les diòcesis de Barcelona i d'Urgell tinguin efecte, atorga tots els poders que li havia donat el seu fill a Joan Brocà, beneficiat a l'església de Puigcerdà, i a Joan Brocà, habitant de Bagà.

Arxiu Josep M. Cuyàs, Pergamins, C2-C5-P12. Original. 291 x 385 mm. Caplletra: 13 mm. Al verso: «Procuras fermadas a mossèn Joan Brochà i a Font pare per et cetera». El pergami té alguna taca i presenta un forat vertical i estret, que afecta cinc línies del text, a la part central. Notari: Miquel Cellers, notari públic de Barcelona.

Notes

1. DÍAZ MARTÍ, Carles. "Un fragment del llibre de despeses del procurador de Sant Jeroni de la Murtra (segle XV)". *Carrer dels Arbres*, 22 (2012), p. 23-54.
2. Per a l'obra historiogràfica i arqueològica de Josep Maria Cuyàs, vegeu CARRERAS I GARCÍA, Montserrat. "La historiografia badalonina (ff. s. XVIII-XX)". *Carrer dels Arbres*, 2 (1991), p. 16-17.
3. El censal mort, de 100 sous de pensió anual, fou venut per Arnau Palau, de Tiana, el 20 de gener de 1372 (Arxiu del Castell de Vilassar, ACV, Pergamí 2-2-32 (B-9)).
4. No va resultar gens fàcil a aquests tutors, que eren l'avi matern, Pere de Preixana, i Maria, la mare dels dos nens i vídua de Tomàs Despuig, aconseguir que Jaume d'Olivera els fermés la venda per raó de domini, condició indispensable per donar validesa legal a la transacció. N'havien pres possessió el 1389 de mans del propietari útil (Biblioteca de Catalunya (BC), *Arxiu Històric*, pergami 23.184 (17.03.1389)) i estaven disposats a pagar el lluïsmen i el cens que es devia, però Jaume d'Olivera refusava donar-hi el consentiment perquè considerava que l'escriptura no garantia els drets alodials que li corresponien, tal com posen de manifest dos requeriments dels tutors dels fills de Tomàs Despuig a Jaume d'Olivera per aquesta peça de terra, que tenia un cens anual d'un quarter d'oli. En el primer, del 2 de maig de 1394, el requerit no va respondre (BC, *Arxiu Històric*, pergami 23.187). En canvi, en el segon, del 22 de juny d'aquell any, sí que va donar una resposta per escrit al cap de cinc dies, en què argumentava la insuficiència del reconeixement dels drets de la senyorial alodial. El requeridor no hi estava d'acord, però va proposar que la qüestió quedés en mans de dos notaris escollits per les dues parts (BC, *Arxiu Històric*, pergami 24.027).
5. BUSQUETA I RIU, Joan J. *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*. Barcelona: Salvador Vives i Casajuana, 1991, p. 146.
6. Consta com a tal el 24 de desembre de 1297 (BUSQUETA I RIU, Joan J. *Op. cit.*, p. 68).
7. BC, *Arxiu Històric*, pergamins 23.725, 23.738 i 23.739 (23.08.1308).
8. Aquest document va ser analitzat, regestat, transcrit i traduït per PUJOL-BUSQUETS I PIÑANA, Gemma. "La conflictivitat social al camp català a través d'una cèdula del 1426". *Carrer dels Arbres*, 4 (1993), p. 23-28.
9. BC, *Arxiu Històric*, pergami 24.175 (19.11.1364).
10. En aquest sentit, hem trobat referències a Oliveres a Badalona a la primera meitat del segle XIV, sense connexió documentada amb els Oliveres de Sant Andreu de Palomar: el 1332 Bernat d'Oliveres, de Badalona, actua com a testimoni d'una donació

(ACV, Pergamí 3-1-37 (A-6)) i el 1340, en l'establiment d'una peça de terra a Badalona, en el lloc anomenat Puig de Gàbies, es diu que afronta a l'oest amb la tinença de Miquel d'Oliveres (ACV, Pergamí 3-1-32 (A-6)).

11. BC, *Arxiu Històric*, pergamí 23.194 (23.01.1365).

12. CUYÀS I TOLOSA, Josep. M. *Història de Badalona*. Badalona: Arts Gràfiques Duran, vol. 4 (1975), p. 143-144.

13. BC, *Arxiu Històric*, pergamí 23.958 (13.09.1418). Foren testimonis de la ferma de Jaume Sesoliveres tres badalonins, Bonanat Oliver, Bernat Gotmar i Antoni Pons, i dos habitants de Sant Andreu de Palomar, Antoni Torrents i Pere Arters.

14. Nicolau Febrer, fill de Pere Febrer i Clara, consta com a mercader de Barcelona el 1437 (BC, *Arxiu Històric*, pergamí 24.145).

15. BC, *Arxiu Històric*, pergamí 29.207 (14.11.1433).

16. PUJOL-BUSQUETS I PIÑANA, Gemma. *Op. cit.*, p. 23.

17. Els administradors de l'Almoïna del Pa de la seu de Girona van requerir una vintena de persones que li fessin el reconeixement d'homenatge i fidelitat des d'inici del segle XIV fins a mitjan segle XV i en una desena va anar a judici (LLUCH BRAMON, Rosa. *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vivens Vives) de la Universitat de Girona i Documenta Universitària, 2005, p. 96-107).

18. Un cas similar fou l'ocorregut a Badalona a la segona meitat del segle XV, quan Nicolau Viastrosa, ciutadà de Barcelona, va comprar el mas Bofill, els titulars dels quals eren homes propis de la mensa episcopal. Tot i que no es va exigir el reconeixement de la servitud a Nicolau Viastrosa, el seu fill sí que en fou requerit, no per ser fill d'un

home propi, sinó com a titular d'un mas remença (DE HINOJOSA, Eduardo. *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durant la edad media*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez, 1905, p. 224).

19. Sobre els masos usos, vegeu l'obra citada de Rosa LLUCH BRAMON i PONS I GURI, Josep M. "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines". *Revista de Girona*, 118 (1986), p. 36-43.

20. DURÁN Y SANPERE, Agustí. *La Torre Pallaresa. Historia de una mansión señorial*. Barcelona: Industrias Gráficas Martí y Marí, 1949, p. 21-24.

21. Sobre l'entrada dels Santcliment com a senyors de la casa de Badalona, vegeu DÍAZ MARTÍ, Carles. "Dels Sentmenat als Santcliment: les vendes de la casa de Badalona (1277-1280)". *Carrer dels Arbres*, 19 (2008), p. 15-32. Per a una visió més general, vegeu CUYÀS I TOLOSA, Josep M. *Op. cit.*, p. 84-97.

22. Els Aversó foren els propietaris de l'anomenada *Torre de Badalona* des d'inici del segle XIV. A final d'aquell segle aquesta propietat passà a Guillem Pelegrí i al principi de la centúria següent la comprà Hug de Vilafranca. Es tracta de la propietat que després fou coneguda pel nom de *Can Peixau* i que fou enderrocada a la dècada dels cinquanta del segle XX (CUYÀS I TOLOSA, Josep M. *Op. cit.*, p. 98-101).

23. A l'hora de confegir l'arbre genealògic dels Despuig, hem considerat que el Bernat Despuig que féu el requeriment a Nicolau el 1426 havia de ser forçosament un dels fills pupils de Tomàs Despuig i Maria que apareix en el doc. 2 (1395). Aleshores Tomàs ja era mort. Com que sabem que era fill del Bernat Despuig que el 1364 va rebre el vassallatge de Jaume Sesoliveres i Bernat de Cànoves, es dona coherència a la informació proporcionada pel doc. 4, segons la qual els dos Bernats Despuig tenien relació d'avi i net ("venerabilis Bernardi de Podio, quondam, prothonotarii domine regine, predicti, avi vestri subscripti").

EL MAS BOSCÀ: UN EXEMPLE DE L'EVOLUCIÓ DE LA PAGESIA BADALONINA CAP A LA BURGESIA BARCELONINA

MIQUEL ESTRUCH I TRAITÉ

Genealogista

Resum

Parlar del patrimoni comú és parlar de la nostra història. Però si ens quedéssim només en la descripció, més o menys acurada, dels elements patrimonials més destacats, ens quedaríem sempre mancats d'allò més essencial, d'allò que més ens acosta al nostre passat i, per tant, a un coneixement més profund de qui som nosaltres i d'on venim. És a dir, de les persones que ens han precedit en el meravellós esforç de la vida.

D'això va aquest article, de treure el cap per la finestra genealògica d'una família badalonina que ens permeti, ni que sigui una mica emboiradament, fer una ullada a aquella gent que, abans que nosaltres, han habitat i treballat aquesta terra que diem i sabem nostra. Aquells a qui devem, gràcies al seu quefer diari, generació rere generació, el llegat del nostre patrimoni material i cultural i, en molts casos, fins i tot genètic.

Paraules clau

Badalona, Boscà, Montcerdà, Pomar de Dalt, genealogia, patrimoni.

Introducció

Catalunya és una terra de masos. O, si més no, ho havia estat. Molts d'aquests masos, d'on tots nosaltres procedim d'alguna manera o altra, s'han perdut per abandó, per ruïna, per destrucció o per molts altres factors. D'altres s'han transformat tant al llarg dels temps i han sofert tants canvis de propietat o variacions en l'ús que, més que masos, han acabat esdevenint tota una altra cosa.

Aquest article se centra en un d'aquests masos, que, tot i que encara roman en la propietat de la família originària, ja no té un ús estrictament agrari, sinó més aviat com a element patrimonial. Un element patrimonial que, des de fa unes quantes generacions, ha combinat l'explotació agrària mitjançant contractes de masoveria amb l'ús dels propietaris com a casa familiar de segona residència o de nucli familiar, de mas pairal.

El cas és que, en algun moment de la seva història, la família propietària va deixar d'explotar directament l'activitat agrària del mas i, fins i tot, de tenir-hi fixada la seva residència habitual.

Armari de Can Bosca on es conserva la documentació d'arxiu de la propietat. Museu de Badalona. Al. Dolors Nieto.

L'objectiu, doncs, mitjançant un repàs de la història d'aquesta família, serà intentar esbrinar quines foren les causes que els van portar a abandonar l'explotació agrària directa de les seves propietats i abandonar la residència del mas pairal per establir-se a Barcelona i dedicar-se als negocis o a oficis relacionats amb l'àmbit jurídic i financer. En definitiva, mirarem de determinar quins foren els processos i els factors condicionants mitjançant els quals una família de pagesos esdevé, amb el temps, una família de burgesos. Vegem-ho.

Abans de res, però, cal dir que aquesta recerca no hauria estat possible si al llarg de les generacions d'aquesta família no s'hagués tingut cura de preservar i mantenir el ric arxiu familiar que encara avui es conserva. Sabut és que la majoria de les famílies pageses del nostre país eren molt geloses de mantenir el rastre de les seves vicissituds familiars i patrimonials, mitjançant la documentació que anaven generant fruit dels seus actes i esdeveniments, tant els personals com els relacionats amb el patrimoni.

Al llarg del territori es conserven molts d'aquests arxius (o *speculums*), que són autèntics tresors per a la recerca i la memòria col·lectiva del país i la seva gent. L'arxiu familiar del mas Boscà és, sense cap dubte, un d'aquests tresors que, en el seu cas, ens bada una finestra al nostre passat i ens permet veure, si més no, una part del que érem, del que fèiem. Des d'aquest modest article vull deixar palès el meu agraïment a totes les generacions de la família Boscà per la seva cura en el recull i preservació d'aquest patrimoni i, de forma molt especial, als actuals, propietaris descendents directes i hereus dels Boscà, la família Malet, que tan disposada i amablement m'ha permès endinsar-me en els continguts del seu magnífic arxiu.

Primeres referències: Orígens del cognom BOSCÀ

Les primeres referències dels Boscà badalonins es troben en un document del segle XIV, datat el 2 de maig de 1375, pel qual “[...] Guillem Pasqual, hereu del mas Pasqual, i hereu de Berenguer Pasqual, difunt, i de Simona, sa muller, vivent, de la parròquia de Badalona, estableix a Guillem Reixach de dita parròquia, una peça de terra situada a Llefia, a la parròquia de Badalona, en alou junt amb el mas de l’Infermer del Monestir de Sant Pere de Casserres. Afronta a sol ixent, migdia i ponent amb honor de **Guillem Boscà**, i a tramuntana amb honor de Francesc Reixach [...]”.¹

Tenim, doncs, un primer Guillem Boscà que tenia possessions a la zona de Llefia de Badalona. La muller de Guillem, Francesca, devia tenir algun plet amb la comunitat de Badalona, que en una primera instància li devia haver estat desfavorable, atès que el 4 de novembre de 1394, essent d’avançada edat i ja vídua de Guillem, va presentar una apel·lació a la sentència d’aquest plet davant de Guillem Martí, jurisperit de Barcelona, tal com es recull en un document del notari Eiximenis de Barcelona que es conserva a l’Arxiu Històric de Protocols d’aquesta ciutat. Francesca va testar, el 6 de juliol de 1397, quan ja devia haver passat de la vuitantena d’anys.

Probablement fill d’aquest matrimoni fou Miquel Boscà, que estava casat amb Sibil·la. En un pergami que es conserva a la Biblioteca Nacional de Catalunya, datat el 26 de juny de 1390, diversos pagesos de Badalona, entre els quals hi ha **Miquel Boscà**, nomenen procuradors per comprar la Torre dels Aversó, del veïnat de Llefia de Badalona (que, anys més tard, es coneixeria com Can Peixau).²

De què estem parlant? Doncs, d’un exemple pràctic i concret dels canvis en el món rural i l’alliberament dels mals usos. A causa, probablement, de la situació de precarietat demogràfica i les

males collites i, per tant, la baixa productivitat i rendibilitat de les terres, els Aversó, grans propietaris feudals, entraren en una forta crisi econòmica que els feu trontollar. Aquesta família tenia una gran propietat —coneguda amb el nom de Torre de Badalona—, amb els seus masos i terres emfitèutics subjectes als mals usos. Els pagesos i les seves famílies que vivien o treballaven en aquests masos i en aquestes terres no eren persones lliures sinó que eren “homes propis” d’un senyor, és a dir, que pertanyien per lligam de servitud al propietari feudal.

Què volien aquests pagesos? Trobar un comprador per a aquesta propietat amb qui haurien negociat prèviament el seu enfranquiment i la tinença dels masos o honors respectius. Ells posaven la part dels diners que corresponia a aquesta operació i el nou propietari adquiria una propietat amb menys drets feudals però amb bones rendes i a un preu molt avantatjós.

Penso que, molt probablement, Miquel i Sibil·la podrien haver estat els pares d’un altre Guillem i de **Bernat Boscà**, que es casà, vers el 1403, amb la pubilla del mas Montcerdà de Badalona, **Constança Montcerdà**, que són, de moment, els geneaques coneguts a partir dels quals comencem la història dels Boscà del veïnat de Pomar. En tot cas, aquestes filiacions s’han de considerar només com a hipòtesi versemblant perquè, de moment, no s’han pogut verificar documentalment.

Del segon Guillem, probablement primer hereu del seu pare i de Francesca, en tenim notícia per un establiment de terres que va fer el 30 de setembre de 1401. En aquest document es recull que, amb acte en poder del notari de Barcelona Joan Fogassot, a trenta de setembre de 1401, Guillem Boscà, de Santa Maria de Badalona, en nom propi i com a procurador de la seva muller Valençona, feu establiment de nou a favor de Bonanat Canyet, de la mateixa parròquia, de quatre terrenys no contigus d’aquesta,

De... [The main body of the document contains dense, handwritten text in a Gothic script, likely a legal or administrative record. The text is arranged in several columns and includes various clauses and signatures. There are some decorative initials and flourishes interspersed throughout the text.]

ffranco martini... [A line of text, possibly a signature or a specific reference, located below the main body of text.]

ffranco martini... [Another line of text, similar to the one above, located further to the right.]

ffranco martini... [A larger block of text at the bottom of the page, possibly a summary or a concluding statement, including some decorative elements.]

Pergamí conservat a la Biblioteca de Catalunya (BC. Reg. 22405, Perg. 496), emès pel notari Antoni Saplana.

situats als llocs anomenats lo Forn, ses Planes, Oliva i Pilella, que es tenen en alou del bisbe de Barcelona; cens: 1,4 quarteres d'ordi i 1 gallina.

A partir d'aquest document, desapareix tot rastre d'aquest matrimoni format per Guillem Boscà i Valençona i de la seva inconeguda descendència. Suposem, doncs, que devien morir sense descendents.

Aquí hi podria haver, doncs, l'explicació per la qual els descendents del matrimoni entre Bernat Boscà i la pubilla Constança Montcerdà no transmetessin als seus fills el cognom originari del mas (Montcerdà) com hauria estat el costum habitual de l'època, sinó el cognom del pubill (marit de la pubilla): Boscà.

Com que no trobem en cap registre cap rastre documentat de cap altra línia Boscà a Badalona que correspongui a aquesta generació, llevat dels descendents de Bernat i Constança Montcerdà, hem d'entendre, doncs, que els Boscà de Llefà que s'enfranqueixen amb l'operació de compra de les propietats dels Aversó devien extingir la seva línia primogènita.

La meva hipòtesi és que Bernat devia ser germà del darrer hereu, el segon Guillem, casat amb Valençona, del qual hauria rebut l'herència per manca de descendència pròpia o per mort prematura. Així, doncs, el matrimoni entre Bernat Boscà i Constança Montcerdà esdevé un enllaç d'un hereu amb una pubilla, dos propietaris de similar estatus, de manera que preval en la seva relació i la dels seus descendents el cognom del marit.

Això, naturalment, és només una hipòtesi que potser algun dia, si som capaços de trobar els capítols matrimonials entre Bernat i Constança o el testament de Guillem Boscà, podríem aclarir.

Els Montcerdà, antecessors dels Boscà

La referència més antiga que trobem dels Montcerdà de Badalona es remunta al 20 d'abril de 1237, en un pergamí que es conserva a l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barbarà, al castell de Vilassar,³ que correspon a un establiment que fa Arnau de Montcerdà, juntament amb el seu germà Bernat i llur mare, Estefania, a favor d'Andreu de Pont i els seus fills, d'una peça de terra que tenen a la franquesa de Montcada, a la parròquia de Santa Maria de Badalona, al lloc anomenat les Feixes. Andreu de Pont pagarà anualment als establiment el cinquè i el braçatge dels fruits del pa i el cinquè del vi. Els establiment reben per entrada 15 sous.

Descendent d'aquest Arnau, potser besnet, trobem, noranta anys després, Guillem Montcerdà, que devia haver nascut cap al 1280 o 1290, del qual sabem que l'any 1317 va comprar quatre peces de terra a precari a Guillem Ram, del veïnat de Pomar de Badalona. D'aquest Guillem coneixem un fill i una filla. La filla, Benegunda, es va casar poc abans de 1348 amb Arnau Bofill de Badalona, fill de Guillem Bofill, segons consta en una àpoca de dot del 9 de novembre de 1348 per la qual Arnau reconeix haver rebut de la seva muller 60 lliures en concepte de dot. El fill, que es deia Guillem com el seu pare, el 2 de març de 1342 fa una permuta de terres amb Guillem Bofill, també de Badalona (probablement el sogre de sa germana), per la qual el Montcerdà obté una peça de terra amb arbres (s'entén de bosc) en el lloc anomenat el Bargalló, situat per damunt de la riera (de Pomar?). Aquest pergamí és el document més antic que es conserva a l'arxiu familiar del mas Boscà, numerat amb el número 1.

Guillem es va casar amb Elisenda NN, amb la qual van tenir, almenys, dues filles i un fill: Sància, que es va casar el 14 de maig de 1373 amb Pere Roure, pagès de Badalona⁴; Pere (Pericó),

l'hereu, que segueix, i Benegunda, que es va casar cap al 1375 amb Guillem Ram, també de la vall de Pomar de Badalona, probable fill de Pere Ram.

Pericó de Montcerdà, que devia haver nascut entre el 1340 i el 1350, estava casat amb Maria, de la qual no sabem el cognom ni la procedència. Sabem, però, que van tenir almenys dues filles: Constança, que en seria la pubilla i heretaria el mas, i Antònia, que es va casar pels volts de l'any 1400 amb Guillem Castellar i Pons, pagès i propietari del mas Castellar de Premià.

El mas Montcerdà és un dels establiments de població més antics de Badalona. De fet, gairebé podríem afirmar que el més antic de tots, si el contemplem des de la perspectiva global de les seves possessions. En efecte, pertany a la propietat del mas l'anomenat turó d'en Boscà, (antigament Monte Cerdano, és a dir, mont Cerdà), a la falda del qual hi ha el mas mateix. És al capdamunt d'aquest turó on trobem les runes del poblat ibèric de Baitolo, pertanyent a la tribu dels laietans. Aquest poblat es va erigir entre els segles III i II aC i és el nucli primari de població d'aquesta zona. Sens dubte, l'antic nom ibèric de Baitolo es va traspasar després

Vista general de Can Boscà, amb el Turó d'en Boscà al seu darrera, en una fotografia de principi de segle XX. A la dreta, les masies de Ca l'Arqué, Can Miravitges i Can Rutí. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Germans Sayol.

a la ciutat que els romans van erigir al segle I aC, al peu d'aquests turons, al pla de prop de la costa, amb la denominació de Baetulo.

També en terres del mas Boscà es trobà una necròpoli que es va datar al segle X, fet que confirma la continuïtat de poblament a la zona durant i després de la romanització.

Sembla ser que el mas pròpiament dit correspon a l'establiment d'algun poblador d'origen franc, probablement construït damunt

Imatge d'un dels enterraments medievals localitzats en terres Can Boscà, el març de 1935. Museu de Badalona. Al. Fons Francesc Prat

les restes d'una anterior vil·la romana. En tot cas, sembla força clar que les terres del mas Boscà han estat contínuament habitades i treballades des de l'època dels ibers fins avui. Potser seria interessant fer un estudi genètic de les restes trobades a l'antiga necròpoli per comparar-ne els resultats amb els dels actuals propietaris del mas per comprovar si la línia genètica es remunta més enllà del que podem trobar en els registres arxivístics.

Els BOSCAÀ del segle XV

Primera generació

Com hem dit, Bernat Boscà era, probablement, fill de Miquel Boscà i de Sibil·la, pagesos del veïnat de Llefia. Devia néixer cap al 1370 i es va casar pels volts de 1403 amb la pubilla del mas Montcerdà, Constança Montcerdà, filla de Pericó i de Maria. Aquest matrimoni va tenir un fill i una filla. L'hereu, Antoni, i Angelina, de la qual només tenim constància per la menció que la seva mare en fa en el seu testament, on consta com a muller de Francesc Amat, pagès de Sant Adrià de Besòs.

En el moment de fer testament, Constança devia tenir al voltant de seixanta anys, però la seva mare, Maria, encara era viva, tot i que devia ser una senyora d'avançada edat, perquè va ser beneficiària d'un llegat de 15 sous que li deixà la seva filla. Nomenà hereu universal el seu fill Antoni Boscà.

Segona generació

Succeí Bernat i Constança en la propietat del mas Boscà el seu fill Antoni, nascut vers el 1405 i mort vers el 1482. Antoni Boscà devia ser un home notable. Va viure molts anys i va saber enfortir l'economia del mas, com es desprèn dels diversos documents que

ens parlen de compres de terres i fins i tot d'alguna operació financera per compra de censals morts, cosa que ens indica que disposava d'excedents d'efectiu per invertir.

El 29 d'agost de 1430, Antoni i la seva mare Constança signaven capítols matrimonials amb Angelina, filla de Bernat Serra i Joana, de Sant Adrià de Besòs.⁵ Amb aquests capítols, es conformava l'heretat del mas Boscà a favor d'Antoni i els pares de la futura núvia aportaven 150 lliures de dot. Una xifra, aquesta, que es pot considerar no pas petita per a un dot entre pagesos d'aquella època, força per sobre de la mitjana, tot i que tampoc no es tracta d'un import extraordinari.

Antoni i Angelina van tenir tres fills entre el 1430 i el 1438: Jaume, Antoni i Bernat. Angelina devia morir cap a l'any 1439 i, Antoni, amb tres fills petits al seu càrrec, es va tornar a casar l'any següent amb una jove viuda de Sant Adrià, Clara Vendrell, filla de Pere i Maria, viuda de Bernat Miquel, que tenia una filla petita de nom Maria. D'aquest segon matrimoni van néixer tres fills i una filla, de manera que la nova família es va arribar a compondre del matrimoni d'Antoni i Clara, la mare d'ell, Constança, pubilla i propietària del mas Montcerdà, l'àvia Maria, i les set criatures dels dos matrimonis d'Antoni. En aquestes circumstàncies, no resulta difícil imaginar-se que la vida de la nova jove de la casa no devia ser un camí de roses, amb tanta canalla i dues "sogres", ambdues amb drets de senyoria sobre la casa.

Tanmateix, Clara va sobreviure a les seves "sogres" i va fer testament el 10 de gener de 1479, en el qual va deixar 11 lliures a la filla petita, Maciana Boscà, encara soltera, i 11 lliures més a la filla gran, del seu primer matrimoni, Maria Miquel, muller d'Antoni Mateu, pagès de Badalona. Va fer hereu dels seus béns el seu fill gran, mossèn Francesc Boscà, prevere.

El fill segon, Antoni Boscà (menor de dies),⁶ es va casar poc abans de 1453 amb Clara Busquets, filla de Joan i de Clara. Aquest fill devia rebre del seu pare l'heretat del primigeni mas Boscà situat a Llefia, tota vegada que els seus descendents són coneguts com els Boscà de Llefia. Això suporta la meua teoria que Bernat Boscà, avi d'aquest Antoni, hauria esdevingut hereu del seu germà gran, Guillem, per manca de descendents d'aquest darrer i devia transmetre'n la propietat al seu fill, que la tornaria a dividir entre els seus dos fills grans: al primer, Jaume, el mas Boscà-Montcerdà i, a Antoni, el mas Boscà de Llefia. D'aquest segon Antoni, en tenim un primer testament de l'1 de maig de 1466 en el qual nomenà marmessors el seu pare i el seu germà Bernat. En aquest testament feu hereu el seu pare, de manera que, en el moment de fer-lo, no tenia fills. Tanmateix, hi ha un segon testament del 4 de juny de 1482 en el qual nomena hereu el seu fill Antoni.⁷

El fill tercer, Bernat, es va casar l'11 de setembre de 1452 amb Constança Guibert, filla de Bernat i Clara.⁸ Amb motiu d'aquest matrimoni, el seu pare li va fer donació d'una peça de terra plantada de vinya que tenia a Badalona.⁹ Bernat s'havia establert a Barcelona, on va obrir una taverna des d'on devia comercialitzar la producció de vi del seu propi terreny, així com part de la producció dels del seu pare.

El fill quart, primer del segon matrimoni, mossèn Francesc Boscà, fou capellà i esdevingué hereu de la seva mare.

El cinquè fill, Pere Boscà Vendrell, s'establí a Tiana, però va morir jove i sense descendència. En el seu testament, datat el 25 de febrer de 1476, fa deixes les seves cosines germanes Antònia i Eulàlia Amat i Boscà, filles de Francesc Amat i Angelina Boscà, i també la seva germanastra Maria Miquel Vendrell, filla de la seva mare i del seu primer marit, muller d'Antoni Mateu de Badalona. Nomenà hereu universal el seu pare.¹⁰

L'altre fill, Gabriel, s'establí a Sants. Es va casar amb Beatriu, de qui no hem pogut saber el cognom, i amb qui va tenir, almenys, un fill, Joan, que feia l'ofici de garbellador. Aquest Joan es va casar dues vegades. Primer el 18 de setembre de 1509 amb Isabel Fornells¹¹ i, en segones noces, el 25 de juny de 1530, amb Eulàlia Garriga, viuda de Pau Oliver, pagès de Menorca.¹²

Pel que fa a la noia, Maciana Boscà i Vendrell, es va casar l'any 1481 amb Bernat Serra, pagès de Badalona, fill de Jaume i Eufrancina.

Antoni Boscà Montcerdà devia morir cap a l'any 1482, al voltant dels setanta-cinc anys. El va succeir com a propietari del mas Montcerdà-Boscà de Pomar el seu fill gran, Jaume.

Tercera generació

Jaume Boscà Serra, nascut vers el 1431, va contraure matrimoni cap al 1460 amb Eulàlia, de qui no sabem ni el cognom ni la procedència. D'aquest matrimoni, en coneixem tres fills: Antoni (que en seria l'hereu), Rafela i Jeroni.

Pel que fa al tercer fill de Jaume i Eulàlia, Jeroni, sembla ser que va romandre solter i va viure tota la vida al mas, primer com a germà de l'hereu i després com a oncle conco i responsable del mas un cop mort el pare. Precisament, poc abans de la mort del seu pare, el trobem actuant en dues actes de conciliació i concòrdia, els anys 1514 i 1515, en relació amb unes vendes patrimonials que havia fet per compte de la seva neboda Jerònima Pons, en virtut de la seva tutoria, que havia compartit amb la seva mare, àvia de Jerònima. Tot això ens indica que Jeroni va ser un home de confiança i respecte dins de la família, una peça important en la història del mas i de la família Boscà.

El 23 d'abril de 1483, Jaume comprava una peça de terra als hereus de Pere Vestit, situada a Sant Fost de Campsentelles, al lloc anomenat el coll de la Muller Morta. Veiem, doncs, que la família continua la seva política d'increment patrimonial, fet que ens indica una bona solvència econòmica. Si més no, el mas prosperava.

Jaume va fer testament el 16 d'agost de 1516, quan ja devia haver superat la vuitantena d'anys.¹³ En aquest testament deixà al fill Jeroni, a part de la legítima, una peça de terra plantada de vinya, "de deu homes de cavadura"¹⁴ que tenia a Badalona, en el lloc anomenat el Pujolar, una altra peça de terra mig erma i mig plantada de vinya al lloc anomenat els Crosals de Vallcurta, "de quaranta homes de cavadura", i encara una tercera peça plantada de vinya que ja tenien a mitges pare i fill a Sant Adrià. A la muller, li deixà 50 lliures, i a la neta Jerònima Pons, 30 lliures més. Nomenà hereu universal el seu net Pau Boscà, fill del seu fill Antoni, difunt.

El volum i el detall de les deixes que Jaume fa al seu fill Jeroni ens indica els llaços estrets de confiança i afecte que devien haver traçat durant una llarga vida en comú compartida al mas. Probablement, en haver mort l'hereu encara jove i amb fills petits, hauria fet caure damunt les espatlles de Jeroni una gran part de la responsabilitat del mas i hauria esdevingut el suport del seu pare i dels seus nebots. Quan el pare testà, ja molt vell, Jeroni ja es devia acostar a la seixantena, de manera que ja no era cap jove amb pretensions ni en edat de casar-se per fer una nova vida amb l'heretat rebuda.

Les deixes que li feu son pare, doncs, les hem d'entendre com una mesura de protecció que li va fer, per un si de cas el net i hereu, o els seus descendents en cas de mort, no estiguessin o no poguessin estar a l'alçada de les seves responsabilitats i

el poguessin deixar desemparat. No penso que sigui un cas de desconfiança cap a l'hereu, sinó d'autèntic amor paternal del pare cap al fill i un voler quedar tranquil respecte del seu futur quan ell faltés.

Quarta generació

Poc sabem d'aquesta generació, més enllà del nom del nou hereu, Antoni Boscà, que devia néixer vers el 1462. Es va casar vers el 1499 amb Clara, de qui no coneixem ni el cognom ni la procedència. No ens ha pervingut cap documentació directa d'aquesta parella. Només sabem que van tenir un fill, Pau, que esdevindria l'hereu de l'avi i amb qui encetarem el capítol corresponent al segle XVI. També sabem que Antoni Boscà va morir jove, atès que la seva muller, Clara, es tornava a casar, deu anys després, el 12 de juny de 1509, amb Miquel Riera, pagès de Sant Andreu del Palomar,¹⁵ amb qui va tenir un fill anomenat Antoni Riera.

Els BOSCÀ del segle XVI

Cinquena generació

Fill d'Antoni i Clara, fou Pau Boscà, nascut vers el 1500. Es va casar el 21 de juny de 1520 amb una filla del seu cosí segon Antoni Boscà Busquets de Llefia i Bartomeua Mateu, Àngela Boscà i Mateu.¹⁶ Ens han arribat dos testaments de Pau. El primer data del 13 d'agost de 1539 i es va fer davant del notari de Barcelona Joan Saragossa.¹⁷ En el primer testament nomena hereu el seu fill Pere i, en el segon, fet el 18 de gener de 1574 davant del notari Nicolau Lentisclà de Barcelona, reconeix el dot de 60 lliures rebut de la seva muller i ratifica el fill Pere com a hereu.

Font i safareig situat davant la façana principal del Mas Boscà. Museu de Badalona Al. Dolors Nieto

Sisena generació

Pere Boscà i Boscà, el nou hereu, devia néixer vers el 1525. Es va casar en primeres noces el 2 de desembre de 1553¹⁸ amb Caterina Oller Argemir, de Sant Andreu del Palomar, filla de Jaume Oller Molé, pagès de Sant Andreu, i d'Eulàlia Argemir, de Sabadell. Quan va morir Caterina, cap al 1572, Pere es va tornar a casar el 7 d'agost de 1574¹⁹ amb Joana Bellsolà i Borrell, viuda de Joan Vilar, pagès de Gallecs, filla de Jaume Bellsolà, pagès de Santa Perpètua de Mogoda, i de Joana Borrell. Va fer testament davant del rector de Santa Maria de Badalona el 18 de març de 1592 i va nomenar hereu universal el seu fill Pau.

Pere va tenir cinc fills del primer matrimoni (Pau, Francina, Maria, Pere i Roc) i quatre més del segon (Eulàlia, Caterina, Antoni i Joan).

Setena generació

Va succeir el seu pare Pau Boscà i Oller. Es va casar a la catedral de Barcelona el 14 de setembre de 1585 amb Eulàlia Pujol i Batlle, de can Pujol de Canyet, filla de Cebrià Batlle, àlies Pujol, i de Francina Pujol i Lloret, hereva i propietària del mas Pujol. Havia fet capítols matrimonials a Barcelona el 28 de maig d'aquell mateix any, davant del notari Nicolau Lentisclà,²⁰ en els quals la núvia aportà 200 lliures en nom de dot. El casament a la catedral, l'entroncament amb els Pujol de Canyet i el mateix dot aportat ens indiquen que els Boscà ja són una família consolidada entre l'elit pagesa de la Badalona d'aquella època.

Pau va fer testament a Barcelona el 16 d'octubre de 1615, davant del notari Pere Moret.²¹ Va deixar 200 lliures en nom de dot a cada una de les filles donzelles, 300 lliures al seu fill Gabriel, de 10 anys d'edat, i 25 lliures a Eulàlia, filla seva, muller de Bernat Rovira. Nomenà hereu el seu fill Pau, a qui substituïa per cas de mort sense descendents pels seus altres fills, Gabriel, Eulàlia, Àngela i Elisabet, per aquest ordre.

Com a primer hereu, va esdevenir propietari del mas el seu fill gran, Pau Boscà Pujol, nascut vers el 1592. Es va casar el 22 de setembre de 1618²² amb Paula Valls, de Palau-solità, filla de Joan i Eulàlia. No li hem trobat el testament, però sabem que va tenir, almenys, un fill, Gabriel Boscà Valls, nascut vers el 1625, que va morir solter quan encara era jove. Gabriel va fer testament l'1 d'abril de 1654 a la rectoria de Badalona. Va nomenar hereu el seu oncle, Gabriel Boscà, pagès de Badalona, germà del seu pare.²³

Els BOSCA del segle XVII

Setena generació

Gabriel Boscà Pujol, pagès de Badalona, nascut vers el 1615. Va ser el petit dels germans Boscà però va acabar essent l'hereu i propietari del mas, atès que la mort sense haver tingut fills de l'hereu primogènit, el seu nebot i fillol Gabriel, va fer que en el testament d'aquest darrer, l'any 1654, el nomenés el seu hereu.

Tot sembla indicar que Gabriel estava destinat a fer el paper de l'oncle conco de la casa Boscà, on, de fet, hi treballava com a pagès jornalero a sou de l'hereu, primer del seu germà i, després, del nebot.

La mort del seu germà, encara jove i amb un fill petit de qui era padrí, devien moure Gabriel a restar al mas per tenir-ne cura mentre el seu nebot no en pogués assumir la plena responsabilitat. Tanmateix, el jove hereu no va tenir millor sort que el seu pare. El fet que restés solter i que morís pels volts dels trenta anys sembla indicar que la seva salut devia ser delicada. Aquesta hipòtesi també podria explicar que el seu oncle decidís contraure matrimoni quan ja rondava la quarantena, potser preveient la necessitat de dotar la casa Boscà d'una línia hereditària que semblava perillar.

La jove escollida va ser una veïneta del mas Vestit, de només quinze anys, Isabel Vestit i Periques, nascuda el 14 de novembre de 1638, filla de Joan Ramon Vestit Casals, pagès del veïnat de Pomar de Badalona, i d'Esperança Periques Many. La juvenesa de la núvia aporta encara més arguments a favor de la teoria de la necessitat de trobar una sortida hereditària directa al mas. Es van casar el 27 de setembre de 1653²⁴ a Badalona. Resulta evident que l'estratègia va resultar reeixida, atès que només uns mesos després d'aquest matrimoni, moria l'hereu Gabriel, solter

BADALONA - 35 - A CAN BUSCÀ

ANTIGUA CASA SEÑORIAL
ANTIGA CASA SENYORIAL

La façana principal de la masia de Can Buscà a la dècada dels vint del segle passat. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Autor desconegut

i sense descendència i, com hem dit abans, nomenava en el seu testament hereu universal el seu oncle i padrí. És molt probable que en el moment de concertar el matrimoni de l'oncle, el nebot ja estigués malalt de gravetat i ja es veiés a venir el fatal desenllaç. D'aquí devien venir les presses.

D'aquest matrimoni, en coneixem almenys sis fills, la petita dels quals va néixer quan el seu pare ja devia estar pels volts dels seixanta anys i, la mare, només trenta-cinc. Una mostra més de l'enorme sentit pràctic i de gestió i preservació patrimonial que demostra aquesta família al llarg de les generacions.

Gabriel va fer testament a la rectoria de Santa Maria de Badalona el 23 de gener de 1675.²⁵ En aquest testament va llegar 100 lliures per dot a cadascuna de les seves filles, Esperança, Jerònima, Maria, Agnès i Anna Maria, i feia hereu universal el seu fill Joan, que el succeiria en la següent generació.

Vuitena generació

Poca cosa sabem del nou propietari, Joan Boscà Vestit. Es va casar en primeres noces el 13 de desembre de 1686²⁶ amb Marquesa Ravella, de la qual no coneixem ni la filiació ni la procedència. En segones noces, es va casar el 14 de juliol de 1689²⁷ amb Jerònima Mas i Oliver, donzella de Badalona, filla de Bernat Mas i Eulàlia Oliver Coll, i amb qui van tenir només un fill, que fou l'hereu. Va morir jove, potser durant la Guerra de Successió. Foren temps convulsos i la població de Badalona va estar generalment compromesa amb la defensa i proveïment de Barcelona durant el setge. El seu cunyat, Francesc Mas i Oliver, germà de la segona muller, fou el jurat en cap de Badalona durant l'etapa final del conflicte, circumstància que, de ben segur, el devia comprometre tant a ell com els parents propers. Bé podria

ser que Joan Boscà hagués estat un més d'entre els badalonins que van morir durant el conflicte. En tot cas, això és només una suposició que, de moment, no es pot corroborar.

Els BOSCÀ del segle XVIII

Novena generació

Succeí Joan el seu fill Josep Boscà Mas-i-Oliver, nascut vers el 1696. Es va casar el 6 de juny de 1717²⁸ amb Maria Riera i Pla. Va enviudar poc després i es va tornar a casar el 28 de novembre de 1722²⁹ en segones noces amb Marianna Navarra Font, natural de Badalona, filla de Pere Navarra, fuster de Badalona, i Maria Font.

Fou durant la vida d'aquesta generació quan es varen fer algunes de les reformes més importants al mas, com són les obres d'ampliació de l'ala nord a mig nivell entre el primer i el segon pis. Segons consta en la gravació inscrita a la pedra que hi ha damunt la porta que dona pas a les noves estances que s'hi van construir, l'obra es va culminar l'any 1759, quan l'amo, Josep, ja devia haver passat dels seixanta anys i l'hereu, Francesc, en tenia trenta-cinc.

El segon matrimoni de Josep, amb Marianna Navarra, li va aportar un segon dot que s'incorporà al patrimoni familiar. Marianna li va donar dos fills mascles. El fet de no haver tingut filles significava, d'una banda, l'estalvi econòmic que suposa no haver-les de dotar i, de l'altra, poder destinar part d'aquests recursos a una major dotació del fill fadrister, cosa que li obriria la possibilitat d'establir-se com a negociant a Barcelona i optar a un bon enllaç matrimonial, com així va ser.

El cadastre de 1732³⁰ resulta especialment interessant perquè s'hi recull el detall de les terres i possessions dels contribuents.

Pedra gravada que dóna fe de les obres d'ampliació dutes a terme per Josep i Francesc Boscà. Museu de Badalona. Al. Dolors Nieto

Pel que fa als Boscà, hi destaca la importància del conreu de la vinya, al qual dediquen, entre la de primera i la de segona categoria, 24 quarteres de terreny, per les quals han de pagar 236 rals i 9 diners de contribució, cosa que els suposa gairebé el 64% del seu total contributiu. D'altra banda, sembla clar que les 4 quarteres de roquissar que declaren són els terrenys del turó d'en Boscà, poblat ibèric inclòs.

Cinc anys més tard, el 1737, Josep Boscà pagava per les seves terres 322 rals i 15 diners, més 45 rals per la casa principal, 12 rals per les altres cases i 8 rals i 16 diners pel bestiar; és a dir, que la seva contribució total fou de 387 rals i 31 diners, o sigui, l'equivalent a unes 39 lliures. De manera que, en només onze anys, la contribució del mas Boscà s'havia més que triplicat. De fet, la família Boscà ocuparen en aquella època la posició vint-i-vuit dels

que més pagaven per cadastre a Badalona per les seves terres i possessions, d'entre tres-cents vint-i-vuit contribuents.³¹

De tot plegat es desprèn que Josep Boscà va ser un excel·lent professional en el seu camp, com evidencia d'una banda l'eficiència en el treball de les seves terres i la gestió de les propietats i, de l'altra, el compacte llegat patrimonial que va deixar.

Va morir el 7 d'agost de 1774³² als 78 anys. Havia fet testament el 25 de novembre de 1764, en el qual va nomenar hereu el seu fill Francesc, i deixava 100 lliures a cada un dels seus nets, fills del fill Pere, difunt. L'obertura del testament de Josep es va fer tres dies després de la seva mort. S'hi ordenava l'execució d'un inventari dels seus béns. Aquest inventari, el va dur a terme el notari Isidre Augirot, de Barcelona, el dia 30 d'agost d'aquell mateix any.

La descripció exhaustiva que s'hi fa, tant de l'aixovar com del mobiliari i de l'utilatge domèstic, es correspon als béns propis d'una família pagesa benestant. Els coberts de plata amb la marca de la casa, la vaixel·la de pisa, algunes joies i determinades robes de teixit valuós, així com alguns elements purament decoratius, així ho demostren.

D'altra banda, la descripció de les eines de pagès i els continguts del rebost, el celler i les quadres, ens indiquen quines eren les activitats econòmiques principals, que lliguen perfectament amb els conreus descrits a les seves terres. La vinya és l'activitat

principal, acompanyada per les plantacions de garrofers i altres arbres fruiters i una part d'explotació forestal. Acompanyen aquestes explotacions el bestiar de casa, format per un mul per als treballs durs, quatre vaques de llet i dos vedells, un corral de gallines, coloms de cria i, tot i que no n'hi ha cap a l'inventari, segur que devien tenir algun porc d'engreix, tal com testimonia l'utilatge de l'obrador, amb dues botifarreres i el mig bacó assecat que tenen al rebost.

Amb aquests animals i l'hort que també es descriu devien abastir les necessitats de la casa. Els ingressos, els devien arribar per la

Vista general del celler de la masia. Museu de Badalona. Al. Dolors Nieto

venda dels productes de la terra, sobretot el vi, i del lloguer de terres i altres censos de què disposaven, tal com també queda recollit i detallat a l'inventari.

Del primer matrimoni de Josep, en va néixer un fill, Narcís, que havia de ser l'hereu, però va morir de jove. Del segon matrimoni van néixer dos fills més, Francesc i Pere. Mentre que Francesc va acabar essent l'hereu del seu pare, Pere es va establir com a negociant a Barcelona. Es va casar l'11 d'agost de 1758 amb Isabel Serra Testas, filla del velluter barceloní Felicià Serra i de Maria Testas. Aquesta família es va posicionar bé i va prosperar força amb la seva activitat mercantil. Ho veiem perquè van poder pagar uns bons estudis al fill i proporcionar un matrimoni interessant a una de les filles. L'altra filla va romandre soltera. Pere va morir abans que el seu pare i que el seu germà Francesc, de manera que mai no va ser propietari del mas Boscà. Tanmateix, en morir el seu germà gran sense descendents, l'heretat va passar al seu fill Josep, nebot del testador.

Desena generació

Francesc Boscà Navarra va néixer el 13 de març de 1724 i es va casar el 1745. El dia 14 de febrer d'aquell any signava capítols matrimonials amb la seva muller, una noia de ca l'Arquer, el mas veí del mas Boscà, Josepa Arquer i Móra, filla de Francesc Arquer Rovira, pagès, i de Margarida Móra Mas.³³ Foren els propietaris del mas Boscà mentre van viure, però, en no tenir descendents, van testar a favor del seu nebot Josep Boscà, fill del seu germà Pere. En el testament de Francesc, fet el 9 de juny de 1790,³⁴ va nomenar la seva muller senyora, majora i usufructuària de

tots els seus béns i la va encarregar que tingués cura de la seva cunyada Isabel. Va nomenar hereu el seu nebot Josep Boscà Serra, fill de Pere i Isabel.

Aquest és un altre fet rellevant de la història de la família Boscà que explica clarament un canvi molt substancial en la vida d'aquesta família i la seva relació amb el mas Boscà.

En el curs d'aquest relat familiar, és la segona vegada que veiem un trencament de la línia directa de pares i fills en la successió de la propietat. Ho havíem vist tres generacions enrere, quan el besavi de Francesc, Gabriel Boscà, rebia l'heretat del mas a la mort del seu nebot i fillol, Gabriel, que el va sobtar essent encara jove i sense fills. La diferència, però, entre aquella situació i la d'ara, és que llavors la transmissió del mas es va fer entre pagesos i, qui rebia l'heretat, era l'oncle del testador, que ja vivia i treballava com a pagès al mateix mas i tenia cura de les terres i propietats del seu nebot.

Ara, en canvi, qui rep l'heretat és un nebot de l'hereu, nascut i criat a Barcelona, fill d'un germà que ja s'havia establert com a comerciant a la capital i que havia desenvolupat tota la seva vida en un ambient urbà, allunyat de la vida de pagès i sense més vinculació amb la casa pairal que l'estrictament familiar.

Els Boscà barcelonins ja no són pagesos, sinó que són gent de negocis que, a través de les seves activitats i vincles econòmics i socials i els lligams familiars, estan posant les bases d'una estructura social que ja no té res a veure amb les velles estructures rurals. És, doncs, en aquest traspàs generacional, quan es concreta l'evolució dels Boscà pagesos als Boscà burgesos.

Onzena generació

Josep Boscà Serra va néixer a Barcelona vers el 1762. Fou corredor de canvis. Quan es va casar ja rondava la trentena i feia encara no dos anys que havia heretat del seu oncle el mas Boscà i totes les seves propietats de Badalona. Tanmateix, l'usdefruit del mas encara era en mans de la seva tia, Josepa Arquer, que no va morir fins al 1810. No hi ha dubte, doncs, que el jove Josep Boscà, amb un ofici solvent i prestigiat, fill d'un comerciant i net d'un altre, amb una solvència patrimonial derivada de la seva heretat badalonina que l'emparava, tenia molt bones perspectives de futur i esdevenia un bon partit a l'hora de concertar enllaços matrimonials. I així va ser. Es va casar el 25 de maig de 1792³⁵ amb Maria Dordà Ros, natural de Barcelona, filla del negociant barceloní Jaume Dordà Mandri, d'origen mataroní, i de Margarida Ros. Josep i Maria varen tenir dues filles: Josepa, que segueix, i Lluïsa, nascuda vers el 1799 i que es va casar el 27 de març de 1817³⁶ amb Jaume Comas Aladern, comerciant, fill de Magí Comas Gelabert i de Gràcia Aladern Petit, tots de Barcelona.

Els BOSCA del segle XIX

Dotzena generació

Josepa Boscà Dordà, nascuda el 17 de novembre de 1796, va ser pubilla i hereva del mas Boscà i fou la darrera propietària del mas que encara conservà el cognom Boscà. En el rastre que ha deixat a través de la documentació que es conserva a l'arxiu familiar, queda clar que en tot moment va actuar com la propietària que era, i se li endevina un caràcter fort i amb capacitats per prendre les seves pròpies decisions en relació amb el seu llegat patrimonial, que va saber administrar amb encert i profit. Es va casar molt jove, amb només dinou anys, el 5 d'abril de 1816, a la parròquia de Sant Cugat del Racó de Barcelona, amb el candeler de cera barceloní Jacint Galí i Vilar, que ja rondava la quarantena. Havien fet capítols matrimonials davant del notari de Barcelona Miquel Serra Ponach, el 2 d'abril de 1816, en els quals Jacint consolidava la seva heretat paterna i materna i ella aportava la suma de 2.000 lliures, més dues calaixeres amb robes i vestits. Més endavant, aportaria al patrimoni familiar la seva pròpia heretat corresponent al mas Boscà. Amb la unió dels dos llegats hereditaris, el matrimoni Galí-Boscà va consolidar un patrimoni considerable, atès que, a les propietats del mas Boscà, s'hi sumaven les que provenien de la família Galí i, sobretot, les provinents de la família Vilar.

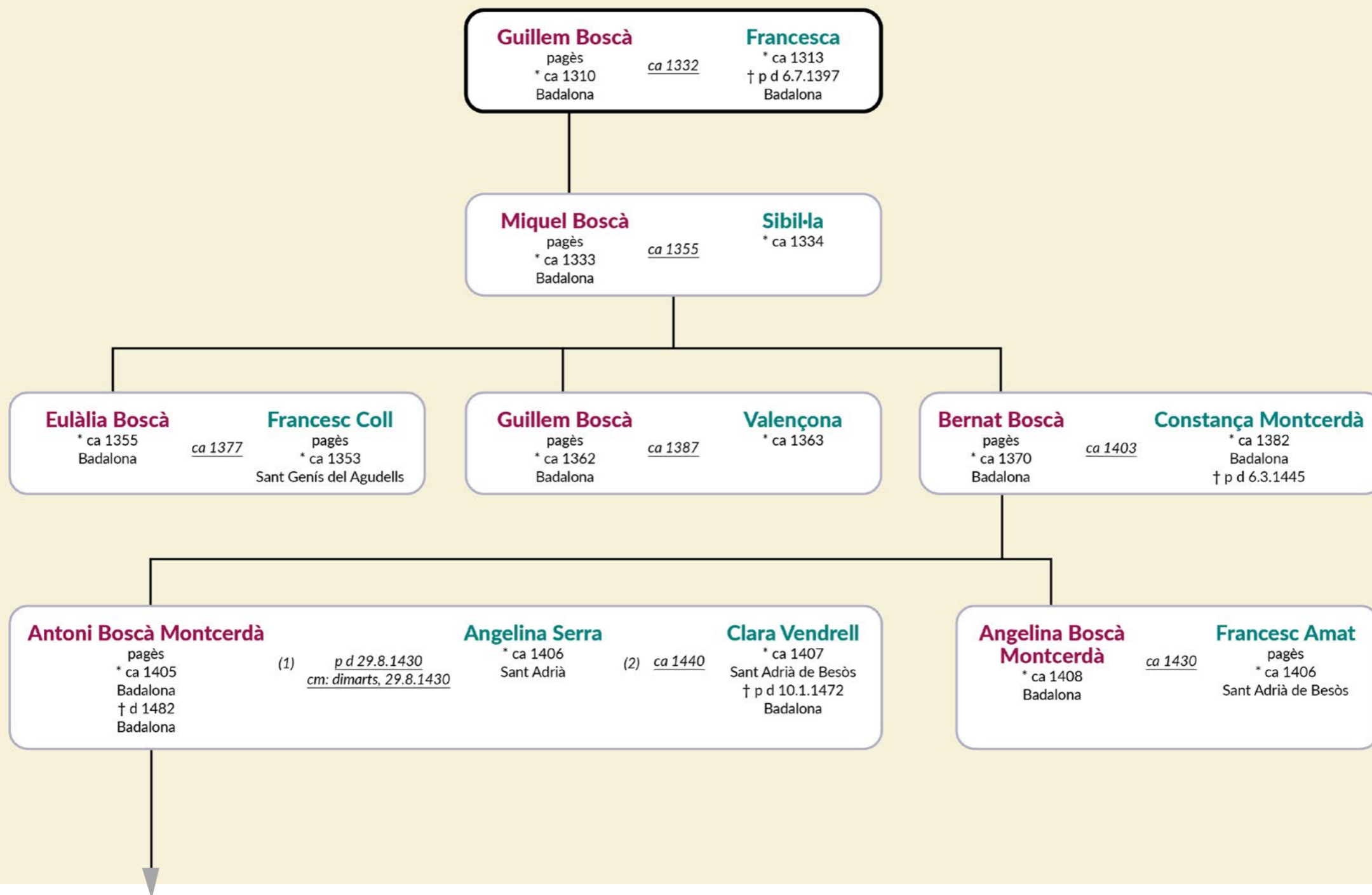
Hem vist com, des de la generació anterior, els hereus i propietaris del mas Boscà ja no en són residents ni tenen la cura directa de l'explotació. A partir d'aquesta generació, a més, tampoc no conserven el cognom del mas. Els costums ja han canviat i la relació dels propietaris amb la terra ja no és tan íntima. Són uns altres temps: estem entrant a l'era industrial i l'evolució d'aquesta família i el seu traspàs de pagesos a burgesos ja s'ha consolidat.

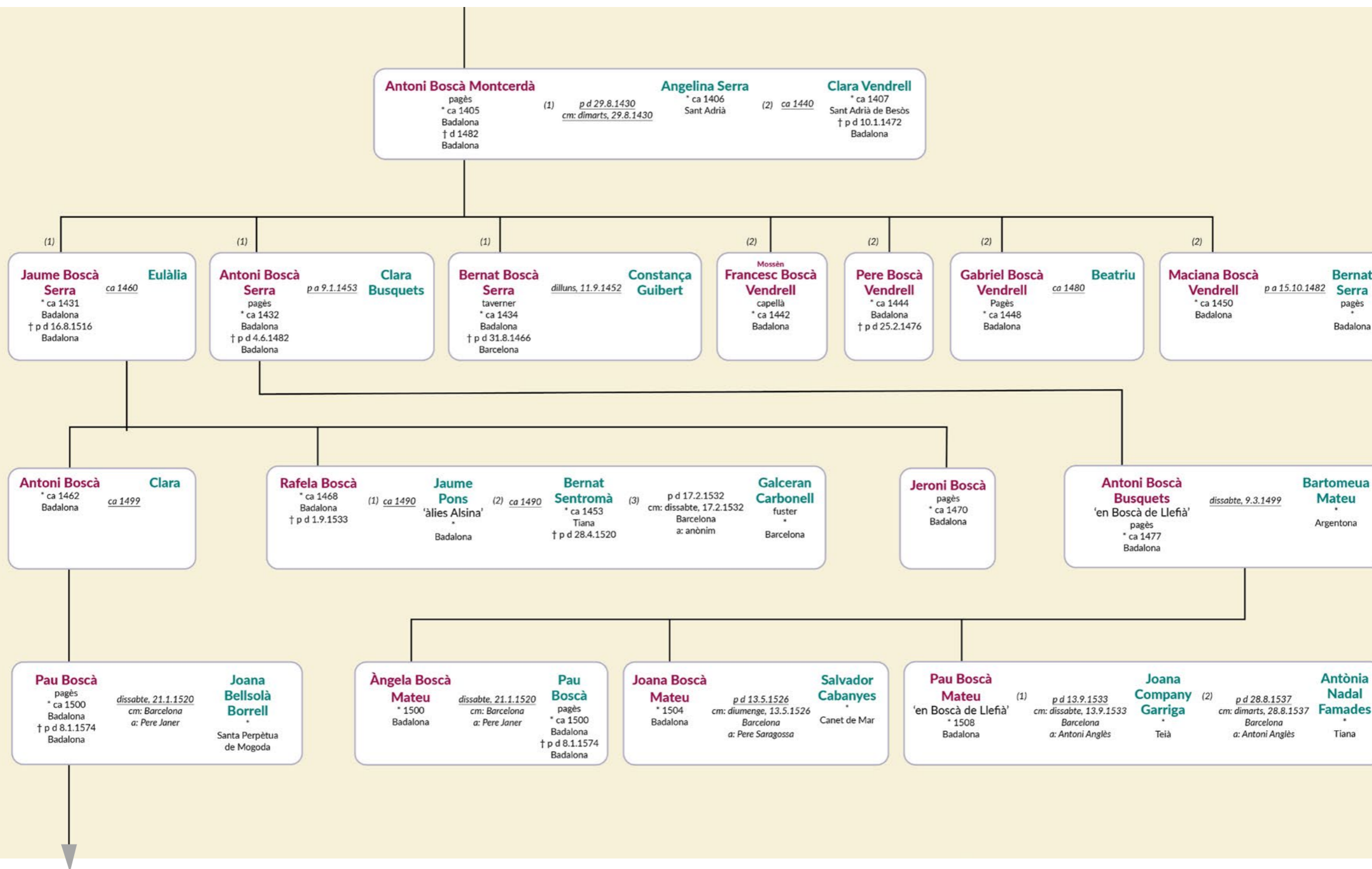
Família Galí Boscà davant la capella de la finca de Pomar. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs Tolosa. Germans Sayol

Apèndix

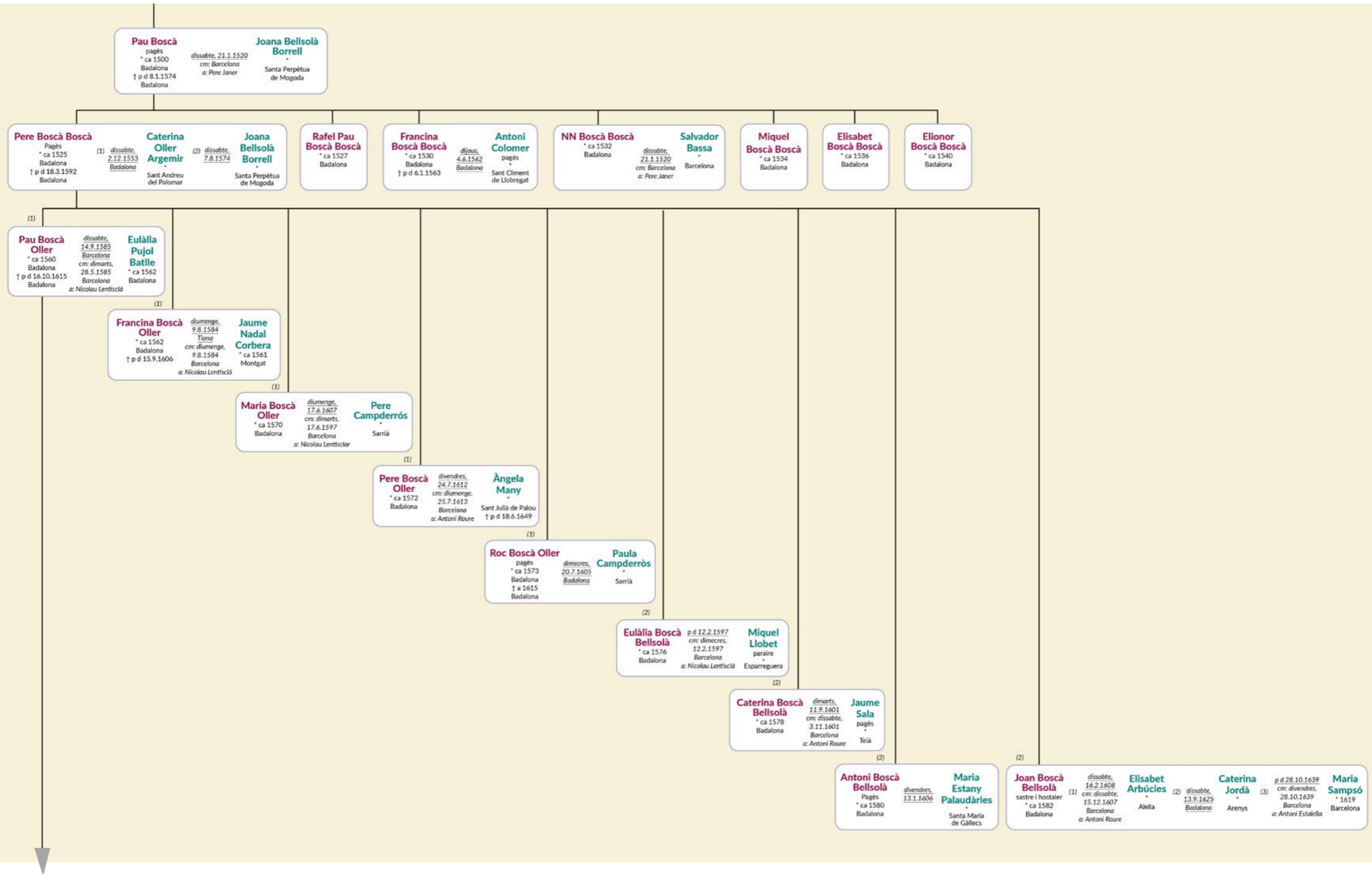
Descendents de Guillem Boscà i Francesca

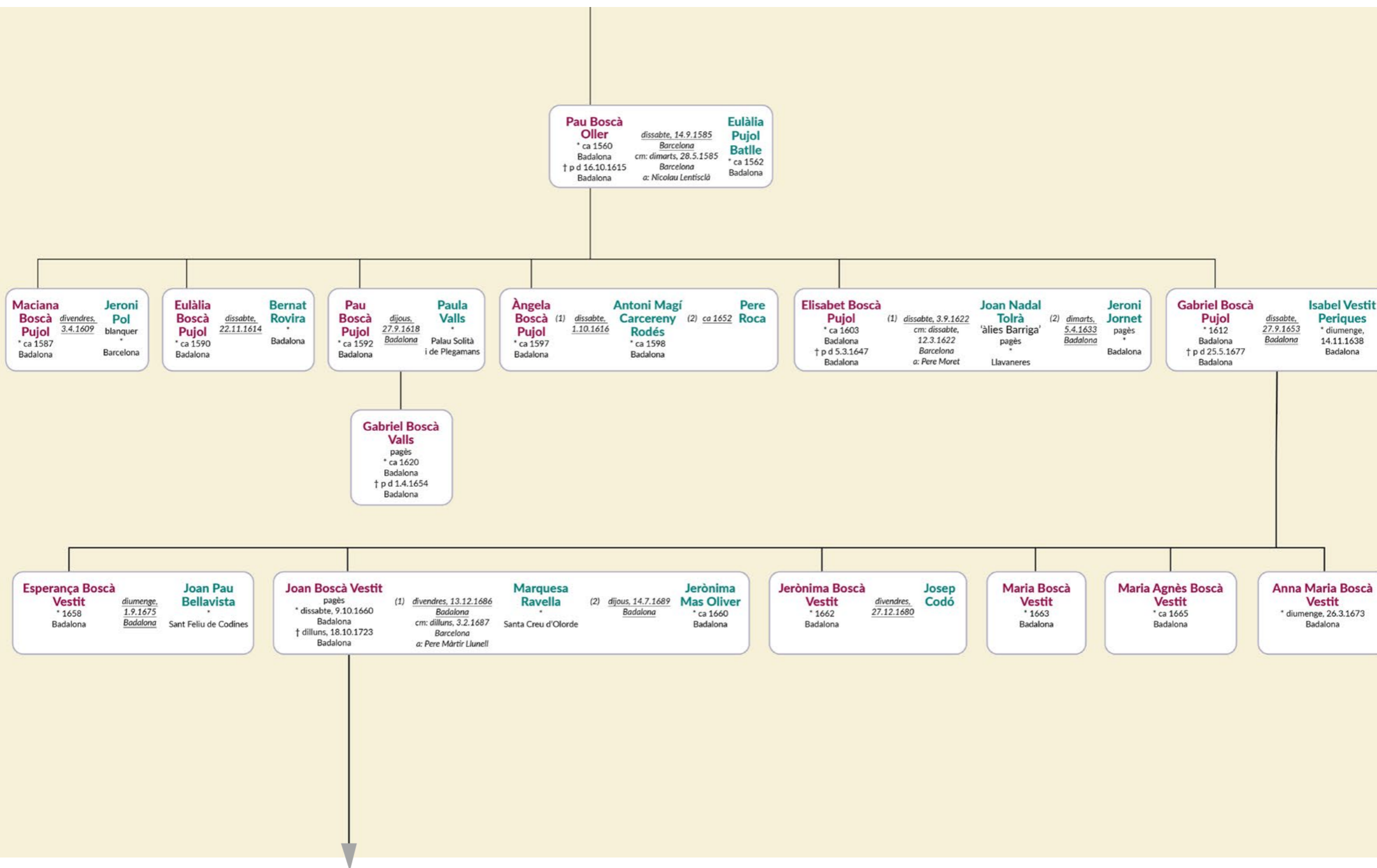
Descendents d'Antoni Boscà Montcerdà

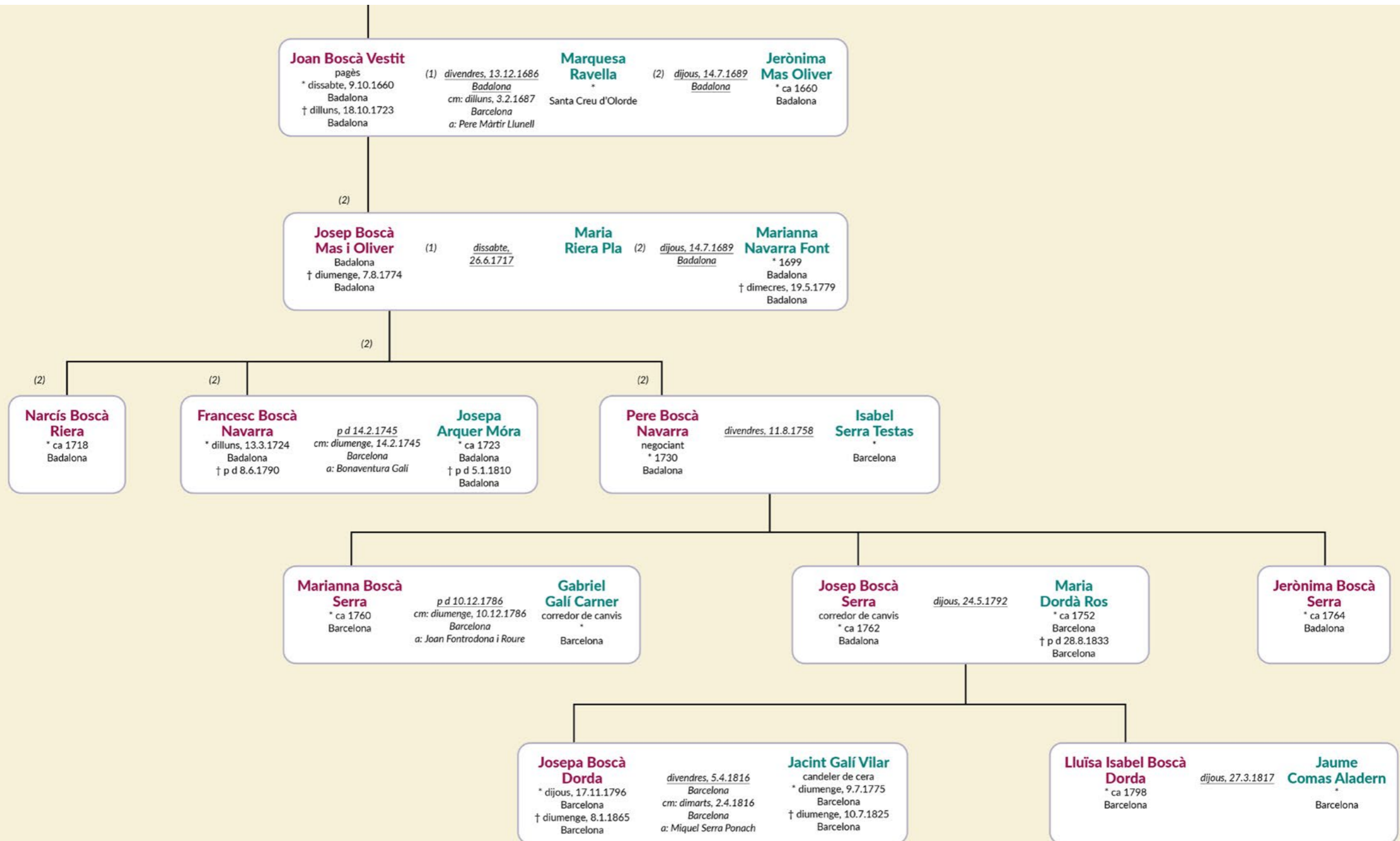
Descendents de Pau Boscà i Joana Bellsolà

Descendants of Pau Boscà Oller and Eulàlia Pujol Batlle

Descendents de Joan Boscà Vestit i Jerònima Mas Oliver

Notes

1. MB. Arxiu Cuyàs. Fons família Soler, document núm. 34: "Rubrica del contingut en los actes de pergamí de la casa del Mas Soler de la parroquia de Sta. Maria de Badalona posats en numero com se segueix", anotació núm. 23.
2. BC. Reg. 22405, Perg. 496. (Notari: Antoni Sapllana).
3. Arxiu Municipal de Vilassar de Dalt (AMVD), fons de pergamins de l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà (AMSMB), 3-1-23 (A-6).
4. CUYÀS TOLOSA, Josep Maria. Història de Badalona. Vol.6, p. 161.
5. Arxiu Familiar Mas Boscà, pergamí núm. 7.
6. Les expressions "menor de dies" o "major de dies" s'empraven habitualment per distingir entre dos membres d'una mateixa família que es deien exactament igual, bé fossin pare i fill, avi i net o oncle i nebot. En aquests casos, major o menor indicava el més gran i el més petit dels dos.
7. Arxiu Familiar Mas Boscà, pergamí núm. 23.
8. ACCB-Esposalles, llibre 1, foli 34.
9. Arxiu Familiar Mas Boscà, pergamí núm. 19 de 12/09/1452.
10. Arxiu Familiar Mas Boscà, pergamí núm. 27.
11. ACCB-Esposalles, llibre 14, foli 27r.
12. ACCB-Esposalles, llibre 24, foli 45.
13. Arxiu Familiar Mas Boscà, pergamí 33bis.
14. L'expressió "una peça de tants homes de cavadura" indica el nombre de persones que caldria per cavar tota la peça en un dia.
15. ACCB-Esposalles, llibre 4, foli 9.
16. ACCB-Esposalles, llibre 19, foli 52.
17. Pau Boscà fa un testament l'any 1539, tot i que els anys 1527, 1528 i 1536 l'havia iniciat i cancel·lat. La data final és la de 13 d'agost de 1539. AHPB. Notari: Joan Saragossa (340/17).
18. ACCB-Esposalles, llibre 36, foli 27r.
19. ACCB-Esposalles, llibre 47, foli 74v.
20. AHPB. Notari: Nicolau Lentiscà (432/57).
21. Arxiu Familiar del Mas Boscà, arxivador 2, doc. 13.
22. ACCB-Esposalles, llibre 69, foli 60r.
23. MB. Arxiu Cuyàs, notes o escrits de Josep M. Cuyàs, Can Boscà.
24. ADB-Dispensa Apostòlica Bellavista-Llansó de 1752, caps 53, dispensa 4.

25. MB. Arxiu Cuyàs, notes o escrits de Josep M. Cuyàs, Can Boscà.
26. ACCB-Esposalles, llibre 103, foli 60.
27. ACCB-Esposalles, llibre 105, foli 10v.
28. ACCB-Esposalles, llibre 121, foli 8.
29. ACCB-Esposalles, llibre 123, foli 95r.
30. AHBDN. Fons municipal.
31. AHBDN. Fons municipal.
32. Arxiu del Mas Boscà, arxivador núm. 2, document 7. Notari: Isidre Augirot.
33. AHPB. Notari: Bonaventura Galí (918/45).
34. MB. Arxiu Cuyàs, notes o escrits de Josep M. Cuyàs, Can Boscà.
35. ACCB-Esposalles, llibre 100, foli 77.
36. ACCB-Esposalles, llibre 173, foli 146v.

Arxius consultats

Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (ACCB)
Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB)
Arxiu familiar del Mas Boscà (AFMB)
Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona (AHBDN)
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)
Arxiu Parroquial de Santa Maria de Badalona (APSMB)
Arxiu Parroquial de Santa Maria de Mataró (APSM)
Arxiu Parroquial de Sant Pere de Premià (APSPP)
Arxiu Parroquial de Sant Cebrià de Tiana (APSCT)
Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà (AMSMB)
Biblioteca Nacional de Catalunya (BC)
Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs Tolosa (MB. Arxiu Cuyàs)

Bibliografia

CUYÀS TOLOSA, Josep Maria. *Història de Badalona*. Badalona: Arts Gràfiques Duran, (1975-1982), 7 vols.
VILAR, Pierre (dir). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1998-2002.

MARTÍ FERRERAS SOLER, METGE DE BADALONA I SOCI ÍNTIM DE L'ACADÈMIA MÈDICO-PRÀCTICA DE BARCELONA

ÀNGEL MANUEL HERNÁNDEZ CARDONA

Acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

Resum

Martí Ferreras Soler era fill del metge Martí Ferreras i de Maria Rosa Soler. Nascut a Navarcles vers l'any 1751, va viure després a Esparreguera i, el 1772, acabats els seus estudis de medicina a Osca l'any anterior, es va instal·lar a Badalona. Dos dels seus fills, Francesc i Joan Ferreras Font, van ser metges. L'any 1780 va ser elegit soci íntim de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona, en la qual va presentar, el 1795, un treball sobre les propietats de la senega. L'any 1789 va respondre a una consulta de Francisco de Zamora sobre sanitat. Durant la Guerra Gran va dirigir l'hospital de prevenció establert a Badalona. El 1798 mantingué una dura polèmica amb els cirurgians sobre qui havia de tractar la hidrofòbia. El 1801 va ser elegit prior de la Congregació dels Dolors. Després de mig segle d'exercir la medicina a Badalona, hi va morir vers l'any 1824.

Paraules clau

Badalona, Navarcles, Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, senega, Francisco de Zamora, Guerra Gran, hidrofòbia, Congregació dels Dolors.

La família

Martí Ferreras Soler va néixer a Navarcles (Bages)¹ vers l'any 1751.² Era fill de Martí Ferreras i Ferreras, metge primerament de Navarcles i després d'Esparreguera, on va ser batlle,³ i de Maria Rosa Soler. La primera infància la va passar a Navarcles, però després va anar a viure a Esparreguera. El 1772, acabats els estudis de medicina a Osca l'any anterior, es va casar a Badalona, on s'instal·là definitivament, hi va exercir la seva professió durant mig segle, i hi va morir vers l'any 1824.⁴

Navarcles, entre els anys 1907 i 1910. A la dreta, l'església parroquial de Santa Maria, on va ser batejat Martí Ferreras Soler. Postal de Josep Guixà Armengol.

Es va casar primerament, el mes d'agost de 1772, a l'església parroquial de Badalona, amb Margarida Font Jover, filla de Josep Font i de Maria Jover.⁵ Morta la seva primera muller, va contreure matrimoni, també a l'església de Santa Maria de Badalona, el mes de març de 1816, amb Maria Pareras Font, viuda de Ramon Mayola i filla de Jaume Pareras i d'Anna Maria Font.⁶

S'han pogut documentar set fills tinguts amb la seva primera esposa, tots ells nats a Badalona: Raimunda Ferreras Font, nascuda vers el 1780, casada el 1801 amb el cirurgià Francesc Parés Ginestar, natural de Sant Quirze de Besora i resident a Badalona, dos fills dels quals, Francesc Parés Ferreras i Martí Parés Ferreras van ser metges; Francesc Ferreras Font, nascut l'any 1789, batxiller de medicina per la Universitat de Cervera el 1810 i revalidat com

a metge el 1815; Maria Ferreras Soler, nascuda vers el 1795; Margarida Ferreras Font, nascuda vers el 1797, casada en primeres núpcies, el 1814, amb el blanquer Ramon Guixeras Vehils, i en segones núpcies, el 1831, amb el pagès Francesc Arquer Martí; Martí Ferreras Font, pagès, nascut vers l'any 1799; Joan Ferreras Font, nascut el 1803 i revalidat com a metge el 1826, casat amb la barcelonina Maria Àngela Domènech Figueras; i Josep Ferreras Font, nascut vers l'any 1805, fabricant de teixits, casat amb Victòria Guillemí i mort a Badalona el 1845.⁷

S'ha pogut escatir també que un germà seu, Joan Ferreras Soler, era veler i residia a Barcelona. Es va casar, respectivament en primeres, segones i terceres núpcies, amb Teresa Soler, Francesca Campdelacreu Casas i Ignàsia Gomis Cullà.⁸

Església parroquial de Santa Maria de Badalona, on es va casar en primeres i segones núpcies Martí Ferreras. Museu de Badalona. Arxiu d'Imatges.

Rosa f.	19.
Francisco f.	14
<hr/>	
23. D. Martí Ferreras	70.
Maria m.	50.
Dr. Francesc f.	30.
Martí f.	22
Juan f.	18.
Martí f.	2.
Maria f.	26.
Margarida f. Guixeras	24
Maria f. Arquer	14
Soleres Ferreras	4
Ramon Guixeras	7.
<hr/>	
24. Joan Font	27
Pat. Font, la	12

Registre corresponent a Martí Ferreras del padró de l'any 1821 (AHBDN 869/4, f. 9r).

Eren cosins seus Manuel Codorniu Ferreras, un dels metges espanyols més importants del segle XIX, i el farmacèutic Josep Antoni Codorniu Ferreras, fills de la seva tia Antònia Ferreras i del metge Manuel Codorniu Vidal.⁹

Els estudis

L'antiga Universitat d'Osca va ser fundada pel rei Pere IV d'Aragó, mitjançant un document datat a Alcanyís el 12 de març de 1354. Coneguda també com a Universidad Sertoriana, l'apel·latiu de Sertoriana fa al·lusió a Quintus Sertorius (Núrsia, Itàlia, 122 aC - Osca, 72 aC), destacat militar i polític romà, que l'any 77 aC va crear a Osca una escola de llatinitat per als fills dels nobles hispans d'origen celtibèric.

Façana del Museo de Huesca, antiga seu de la Universidad Sertoriana. Museo de Huesca.

La seu actual del Museo de Huesca va acollir durant molts anys la Universidad Sertoriana. L'edifici va ser projectat per l'arquitecte aragonès Francisco Antonio Artiga el 1690. És de planta octogonal, d'estil barroc però amb una façana marcadament herreriana.

La Universitat d'Osca era la més antiga dins els territoris de la Corona d'Aragó després de l'Estudi General de Lleida, i per tant una de les universitats més antigues d'Europa. Poc després de la seva fundació ja ofería estudis de teologia, filosofia, dret i medicina. Diversos factors i la cada vegada més preponderant Universitat de Saragossa, creada al segle XVI, van ocasionar la seva decadència. Finalment i lamentablement, va ser clausurada l'any 1845 i la Facultat de Medicina encara ho va ser abans, concretament el 1824. L'actual campus universitari depèn de la Universitat de Saragossa.

A la Facultat de Medicina d'Osca es van graduar molts metges catalans. Dels 2146 graduats en medicina que han estat documentats, 1085 procedien de Catalunya, és a dir, una mica més de la meitat. Curiosament, el major nombre de graduats catalans es registra des de l'any 1723 al 1824.¹⁰

Martí Ferreras va obtenir el grau de batxiller en medicina per la Universitat d'Osca l'any 1771,¹¹ títol revalidat el 5 d'abril de 1772.¹² Cal entendre que amb aquesta revalidació, feta davant el Protomedicat de Catalunya, aconseguia el grau de doctor, o se'n donava fe, ja que aquest títol apareix en tota la documentació posterior.

Metge de Badalona

Des que es va instal·lar a Badalona, l'any 1772, fins a la seva mort, esdevinguda vers l'any 1824, Martí Ferreras va exercir la medicina a Badalona. Aquest llarg període, d'aproximadament

L'any 1819, Martí Ferreras residia al camí Ral o carrer Reial actualment carrer de Francesc Layret. Postal d'Àngel Toldrà Viazo de començaments del segle XX.

mig segle, juntament amb els seus mèrits acadèmics i de servei al país, fan del doctor Ferreras un dels personatges més importants de Badalona del període que va a cavall dels segles XVIII i XIX.

Primerament, sembla que va viure en una casa del camí del Pas de la Guineu, ara carrer de la Quintana Alta, perquè en el "mapa que manifesta la heretat del Il^{tre} Sor Marqués de Barbará en lo lloch y terme de Badalona", del qual es conserva una còpia al Museu de Badalona, és consignada la "casa del metge doctor Martí".¹³

Posteriorment, ja entrat el segle XIX, sabem pels corresponents padrons que l'any 1819 vivia al camí Ral (conegut després com a carrer o carretera Reial i actualment denominat carrer de Francesc Layret) i que el 1821 habitava al carrer de la Creu.¹⁴ Tanmateix,

L'any 1821, Martí Ferreras vivia al carrer de la Creu. Foto antiga d'autor desconegut de la primera meitat del segle XX.

podria tractar-se del mateix domicili, ja que el carrer de la Creu va sorgir com una segregació de la carretera Reial.

Soci íntim de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona

La Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya va ser fundada l'any 1770 amb el nom d'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona i obtingué el títol de reial el 1786. Entre altres denominacions posteriors, va rebre els noms de Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona, d'Acadèmia Nacional de Medicina de Barcelona i de Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. Finalment, l'any 1991, adoptà el nom de Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

Han estat molts i prestigiosos els metges que han format part d'aquesta docta institució. Durant la seva llarga història, la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya ha tingut diverses seus i actualment, des de l'any 1929, ocupa un històric edifici del carrer del Carme d'estil neoclàssic, dissenyat per l'arquitecte Ventura Rodríguez, on primerament hi hagué el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. Destaca en aquest emblemàtic edifici, l'amfiteatre anatòmic del segle XVIII, un dels pocs que s'han conservat a Europa tal com eren.

Més de 400 acadèmics numeraris han ocupat els corresponents setials des de la fundació de l'Acadèmia.¹⁵ El nombre i les categories dels acadèmics han variat al llarg dels temps. Actualment, hi ha acadèmics d'honor, acadèmics numeraris (alguns dels quals, emèrits) i acadèmics corresponents. Una de les categories existents al segle XVIII era la de "socs íntims", prèviament anomenats "socs forans". En unes addicions als estatuts aprovades l'any 1797, els socs íntims eren referits així: "Socios íntimos, que se limitan á treinta Españoles, y veinte extrangeros. Todos ellos deben ser Doctores en Medicina, con domicilio fuera de Barcelona, de conocido talento é instruccion práctica: pueden asistir á las juntas literarias, y leer en ellas sus producciones sobre puntos de la Medicina. La Academia los considera de igual lustre que los Socios residentes".¹⁶

Martí Ferreras va ser elegit soci íntim el 4 d'abril de 1780.¹⁷ Aquesta és l'acta de la corresponent junta, a la qual van assistir els acadèmics Pere Güell, Ignasi Montaner, Josep Ignasi Sanponts, Francesc Salvà, Benet Coll, Feliu Miret i Josep Comadira:

"Abril 4 de 1780. En el dia 3 de abril no hubo Junta con el motivo de celebrarse la festividad de la Anunciacion de Maria Santissima, pero se tuvo en el dia inmediato. En ella leyó el Dr Salvá una peticion acompañada de una observacion que le havia remitido el doctor Fran^{co}

Amfiteatre anatòmic de l'antic Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, visitable a la seu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. RAMC.

Espada Medico de Ulldecona, con la que suplicava á la Academia le admitiese para socio de ella. Todo esto se entregó al Censor para que hechas las devidas averiguaciones diese su dictamen. Luego el mismo Censor expuso que haviendose informado de las circunstancias del Dr Farrera, no hallava reparo en que fuese admitido para socio, mayormente constandole que se hallava graduado de Doctor. Inmediatamente se votó su admision, y quedó admitido con todos los votos, y se encargó al Secretario le avisase de oficio. Después el Dr Salvá dio parte de que estava ya copiada la oracion, y se le encargó que en compañía del Dr Coll la remirasen, y pasasen al Dr Montaner para solicitar la licencia de su impresion".¹⁸

S'ha d'assenyalar que el metge Martí Ferreras va ser admès per unanimitat. En canvi, el metge Francesc Espada en fou exclòs perquè el seu pare i el seu germà eren carnissers, oficis indignes segons la Santa Inquisició, i no va ser admès al si de l'Acadèmia fins molts anys després. L'oració a la qual es refereix l'acta era l'oració o discurs inaugural d'aquell any.

Resposta a una consulta de Francisco de Zamora sobre sanitat

Francisco de Zamora Peinado (1757-1812) era un magistrat d'origen castellanomanxec que l'any 1784 va ser nomenat alcalde del crim (o jutge de la sala d'afers criminals) de la Reial Audiència de Catalunya i després oïdor (o jutge d'una de les dues sales d'afers civils). L'any 1791 es traslladà a Madrid, en esdevenir jutge de la

Junta 21. Abril 4 de 1780.

En el día 3 de Abril no tuvo Junta con el motivo de celebrarse la festividad de la Anunciacion de Maria Santissima; pero se tuvo en el día inmediato. En ella leyó el D^o Salvá una petición acompañada de una observacion, que le havia remitido el D^o Fran^{co} Espada Medico de Ulldecona, con la que suplicava á la Academia le admitiera para socio de ella. Todo esto se entregó al cenior para que hechar las devidas averiguaciones diere su dictamen.

Luego el mismo Cenior expuso, que haviendole informado de las circunstancias del D^o Ferreras, no hallava reparo en que fuese admitido para socio, mayormente constandole que se hallava graduado de Doctor en

Immediatamente se votó su admision, y quedó admitido con todos los votos, y se encargó al secretario le avisase de oficio.

Despues el D^o Salvá dió parte de que estava ya copiada la oracion, y se le encargó que en compañía del D^o Coll la remitiesen, y pasasen al D^o Montaner para solicitar la licencia de su impresion

Guell, Montaner, En el día 3 de Abril no tuvo Junta con el motivo de celebrarse la festividad de la Anunciacion de Maria Santissima; pero se tuvo en el día inmediato. En ella leyó el D^o Salvá una petición acompañada de una observacion, que le havia remitido el D^o Fran^{co} Espada Medico de Ulldecona, con la que suplicava á la Academia le admitiera para socio de ella. Todo esto se entregó al cenior para que hechar las devidas averiguaciones diere su dictamen.

Sanjaouan, Salvá, Coll, Ferreras, Comadiza.

Acta de la junta de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica del 4 d'abril de 1780. Foto: RAMC, Libro de acuerdos y resoluciones de la Academia Médico Práctica de Barcelona, tom I, p. 5

sala de la cort, i el 1795 formà part del Consell de Castella. El 1799 caigué en desgràcia i fou desposseït de tots els seus càrrecs.

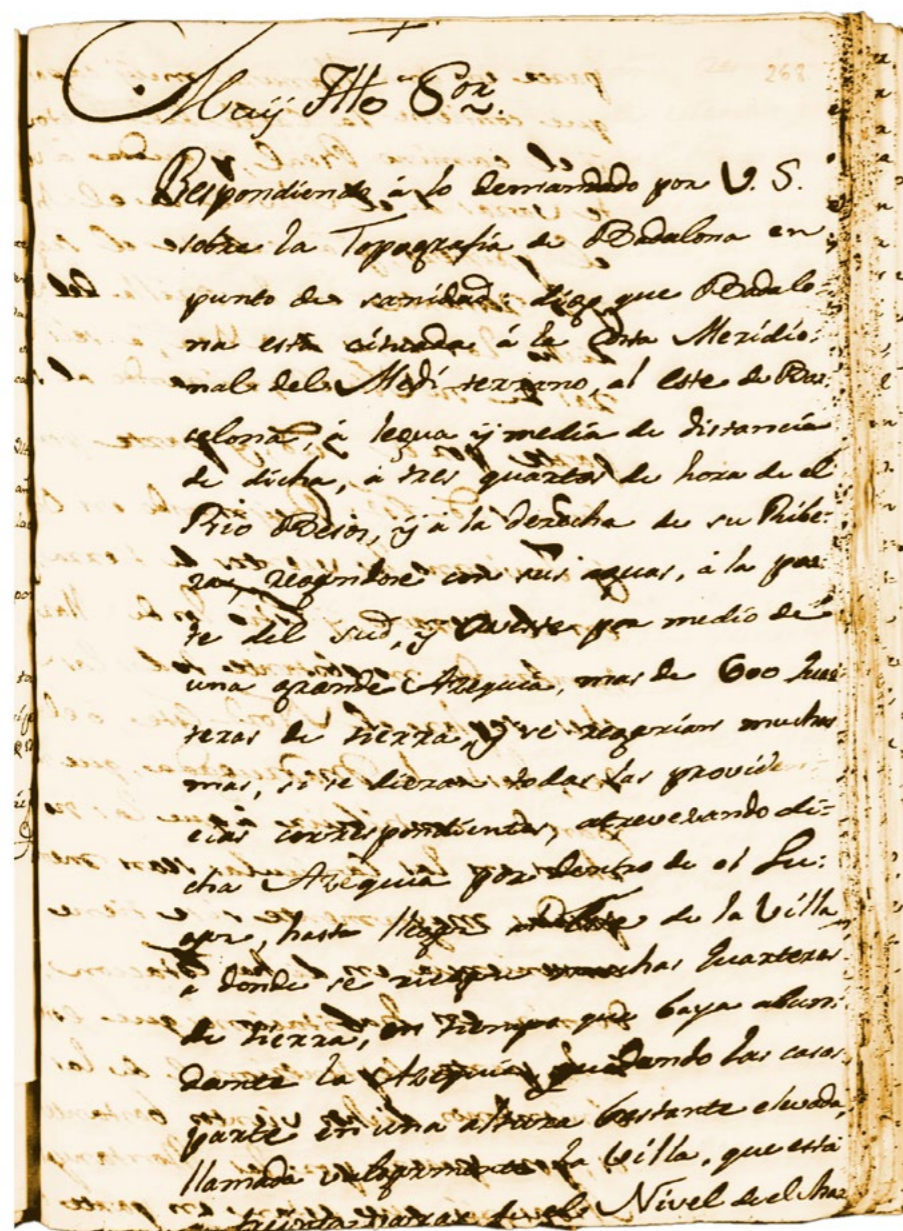
Durant la seva estada a Catalunya va fer un seguit de viatges amb la finalitat de conèixer el país. En total va realitzar, entre els anys 1785 i 1790, onze viatges, tots de caràcter privat i de tipus cultural. Encara feu un dotzè viatge l'any 1794, però en aquest

cas en missió oficial en plena Guerra Gran. En alguns d'aquests viatges, segons el seu propi relat, va passar per Badalona.

A mesura que anava coneixent els diversos pobles de Catalunya, a Zamora se li anava acudint la idea de fer una gran *Historia de los pueblos de Cataluña*. A aquest efecte intensificà els viatges i envià un qüestionari o interrogatori a tots els municipis catalans (a la persona més adequada, que podia ser un erudit local, un metge, un farmacèutic, el rector, el batlle o qualsevol altra persona instruïda). Primerament feu un llarg qüestionari de 183 preguntes, que posteriorment va simplificar i deixar en només 146. Dissortadament el projecte no reeixí, sobretot a causa del trasllat de Zamora a Madrid l'any 1791.¹⁹

Encara que algunes de les respostes a aquests qüestionaris o interrogatoris s'han perdut, afortunadament la majoria es conserven a la Real Biblioteca, situada al Palau Reial de Madrid.

En el cas de Badalona, i dins de les respostes del corregiment de Barcelona, hi ha dues respostes, una de caràcter general, feta pel prevere Antoni Monserrat²⁰ el 16 de juliol de 1789²¹ i una altra referent a aspectes sanitaris donada pel metge Martí Ferreras l'11 d'agost de 1789.²² La resposta del doctor Ferreras es transcriu íntegrament en un apèndix documental.

Primera pàgina de la resposta a Francisco de Zamora sobre aspectes sanitaris a Badalona. Real Biblioteca, Madrid.

Un hospital de prevenció a Badalona durant la Guerra Gran

La Guerra Gran, coneguda també com a Guerra del Rosselló, Guerra dels Pirineus o Guerra contra la Convenció, va iniciar-se el 7 de març de 1793 quan la Convenció Francesa va declarar la guerra a Espanya. Primerament, l'any 1793, hi hagué un atac espanyol i l'ocupació d'una gran part de la Catalunya del Nord, però l'any següent hi hagué una contraofensiva francesa, amb

la conquesta de quasi tot l'Alt Empordà i de diverses contrades pirinenques. El mes de febrer de 1795 capitulà Roses, però el mes de juny d'aquell any l'exèrcit espanyol va recuperar la Baixa Cerdanya i avançava per l'Empordà. Tanmateix, la victòria francesa al País Basc obligà Espanya a signar, el 22 de juliol de 1795, el tractat de pau de Basilea, que significà la fi de la guerra sense alteracions territorials, però que comportà la cessió a França del domini total de l'illa de Santo Domingo.

Iniciada la guerra contra la Convenció, només tres hospitals de Catalunya reunien condicions idònies per al tractament dels ferits: el de Santa Caterina, a Girona, el de la Santa Creu, a Barcelona, i el de Santa Maria, a Lleida, però solament el de Girona era proper als fronts de batalla. A més, hi havia alguns hospitals locals que no estaven preparats per a atendre un gran nombre de ferits de guerra. De manera que calgué establir hospitals amb caràcter provisional i amb el qualificatiu de reial a Castelló d'Empúries, Sant Feliu de Guíxols, Pineda, Calella, Arenys de Mar, Canet de Mar, Mataró, Besalú, Banyoles, Cassà de la Selva, Santa Coloma de Farners i Ceret, a més d'un altre a Girona, ciutat que ja tenia el de Santa Caterina.²³

Els hospitals esmentats eren els més importants. A Badalona també hi hagué un hospital reial de prevenció, dirigit pel doctor Martí Ferreras, que ostentava la categoria de metge primer.²⁴

D'altra banda, "D. Martin Ferreras, médico, y D. Esteban Pasqual, boticario, ambos de la villa de Badalona en Cataluña" es van comprometre, l'any 1793, amb motiu de la guerra contra la Convenció Francesa o Guerra Gran, a "asistir de valde á todos los enfermos de la tropa que pase por aquel pueblo, y darles gratuitamente las medicinas necesarias".²⁵⁾

Martí Ferreras no solament va participar activament en la contesa, dirigint l'hospital de prevenció i assistint gratuïtament als soldats que passaven per Badalona, sinó que també va ser el primer comandant del sometent de Badalona.²⁶ Els sometents van ser suprimits a Catalunya el 16 de gener de 1716 pel Decret de Nova Planta, en l'apartat 53 del qual s'establí que: "Por los inconvenientes que se han experimentado en los Somatenes, y juntas de gente armada, mando, que no haya tales Somatenes, ni otras juntas de gente armada, so pena de ser tratados como Sediciosos, los que concurrieren, ó intervinieren",²⁷ però amb motiu de la Guerra Gran van ser restablerts l'any 1794 pel capità general de Catalunya, Luis Fermín Carvajal (mort en combat, el 20 de novembre de 1794, a la batalla del Roure).

Pels serveis prestats durant la Guerra Gran, Martí Ferreras va ser nomenat metge honorari de l'exèrcit.²⁸

Un treball sobre les propietats de la senega

La senega (*Polygala senega*) és una planta herbàcia de la família de les poligalàcies, amb arrels que s'estenen horitzontalment, fulles lanceolades, flors blanques i fruits en càpsula. És pròpia d'Amèrica del Nord.

El seu nom fa referència als seneques, amerindis que utilitzaven l'arrel de la senega en el cas de mossegades de serp. Altres ètnies nord-americanes també havien emprat aquesta planta amb finalitats medicinals.

Durant els segles XVIII i XIX, l'arrel de la senega era exportada profusament a Europa amb la denominació llatina de *radix senegae*. Actualment es cultiva en diverses parts del món i entra a formar part de molts preparats farmacèutics, amb propietats

antitussígenes, expectorants i mucolítiques, però també hipoglucemiants i antireumàtiques. El seu principal principi actiu és la senegina, un glicòsid triterpènic.

L'any 1795, el doctor Ferreras va presentar a la Reial Acadèmia de Medicina un treball sobre el tractament de l'asma amb l'arrel de la senega: "La Academia está muy agradecida á los Socios intimos que han querido favorecerla con sus trabajos literarios", entre els quals "al doctor D. Martin Ferreras, Medico de Badalona, por su observacion sobre un asthma humedo, curado con la raiz de la seneka ó poligala amarga".²⁹

Senega (*Polygala senega*). Dibuix: BRITTON, Nathaniel Lord; BROWN, Addison. *An illustrated Flora of the Northern United States, Canada and the British Possessions*. New York: Charles Scribner's Sons, 1913, vol. 2, p. 451.

Aquest treball no s'ha conservat o no s'ha pogut localitzar en el ric arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.³⁰ Tanmateix, queda clarament explicitat en el títol la utilitat de l'arrel de senega en el tractament de l'asma. El doctor Ferreras es va avançar més de dos segles a una de les actuals aplicacions terapèutiques d'aquesta planta.

Reflexions sobre la curació de la hidrofòbia

La hidrofòbia o ràbia és una malaltia infecciosa causada per un virus del grup dels rhabdovirus, constituït per una cadena d'ARN (àcid ribonucleic) i un embolcall de lípids i proteïnes. Aquest virus ataca els humans i diversos mamífers, tant domèstics (gossos i gats) com salvatges (principalment ratpenats, guineus, mangostes, fures i llops). Es transmet a través de la mossegada d'un animal rabiós i també per la saliva infectada en contacte amb alguna ferida. El període d'incubació de la malaltia és variable, normalment de dues o tres setmanes, però pot allargar-se uns quants mesos. Després de la fase d'incubació, apareixen diversos símptomes inespecífics i al cap d'una setmana aproximadament el pacient presenta una encefalitis aguda, amb molts i greus trastorns, entre els quals la hidrofòbia o terror a l'aigua. En la immensa majoria dels casos, el desenllaç és la mort de la persona afectada. El tractament de la malaltia ha de ser precoç, abans de l'aparició de l'encefalitis. Consisteix, bàsicament, en l'administració d'immunoglobulina antiràbica i després unes tres o quatre dosis de vaccí antiràbica. Cal recordar que la vacuna contra la ràbia va ser una de les grans aportacions de Louis Pasteur a la medicina. En molts països, la vacunació dels gossos contra la ràbia és obligatòria. Incomprensiblement, a la comunitat autònoma de Catalunya solament és recomanable.

En una reeixida monografia sobre la història de la ràbia a Catalunya es fa aquest adient comentari: “La ràbia ha tingut molt més ressò social que estrictament sanitari o assistencial. En relació al nombre de malalts, persones mossegades, han estat xifres molt més petites que les de malalties habituals: en l’aspecte de contagi ha estat molt per sota de les grans epidèmies. Però en canvi la mort era la norma en tots els afectats. I ha estat malaltia de tots els temps en el nostre medi, transmesa principalment per un animal tan proper a l’home com és el gos, la que ha causat més terror, en el sentit autèntic de la paraula, entre les malalties agudes, com ho fou la lepra en les d’evolució llarga”, i aquest altre: “Tot i que no és pas de les malalties més freqüents, la gravetat de la seva simptomatologia i el pronòstic sovint mortal han fet que fos considerada com una malaltia terrible. És coneguda des de l’antiguitat i pràcticament fins a finals del segle XIX, quan s’introduí la vacuna, no es coneixia cap tractament eficaç”.³¹

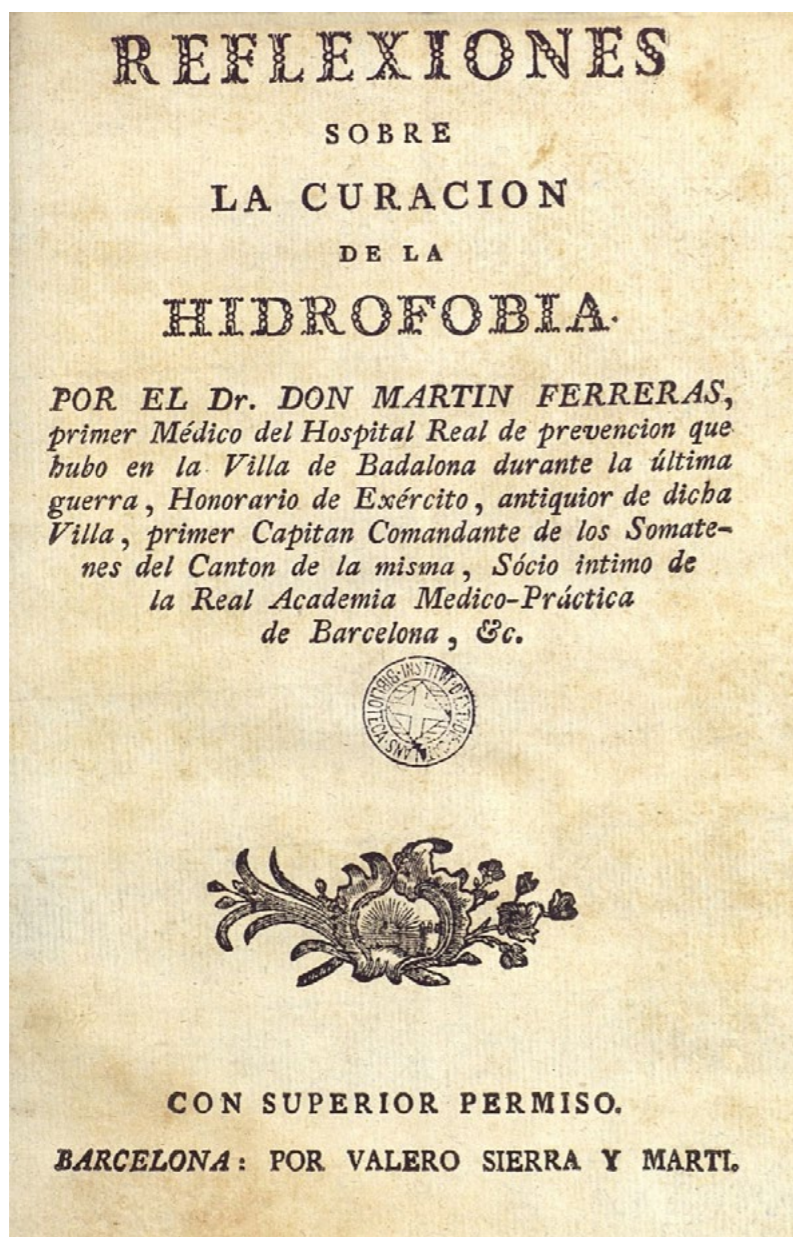
Martí Ferreras va publicar, l’any 1798, un opuscle titulat *Reflexiones sobre la curacion de la hidrofobia*. S’ha de dir que el títol és enganyós perquè el contingut no versa sobre els tractaments de la malaltia, sinó que consisteix en un al·legat sobre el dret dels metges de tractar els malalts hidrofòbics. Els cirurgians, segons deia l’autor, s’havien de limitar a tractar les ferides causades per l’animal rabiós. Feia molt poc, concretament el 8 de setembre de 1797, que havia aparegut una reial ordre per la qual es manava: “Que los Medicos de ningun modo pueden ejercer la Cirugia, ni los Cirujanos latinos la Medicina, sino en los casos mixtos que les ocurran”.³² Aquesta norma donava peu als cirurgians de poder tractar les malalties mixtes i la ràbia era una de les que ells consideraven com a tals. El doctor Ferreras maldava per fer prevaler l’actuació dels metges enfront de la dels cirurgians.

La seva argumentació queda clarament exposada en el primer paràgraf de l’opuscle:

“En ningun Hospital de España, ni tampoco de Europa el tratamiento de la hidrofobia ha sido peculiar de los Cirujanos, ó han cuidado de la curacion de esta enfermedad, porque como á veces este mal, ó nace espontaneamente, ó se comunica sin herida alguna exterior, se ha reputado siempre como otro de los males que estan á la direccion de la Medicina, y en Boerhaave, Leitaud y demás Autores está en la clase de los tales. Aun quando la hidrofobia proviene de mordedura de animales rabiosos, tarda muchas veces semanas y meses en declararse, de modo que la herida nacida de estas mordeduras está ya entonces completamente cicatrizada, y sin que en ella tenga nada que maniobrar el Cirujano; pues hay casos en que, ni al tiempo de declararse la rabia, se experimenta mutacion alguna en la parte. Ahora pues: el Medico que ha cuidado de la rabia espontanea, ó de la venida sin mordedura ¿no será el Profesor mas oportuno para tratarla, quando sobreviene á la de algun animal rabioso? ¿No será una reprehensible, y grosera falta de Logica decir, que en este caso nada tiene que hacer la Medicina, como acaban de asegurar algunos Cirujanos? Quando la mordedura es reciente, la curacion de la herida es de estos, y tratandola de modo que llegue á destruirse el veneno depositado en ella, antes que pueda introducirse, ó comunicarse á lo restante del cuerpo, se precave de cierto la rabia, y es lo que tiene que hacer el Cirujano en este caso, esto es, limitarse a curar los mordedura, precaviendo los funestos efectos de ella, y dejar lo demás al Medico”.³³

La resposta dels cirurgians no es va fer esperar, a través del cirurgià Ramon Munubens.³⁴ Aquest personatge, real o simulat, va escriure una carta, datada el 6 de juny de 1798, al *Diario de Barcelona*, i publicada en dues parts els dies 12 i 14 del mateix mes i any. Primerament li retreu que, en les seves *Reflexiones sobre la curacion de la hidrofobia*, no hagués presentat remeis contra la

malaltia i que, encara que “no diera ulteriores nociones sobre esta cruel enfermedad á las que publicaron Le Roux, Baudot, Bouteille, Bonel, Matthieu, Metzler, Chaussier, Eneaux, Bosquillon, Piñero, Capdevila etc., á lo menos hubiera extraido todo lo que en dichas obras hay de mejor, y enriquecido de advertencias oportunas, con lo que hubiera hecho un gran servicio al Público, y especialmente

Portada de l'opuscle *Reflexiones sobre la curacion de la hidrofobia*. Biblioteca de Catalunya.

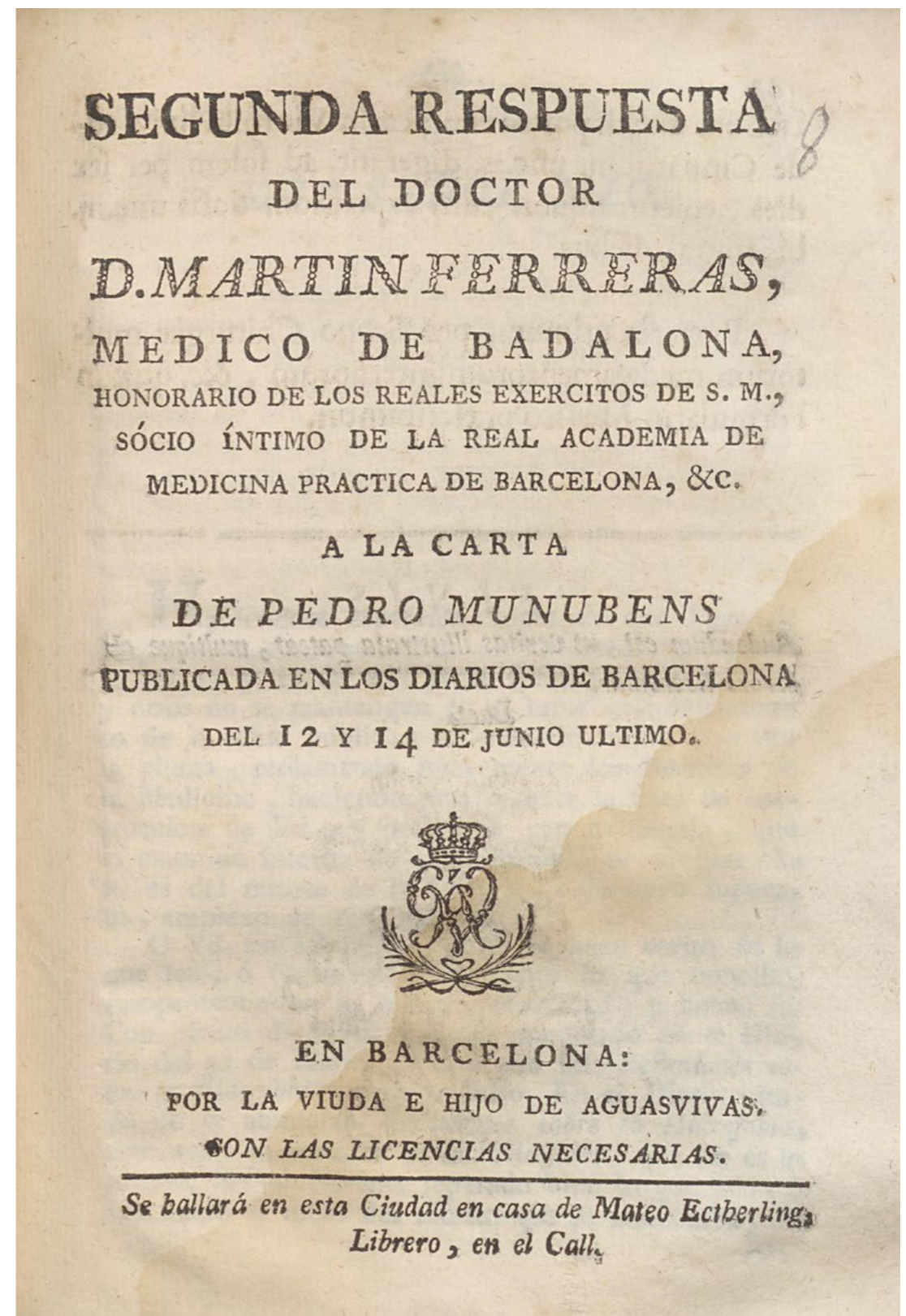

Primera pàgina de la carta de Pere Munubens publicada al *Diario de Barcelona* del 12 de juny de 1798. ARCA. Biblioteca de Catalunya.

para los que deseosos de nuestra instruccion, no podemos procurarnos obras de mucho coste”. Després d’haver comprat i llegit les referides *Reflexiones*, li vingué “el sentimiento de haber perdido en leerlas el tiempo que tanto aprecio, y haberme desprendido infructuosamente para su compra de mi regalada media peseta”. Després de diverses consideracions, conclou que “valen muy poco los remedios internos en la rabia espontánea”, mentre que “en la hidrofobia comunicada, su mejor específico son las sajaduras, cauterios, lociones y todo remedio local que pueda sufocar, quitar, desprender el germen hidrofóbico de la parte mordida”.³⁵

El 20 de juny següent, el doctor Ferreras envia al *Diario de Barcelona* una carta de rèplica, la qual es publica el dia 28 de juny. Primerament explica que “leí como puede pensar su Carta apologética de la Médico Mania de aquellos que habiendo errado la vocacion, mal contentos con la suerte que les ha cabido, ó llevados de la codicia, intentan por todos y qualesquiera medios usurpar el patrimonio de la Medicina” i diu que “todo lo que dicha carta contiene solo son habladuras, dicharachos, razones fútiles, divisiones tan arbitrarias como infundadas, y sobre todo, un estilo y términos tan originales como propios de Vd., todo lo que ni viene al caso, ni destruye mi opinion, probando realmente la ignorancia de Vd.”.³⁶

La polèmica estava servida i devia ser molt forta perquè poques setmanes després, el 5 d’agost de 1798, el doctor Ferreras publica una *Segunda respuesta* a la carta de Pere Munubens. Aquest opuscle comença així: “Habiendose esparcido voces de que huyo de la cuestión, no contestando científicamente á su carta del 13 y 14 de este Junio pasado; para que Vd. y otros no se mantengan en su error con detrimento de la salud pública; he resuelto tomar otra vez la pluma, reclamando nuevamente

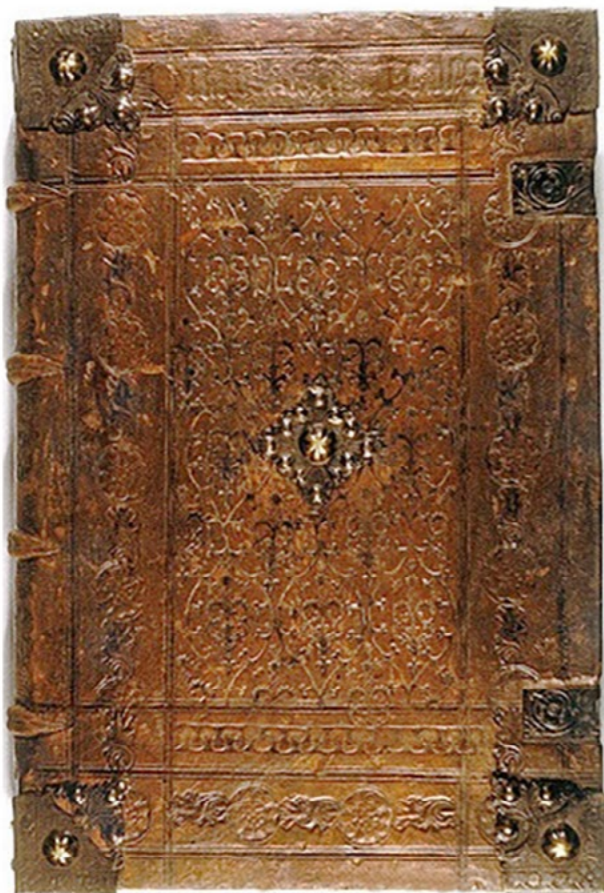

Portada de la *Segunda respuesta del doctor D. Martín Ferreras, médico de Badalona a la carta de Pedro Munubens*. Biblioteca Universitaria de Sevilla.

los derechos de la Medicina, haciendo mas patente la falta de instruccion de Vd., y probando con evidencia, que la curacion interna de la Hidrofobia en ningun caso es del resorte de la Cirugía". Al llarg de 22 atapeïdes pàgines, el doctor Ferreras argumenta que la curació interna de la hidrofòbia correspon als metges i no als cirurgians.³⁷

Tanmateix, i dissortadament, no hi havia cura per a la malaltia un cop passada la fase d'incubació.

Les polèmiques entre metges i cirurgians van continuar fins que les dues professions es van unificar, ja ben entrat el segle XIX.

Coberta del Llibre de la fundació de la Venerable Congregació de Maria Santíssima dels Dolors. Servites de Catalunya.

Prior de la Congregació dels Dolors

El 19 de març de 1723 es va fundar a Badalona una congregació religiosa sota l'advocació de Nostra Senyora dels Dolors, la qual encara perdura amb la denominació de Venerable i Discreta Congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Badalona.³⁸ Després de quasi tres segles d'existència, la fraternitat servita de Badalona organitza nombroses activitats: celebració de la processó del Divendres de Dolors, participació en la processó del Dijous Sant o del Silenci, assistència a les trobades de les fraternitats de Servites de Catalunya (la de l'any 2023 es farà a Badalona i coincidirà amb la celebració del 300è aniversari de la congregació local), festa dels Set Sants Fundadors, res de la Corona dels Dolors de Maria, festa de Sant Pelegrí, etc. S'ha de significar que, des de l'inici, aquesta congregació badalonina va estar lligada als servites, és a dir, a l'orde dels Servents de Maria, institució religiosa sorgida a Florència l'any 1233. Els servites es van instal·lar a Catalunya el 1576 i el seu principal convent va ser el de Nostra Senyora del Bonsuccés, a Barcelona (1626-1835).

El mes de maig de 1801, Martí Ferreras fou elegit prior de la Congregació dels Dolors de Badalona per als anys 1802 i 1803:

“Die de la Ascensió de Maitg de 1801. Congregats los Off^{ls} de la Junta Secreta en lo Presbiteri de la Iglesia, se declararen en presencia de tots los Concurrents las ternas, per son ordre, que en lo anterior Diumenge se havian fet en la Rectoria, y rebuts los vots *ad aurem secretarii* foren elegits á pluralitat los Individuos seg^{ts} per los anys 1802, y 1803. Prior: D^{or} Martí Ferreras metge”.³⁹

Acabat el seu mandat com a prior, fou designat consultor primer per al bienni de 1804-1805.(40)

Apèndix documental

Resposta a la consulta de Francisco de Zamora sobre sanitat a Badalona

“Muy Ill^e S^{or}: Respondiendo á lo demandado por V. S. sobre la topografía de Badalona en punto de sanidad digo que Badalona está cituada á la costa meridional del Mediterraneo, al este de Barcelona, á legua y media de distancia de dicha, á tres quartos de hora de el rio Besós, y á la derecha de su ribera, regandose con sus aguas, á la parte del Sud, y Oveste por medio de una grande azequia, mas de 600 quarteras de tierra y se regarían muchas mas si se dieran todas las providencias correspondientes, atrevesando dicha azequia por dentro de el lugar, hasta llegar al Este de la Villa á donde se riegan muchas quarteras de tierra, en tiempos que baya abundante la azequia, quedando las casas, parte en una altura bastante elevada, llamada vulgarmente la Villa, que está a treinta varas de el nivel de el mar, parte en una llanura muy capas que contiene la calle del Retor, y el camino Real, y queda á veinte varas de el nivel de el mar el primero, y á catorce el segundo, y lo restante en la orilla del mar, dicho las Casas de Mar, á seis varas de su nivel, mirando parte por el Sud, y parte por Sud-Sud-est. Reynando en otoño, y invierno los vientos de tierra, y en el verano, y estio los de mar, acostumbrando no obstante todas las noches soplar el Nord-este, ó el Este, hasta la madrugada, que no para de contribuir á que las noches en las canículas sean menos pesadas, mayormente si se tiene la conveniencia en dicha estacion, de dormir en habitaciones que estan en la parte septentrional de las casas, viniendonos dichos vientos bastante frios, por pasar por las montanyas del Monseny, que estan en parte cubiertas de nieve todo el año, resultando de

esta alternativa de vientos que el temperamento de el paÿs sea templado, por no ser, ni excesivamente caluroso ni frio, ni muy seco, ni muy humedo; y como de dende el Este hasta el Oveste por toda la parte septentrional á tres quartos de hora de distancia tenga una cordillera de montanyas bastante elevadas, la mayor parte plantadas de vinyas, olivos, y algarrobos; lo restante de pinos, se sigue que el conjunto de la Villa, llamado la Sagrera, y los vezindarios que tiene distantes, y situados al Este, Nordeste, Norte, Norveste, y alguna partida al Oeste sean no solo preservados de los vapores de el rio Besós, y de las balsas de coger canyamo que hay en una y otra de su ribera, si de todo lo estraño que podia haver absorbido en los parages por donde han pasado los vientos que respiran los habitantes quedando unicamente malsano lo que media de un quarto de hora de distancia á la Villa, parte al Oveste, y parte al Sud, por ser muy pantanoso; y tener aquel vecindario al mediodia dos estanques, que á mas de abundar las sanguijuelas, ranas, anguilas, y diferentes bichos; llamado el uno el Gorch, y el otro el Estanyet, que á mas de comunicarse con ellos el agua de el mar en tiempos de borrasca, y ser el desagüe de las aguas sobrantes, y que se desperdician de la principal azequia, sirve el ultimo para el embalsadero, ó para comun del canyamo, y juntos acompañados de muchas aguas que quedan detenidas en muchas azequias menores, sirven á que esté toda aquella admosfera viciada; y por consiguiente que padescan dichos moradores las mas de las enfermedades estivales, y autumnales, mayormente tercianas, y quartanas, pudiendose ya decir endemicas, y todas aquellas que son propias de un paÿs humedo donde varia continuamente la temperie de el ayre, debiendose decir ser dicho vecindario muy infeliz, al paso que todo lo demás se puede llamar de lo

mas sano de el Principado, pues á mas de respirar unos aýres libres y favorables, tener un cielo muy despejado y alegre, está muy abundante de muchas y buenas frutas, y verduras; de muy buen pan y buen vino, con su muy buen azeyte, que á lo menos iguala el mejor de Oleza; muy buena carne, y mucho pescado; teniendo muy christallinas y buenas aguas, siendo estas vivas, corrientes, y claras, que vienen de el pie de sitio elevado, de terreno bastante aspero, y arenoso, las que herbidas no dexan en las paredes de las vasijas barro alguno, ni en el suelo hacen deposito, siendo conducidas por medio de aqueductos muy limpios; y si bien por ser de particulares las fuentes, se veyan presisados los mas á valerse de agua de poso, atendido el buen cuidado de las gentes en la limpieza de los posos, la mucha que se consume, no experimentandose en ellas mal olor, ni sabor, ni color, ni telilla en la superficie, y no encontrandose en dichas ni insectos, ni sanguijuelas, ni hyerbas, ni raýses, y que con ellas se cuesen muy bien las legumbres, teniendo sin duda alguna los que las usan buen color, y no padescan hynchasones en el vientre y extremidades inferiores, no siendo por consiguiente muy inferiores á la de fuentes. Es la gente del pueblo, por lo regular, muy robusta, y bien conformada y de una muy mediana estatura, viviendo muchos hasta una edad decrepita, demostrando por lo general una sanidad perfeta, siendo muy pocos los que viven valetudinarios, todo lo que pongo en noticia de V. S. en cumplimiento de el encargo se sirvió confiarme. Dios g^{de} á V. S. m^s a^s. Badalona, 11 Agosto de 1789. B. I. m. de V. S. su mas seg^o ser. D^{or} Martin Ferreras". (Real Biblioteca, II/2469, f. 268r-270v).

Notes

1. MENÉNDEZ DE LA PUENTE, Laureano. "Graduados en medicina, cirugía y farmacia por la Facultad de Medicina de la Universidad de Huesca desde el año 1566 hasta el año 1824". *Actas del IV Congreso Español de Historia de la Medicina 1973*. Granada: 1976, vol. III, p. 214. DANON BRETOS, Josep. *Aportació a l'estudi social de la medicina a Catalunya. 1768-1827*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975, p. 50.
2. L'any de naixement aproximat s'ha deduït del padró de Badalona de l'any 1821, en el qual Martí Ferreras declarava que tenia 70 anys (AHBDN 869/4, f. 9r). La data exacta no s'ha pogut determinar perquè els registres parroquials de Navarcles d'aquella època van ser destruïts el 1936.
3. En documents notarials dels anys 1779 i 1789, consta com a batlle d'Esparreguera "el magnífic doctor Martí Ferreras" (ACA, Notarials Llobregat 442 i 443). Es tracta del pare de Martí Ferreras Soler.
4. Va morir entre els anys 1821 i 1826, perquè és inscrit en el cens de l'any 1821 i ja no apareix en el padró del 1826 (AHBDN 869/3; 869/4).
5. "Die 14 augusti 1772. Martí Farreras Dr en Medicina fill de Martí y Maria Rosa Soler conj^s ab Margarida Font Dlla filla de Jph y Maria Jover conj. Parrâ Badalona, 8 s" (ACB, Esposalles 150, p. 24).
6. "9 martii 1816. Dⁿ Marti Ferreras Doctor de Medicina viudo de Margarida Font f. del Dr Marti, y de Maria Rosa Solé con^s ab Maria Pareras viuda de Ramon Mayola f. de Jaume Pareras, y de Ana Maria Fornt conj^s de la P. de Badalona, 2 II 8 s" (ACB, Esposalles 172, f. 278v).
7. Aquestes dades genealògiques, forçosament fragmentàries o aproximades a causa de la destrucció, l'any 1936, de molts llibres sacramentals de la parròquia de Santa Maria de Badalona, s'han obtingut dels padrons de Badalona (AHBDN), dels llibres d'esposalles de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (ACB) i de diverses fonts bibliogràfiques.
8. ACB, Esposalles 178, p. 114, 179 i 343.
9. GUERRA PÉREZ-CARRAL, Francisco. "Manuel Codorniu Ferreras (1788-1857): azares de un médico liberal en la sociedad hispanoamericana del siglo XIX", *Medicina e historia* (2ª época). Barcelona, 1973, núm. 30, p. 9.
10. MENÉNDEZ DE LA PUENTE, Laureano. "Breves notas sobre la Facultad de Medicina de la Universidad de Huesca y sus graduados". *Actas del IV Congreso Español de Historia de la Medicina 1973*. Granada, 1976, vol. III, p. 235-236.
11. MENÉNDEZ DE LA PUENTE, Laureano. "Graduados en medicina, cirugía y farmacia

por la Facultad de Medicina de la Universidad de Huesca desde el año 1566 hasta el año 1824". *Actas del IV Congreso Español de Historia de la Medicina* 1973. Granada, 1976, vol. III, p. 214.

12. DANON BRETOS, Josep. *Aportació a l'estudi social de la medicina a Catalunya. 1768-1827*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975, p. 50.

13. ESTRUCH TRAITÉ, Josep. "Estudi del Mapa que manifesta la heretat de l'ltre. Sor. Marqués de Barbará". *Carrer dels Arbres* (quarta època). Badalona, 2019, núm. 4, p. 22.

14. En el padró de Badalona de l'any 1819 consta que Martí Ferreras resideix al camí Ral (AHBDN 869/3, f. 1v) i en el padró de l'any 1821 s'indica que habita al carrer de la Creu (AHBDN 869/4, f. 9r).

15. CORBELLA CORBELLA, Jacint; SÈCULI BRILLAS, Josep. "Nomina graphica academicorum. 1770-2013. I. Membres numeraris de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya". *Gimbernat*. Barcelona, 2013, núm. 59, p. 104. Hi són referits 395 acadèmics numeraris. Actualment ja s'ha superat la xifra de 400.

16. *Memorias de la Real Academia Médico-práctica de la ciudad de Barcelona (tomo primero)*. Madrid: Imprenta Real, 1798, p. XLIV.

17. RAMC, *Libro de acuerdos y resoluciones de la Academia Médico Práctica de Barcelona*, tom I, p. 5.

18. *Ibid.*, p. 89.

19. HERNÁNDEZ CARDONA, Àngel Manuel. *Olesa al final del segle XVII segons les respostes de Joan Boada al qüestionari de Zamora*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 17-22.

20. Signa "Antonino Monserrat", encara que posteriorment s'hagi ultracoreggit el nom i el cognom.

21. RB, II/2469, f. 260r-267v.

22. RB, II/2489, f. 268r-270v.

23. DANÓN BRETOS, José. "Los hospitales en la guerra del Rosellón". *Medicina e historia*, 48 (2): 29-30. Barcelona, 1975b.

24. FERRERAS SOLER, Martín. *Reflexiones sobre la curacion de la hidrofobia*. Barcelona: Valero Sierra y Martí, 1798, p. 1. En el llibre no consta la data de publicació, però s'ha pogut esbrinar gràcies a un anunci aparegut al *Diario de Barcelona* del 31 de març de 1798, p. 3.

25. *Gazeta de Gerona*, 1 de juliol de 1793, p. 7; *Mercurio de España*, setembre de 1793, p. 120.

26. FERRERAS, *op. cit.*, p. 1.

27. *Nueva planta de la Real Audiencia del Principado de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de Eulalia Piferrer viuda, 1716, p. 20.

28. FERRERAS, *op. cit.*, p. 1.

29. *Junta Pública de la Real Academia de Medicina práctica de Barcelona celebrada en 23 de marzo de 1795*, Barcelona, 1795, p. 2.

30. Malgrat la cerca exhaustiva de l'arxiver, Llic. Marc Xifró.

31. GALLEGOS PANIELLO, Àngels; XIFRÓ COLLSAMATA, Marc; CORBELLA CORBELLA, Jacint. *Notes sobre la història de la ràbia a Catalunya i l'Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina*. Barcelona: Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, 2016, p. 9 i 11.

32. FERRERAS, *op. cit.*, p. 5.

33. FERRERAS, *op. cit.*, p. 3-4.

34. Malgrat els esforços esmerçats, no s'ha pogut obtenir cap dada personal sobre aquest cirurgia. És molt versemblant que aquest nom hagués estat un pseudònim individual o col·lectiu, ja que el mateix doctor Ferreras ignorava de qui es tractava i en un escrit de rèplica, aparegut al *Diario de Barcelona* del 28 de juny de 1798, es dirigia a ell d'aquesta manera: "Sea Vd. quien fuere, ente real ó de razon" i afegia amb vehemència: "Si Vd. tiene la bondad de darseme á conocer, y explicarme su paradero ó domicilio, tendré el gusto de conocerle personalmente, y de conferenciar reñida ó amigablmente sobre el contenido de su escrito, tratandole con el aprecio y respeto que se merezca; y si conozco haber errado el concepto, no tendré reparo en publicar mi equivocacion: de lo contrario me confirmaré en que Vd. es un ente de razon sin fundamento, y daré su escrito por anónimo".

35. *Diario de Barcelona*, 12 de juny de 1798, p. 1-2; i 14 de juny de 1798, p. 1-2.

36. *Diario de Barcelona*, 28 de juny de 1798, p. 1-2.

37. FERRERAS SOLER, Martín. *Segunda respuesta del doctor D. Martín Ferreras, médico de Badalona a la carta de Pedro Munubens*. Barcelona: Viuda e Hijo de Aguasvivas, 1798.

38. Una relació històrica escrita pel prior Joan Rosàs Reverté es pot consultar a <http://www.servitesdecatalunya.cat>.

BADALONA EN L'ÈPOCA DEL BARÓ DE MALDÀ

M. DOLORS NIETO SABATER

Historiadora i conservadora del Museu de Badalona

A partir de les impressions que Rafael Amat de Cortada va plasmar en en l'obra *Calaix de Sastre* de la població de Badalona on era propietari de la masia de Can Peixau i on hi passà moltes jornades, l'article fa una mirada a la Badalona al darrer quart del segle XVIII i les primeres dècades del segle XIX a partir d'aquest i altres dietaris i documents contemporanis de l'època. Una població petita, dedicada sobretot a l'agricultura, on la pesca i les activitats marítimes ja tenien pes en l'economia i on, en aquells anys, es posaran en funcionament petites activitats industrials. Un moment històric, però, determinat, pels diversos episodis de guerra amb França, coneguts com la Guerra Gran i la Guerra del Francès.

Paraules clau

Can Peixau, baró de Maldà, Guerra del Francès, Guerra Gran, Badalona segle XVIII, Rebomboris del pa, església Santa Maria.

Rafael d'Amat i de Cortada, conegut popularment com el baró de Maldà —va ser el primer baró de Maldà i Maldanell—, va néixer a Barcelona el 10 de juliol de 1746 i hi va morir el 15 de febrer de 1819. Fill d'Antoni d'Amat i de Junyent i de Maria Teresa de Cortada i de Senjust, era membre d'una família integrant de la petita noblesa barcelonina.

Entre les propietats de Rafael d'Amat i de Cortada, —tenia propietats a diverses poblacions de Catalunya—, hi ha la finca de Can Peixau, a Badalona. Aquesta finca estava situada a l'actual barri de Raval, entre els carrers de Torrent d'en Valls, Osca, Rambla de Sant Joan i Baldomer Solà, aproximadament.

Les primeres referències documentals d'aquesta finca vinculades al patrimoni de la família del baró de Maldà, les trobem en un document notarial de 29 d'octubre de 1565¹ en què Francisco de Castellet, domiciliat a Barcelona, en delegació de Joan Albert, domiciliat a Perpinyà, ven a Dalmau Ros, mercader,

“una torra, casa y heretat ales hores dirruhida, ab totes sas terres, honors y possessions, situada a la parroquia de Badalona y en lo veynat dit de La fià, bisbat de Barcelona,

ab sa gran gleva de terra en la qual era construïda dita torra y una capella sots invocació de Sant Salvador y així mateix differens pessas de terra que se aniran expressant”.

“La qual torra y gleva de terra confrontava a Sol ixent ab la Riera que allí es dita de Sant Geroni, a Migdie ab lo camí que va a la vila y Iglesia Parroquial de Badalona, a Ponent amb un torrent que allí és, y, a Tremuntana ab honors de Francisco Bruguera”.²

Juntament amb la torre, es venen tres peces més. Una, situada per sota de la peça principal, té safareig i pou fets malbé i una peça de terra campa de dues mujades. Una segona, també de terra campa, té una extensió de catorze mujades i estava situada aproximadament on actualment hi ha la plaça de la Baronessa de Maldà. La tercera, de 10 mujades d’extensió, és una peça de terra en part campa i en part amb pi o bosc, situada al veïnat de Llefjà, que arriba fins a mar (cal situar aquesta peça en línia recta des de Can Peixau seguint l’actual carrer de Sagunt fins al mar).

La masia de Can Peixau en una imatge de final segle XIX, potser principi del segle XX. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Autor desconegut

Aquest serà el conjunt de peces que formaran la propietat a Badalona de Rafael d'Amat i de Cortada.³

El baró de Maldà descrivia Can Peixau de la manera següent:

“Antes de entrar-se a aquell gran caserio de Badalona se deixa a la vora del camí, cosa de un tir de trabuch apartada y un quart de hora del mar, a la torre dita d'en Peixau, a quatre vents, y sas parets són blanques ab uniformes balcones de empit, sinch a la part de mar o a migdia y tres així mateix, a més de altre figurat de color blau a la part de ponent, ab petits òvuls sobre de cada balcó. Coronan a la mencionada torre d'en Peixau merlets de rajola pintats de blau, igualment que dalt a la torre rodona que té al costat a la que se hi puja per escala estreta de caragol, blanca dita miranda com la casa, tot lo que de alguns 25 o 30 anys se ha renovat, pués que antes tot lo tros de paret de la part de mar quedava arruïnat”.⁴

Se sap que Rafael d'Amat i de Cortada va escriure un dietari de manera gairebé ininterrompuda des de 1769 fins l'any 1819, l'any de la seva mort, conegut amb el nom de *Calaix de sastre*,⁵ considerat un dels textos més importants de la narrativa catalana entre els segles XVIII i XIX. També és un document històric interessant per la descripció detallada de fets, esdeveniments i comportaments socials de la Catalunya de la seva època.

Josep M. Cuyàs Tolosa va publicar l'any 1948 el llibre *Badalona en las postrimerías del siglo XVIII y en los albores del xix (estancias de don Rafael de Amat y de Cortada en “Can Pexau”)*, que transcriu els textos del *Calaix de sastre* que el baró de Maldà va escriure durant les visites i estades que feu a la finca de Badalona, que comprenen des l'any 1783 fins l'any 1802. No es pot dir que siguin crònica exacta de com era i qu passava a Badalona en aquells anys —Rafael d'Amat i de Cortada només venia a Badalona alguns dies dels

Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs

L'església de Santa Maria a final del segle XIX des de la Torre Vella, amb la façana encara inacabada. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Autor desconegut

mesos de maig a agost, coincidint majorment en diades de festa local o, de pas cap a Mataró, quan aquesta ciutat celebrava les seves festes—, però sí que és un retrat subjectiu molt interessant de la població, d'algunes de les seves gents, de les celebracions festives i, sobretot, és la mirada d'una persona de la classe social noble cap a un conjunt social format per pagesos i pescadors.

L'any que va néixer Rafael d'Amat i de Cortada, Badalona tenia 276 cases⁶ —això vol dir que hi havia al voltant de 1.100 o 1.200 habitants—, la major part de les quals eren al nucli urbà ubicat entorn de l'església de Santa Maria —el barri anomenat de la Sagrera—, i algunes s'estenien ja cap a la zona baixa més propera al mar i cap al carrer del Rector. Els altres barris, d'hàbitat rural i dispers eren: Pomar, Canyet, Sistrells, Llefà i una zona coneguda amb el nom de “Volumar” de Llefà, que representaven, entre tots, poc més del 32% de les cases.⁷

L'actual plaça de la Constitució era l'espai central de tot, juntament amb l'església de Santa Maria, que l'any 1746 era l'església romànica que s'havia consagrat l'any 1112. Fins l'any 1759 no s'inicià l'enderroc d'aquesta església, que amenaçava ruïna i havia quedat petita, i no es va beneir el nou edifici fins l'any 1778.

A la plaça, des de juny de 1737, hi havia l'edifici municipal. Una finca que els comissionats dels regidors i batlle van adquirir —potser a lloguer— a Eulàlia Massanés i Giralt, com a hereva universal de Llorens Giralt, ja que es tenia la necessitat d'un local per convocar les juntes de regidors, i per tenir-hi la fleca i la presó.⁸

Badalona era una població en creixement que l'any 1787 —quaranta anys més tard— tenia 725 cases i 3.474 habitants majors de 7 anys. Un creixement demogràfic important lligat, sobretot, als canvis que es van incorporar a l'agricultura i al desenvolupament d'activitats manufactureres i comercials.⁹

Què en diuen o en pensen els contemporanis d'aquesta població? Com viuen els esdeveniments?

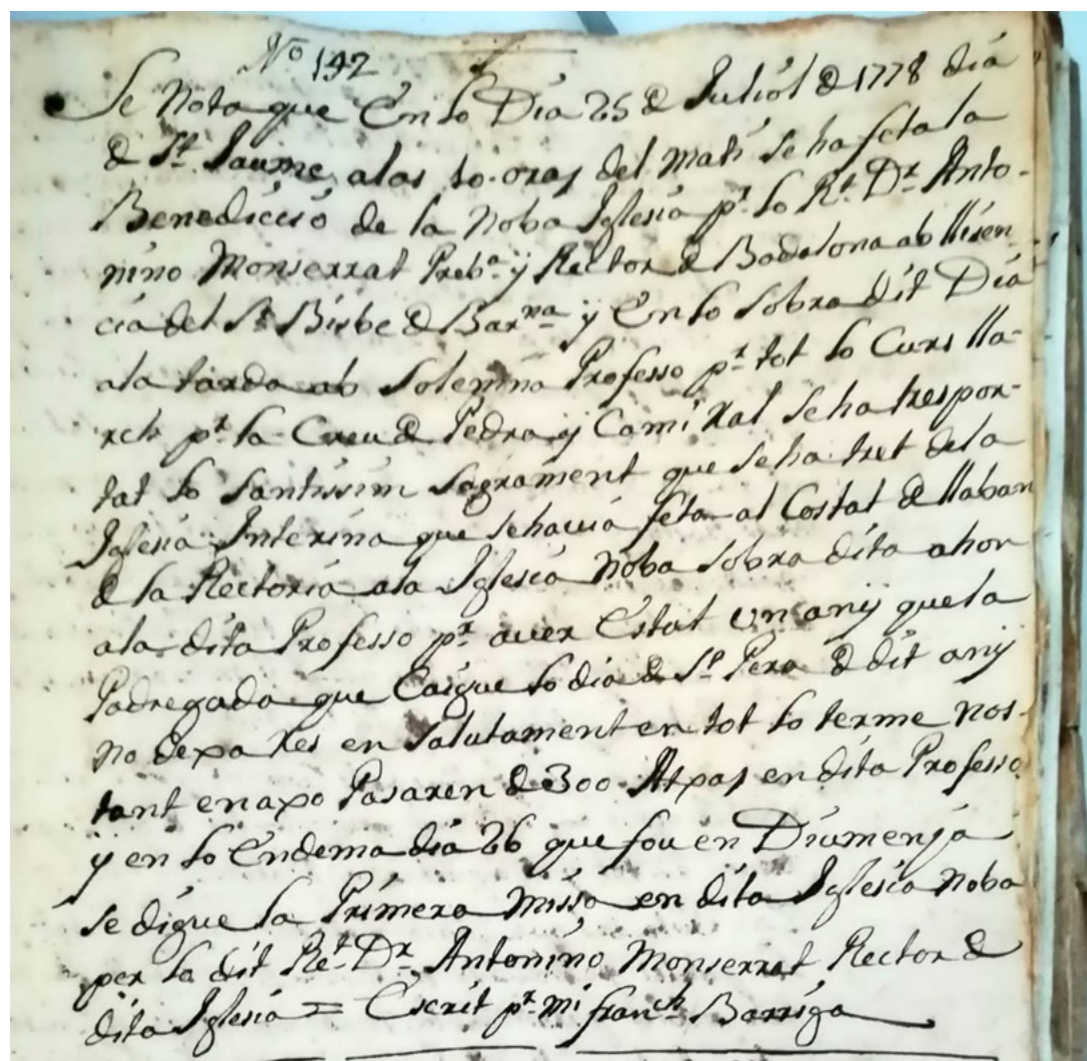
A l'Arxiu Josep M. Cuyàs Tolosa hi ha els documents de l'arxiu de la família Barriga Soler.¹⁰ Entre els documents d'aquest fons, hi ha un llibre amb les cobertes de pergamí que du de títol, a la coberta: *Llibre de comtas y notas de mi Francesc Barriga*. A l'interior, s'hi especifica: “En nom de Déu y de la umil verge Maria, jo Francesc Barriga, pagès de la vila de Badalona, componch lo present llibre a fi de tenir notat los actes de las pessas de terra y altres escripturas conbenientas de ma eretat y per diferentes altres noticias al qual he fet lo present llibre en lo mes de abril del any de 1781”.¹¹

Ens hi referirem posteriorment altres vegades, però a la pàgina 142, Francesc Barriga descriu com va ser benedicció de l'església nova. Diu així:

“Se nota que en lo dia 25 de juliol de 1778 dia de Sant Jaume, a las 10 oras del matí se ha feta la benediccio de la noba Iglesia per lo reverent Dr. Antonino Montserrat prebera y rector de Badalona ab llisencia del Sr. Bisbe de Barcelona y en lo sobra dit dia a la tarda ab solemna professo per tot lo curs llarch per la Creu de Pedra y Camí Ral se ha tresportat lo santissim sagrament que se ha tret de la iglesia interina que se havia feta al costat de llaban de la Rectoria a la Iglesia noba sobra dita ahon a la dita professo per aver estat un any que la padregada que caigue lo dia de Sant Pera de dit any no dexa res en salutament en tot lo terme nostante en axo pasaren de 300 atxas en dita professo y en lo endemà dia 26 que fou en diumenge se digue la primera missa en dita Iglesia noba per lo dit reverent Dr. Antonino Montserrat, rector de dita Iglesia. Escrit per mi Francesch Barriga”.

Es troba una descripció completa de Badalona en un manuscrit de l'any 1776 conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El manuscrit procedia de l'antic monestir de Sant Jeroni de la Murtra, i Josep M. Cuyàs el va copiar. L'explicació de la població i el seu entorn és la següent:

“Noticias breves de lo que es y fue Badalona y su territorio, como tambien los tres pueblos circunvecinos suyos, Tiana, San Adria de Besós y Sta. Coloma de Gramanet. Dada en 1776. M. N° 206.

Detall de la pàgina de llibre de Francesc Barriga en el què explica la benedicció de l'església de Santa Maria el 25 de juliol de 1778. Arxiu Josep M. Cuyàs. Fons família Barriga

[...] Es hoy día, Badalona villa quasi sin forma de ella pues pocas de las antiguas casas estan juntas; y si alguna hay que forman y no muy bien, tres o quatro calles, son fabricadas de pocos años a esta parte. Las demas, que componen la parroquia y su término están muy separadas unas de otras, en torres o masos, que llaman en Cathalan.

Esta villa de Badalona, reliquia que ha quedado de ese antiquísimo nombre y nobilísima ciudad, está situada a la orilla quasi del mar a una legua poco más de la ciudad de Barcelona hacia el oriente. El sitio, o posición de ella, esto es las casas contiguas que la componen estan parte en llano y parte en una cuestecita que a lo lexos no se percibe por no ser cosa de mucho reparo. No conoce otro señor que al rey; su escudo de armas es un escudo quartelado con corona real; quartel primero y quarto campo de oro con quatro palos o barras de guella: segundo y tercero campo de plata con quatro faxas ondeandas de azur. O estas que estan en el altar mayor de dicha iglesia. Escudo con corona real, su campo de oro con quatro palos o barras de guella, y al pie quatro faxas ondeandas de azur en campo de plata.

En lo espiritual depende del cabildo de Barcelona el que elige cura a su yglesia es Nra. Sra. en su sagrada Assumpción. Tienen no obstante por su principal patrón a S. anastasio martir, natural de la ciudad de Lerida en Cathalunya, cavallero y soldado de los emperadores romanos [...]

De lo que fue antes esta villa, en nada lo demuestran sus edificios, tal ha sido su ruina; si solo que estos años pasados habiendo derribado la yglesia antigua para hazer otra mayor que hoy está a medio hazer se hallaron en sus cimientos algunas grandes piedras escritas del tiempo de los romanos y dedicadas a sus principes, de las quales se han colocado

algunas en la parte de exterior de las paredes de dicha nueva fábrica que las puede leer quien quisiera [...]

Compónese hoy esta villa de 500 vecinos dentro de su término con 2000 almas de comunión. Cuenta Badalona como vezinos suyos la nobilísima casa de Pinós, sita dentro dicha villa y fuera de ella, la casa del conde de Centellas, la casa del Marqués de Rubí, Don Cayetano Pignatelli, casa solar de su título que tomo cuando se le hizo Marqués; la del Marqués de Llió, sin otras muchas de principales cavalleros de Barcelona, que los más de dichos señores moran en ellas en tiempo de verano, que no es poco esplendor para Badalona.

Su término muy dilatado, es de los mejores de Cathaluña. Todo lo que comprende la orilla del mar desde oriente a mediodía es una llanura muy espaciosa y buen terreno que produce con mucha abundancia toda especie de grano y en especial muchísimo cáñamo de muy buena qualidad. Lo demas de su término en las partes de poniente y norte, ahunque algo montuoso hay no obstante buenas llanuras de tierra con sus valles que se siembren y todo lo demas plantado de vinyas, olivos, algarrovas y muchisimos árboles frutales de toda especies de suerte que parece un jardín deleitoso asi en invierno como en verano por estar siempre verde su terreno. Cójese en este muchísimo vino y muy bueno; y buena porcion de exquisito. Abundancia de aceyte hermosísimo y de muy buen gusto, de lo mejor se puede dezir de Cathalunya. Tiene un cielo muy benigno, alegre y templado, de suerte que ni es muy frio en invierno ni demasiado caloroso en verano; porque en una y otra estación lo templen todo los ayres del mar, que da también este con abundancia exquisitos y muchos pescados.

No tiene Badalona banyo alguno ni fuentes particulares, pero podemos decir que todas lo son pues sus aguas son muy buenas y saludables. Por último fecundan este término las aguas del rio Besós. Desagua este rio al mar por quasi el medio del terreno que media entre Badalona y Barcelona, de suerte que Badalona le mira a su parte meridional. Llamasse este rio Besós del mismo Beto que fundó Badalona, según muchos y según otros de bis-ocho porque dicen se compone de diez y seis otros rios.

Corona todas estas bellezas de la nobilísima Badalona, el tener dentro su término el célebre monasterio de monges de la orden del máximo doctor de la yglesia San Geronymo. Está situado este monasterio poca más de media legua de Badalona, entre sus partes de poniente y norte. Aunque el vulgo lo llama San Geronymo de la Murtra, su titular es Nra. Sra. del valle de Belén, nombre el más adecuado porque todo el conjunto de él es un Belen, ya por el sitio tan ameno y ya por el valle tan hermoso que tiene a su frente hasta la mar. Tienen una espaciosa vista que se ven más de quatro leguas de mar a lo largo desde Oriente a medio dia y en esta parte descubre toda la ciudad de Barcelona con el llano de su territorio y en los dias buen serenos se alcanzan ver las montañas de la ysla de Mallorca. Goza de la misma abundancia de todos los frutos que Badalona y de mucho mayor qualidad y en especial el vino. Tiene un cielo despejado y bellissimo y sus aguas y ayres sanísimos.

Pero la mejor y más bellissima joya del término de Badalona es la que se halla en dicho monasterio de la maravillosa y prodigiosa ymagen del Santo Cristo tan perfecta, devota y admirable que han afirmado muchos estrangeros que la han visto ser la cosa más peregrina de todo el orbe, pues el mayor anatómico no hallará la [...]

De lo aqui notado se puede tomar lo que parezca bien para el fin porque se piden dichas noticias de Badalona. y lo de su antigüedad y fundación se ha sacado de lo que escribe Pujades en el libro 1 de su crónica universal de Cathalunya y cita a Fr. Juan de Pineda, en su Monarchia ecclesiastica. Tarafa, comte y otros, como allí se puede ver.”¹²

Uns anys més tard, entre 1793 i 1794, Josep Barriga Sala escriu una història de Badalona i hi presenta, també, com és la població contemporània. El capítol V es titula “De lo que es en el día” i el VI es titula “Los vecindarios”.¹³

De manera diferent, molt més llarga i amb més detall, la presentació de la població, de la seva activitat econòmica i dels seus barris és força similar a la que es descriu en el document del monestir. De fet, fins i tot hi ha paràgrafs que semblen copiats, o potser és que el document conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó va escriure'l Josep Barriga? Aquesta darrera pregunta, en tot cas, haurà de quedar sense resposta.

Aquesta població i aquest paisatge idíl·lic que es desprèn de la lectura dels dos textos no era exactament així en la realitat del dia a dia.

Tornant al document del fons de la família Barriga Soler, després de la referència a la benedicció de l'església, Francesc Barriga escriu:

“En lo sobredit any 1788 se ha experimentat una total escases de blat en tota la provincia de Cataluña en que al preu corrent de la terra ha arribat a 9ll 10s la quartera del blat y encara ha arribat no trobarne pagant ab diners y en vista de la gran misèria de pa y sobre lo gran preu que se bania y no se trobava blat.

Lo dia primer de mars de any 1789 la ciutat de Barcelona intentaren lo axiguir lo pa y muntar lo preu de ell y tant

fou lo esbalot de la gent de la ciutat que en dit dia primer de mars se axeca un gran tumulto de gent molt crescut y a la nit entraren a la casa del pastim de la matexa ciutat y tragueren tot lo pa y pagaren foch a la casa y entre ells feyan diferents partides per la ciutat y també cremaren totes las barracas que se bania al pa y cremaren una partida de papes y molts dels trastos y alages de la casa de un tal Torras que en aquella ocasió era arrendador del pa de la ciutat y dura lo tumulto de aquella gent tres dies cridant que viva al rey Dn. Carlos quart y moria tota la justícia y govern y traïdors de la ciutat.

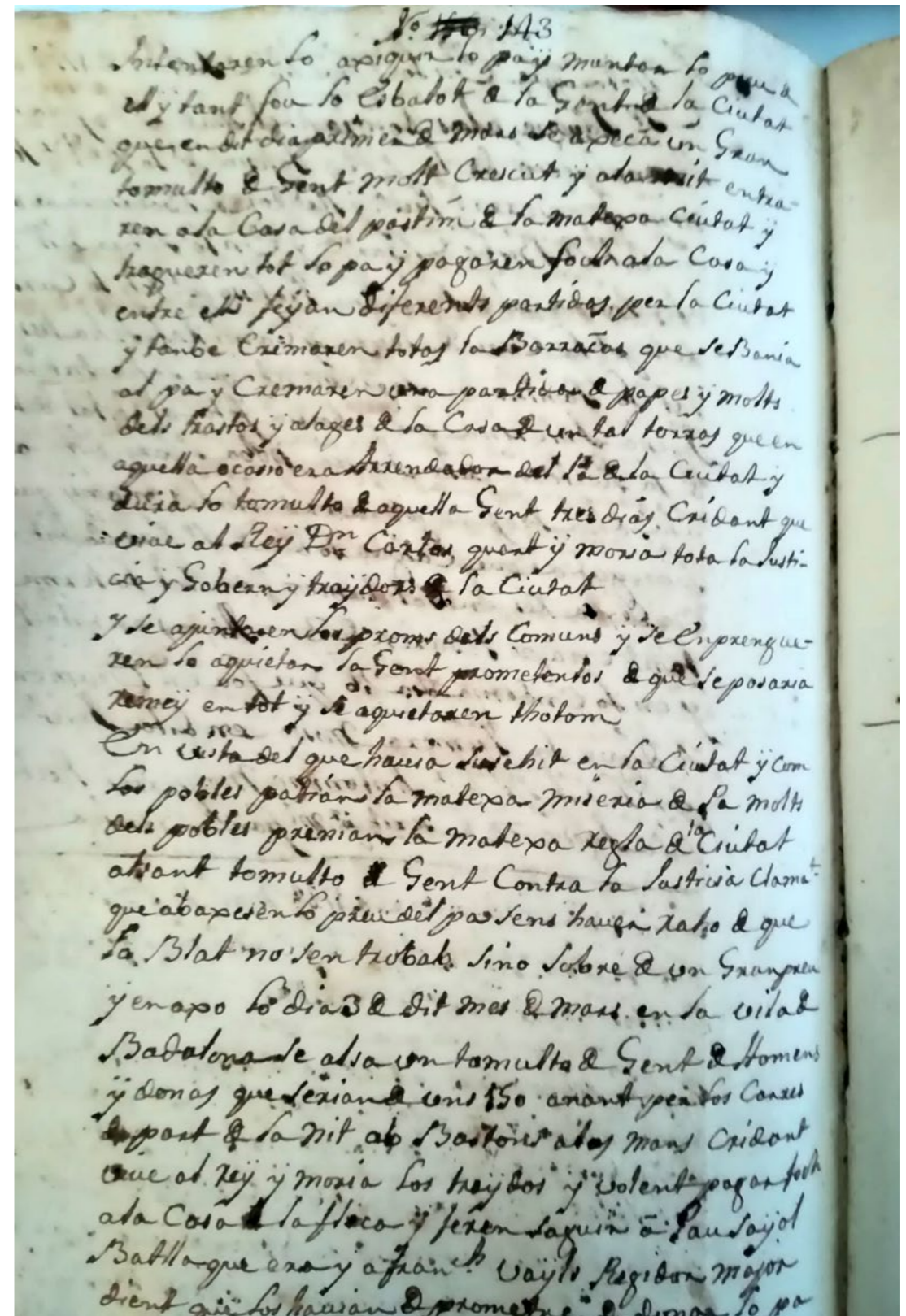
Coberta en pergami del *Llibre de comtas y notas de mi Francesc Barriga*.
Arxiu Josep M. Cuyàs. Fons família Barriga

Y se ajuntaven los proms dels comuns y se enprengueren lo aquietar la gent prometent-los de que se posaria remey en tot y se aquietaren tothom.

En vista del que se havia susehit en la ciutat y com los pobles patian la mateixa misèria de pa molts dels pobles prenian la mateixa regla de la ciutat alsant tumulto de gent contra la justícia clamant que abaxasen lo preu del pa sens haver raho de que lo blat no sen troban sino sobre de un gran preu y en axo lo dia 3 de dit mes de mars en la vila de Badalona se alsa un tumulto de gent de homens y donas que serian de uns 150 anant per los carres de part de la nit amb bastons a las mans cridant vive al rey y moria los traydos y volent pagar foch a la casa de la fleca y feren seguir a Pau Sayol batlla que era y a Francesc Vayls regidor major dient que los havien de prometre de donar lo pa mes abarato.”¹⁴

Els fets als quals fa referència es coneixen com *els rebomboris del pa*, una revolta popular espontània contra la pujada del preu del pa que es produí a Barcelona el 28 de febrer de 1789 i posteriorment s'estengué a diverses poblacions de Catalunya, entre les quals hi havia, com hem llegit, Badalona. El moviment durà uns quants dies i va arribar a ser molt violent. El va sufocar el capità general de Catalunya, Francisco González y de Bassecourt, comte d'El Asalto, mitjançant una acció de repressió, per bé que finalment es va concedir una rebaixa del preu del pa. No obstant això, en acabar-se la revolta, Francisco Antonio de Lancy, comte de Lacy, que va substituir el capità general, no va respectar les concessions i va dur a terme una acció repressiva molt important en què es van deportar 90 persones i 6 persones van ser condemnades a mort.

Val a dir que, el baró de Maldà, en el seu *Calaix de sastre*, recull i descriu aquesta revolta popular que van iniciar les dones i a la

Detall de la pàgina del llibre de Francesc Barriga on explica la revolta coneguda com els *Rebomboris del pa* de l'any 1789. Arxiu Josep M. Cuyàs. Fons família Barriga

qual, tot seguit, s'afegiren els homes, i el mateix baró considera excessiva la repressió posterior.

Pocs anys després té lloc l'episodi de les guerres de la Revolució Francesa en què s'enfrontaren el regne d'Espanya i la República Francesa entre 1793 i 1795, conegut com la Guerra Gran. Sabem que a Rafael d'Amat i de Cortada, aquest episodi li despertà una fòbia malaltissa envers França i els francesos i, especialment, envers tot el que estigués relacionat amb la Revolució iniciada el 1789. La invasió francesa de l'any 1808 li generà una por tal que ell i família abandonaren la ciutat de Barcelona i es refugiaren primer a Vic i, posteriorment, a Berga.

En referència a aquests fets i com esdevé la relació amb les persones naturals de França que viuen a Badalona, el baró de Maldà, al final del relat de la seva estada a Can Peixau entre l'1 al 16 de maig de l'any 1795, escriu:

“Nótase, que havent esdevingut lo cas de tenir que marchar tots los francesos de la provincia, entre alguns, dos emigrants havia en Badalona, lo un de Perpiñà, molt lleig de cara, ya no fora francès y lo altre de Tuy, ab surtú blanquinós, que semblava un beco ab cabell curt y corona al mitg del cap, que vestit ab casaca o sotana negre hom pensaria que si fora capellà francès, quals havent tingut de marchar o arribar a Barcelona per tenirsels que comunicar las ordres de plegar sos trastos y marchar, ells per fi tornaren a Badalona, fent lo diable quatre per quedarsi; 20 mesos que hi era lo de Tuy domiciliat y el cas es que ya a ningú els agrada semblant gent, per ser totalment vuy dia odiós lo nom francès o gavaig. Ells forgaren per quedarse, donant matraca al ecònomo Mossèn Fèlix Ragull y al mestre per un certificat de *vita et moribus*, no se al últim en que ha parat, me figuro que tal expulsió de francesos serà com las demás, fins aquí.”¹⁵

No és l'únic que veu amb mals ulls tot el que ha significat la Revolució Francesa. Tornem a referir-nos al document de l'arxiu Barriga Soler en què, entre les pàgines 64 i 67, Francesc Barriga va escriure la seva crònica de la Revolució Francesa, la Guerra Gran, la Guerra del Francès i els anys posteriors.

El text és el següent:

“Notícies de diferents coses que han passat entre França i Espanya entre els anys 17[89] fins l'any 1793.

En vista de que tot el regne de França se componia la major part d'heretges i altres males sectes i, majorment, tenint gairebé tota la tropa aquelles males sectes en tot aquell regne de França, començaren aquells a oposar-se contra son Rei Lluís XVI per alguns pagaments en aquell regne. S'apoderaren fent un procés al Rei i tota la seva família a on s'ajuntaren un gran nombre d'ells. Posats a la plaça major de la ciutat de Paris lo dia ... de ... en altaveu condemnaren que el seu rei Lluís XVI fos posat a la presó dels Castell, dita del temple a on acostumaven a posar-hi els que s'havien de sentenciar a mort amb cadenes i argolla al coll. I la muller del rei i tota sa família foren tancats en una altra presó on estigueren tancats en les dites presons fins el dia ... en que en públic d'un gran número de gent d'aquella ciutat i tenint lo rei Lluís present en dita plaça i davant de sa senyora reina i sa família llegiren el seu procés amb la sentència que s'havia de llevar el cap de Lluís XVI. Executaren la seva mala sentència llevant el cap del seu rei en públic de tots i en presència de la reina i la seva família el dia ... D'aquí es va alçar un gran número d'assemblea d'aquella mala secta de gent prenent que tot Europa plegada de tots els reis i tot el món havia de seguir la seva mala llei i poder fer perdre tota la cristiandat. Enderrocaren les esglésies, cremaren

els sants i totes les imatges. De les esglésies feren estables pels animals. Mataven alguns bisbes, capellans, religioses i monges. I molts d'ells que fugiren a Espanya i altres regnes, mataven a tots els que no volien seguir la seva mala llei. Molta part dels cavallets de França fugiren a Espanya. Els senyors bisbes d'Espanya repartiren els sacerdots i religiosos de França per les ciutats i pobles.

De resultes d'això, s'han convingut set reis, junt amb el rei d'Espanya, l'emperador i altres i junt amb el Gran turc cridant guerra contra tot França. A la vista d'això, França es feu República per governar. Les guerres duraren cosa de dos anys. Al mig d'aquest temps, a França hi havia un general molt atrevit i valent que feia moltes funcions. A França tragueren la república i criden a dit general per govern i emperador de tot lo regne anomenat Bonaparte i Napoleó. Las guerres entre França i Espanya s'assossegaren a mitjan del mes d'agost de 1795. Per això es passà alguns anys amb quietud. Governant Bonaparte es feu amic amb Espanya, amb tanta amistat servi de traïció. En la Espanya havia un primer ministre anomenat Godoy que el nostre rei li franquejava tot el govern; ell el traí de manera que manera que Godoy i Bonaparte tenien las dues potencias al seu govern. S'uniren i criden guerra a l'anglès i durant alguns anys entremig d'aquest temps es cartejaven molt els que governaven las dues províncies. Ells dos es feren un contracte de fer venir las tropes franceses a Espanya dient que tots junts anirien contra l'anglès. Feren veure al Rei d'Espanya que Bonaparte volia fer un contracte amb ell i els seus fills que anessin a la ciutat de Baiona que allí compondrien les coses fos voluntat de Déu. Els reis passaren en dita ciutat a on els esperava fals Bonaparte. En arribar els cortejà molt més després els feu

presoners als castells de França i mentrestant les tropes franceses ja havien abrigat totes les ciutats i fortaleses d'Espanya essent voluntat dels dos ministres.

Dia 13 de febrer de 1808 entraren un gran tumult de tropes franceses a Barcelona amb un gran senyal d'amistat dient que venien per la defensa nostra, que s'havien d'embarcar per anar contra Anglaterra. Amb això, la gent del país ja no els agrada molt, la traïdoria ja estava feta. El govern i els generals de las ciutats estigueren 3 o 4 dies quietes, després un dia els donaren la ciutadella i portes de la ciutat, un altre dia els donaren Montjuic i així s'apoderaren de las fortaleses, que tots eren traidors al Rei. Estigueren 4 mesos amb quietud i sempre venint tropes que s'estimava que a Catalunya havien entrat passats de vuitanta mil homes i en tota Espanya prop de quatre mil. Passats els 4 mesos aleshores determinaren cridar guerra i anar a prendre possessió de las ciutats que encara no eren dins com era Girona, Tarragona, Lleida i Tortosa. Més, per voluntat de Déu, les primeres sortides ja quedaren molts finats. Més, a còpia de sitis tot s'ho feren seu. No es pot dir la malenconia i tristesa de tota la terra. La gent, uns fugien a las muntanyes, altres fugien als pobles que ells no hi eren. Amb això començaren de no trobar gaire gent per las cases i pobles dient que els homes anavan a las muntanyes a fer-los foc. Començaren a cremar cases, carrers i pobles i matar gent i deshonorar, cremar esglésies i fer totes insolències. Després miraren com podien aquietar la gent. Aleshores posaren unes contribucions tan crescudes que no colliam prou palla i gra; aleshores començaren la gent a fer sometents i tumults de gent armada per perseguir-los i començaren a fer juntes. Al cap de dos anys les juntes

Capella situada a l'interior de la casa, a la que el baró fa referència en el seu dietari. Museu de Badalona. Al. Fons Josep Cortinas

determinaren fer quintes i, entre pagaments als espanyols i francesos no sabíem com viure. Els francesos ens feien pagar amb diner l'import d'onze de l'espanyol per cada any i de gra per cada any era un número mol crescut que en l'any 1813 que me consta amb rebut, amb tot el poble de Badalona haguérem de pagar pels francesos 1300 quarteres de blat i 1300 quarteres d'ordi i 5400 quintars de palla i 500 quarteres de blat de moro, que poc més o menys tots els anys era el mateix. L'any 1814 encara fou molt mes crescut. I tots els anys haguérem de pagar una gran partida de vi. l'any 1814 pervoluntat de Déu i d'alguns reis hagueren de marxar de esta terra que ells estaven fent guerra aquí i el rei anglès, l'emperador d'Àustria i l'emperador de Rússia feren uns poderosos exèrcits i junts s'apoderaren de Paris i tota França i prengueren a Bonaparte i el posaren pres. Tragueren el nostre rei de presidi i torna a Espanya a governar com governa en el dia d'avui que és Don Fernando Séptimo que Déu guardi. I, a França, posaren un fill del rei que mataren, ja que li tocava per dret la corona que se diu Lluís XVIIIè.”¹⁶

Els episodis greus que es visqueren a Badalona durant el període la Guerra del Francès també es troben en un document de l'arxiu de la família Renart¹⁷, un fons que es conserva a la Biblioteca de Catalunya. En aquest document hi ha primer una valoració global de com va afectar Badalona l'estada de l'exèrcit francès a la zona i, després, una relació detallada de tots els esdeveniments entre l'1 d'abril de 1808 i el 29 de maig de 1914. La valoració general diu el següent:¹⁸

“Villa de Badalona

Corregimiento de Barcelona en el Principado de Cataluña

Hechos memorables acaecidos en la misma durante el tiempo en que los franceses han permanecido en esta Provincia que fue desde el 13 de Febrero de 1808 a 29 de Mayo de 1814.

Si todas las villas o poblaciones del Principado son dignas de la atención del Soberano por lo mucho que han sufrido y padecido por las huestes enemigas durante la dominación napoleónica es ciertamente otra la villa de Badalona que por su proximidad a la capital que también se halló tiranizada del enemigo fue el blanco de todas las incursiones hostiles con que hicieron empobrecer y destruir la referida villa.

Dicha villa cuenta saqueadas sus casas por tres distintas veces y singularmente en la primera de 1808 en la que después de haber quemado pasadas 20 casas fueron robadas todas aquellas y aun quando se dixera que la perdida experimentada en aquella época pasa de 150.000 ll se quedaría muy corto atendido a lo que robaron de granos y vino y otros efectos pues que las dexaron enteramente exhaustas y a sus dueños en el deplorable estado de mendigar sus socorros a los parientes de poblaciones más distantes a donde muchos de ellos se refugiaron dexando abandonadas sus hogares y heredades.

La montaña de San Jerónimo y Monasterio de este nombre como igualmente de la Cartuxa de Montalegre que fue en donde las tropas españolas se apostaron por diferentes veces fue el motivo de que dicha villa sufriese la más aserrima persecución contandola como la contaban auxiliadora de los exércitos españoles, y la que con hombres y con dineros ha procurado siempre concurrir a la defensa de su soberano y de su patria.

Un sin número de paysanos de todas clases y edades tomaron las armas y se alistaron baxo la dirección de dichos generales y sobre los muchos que en campaña han quedado sepultados en los campos de Badalona son muchos más los que han muerto cogidos en partidas sueltas y de sopetón por aquellos que les estaban asechando y esperando ocasión oportuna para hacerles víctima de su entusiasmo patriótico.

Es verdad que algunos paysanos de la población han satisfecho con su vida el espíritu valeroso que les animaba, pero morían con tanto gusto y satisfacción que solo el que hubiese oído sus últimas expresiones podría demostrar el calor con que habían tomado la vindicta de la justa causa.

Badalona como se ha dicho puede contarse como las más acreedora a una gracia del soberano y para que pueda formarse el debido concepto de lo mucho que ha padecido va a formarse un quasi diario de los casos más memorables para que la superioridad escoja de ellos los que le parezca dignos de eterna memoria y de que se transmitan a la posteridad pues que todo es en resumen del modo siguiente.”

Acabat aquest període de guerres, l'any 1816, Badalona tenia una població de 2.025 persones (906 homes i 1.119 dones).¹⁹ El descens poblacional va ser molt considerable. Molt greus van ser, també, els efectes en la distribució per sexes; d'una població equilibrada pel que fa al sexe durant tot el segle xviii, l'any 1816 es va passar a una població amb un gran dèficit d'homes per raó de les contínues lleves i la mortalitat que l'efecte de les guerres tingueren sobre els homes.

Més enllà de les dades de població, les conseqüències de la Guerra del Francès en els habitants de Badalona també es plasmen en els contractes d'emfiteusi, de venda a carta de

gràcia o altres relacionats amb la propietat que es fan en els anys posteriors. En molts s'hi manifesta que es ven per poder satisfer les despeses que s'han derivat del període de guerres o bé que se cedeix en algun pagament també per aquesta raó. Alguns exemples d'aquests contractes són els següents:

El 20 d'agost de 1816, en un document escrit davant del notari de Barcelona Francesc Mas i Fontana, Josep Ramon de Pinós, Copons i de la Manresana Sureda de Sant Martí, marquès de Barberà, estableix en emfiteusi a Felip Rosés una peça de terra de 5 1/2 mujades, erma, situada a la parròquia i terme de Badalona, al lloc anomenat turó de la Torre. En l'explicació de la venda hi consta: "a fi d'acudir a alguns atrasos i satisfer algunes quantitats que estava devent el seu pare resultats dels gastos que havia hagut de sofrir en la expatriació en el temps de la passada guerra i de les contribucions que havia satisfet al govern intrús [...]".²⁰

L'11 de març de 1816, Josep Fàbregas fa una venda a carta de gràcia a favor d'Anton Fàbregas, davant del notari Francesc Mas i Fontana. En el text, s'hi fa constar que el marquès de Barberà, que signa per raó de senyoria, deixa aquesta vegada de cobrar-la "sols per especial atenció al nou adquisidor, y a lo molt que ha sofert y quedat perjudicat en lo temps de la última guerra amb los francesos".²⁰

Pere Seriol, Francesca Seriol i Ramon Seriol, "per quant trobant-se amb los majors apuros a casa a motiu ja de las desgracias de la passada guerra, ja per las dos últimas collites dels anys 1816 i 1817 tant males, i a fi de poder alimentar-se i precisar alguna quantitat mes per a sembrar, no han trobat altre medi que vendre a Andrés Oms, negociant de Badalona...". El notari,

en aquest cas, és Manuel Oliva Campderrós, i la venda es fa el 18 de desembre de 1818.²⁰

Un darrer exemple és del 14 de gener de 1819. Joan Carcereny i Mariangela Carcereny Mariné, "a fi d'acudir a varies obligacions que han quedat atrassades no sols per raó de les dues ultimes collites tant dolentes, sinó també per les desgracies occuregudes per la invasió d'aquest Principat i tot el regne d'Espanya per les tropes franceses per l'espai de sis anys, venen a Agustí Sardà, pagès de St. Andrés de Palomar, tota aquella peça de terra de regadiu de tinguda 1 mujada [...]". El notari fou Manuel Oliva Campderrós.²⁰

En aquests quatre exemples queda palesa, com ja havia escrit Francesc Barriga en el seu dietari, la desgràcia econòmica que representaren els anys de la Guerra del Francès i les càrregues econòmiques que hagué de suportar la població.

En dos dels documents esmentats es fa referència a dues collites molt dolentes dels anys 1816 i 1817. El document de Francesc Barriga també s'hi refereix de la manera següent:²¹

"Notícies d'uns anys d'unes grans eixuts i grans misèries.

Molt comunament en els últims mesos de l'any 1816 la gent es posaren a sembrar com se acostuma amb una mica de saó que havia en la terra. Els blats nasqueren, després els ordís jo no pogueren néixer gaire a causa de la gran sequedat. Començaren la gent a clamar que fessin pregaries. Es posaren tots los pobles i ciutats a pregar i fer processons i treure santuaris. A Barcelona tragueren Santa Madrona pensant que plouria com les demás vegades que la treien plovia; més per això res de pluja. A vista de

que ja érem dins l'any 1817 i els esplets es perdien, les fonts s'eixugaven, els pous quedaven secs, comunament a Barcelona tragueren Nostra Senyora de la Mercè i mols altres santuaris per poder aconseguir l'aigua, més per això res. En aquesta de Badalona determinaren de fer una gran funció de treure la imatge del Sant Crist de Sant Jeroni i portar-lo amb gran processó i molta devoció per veure si s'aconseguia finalment la pretensió que tothom tenia com que cada vegada que havien tret tal imatge sempre havien aconseguit aigua. A vista d'això s'ajuntaren el reverend Felix Reull, rector d'aquesta i el religiós pare Isidro Buadella, prior del monestir de Sant Jeroni, i quedaren units de fer la funció, que pujaria la processó d'aquesta a buscar-lo i vindrien tots units en processó portant la dita imatge a vegades els religiosos i, a vegades, els d'aquesta vila. I en el dia 18 de mars del any 1817 abans de la punta del sol marxà la processó d'aquesta vila amb molta assistència de gent, que no es podia dir el número, que de tots els pobles veïns acudí molta gent per veure la funció i per lo gran desig que tothom tenia. A on anaren passat de quatre-centes atxes de 4 blens sense les demes i molta gent amb un ciri a la ma que amb tot era un gran número de processó. Abans de marxar del monestir es feu un gran sermó dient que tots anessin amb devoció; en fi, el portaren a la vora del mar i allí feren altre sermó que el feu el reverend Francisco Reull, rector de Sant Adria, dient que tothom anés amb devoció. S'enuvolà una mica, caigueren unes quantes gotes, més no feu res. Marxaren cap a l'església d'aquesta vila i en dita matinada posaren la imatge davant de les imatges de l'altar major i es digué un ofici molt solemne i amb un sermó molt

llastimós que feu el religiós pare Josep Borrell, religiós de dit monestir. Més fos per voluntat de deu ja mai plugué. L'anyada s'assecà tota, no es colli res. Els blats i ordis s'arrencaren que tenien cosa d'un pam, i molts no tant; i s'aprofitava aquella mica de palla per mantenir els animals de gra. gens les terres de baix del pla alguns trossos en salvaren algun bocí que pogueren regar cada u, perquè a la mina del pla que abans treia sis regadores d'aigua quedà amb una i, essent el juny de dit anys, s'eixuga tota sens cap gota. Es pot pensar la misèria de dit any 1817 sense collir res que, a casa meva, havent sembrat catorze quarteres, set de blat i set de ordi, no collir mes que sis quarteres en un bocí que el tenia al pla que el vàrem regar una vegada; lo altre, mort. No es collí cànems ni tardenàries, ni es collí oli, ni garrofes que els arbres es morien de set; no es collí sinó vi per beure, que les vinyes es morien sens brotar molts ceps. En dit any haguérem de comprar tot l'any el blat i barreja i tot lo de menjar, sols la hortalissa que treien aigua la salvàvem. Els treballs eren que després de haver de comprar el gra, a on s'anirà al molí, que no es troben aigües. El riu de Llobregat s'eixugà, a Molins de Rei no havia més que una mola d'aigua; els uns anaven a moldre més amunt de Vic, altres a la part d'Arbúcies, altres a la part de Capellades, altres a las ... a quatre pessetes la quartera de blat o ordi i, de blat de moro, a sis pessetes la quartera de moldre. En fi pasi ... que mes pati deu per nosaltres.

En lo any de 1818 plugué algunes plugetes menudes i se colli mitja anyada poc més o menys gràcies al Senyor i s'assossegà un poc la misèria, més no se trobava feina de cap ofici per [...]

Annex 1.

Biblioteca de Catalunya (BC).

Fons família Renart

Villa de Badalona

Corregimiento de Barcelona en el Principado de Cataluña

Hechos memorables acaecidos en la misma durante el tiempo en que los franceses han permanecido en esta Provincia que fue desde el 13 de Febrero de 1808 a 29 de Mayo de 1814.

Si todas las villas o poblaciones del Principado son dignas de la atención del Soberano por lo mucho que han sufrido y padecido por las huestes enemigas durante la dominación napoleónica es ciertamente otra la villa de Badalona que por su proximidad a la capital que también se halló tiranizada del enemigo fue el blanco de todas las incursiones hostiles con que hicieron empobrecer y destruir la referida villa.

Dicha villa cuenta saqueadas sus casas por tres distintas veces y singularmente en la primera de 1808 en la que después de haber quemado pasadas 20 casas fueron robadas todas aquellas y aun quando se dixera que la perdida experimentada en aquella época pasa de 150.000 ll se quedaría muy corto atendido a lo que robaron de granos y vino y otros efectos pues que las dexaron enteramente exhaustas y a sus dueños en el deplorable estado de mendigar sus socorros a los parientes de poblaciones más distantes a donde muchos de ellos se refugiaron dexando abandonadas sus hogares y heredades.

La montaña de San Jerónimo y Monasterio de este nombre como igualmente de la Cartuxa de Montalegre que fue en donde las tropas españolas se apostaron por diferentes veces fue el motivo de que dicha villa sufriese la más aser-rima persecución contandola como la contaban auxiliadora de los exércitos españoles, y la que con hombres y con dineros ha procurado siempre concurrir a la defensa de su soberano y de su patria.

Un sin número de paysanos de todas clases y edades tomaron las armas y se alistaron baxo la dirección de dichos generales y sobre los muchos que en campaña han quedado sepultados en los campos de Badalona son muchos más los que han muerto cogidos en partidas sueltas y de sope-tón por aquellos que les estaban asechando y esperando ocasión oportuna para hacerles víctima de su entusiasmo patriótico.

Es verdad que algunos paysanos de la población han satisfecho con su vida el espíritu valeroso que les animaba, pero morían con tanto gusto y satisfacción que solo el que hubiese oído sus últimas expresiones podría demostrar el calor con que habían tomado la vindicta de la justa causa.

Badalona como se ha dicho puede contarse como las más acreedora a una gracia del soberano y para que pueda formarse el debido concepto de lo mucho que ha padecido va a formarse un quasi diario de los casos más memorables para que la superioridad escoja de ellos los que le parezca dignos de eterna memoria y de que se transmitan a la posteridad pues que todo es en resumen del modo siguiente.

Años	Mes	Dia	Año de 1808
1808	Abril	1	De 1° Abril al 6 de Junio se mantuvieron alojados 1200 franceses, mantenidos en todo lo necesario y obligados la mayor parte de los habitantes de la villa a dormir en el suelo por haberse apropiado de las mejores camas y aposentos.
	Junio	13	Se presentaron 6000 hombres por la conquista del castillo de Montgat; si bien se acamparon en la villa cediendo a sus habitantes y no poco perjuicio pero el mismo dia se volvieron en Barcelona.
		16	Volvieron por dicha conquista en cuya ocasión pidieron 6000 raciones de pan y carne, lo que se les presentó a la brevedad posible para evitar el rigor que les amenazaba y luego de obtenido pasaron a la ciudad de Mataró.
	Agosto	17	De dicho día hasta el 17 de Agosto no hubo cosa especial
		18	Se presentó el General Lechi con sus tropas y con todo de haverle dado 4000 durillos en oro mató 4 paysanos indefensos.
		19	Volvió a presentarse dicho general Lechi y mató otros 4 paysanos indefensos que dixo lo hacía para poner el terror.
		20	Dio a las tropas un saqueo general en la villa de modo que quedo ésta enteramente empobrecida sin que pueda calcularse el daño ocasionado por dicho saqueo, habiendo a más de esto quemado veinte casas y cometido las mayores brutalidades.
		31	Pidieron por primera vez contribución de granos y vino. Les representó la villa el infeliz estado en que la habia reducido dicho saqueo, lo que no fue atendido y a mayor abundamiento la obligaron a pagar en el pronto 900 raciones de pan, vino y carne por la tropa.
	Septiembre	8	Hicieron saqueo de pan
		9	Hicieron saqueo de trigo y demás granos que se encontrasen por las casas de los infelices habitantes de modo que se llevaron 1200 quarteras cargadas con 32 carros. Se mantuvo por algunos días una partida de tropas recogiendo los restantes granos que habían quedado por las casas, haciendo de ellos un depósito y después obligaron a los vezinos a cargar dicho depósito en los carros que ellos llevaban de la ciudad de Barcelona.
			A últimos de Setiembre los españoles les pusieron el acampamento en el Monasterio de San Gerónimo siendo su comandante D. Francisco Milans.
	Octubre	10	Fue inundada la villa de franceses por haverse presentado todo el ejército quien se apodero del acampamento de San Gerónimo cometiendo las mayores atrocidades de muertes y demás que les dio la gana sin respetar a los infelices paysanos que se hallaban trabajando sus tierras pues que quantos en aquel día tubieron la desgracia de encontrarse en los campos fueron víctimas de la barbarie francesa. No contentos al mismo tiempo de llevarse prisioneros dos religiosos de dicho monasterio, los condujeron en Barcelona montados sobre de dos cañones que pillaron en dicho acampamento habiendo este día buuelto a presentarse el Exercito Francés el que hubo de mantener la villa de todo lo necesario y por ultimo de quanto pidio.

Años	Mes	Dia	
		14	Se marcharon sin que ocurriese novedad alguna
	Diciembre	18	Se presentó una columna de franceses pidiendo al Ayuntamiento comida y guias.
1809	Enero		A primeros de este mes impusieron una contribución de 1500 quarteras de trigo de 6000 quintales algarrobas de 6000 quintales paja, de 3000 quintales pesca salada y de 3000 cargas de vino, todo lo que se les entregó.
		29, 30 y 31	Se mantuvieron 300 franceses en la villa los que cometieron muchas atrocidades en diferentes casas.
	Febrero	1°	Al 3 del mismo triplicaron las fuerzas y tubieron que ser mantenidos por la villa
		4	Por un general francés se mandó al Ayuntamiento que bajo pena de la vida se hiciese comparecer todos los bagages mayores y menores, que hibiese en la villa lo que se executó.
		12	Una división entera se alojó en la villa la que sostuvo un grande fuego con 1500 miqueletes que habia llegado a la Conreria del Monasterio de San Gerónimo en cuya acción fueron muertos 12 franceses y dos Miqueletes y resultaron muchos heridos por las dos partes. En la noche del mismo dia cometieron un montón de atrocidades en la villa.
		13	Se marcharon sin mas novedad
		24	Una división que venia de San Gerónimo saqueó todas las casas extraviadas de la población obligando a sus dueños a darles quanto pedian.
	Marzo	22	Bolvieron a San Gerónimo y robaron nuevamente al monasterio como igualmente al vecindario de Cañet haviendose llevado todo quanto ganado encontraban así mular como lanar en aquellos contornos y después de haverlos juntado todo en Badalona y robado sus casas se llevaron a un regidor y al síndico personero.
	Abril	1	Pidieron a los regidores y no encontrando ninguno nombraron para tales al vicario y mozo de la Rectoria y enseguida les hicieron aprontar 60 quintales de arina.
	Mayo	1	Se presentó una partida de tropa con carros de los que cargaron 25 de paja como igualmente muchos caballos.
		8	Se presentaron otra vez 600 franceses los que no contentos de cargar tambien de paja se hicieron entregar pan vino y comestibles maltractando y robando quantos paisanos encontraban por los caminos.
		12	Bolvieron otra vez a cargar de paja y al regresarse encontraron cerca el pueblo de Santa Coloma una partida de Miqueletes que les hicieron un rato de fuego sin poderlos detener.
		20	Fueron otra vez a cargar de paja

Años	Mes	Dia	
1809		24	Se presentaron otra vez a cargar de paja, en cuyo dialas fragatas inglesas les tiraron pasadas de 600 cañonazos persiguiendoles hasta mas allá del mesón de San Martín, obligando a la infantería a refugiarse en las montañas donde también fue acometida por los paisanos y miqueletes.,
	Junio	15	Una partida de tropa se hizo entregar inmediatamente 200 raciones de pan y vino por los particulares de la villa en cuiu ocasión robaron en grande manera y maltrataron la gente en grande desapego.
		28	Robaron el barrio de Cistrells y Pomá cometiendo varias atrocidades maiores a las que se dejan referidas.
	Julio	10	El General Duezme impuso en la villa la contribución de 6000 quintales paja y 750 quarteras zebada y pasó a lo largo.
	Agosto	10	A las 12 oras de la noche pasaron por la villa 1200 franceses de Infantería que fueron con dirección al Monasterio de la Cartuja donde tuvieron un grande fuego con los paisanos de los quales quedaron algunos de muertos y heridos.
	Setiembre	4	Pidieron 1500 quarteras trigo de contribución y 1000 raciones de pan y carne hasta que la villa hubiese pagado la contribución que se le tenia pedida. A las 11 de la manyana fueron atacados por algunos paisanos que estaban en las alturas de casa Botey por motivo de la llubia tubieron que regresarse en Badalona donde quemaban todo lo que encontraban. y resulto que de este mismo dia 4 al 11 tuvo la villa que pagarles continuas contribuciones de todo lo que pidieron.
		11	El General mandó se le habriese la iglesia para registrar si en aquella y en el campanario hallaria armas y municiones.
		13	Empezaron a robar al Mas Ram edificio separado del monasterio de la Cartuja que dejaron desplomado y por ultimo lo encendieron bien que no obró efecto alguno y hasta el dia 21 se mantuvieron en la villa disponiendo continuamente de quantos carros y bagages les acomodava.
	Octubre	1	Se presentó un capitan con una partida de tropa y mando a un regidor que diariamente devia entregarle 3 carnicerías carne, una botella de aceite y de quatro en quatro dias un barril de bino rancio
		24	Matarón cinco paisanos a la bayoneta e hicieron prisionero a un inglés
		25	Arruinaron la casa de Matamoros y obligaron a los paisanos de la vlla a entregar los 500 porrones de vino
	Octubre		Del 26 al 12 de Noviembre fueron todos los dias al barri de Canyet a robar todo género de comestibles y para ello estava obligada la villa a tenerlo existentes 8 carros.
1810	Marzo	17	Acavaron de desolar el barrio de Canyet.
	Mayo	12	Uuna partida de tropa se hizo entregar 30 duros y 2 carregas de bino, cuya contribución mandaron que la villa devia entregarle diariamente y por reconpensa matarón a su paisano que venia de Mongat.

Años	Mes	Dia	
1810	Julio	21	Se llevaron 900 quarteras de grano entre trigo y zebada
	Agosto	1º	Se hizieron entregar otras 900 quarteras de trigo
		5	Se llevaron toda la paja y 50 quarteras trigo y por conclusión mata-aron dos pasianos
		14	Se llevaron la poca paja que havia quedado e igualmente alguna par-tida de dinero
	Septiembre	11	Se llevaron 70 quarteras de zebada y 100 duros. Desde este dia has-ta el 22 de Octubre se presentaron muchas veces pero no causaron danyo especial
	Octubre	22	Se llevaron 50 cargas de bino y un poco de paja que ahun havia quedado
	Diciembre	5	Se presento una partida de tropa y pidió 600 quarteras de maiz haciendo varias atrocidades y robos donde no encontraron resistencia
		13	Bolvieron otra vez y se llevaron 75 quarteras de maiz y, si bien no maltrataron ninguna casa de las que se hallavan serradas, pero lo verificavan con las que estaban haviertas.
1811	Marzo	16	Se presentaron los franceses se llevaron todos los regidores en Bar-celona y se les pidió cuenta y razón de un fusil que un paisano havia tomado a un soldado frances que sin duda seria por haverle desarmado
		21	Se presentaron 400 de infateria y después de haverse mantenido una ora en diferentes puntos se reunieron todos y sorprendieron la casa nónimo de Barcelona [de Barcelona] los que conducieron presos en dicha ciudad en compañía del dueño de casa Tapias, la parienta de este, un hermano sacerdote y un hijo quedando aquella casa como se deja ver.
		25	Se llevaron presa la criada de dicha casa de Tapias e hicieron varias diligencias para encontrar a Pablo Bofill, conocido con el apodo del Geparut de Menna que, según dixeron lo querian para hacerle las honras en el patíbulo.
	Abril	3	Por el General Magdonal se pidió una contriobución de zebada.
		6	Se llevaron dos carretadas de paja y 8 quarteras, zebada amenazan-do a los individuos que no havian satisfecho la contribución y personal de que si dentro de tres dias no havian satisfecho lo que se les pedia harian saqueo en las casas de los morosos.
	Junio	8	Comparecieron en una ora imprevista e hicieron revista a varias ca-sas con cuio motivo robaron todo lo que quicieron y lo mas sensible fue que se llebaron tres paisanos que sin ningun delito les aorcaron el dia 9 por la tarde.
		12	Sorprendieron la gente que se hallava en un villart, reconocieron va-rias casas pensando encontrar gente armada y gracias al señor se encontraron nada de lo quie se pensaban.

Años	Mes	Dia	
1811		25	Registraron varias casas y en alguna de ellas encontraron géneros coloniales que se llevaron en Barcelona junto con algunos carros de paja dejando la orden que tuviesen aprontado para el día siguiente 700 quarteras trigo y 150 de zevada.
			De dicho día 25 al 22 de Agosto, se presentaron todos los días pidiendo nuevas contribuciones con motivo de la caída de Tarragona las que por tan numerosas y frecuentes es imposible acordarse como igualmente las vexaciones sufrieron los particulares de la villa.
			En este intermedio se organizó por los españoles un nuevo ejército el que habiéndose apostado en la Conreria de la Cartuxa en el día 23 de Agosto fue atacado por los franceses y no habiéndolos encontrado al regresar se sufrió esta villa la vexación de darles quanto pidieron.
			Del Agosto de 1811 al 1º de Febrero de 1812 exigieron continuas contribuciones pero no maltrataron la gente, solamente se divertían conduciendo paisanos individuos de la villa a las cárceles de Barcelona y al convento de San Francisco de Paula.
1812			Al 1º de Febrero se fortificaron en Mongat y por primera vez pidieron a la villa 28000 pesetas para rehedificar aquel castillo.
			En todo lo restante del tiempo que medio desde este día hasta el 29 de Mayo de 1814 continuaron en molestar a la villa con repetidas contribuciones y subministros exigiendo varias obligaciones para las tropas que tenían destinadas en Mongat.

Quadre núm. 1

Genealogia del traspàs de la propietat de Can Pexau de Badalona des de Dalmau Ros a Rafael d'Amat i de Cortada
Dalmau Ros, mercader. Adquireix la propietat el 19 d'octubre de 1565.
Dorotea Ros (nascuda cap al 1560), filla de Dalmau Ros, es casa cap al 1578 amb Onofre de Pexau (nascut vers 1550), mercader.
Agustí de Pexau y Ros (nascut cap al 1600). Ciutadà honrat de Barcelona (1603). Casat amb Albina de Planella y Tord (nascuda cap al 1600).
Maria de Pexau i Planella (nascuda el 1627), filla d'Onofre i Dorotea. Cap al 1645 es casa amb Francisco de Santjust, òlim de Pagés i Vallgornera, cavaller (nascut aproximadament el 1627, conseller en cap de Barcelona).
Josep de Santjust i Vallgornera, òlim de Pagés, i Pexau, senyor d'Albons i de la Morana (nascut el 1647). Cap al 1670 es casa amb Maria de Planella i Xammar (nascuda el 1647).
Teresa de Santjust, Vallgornera-Pagés i Planella, senyora d'Albons (1684). Es casa amb Josep de Cortada i Brú, senyor de la Baronia de Maldà i Maldanell.
Teresa de Cortada i Santjust, senyora de la Baronia de Maldà i Maldanell (1733-1756). El 1746 es casa amb Antoni d'Amat i Junyent (1728-1780), coronel de dragons d'infanteria.
Rafael d'Amat i de Cortada (I baró de Maldà i Maldanell (1746-1819). Li atorga el títol el rei de Carles III l'any 1766. El 1766 es casa amb Esperança d'Amat i Rocabertí (1749). Escriptor.

Notes

1. Andreu Miquel Mir, notari públic de Barcelona.
2. Extret de: Cuyàs, 1948, p. IX i X del pròleg. Josep M. Cuyàs Tolosa va consultar i utilitzar la documentació de l'Arxiu Maldà per a l'elaboració del pròleg. Aquest arxiu es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, amb la referència ACA. Arxiu de Can Falguera (ES.08019.ACA/3.2).
3. La genealogia del traspàs de la propietat de Can Pexau de Badalona des de Dalmau Ros a Rafael d'Amat i de Cortada és el quadre núm. 1.
4. Extret de: AMAT I DE CORTADA, Rafael. *Viles i ciutats de Catalunya*. A cura de Margarita Aritzeta. Barcelona: Editorial Barcino, 1994. pàg. 215.
5. El títol complet és: *Calaix de sastre, en què s'explicarà tot quant va succeir a Barcelona i veïnat des de mig any de 1769, a les que seguiran les dels altres anys esdevenidors per divertiment de l'autor i de sos oients, annexes en el dit Calaix de sastre les més mínimes frioleres*. L'original es conserva a l'Arxiu Històric de Barcelona. També s'ha publicat en la seva totalitat.
6. La dada de l'any 1746 prové d'una estadística de veïns que es conservava a l'arxiu de la parròquia de Santa Maria de Badalona. En aquesta estadística constava la relació de veïnats i carrers i el nombre de cases a cada carrer o veïnat. Va publicar la referència Cuyàs, 1936, pàg. 129.
7. Vegeu més detall a: Nieto, 1999, pàg. 79-96.
8. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Còpies de documents notariaus. Notari Bonaventura Galí (02.06.1737).
9. Vegeu la nota 4 de Nieto, 1999, pàg. 101.
10. Els Barriga i els Soler són dues famílies pageses badalonines que van unir els seus patrimonis en la persona de Josep Barriga Soler (1818-1892), fill de Francesc d'Assís Barriga Rehuil i de Rosa Soler Pujol, i hereu d'ambdós. Amb propietats en diverses zones de Badalona, els Barriga tenien la casa principal a la plaça de la Constitució, mentre la casa principal dels Soler se situava a la part baixa de Canyet, a la riera (es tracta de la masia coneguda pel nom de Can Barriga).
11. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Fons família Barriga (document 46).
12. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Còpies de documents de l'ACA. "Noticias breves de lo que es y fue Badalona y su territorio, como tambien los tres pueblos circunvecinos suyos, Tiana, San Adria de Besós y Sta. Coloma de Gramanet". Dada en 1776. M. N° 206" (fotocòpies o notes).

13. Cuyàs, 1975, pàg. 66-89.
14. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Fons família Barriga (document 46).
15. Cuyàs, 1948, pàg. 106.
16. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Fons família Barriga (document 46), pàg. 64-67. La transcripció del document s'ha acomodat al català actual per facilitar-ne la comprensió.
17. Els Renart foren una família de mestres d'obres i arquitectes activa a Barcelona en els segles xviii i xix. Francesc Renart Closas i Josep Juli foren l'arquitecte i el mestre d'obres que l'any 1758 determinaren que calia enderrocar l'església de Santa Maria (no es podia reparar) i van elaborar el projecte del nou temple que, aprovat per la jerarquia eclesiàstica, el juny de 1760 es va presentar a la població de Badalona per a l'aprovació definitiva.
18. Biblioteca de Catalunya. Fons Renart (CAT BC Fons Renart). Vegeu la transcripció completa del document a l'annex 1.
19. Extret de: Nieto, 1999, pàg. 81.
20. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Còpies de documents notariaus. Notaris: Francesc Mas Fontana i Manuel Oliva Campderrós.
21. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs. Fons família Barriga (document 46), pàg. 68-69. La transcripció del document s'ha acomodat al català actual per facilitar-ne la comprensió.

Bibliografia

- AMAT I DE CORTADA, Rafael. *Viles i ciutats de Catalunya*. A cura de Margarita Aritzeta. Barcelona: Editorial Barcino, 1994.
- CUYÀS TOLOSA, Josep M. *La Badalona del segle divuitè*. Badalona: Gráficas Harlem, 1936, volum I.
- CUYÀS TOLOSA, José M. *Badalona en las postrimerías del siglo xviii y en los albores del xix (estancias de don Rafael de Amat y de Cortada en "Can Pexau")*. Pròleg i transcripció de Josep M. Cuyàs Tolosa. Badalona: Artes gráficas Duran, 1948.
- CUYÀS TOLOSA, Josep M. *Història de Badalona*. Badalona: Arts gràfiques Duran, 1975, volum I.
- NIETO SABATER, M. Dolors. "Edat moderna. Segles XVI-XVIII". *Història de Badalona*. Badalona: Museu de Badalona, 1999, pàg.79-96.
- VILLARROYA FONT, Joan [dir]. *Història de Badalona*. Badalona: Museu de Badalona, 1999.

L'AJUNTAMENT DE BADALONA DES DE L'ESTABLIMENT DE L'ESTAT LIBERAL FINS A LA REVOLUCIÓ DE SETEMBRE (1835-1868)

FRANCESC PALACIO I SERRA

Historiador

Aquest article tracta sobre l'Ajuntament de Badalona durant el període liberal establert amb el regnat d'Isabel II, no sols del seu funcionament sinó de les seves vicissituds al llarg d'aquests anys a través dels principals episodis històrics. Posem la data d'inici d'aquest estudi el 1835, quan es promulga la Llei de reforma dels ajuntaments, mentre que la fi és el 1868, amb la Revolució de setembre, que posà fi a la monarquia borbònica. Un element central de l'article és la confecció de la llista d'alcaldes, que hem biografat, i altres seccions dedicades a empleats municipals o a l'antiga casa consistorial.

La font principal de la qual beu aquest treball és el Fons de l'Ajuntament de Badalona, conservat a l'AHBDN. Per l'abundant informació que dona, sobretot gràcies als llibres d'actes, l'esmentat fons no apareix citat explícitament; en canvi, sí que apareixen altres fonts com premsa, actes notariaus, etc.

Paraules clau

Ajuntament de Badalona, Alcaldes de Badalona, Regnat d'Isabel II, Regències de M. Cristina i d'Espartero, Dècada moderada, Bienni progressista.

Introducció

El segle XIX a Catalunya va ser un període de canvis constants des del punt de vista polític, econòmic, social i cultural, de vegades molt convulsos. A la mort de Ferran VII s'imposà un estat de caire liberal gairebé per necessitat de la reina regent per mantenir la seva filla Isabel II al tron enfront dels carlins, partidaris que el successor fos el germà del monarca, Carles M. Isidre. La reina s'apropà als liberals, i aquests van aprofitar l'avinentsa per situar-se al costat del poder per implantar reformes que van modificar tots els ressorts de l'Estat, entre els quals hi ha els ajuntaments, que tractem en aquest article. Ho fem des del punt de vista del seu funcionament, però sobretot de les seves vicissituds històriques, a través dels episodis que, en major o menor mesura, han narrat altres historiadors locals, tot dividint el període a la manera tradicional, les regències de M. Cristina i d'Espartero (1833-1843), la dècada moderada (1844-1854), el bienni progressista (1854-1856) i els governs de la Unió Liberal i dels moderats anteriors a la revolució (1856-1868).

Quan tractem aquest període, hem de fer-nos a la idea que la Badalona del XIX és molt canviant. Al començament de segle era tan sols una petita vila rural que començava a créixer, després de recuperar-se demogràficament de la Guerra del Francès (1808-1814). El 1831 tenia 4.000 habitants, però en poc més de trenta anys, el 1868 va assolir la xifra de 12.000 habitants, un fet que va ser possible en bona mesura gràcies a la inauguració de la línia de ferrocarril entre Barcelona i Mataró el 1848, que promogué la instal·lació de noves indústries a la vila. Això suposà l'atracció de població d'altres localitats, un important desenvolupament econòmic i el creixement en extensió de la vila, però també canvis a nivell social, amb l'aparició del moviment obrer.

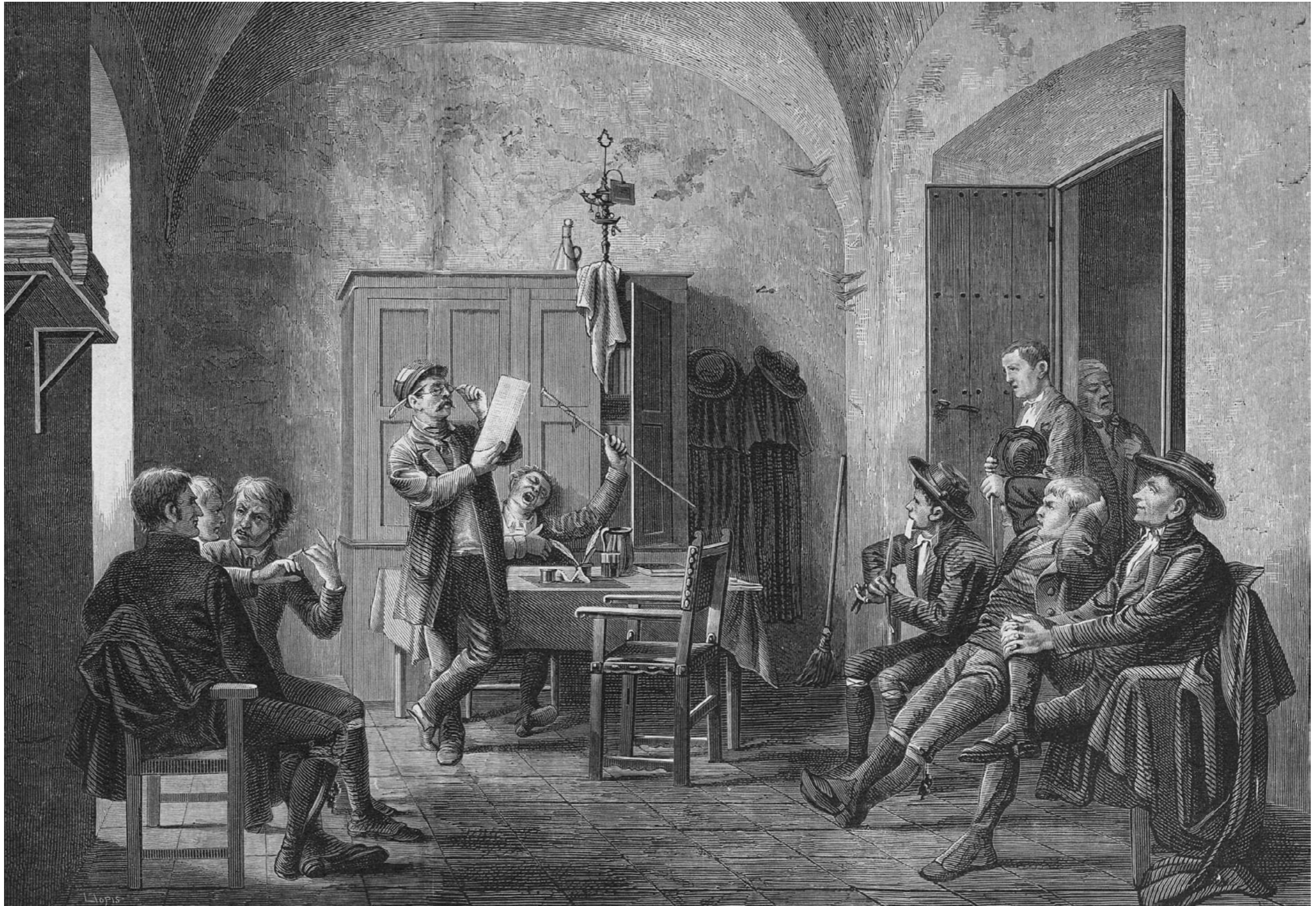
Organització i funcions de l'Ajuntament isabelí

En termes generals, els ajuntaments del regnat d'Isabel II van tenir unes atribucions i funcions molt concretes, sota el control de les institucions provincials. Els ajuntaments pretenien ser una representació de l'Estat en l'àmbit local, tot i que moltes vegades van actuar com a elements centrífugs i descentralitzadors, contraris a la tendència cada vegada més centralista estatal, que serà font de revoltes. S'encarregaven, en bona mesura, de la gestió dels béns i serveis comunals (escorxador, mercats, taverna...) i el manteniment de la seguretat i la pau públiques (amb la creació d'una primitiva guàrdia urbana). Dues de les principals funcions foren la de recaptar els impostos, les anomenades contribucions directes i, més endavant, també les indirectes (com els impostos de consums) i la celebració del sorteig de les impopulars quintes per tal d'escollir els joves que havien de passar a servir a l'exèrcit. En el cas que estudiem, podem determinar que al llarg del període, malgrat els canvis polítics, als llibres d'actes i d'acords de l'Ajuntament de Badalona es tracta precisament d'assumptes econòmics,

però també els subministraments, bagatges i allotjaments dedicats als militars que a vegades s'instal·laven a la vila, a més de les llesves i quintes. Les altres gestions que podia fer gairebé sempre havien de passar pel sedàs de la superioritat provincial, és a dir, les havia d'aprovar el cap polític o governador civil. Per exemple, el pressupost municipal, la creació i suspensió d'establiments públics o la venda i permuta de finques del comú.

El consistori estava format, com en l'actualitat, pels regidors, entre els quals hi havia l'alcalde, un tinent d'alcalde o alcalde segon i un síndic procurador, un càrrec que actuava a mode d'interventor. El seu nombre va anar canviant segons la legislació vigent i el nombre d'habitants. Els càrrecs no tenien cap mena de retribució, es consideraven un honor i només es podia renunciar o evitar el nomenament per força de causa major, per exemple, per edat avançada o malaltia. L'òrgan de govern de l'Ajuntament era el Ple, emissor dels acords dels regidors, mentre que l'alcalde era l'encarregat de vetllar pel seu compliment. El Ple s'havia de reunir un cop per setmana i l'assistència era obligatòria, tret que fos per absència justificada (viatge, malaltia...), però a efectes pràctics això rarament es complia. De fet, són moltes les queixes per la manca d'assistència. Els regidors tenien, en teoria, un mandat de quatre anys, amb una renovació de la meitat dels membres cada dos anys, mentre que l'alcalde i el tinent o alcalde segon tenien un mandat de dos anys. Tanmateix, són diversos els casos d'incompliment d'aquesta norma, fins i tot amb el beneplàcit de les autoritats provincials.

A l'hora de treballar, l'alcalde i els regidors s'organitzaven en comissions. Cadascun, amb independència de la tendència política, formava part d'una comissió. En un primer moment aquestes comissions eren de caràcter temporal d'acord amb els assumptes que sorgien durant el mandat. Formaven aquests grups dues o

Imatge un tant caricaturesca d'una sessió plenària d'un ajuntament de poble apareguda el 1880, per tant, d'inicis de la Restauració, però que il·lustra el que podia ser un ple municipal a qualsevol poble. El dibuix és de Vicenç Barneto, mentre que el gravat fou elaborat per Ricard Llopis. Font: *La Il·lustració Catalana*, 30 de setembre de 1880.

més persones, que, a més, podien comptar amb la col·laboració d'algun empleat municipal o, fins i tot, d'un veí versat en la matèria. Tampoc no és estrany que habitualment els regidors acudissin a pobles veïns per esbrinar quin tractament es donava o com s'actuava davant del mateix afer. A mesura que creixia la vila, també ho feu el volum de feina, tant és així que el 17 de març de 1846 es dividí per primera vegada el consistori en seccions o comissions permanents. En total se'n crearen 5, d'acord amb els temes més candents del moment: 1) seguretat, 2) allotjaments militars, 3) reparació de carreteres, 4) bagatges i proveïments i 5) contribucions. Ens trobem en plena Guerra dels Matiners, per tant, molts temes estan estretament relacionats amb l'àmbit militar i la seguretat. A mesura que passen els anys, fan aparició altres àmbits i, per exemple, el 1865 hi ha: 1) policia rural i urbana i estadística territorial, 2) obres, pesos i mesures, escorxadors, proveïments, places —els mercats— i allotjaments, 3) neteja i ornat públic, quintes, festes i festivitats i 4) beneficència, sanitat, instrucció pública i bagatges. Això demostra que mentre es mantenen en bona part els mateixos àmbits de treball, se n'incorporen de nous, tan essencials com la sanitat o la instrucció pública, i es perfecciona cada vegada més la divisió de tasques, que assenta el precedent de les actuals regidories.

L'Ajuntament fins a la Jamància (1835-1843)

Com dèiem a la introducció, a la mort de Ferran VII, la reina regent, M. Cristina de Borbó, es va recolzar en els liberals per mantenir la seva filla al tron enfront dels partidaris de Carles M. Isidre, els carlins. Ben aviat van començar unes tímides reformes, una de les quals fou la reforma dels ajuntaments, un decret que es va promulgar el 23 de juliol de 1835, que

regulava, entre d'altres, l'estructura i eleccions dels consistoris. El decret no fou senzill d'implantar a causa de la Primera Guerra Carlina (1833-1839). Un dels aspectes en què va tenir efecte és en la celebració de les eleccions. Si observem el cas de la ciutat de Barcelona on no es van poder celebrar eleccions fins a l'octubre malgrat tenir les llistes preparades des de l'estiu,¹ hem de suposar que a Badalona havia succeït el mateix, però ho desconexem perquè només conservem actes de plens des del 3 de novembre. L'alcalde elegit, Joan Banús, es va trobar amb un mandat marcat per la guerra i la implantació de la Milícia Nacional, en què destaca de forma important la fortificació de Santa Maria i els seus voltants per manca d'un altre edifici idoni, pagada amb impostos a la carn i de peticions als contribuents, que van haver d'augmentar la seva aportació.

El 1836, un motí de militars a la Granja de San Ildefonso obligà la reina regent a restaurar la Constitució de 1812. Notificat el canvi a Badalona, el 21 d'agost i el 4 de setembre es van celebrar actes amb la presència de les autoritats, la milícia i els majors contribuents. Es feu una lectura de la Carta Magna a la plaça de la Constitució i, a l'església, un ofici, un tedèum i la jura de la Constitució. La promulgació de la Constitució va comportar el retorn de la Llei electoral de 1823, i es procedí a la celebració de noves eleccions a tots els ajuntaments. No tenim gaires dades sobre aquests anys, a causa d'un buit a les actes entre el novembre de 1838 i l'agost de 1839. Cal recordar, amb tot, que el 1837 s'aprovà una nova Constitució, però no es van renovar els consistoris fins l'11 d'agost de 1839, a causa d'un retard en la celebració d'eleccions —habitualment, la renovació de càrrecs es feia l'1 de gener—, que se celebraren, finalment, el 4 d'agost per ordre del capità general.² L'any següent, el Govern central intentà promulgar una nova llei d'ajuntaments, molt polèmica

perquè buscava retallar prerrogatives als municipis. El malestar que va provocar la mesura va costar la regència a M. Cristina, que s'exilià, i va passar a ser regent el general Baldomero Espartero, de tendència progressista. El nou regent va rebre molt suport al començament, per exemple, de l'alcalde de Badalona, Pere Casals.³ Amb tot, el suport no va ser gaire durador; Espartero, de tarannà autoritari, va imposar una política lliurecanvista que va acabar provocant una revolta a Barcelona el 1842, esclafada amb el bombardeig de la ciutat el desembre del mateix any. La presència de militars a la vila durant aquest episodi, a desgrat de les autoritats badalonines, va generar alguns conflictes amb els vilatans,⁴ mentre que l'Ajuntament es feia càrrec dels refugiats víctimes del bombardeig, un acte que varen agrair les autoritats de Barcelona.

A Badalona, el 1843 començà amb dificultats per fer el traspàs del consistori, l'1 de gener es va procedir a la renovació dels regidors, com era habitual. Només un regidor i l'alcalde segon, Martí Ferreras, s'hi van resistir. Ferreras, no conforme amb el canvi, sembla que feu grans escarafalls i foren sonades les seves "expresiones que [...] vertió en la casa consistorial". El nou alcalde, Ramon Llobet, va publicar un avís obligant-los a lliurar les seves insígnies, i el 29 de gener, finalment, tots els regidors van poder prendre possessió oficial dels seus càrrecs. No obstant això, fem notar que l'alcalde i el síndic procurador foren substituïts per causes que ens són desconegudes, i en el seu lloc foren nomenats Pere Vehils i Francesc Bosch, respectivament. El 1843 serà un any de greus conflictes per a Barcelona i la seva rodalia: Vehils haurà d'afrontar una alcaldia difícil. A final de maig s'organitzà una conxorxa contra el general Espartero i la seva camarilla, que desembocà en un pronunciament i una nova revolta. Amb el suport del llavors coronel Joan Prim, es va organitzar una Junta

Suprema de Govern a la província de Barcelona, que també rebé el suport de la mateixa ciutat, ressentida amb el general des de 1842, i moltes altres localitats, entre les quals hi havia Badalona.⁵ S'emeté una ordre de mobilització d'homes d'entre 18 i 40 anys, acollida amb especial entusiasme entre els més joves. Vehils s'encarregà personalment de comandar els milicians badalonins. Això provocà, de retruc, que durant tot l'any gairebé no fes acte de presència als plens. El 15 de juny passava Prim per Badalona, on va ser molt ben rebut, i a final de mes ens consta que se li havien unit les tropes locals.⁶ L'Ajuntament hagué de fer un gran esforç econòmic. Per protegir la vila es van col·locar piquets a les entrades de la localitat i es coordinaren algunes accions amb localitats com Sant Andreu de Palomar.

El pronunciament va tenir èxit: Espartero dimití i s'exilià. Però, a la revolta, se n'hi encadenà una altra, la Jamància, entre els mesos de setembre i novembre, a la província de Barcelona, de la mà de l'esmentada Junta de Govern, que cercava l'acompliment d'un acord del Govern central per democratitzar el sistema polític estatal. La revolta comportà la intervenció dels militars, i si abans Prim havia estat de part dels revoltats, ara passava a la banda del govern, que considerava legítim. Les autoritats badalonines es van arrencar al costat de Prim, cosa que demostra que, tot i ser progressistes, estaven ben lluny de les aspiracions populars. De fet se'ns diu que molts dels regidors van estar absents de la vila durant la revolta. La milícia va patir nombroses desercions i la vila va haver de suportar la presència del militar insurrecte Narcís d'Ametller,⁷ que va convertir Badalona en el seu centre d'operacions —i que comptava amb un amagatall a Tiana—, cosa que va despertar un fort malestar entre la població, perquè obligà que se li subministressin vitualles i a dur a terme treballs forçosos per a les seves fortificacions.

La dècada moderada (1844-1854)

En ser sufocada la Jamància, els moderats arribaren al poder al Govern central i, durant els deu anys que governaren, van impulsar tota una sèrie de canvis, entre els quals cal esmentar la supressió de la Milícia Nacional o la Reforma fiscal, que va introduir nous impostos, base de posteriors avalots populars. Poc abans d'acabar la revolta, el 5 de novembre, el capità general va cessar Pere Vehils i nomenà un nou alcalde. Vehils és l'únic destituït del consistori, desconeixem per què, però el motiu degué ser de pes. L'1 de desembre de 1843 es van fer les celebracions de rigor per la proclamació de la reina Isabel II com a major d'edat. Un mes més tard, el 30 de desembre, el Govern central promulgà la polèmica Llei d'ajuntaments de 1840. Les següents eleccions se celebraren el 1844 i es col·locà a l'alcaldia Josep Rosés, el mandat del qual es va veure marcat pel famós Motí de Quintes el 1845, perfecte exemple d'una revolta per la manca de recursos de les classes populars davant del sistema de reclutament militar i els impostos de consums.⁸ A banda d'això, Rosés destacà per la iniciativa de formar una junta sobre el cementiri el 6 de gener de 1845,⁹ amb l'objectiu d'adquirir els terrenys on s'havia construït i dignificar l'espai, perquè era molt precari.

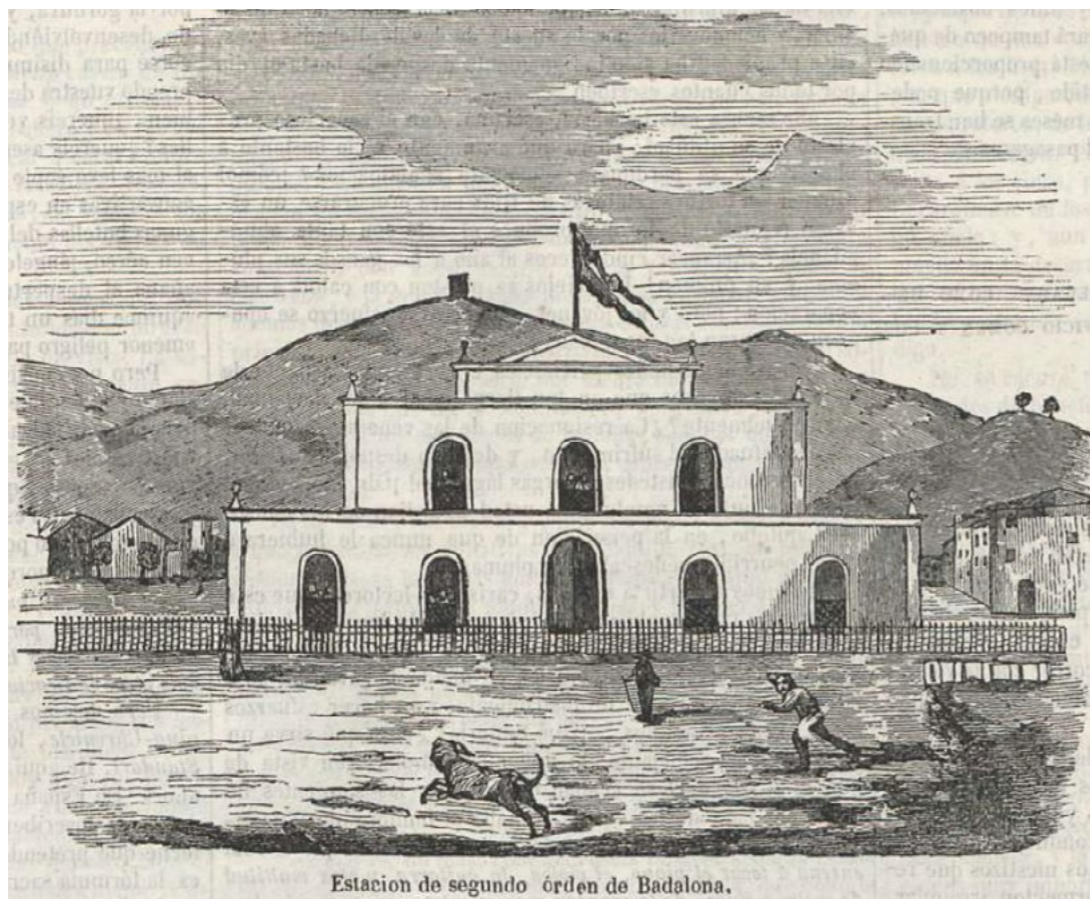
La situació s'agreujà amb la Guerra dels Matiners (1846-1849),¹⁰ derivada de la greu crisi econòmica i social. Precisament els mesos de gener de 1846 i 1847 l'Ajuntament es va donar per assabentat del nou sistema tributari, en què destacaven els impostos indirectes, que gravaven tota la població sense distinció i que provocaren el contraban d'alguns productes.¹¹ Amb les classes populars crispades i una economia precària, succeeixen episodis com el de l'atemptat de Sants,¹² un sonat cas de segrest que tingué el seu amagatall a Badalona i en el

Dibuix del Motí de les Quintes de 1845 en què es veuen els revoltats baixant pel carrer de Sant Anastasi i l'assassinat del sereno Cayetano Martínez. Fons Museu de Badalona 14977.

qual van participar alguns badalonins. D'altra banda, el 20 de juliol de 1847 es produí una reunió amb la presència de les autoritats de Badalona, Sant Adrià i Barcelona i els directius de l'empresa que estava construint la via del tren a la costa, malgrat el malestar del sector pesquer, que no estava d'acord amb el mètode de construcció mitjançant terraplens. Les obres van ser sabotejades diverses vegades. Amb tot, finalment la línia fou inaugurada el 10 d'octubre de 1848,¹³ sens dubte, un dels fets més importants del període.

Entre el 1848 i el 1849 van ser notables les absències de l'alcalde Francesc Agell; tot apunta que, com a industrial, s'ocupava més de la seva fàbrica química. Entre el 8 de febrer i el 28 de març de 1848 va presidir les sessions el primer tinent d'alcalde Andreu Clarós i Horta. Entre aquest regidor i l'anterior alcalde —i ara regidor— Josep Comas, va esclatar un important conflicte que sembla tenir un transfons, altrament, de lluites de poder dintre de l'Ajuntament. La causa del conflicte eren comptes dels subministraments o vitualles que es donaven als militars, que no s'estaven presentant. En paraules de Comas: "faltaría a [mi] deber si guardase silencio sobre las faltas que D. Andrés Clarós [...] teniente primero de alcalde, ha cometido en perjuicio de los ingresos comunales respecto a los suministros que el ayuntamiento presta a la tropa

Dibuix de la primera estació de ferrocarril construïda a Badalona, que ben aviat va començar a acusar mancances amb el creixement de la població. Font: *La Ilustración. Periódico Universal*, 19 de maig de 1849.

destacada en esta villa y a la que transita por la misma". Tot i els intents d'Agell —que tornà a presidir el Ple abans del que tenia previst per ordre del governador— d'apaivagar els ànims i que la situació no sortís fora del consistori, Comas no s'hi va avenir i manifestà la necessitat de comunicar-ho al governador, acusant greument Clarós de corrupció, perquè negociava "ilícitamente con los suministros". Clarós va presentar els comptes, però no es van acceptar per manca de claredat. El conflicte s'allargà sense resolució fins que el 22 de setembre de 1848 el governador va rellevar dels seus càrrecs Clarós i el segon tinent d'alcalde Josep Fonollà. Veient aquesta situació, podem afirmar que Comas va continuar portant la batuta després del seu mandat com a alcalde, perquè immediatament va ser nomenat tinent d'alcalde i, amb l'absència d'Agell, ordenà que una comissió examinés de nou els comptes que havia presentat Clarós.

El 6 de febrer de 1849, l'Ajuntament va rebre un comunicat del Govern Civil on feia saber que Francesc Agell havia sol·licitat deixar el càrrec d'alcalde adduint la impossibilitat de combinar-lo amb la seva feina a la fàbrica. El governador demanava un informe verificant aquesta informació i el consistori en bloc va oposar-se a la renúncia argumentant que l'alcalde no tenia més feina en comparació amb l'any anterior. Malgrat tot, fou rellevat i el 10 de juliol era alcalde Francesc d'A. Antoja, que va durar poc més d'un mes al càrrec. El 21 d'agost, el capità general el va destituir fulminantment amb tot el consistori per no haver celebrat el sorteig de les quintes com era d'obligada llei,¹⁴ tots multats i empresonats a la Ciutadella de Barcelona. Van defensar-se argumentant que havien seguit l'exemple de Barcelona, que tampoc no havia celebrat el sorteig, però això només agreujà la situació. La premsa va considerar el càstig exagerat i incomprensible,¹⁵ perquè mentre s'empresonava els

regidors de Badalona, les autoritats de Barcelona sols van rebre una suspensió dels càrrecs. De forma immediata, un brigadier allotjat a Badalona comunicà a Josep Rosés que havia estat nomenat alcalde de forma provisional i els noms dels nous regidors i del secretari interí. Rosés acceptà el càrrec per obligació, perquè es queixà d'un dolor reumàtic crònic que l'afectava des de feia uns anys, que de tant en tant el deixava immobilitzat. El seu nomenament oficial es feu efectiu l'1 de gener de 1850. D'aquest mandat podem destacar algun episodi curiosos, com el de M. Teresa Grau, dita la Santa de Badalona, que portà de corcoll les autoritats.¹⁶

El 1852 és nomenat alcalde per primera vegada Gerard Maristany, que volem destacar, perquè, a diferència dels seus predecessors, és el primer que proposa projectes de millora, com les voreres en els carrers principals o la instal·lació dels fanals d'oli. Maristany és un personatge controvertit, com veurem. Resulta interessant fixar-nos en el que diu una anotació del llibre d'actes del 17 de març de 1853: "de público y sin la menor reserva iba propalándose por la población que todos los Ayuntamientos o su mayor parte de los años que representaban los SS. presentes habían administrado tan mal los intereses comunales que a su mal advenían de los muchos caudales públicos". Pel que podem intuir, una de les primeres crítiques de mala gestió de l'Ajuntament per part de la població, en un moment en què Badalona no apareix abundantment a la premsa. Probablement es tracta d'un atac dels progressistes als moderats. Per fer-los callar, Maristany va ordenar formar una comissió d'investigació i castigar tot el que escampés aquesta mena de rumor. Continuarà portant la veu cantant al consistori més enllà del seu mandat, com a regidor, cosa que posa de relleu que no sempre la primera autoritat del municipi era la de més influència, tal com passà amb Josep Comas.

El bienni progressista (1854-1856)

El tarannà autoritari dels moderats i el favoritisme de la reina per alguns dels seus sectors van portar, a la fi, a un nou pronunciament militar el 1854, que va conduir a la col·laboració entre progressistes i els moderats marginats del govern. L'alçament es va iniciar a la localitat madrilenya de Vicalvaro. S'hi uní una insurrecció popular a diversos llocs de l'Estat, inclosa una a Barcelona. Les primeres notícies a Badalona d'aquets esdeveniments són de principis de juliol i, tot i que els regidors no tenien la més mínima intenció d'unir-s'hi, la pressió que va exercir una concentració de teixidors davant de la seu de l'Ajuntament el 14 de juliol va obligar-los a secundar el pronunciament.¹⁷ Val a dir que oficialment el llibre d'actes explica que s'hi van unir seguint l'exemple del capità general. D'acord amb la situació, van participar en una desfilada onejant la bandera de la Milícia Nacional, que es va restablir.

Poc després s'ordenà celebrar eleccions, però, segons sembla, molts electors es trobaven absents a causa de l'epidèmia del còlera que afectava la zona. Per aquesta raó, el governador Pascual Madoz ordenà que els membres del darrer govern progressista de 1843 assumissin el control de l'Ajuntament de Badalona. Tanmateix, els suposats futurs regidors, amb Pere Vehils al capdavant, van renunciar als càrrecs i, finalment, s'hagueren de convocar eleccions al setembre i es va fer alcalde el mestre Josep Brunet. El seu mandat no fou fàcil: s'enfrontà a l'epidèmia de còlera imposant mesures de salubritat per evitar-ne la propagació. Entre d'altres, se subhastà per primera vegada el servei de neteja de carrers i places. Alhora, s'havia de dur a terme la reorganització de la Milícia Nacional, polèmica per desacords entre els regidors d'acceptar segons quins milicians procedents de classes obreres que consideraven conflictius i, finalment, sorgí un nou front amb

el moviment obrer, a causa de la vaga de 1855.¹⁸ La vaga li va costar el càrrec temporalment, malgrat que va demostrar interès en l'afer participant en una reunió de conciliació –infructuosa, això sí– que havia convocat el governador.¹⁹ Se l'acusà de no haver combatut més els vaguistes, i tant ell com el secretari van ser suspesos a l'agost. Ocupà el seu lloc l'alcalde segon Francesc Bosch i Monpart, que continuà amb les mateixes tasques, especialment en allò tocant a la milícia, fins la restitució de Brunet el 22 de setembre.

El Bienni va acabar a causa de les desavinences entre els generals Espartero i Leopoldo O'Donnell. El darrer era un home que basculava entre dreta i esquerra i que va ser el fundador del partit Unió Liberal i nomenat president del Consell de Ministres el juliol de 1856. Després de diversos enfrontaments amb el vell Espartero, va aconseguir que es retirés, cosa que va portar, consegüentment, a un nou canvi en el govern, que s'inicià amb un període dominat per la Unió Liberal fins al 1863 i que, més tard, es va intercalar amb governs del Partit Moderat, que evidentment comportà revertir els canvis que s'havien fet durant el Bienni Progressista.

Cap a la revolució (1856-1868)

Amb el cessament del consistori de Josep Brunet, entre els mesos d'agost i novembre de 1856, es formà un govern provisional encapçalat pel nostre vell conegut Pere Vehils, que veié l'extinció de la Milícia Nacional, a la qual tant havia contribuït. El 7 de novembre fou nomenat alcalde Josep Viñas. D'acord amb la llei de 1845, s'inaugura un nou període que tornà a la designació directa dels alcaldes des de Govern Civil. A diferència dels seus predecessors, tant Viñas com el seu successor, Gerard Maristany,

es van mantenir en el poder més enllà dels característics biennis que s'establien com a mandats d'alcaldia, fent arrelar encara més les bases –de ben segur ja establertes– del sistema caciquista de la Restauració borbònica.

L'alcalde Viñas va tenir un llarg mandat de nou anys. Això fou possible gràcies als favors de governadors civils: d'acord amb la poca documentació personal conservada²⁰ i la crítica progressista,²¹ sabem que va col·laborar en l'elaboració de tupinades per aconseguir vots per a les candidatures de la Unió Liberal, i potser també del Partit Moderat. Per tant, ens trobem un vell carlí acomodats al sistema, amb el benefici de mantenir-se en el càrrec d'acord amb una xarxa de tractes de favor entre autoritats municipals i provincials. El 1865 deixà l'alcaldia i, com bé diu la crítica, ell i Gerard Maristany,²² que exercia de jutge de pau, s'intercanviaren els càrrecs. És probable que el nou alcalde estigués lligat als governs moderats, perquè ja havia estat alcalde durant la dècada moderada. La premsa, el 1866, el descriu com “el amiguito” del governador Méndez de Vigo.²³

Però els alcaldes no són els únics que es mantenen sense la renovació que habitualment estava prevista per llei, ja que els regidors d'aquests anys es van mantenir en el càrrec com si res. Cal destacar, entre d'altres, la duració dels càrrecs com a regidors dels exalcaldes Ramon Llobet (1856-1865) i Francesc Antoja (1860-1866) o de Francesc Pujol i Rosés (1857-1864).

Tot i ser un període considerablement llarg, revisant els llibres d'actes no trobem diferències de funcionament, els temes continuen sent els habituals: recaptació de contribucions i el sorteig de quintes, entre d'altres. Una de les novetats que podem esmentar és l'augment de les sol·licituds de llicències d'obres, que ens adverteix del creixement continu de la ciutat i les noves normatives urbanístiques per aixecar o reformar cases,

tot ordenant la vila. No entrarem a fer una valoració econòmica del mandat, però, si els mètodes d'elecció dels càrrecs eren dubtosos, de ben segur que la gestió estigué reblada de males pràctiques per part dels diversos consistoris. En podem posar un petit exemple, quan el 1866 un setmanari satíric insinuava que s'havien inflat els números de la subhasta dels fanals.²⁴ No resulta estrany, llavors, que el Govern municipal provisional posterior a la Revolució de 1868 es dedicés gairebé en exclusiva a reclamar els llibres de comptes i diversos descoberts de la tresoreria que havien deixat Maristany i els seus companys.

Dibuix de Josep Viñas i Cuadras, obra d'Eduard Flò i Guitart, elaborat en base a una fotografia *post mortem* que conserva també el Museu de Badalona. Fons Museu de Badalona 6446.

De l'alcalde Viñas, l'obra de més envergadura és la construcció de la nova casa consistorial a partir de 1859, de la qual parlem en detall en un altre apartat. Entre d'altres millores per destacar, podem esmentar que el 1857 s'acordaren altres mesures de regulació dels mercats —aleshores a l'aire lliure— de les places de la Constitució i del Duc de la Victòria i, a més, s'aprova l'ús de la plaça de Maignon com a mercat. En consonància amb el creixement de la població, des de 1859 fins a 1860, s'inicia l'augment de les escoles de primària a càrrec del comú. Finalment, només hem d'esmentar que el 1861 es discuteix i aclareix la delimitació del terme municipal amb l'alcalde de Sant Adrià de Besòs i s'imposa un nou mètode de retolació dels carrers i números de les cases, que abans es feien amb tinta i, a partir de 1861, amb rajoles, una tasca que s'allargà durant uns anys.

Pel que fa a Maristany, proposà diverses millores, algunes ja introduïdes durant la seva primera alcaldia. El 14 de febrer de 1865 presentà un paquet de mesures, que s'aprovà en sessió amb els contribuents més importants. Les millores més destacades foren:

- Ampliació de l'enllumenat, que es reclamava des de 1863, ideant la introducció dels fanals de gas, si bé encara haurien de passar uns anys fins que es fes efectiu el canvi.²⁵
- La construcció i recomposició de voreres en mal estat i, en termes generals, millores d'ornat i d'ordenació urbanística, entre les quals destaca el projecte de perllongament del carrer de Sant Francesc d'Assís fins a la platja i la plaça de Barberà (el darrer tram corresponent a l'actual carrer del Temple), la realització del qual s'allargaria en el temps fins a la Restauració.
- En relació a l'ornat, la millora de la salubritat pública resultà ser un àmbit important, l'eliminació de pous o la millora dels

desguassos; un altre projecte notable fou el de l'augment de les fonts veïnals, projecte que va veure la llum l'1 de gener de 1867.

- Una darrera proposta interessant fou la senyalització d'entrades i sortides de carros a imitació de Barcelona, regulant el trànsit d'aquest transport a la vila.

Fora d'aquests temes, el febrer de 1865, es va proposar l'establiment d'un passeig públic paral·lel a la via del tren (el que esdevindria la futura Rambla), entre els carrers de Santa Teresa i Santa Madrona, que va patir algunes incidències i retards, a causa de la manca de recursos —que es van destinar a pal·liar els efectes de la crisi industrial del cotó— i la resistència de l'empresa del ferrocarril. El projecte definitiu és de 1868, obra de Francisco de Paula del Villar y Lozano. Hem de tenir en compte que, a més dels impediments, es van fer gestions per aconseguir els terrenys dels diversos propietaris.

Un altre fet a tenir en compte són les nombroses crítiques que podem trobar als governs de torn en aquell moment, no en l'àmbit local sinó comarcal. Són d'especial interès una sèrie de cartes al director de *La Iberia*, aleshores el futur president del Consell de Ministres, Práxedes Mateo Sagasta, que ens parlen sobretot de l'alcalde Maristany com una persona autoritària, sense altura de mires ni compassió, i arriben a dir que “gobierna mejor uno que haya sido carlista [Viñas], que uno que haya aparentado, en otros tiempos, ser demócrata”.²⁶ Se l'acusa, a ell i al secretari, del control del consistori deixant els regidors com una colla d'inexperts a les seves ordres, uns per addicció a Maristany i altres per desídia o, simplement, per covardia.²⁷ Però, en definitiva, d'ambdós alcaldes expressen que “si todos los pueblos de España estuvieran sujetos al capricho de un

par de hombres tercos e insensatos [...] y se gozara [...] de la libertad que gozamos nosotros, llegaríamos hasta el punto de avergonzarnos de ser españoles.” Es fa un al·legat a la manca de llibertat i d'acció durant el govern de Maristany, que censurà tot acte polític, cultural, de beneficència o d'altra mena, de persones que no combreguessin amb ell, encara que això afectés negativament les classes més desafavorides.

La tensa situació de final del regnat d'Isabel II, farcida de pronunciaments fallits i de conspiracions, perquè certs sectors polítics veien que resultava impossible assolir el poder mitjançant eleccions, finalment va esclatar amb una revolució el setembre de 1868, l'èxit de la qual va significar el destronament de la reina i el seu exili. Seguint els successos de Barcelona,²⁸ a Badalona el dia 30 es va ocupar la casa consistorial i es llençà des del balcó el retrat de la reina —que havia estat, per cert, un regal d'Evarist Arnús— i els estris de l'administració de consums. Es cremà tot públicament a la plaça. Es formà una Junta Revolucionària amb Sebastià Badia com a president i, poc després, es designà un ajuntament provisional que tingué Martí Planas i Planas, cunyat de Badia, com a alcalde fins a finals d'any, quan, al desembre, se celebraren les primeres eleccions per sufragi universal masculí a l'Estat. Encara que no és l'objecte d'aquest article, és interessant analitzar qui són els homes que formen l'Ajuntament abans i després. Amb Badia i Planas com a mostra, podem afirmar, d'antuvi, que aquests “revolucionaris” no eren pas tals, sinó que les persones que van ocupar l'Ajuntament provisional i els següents consistoris —potser amb alguna breu excepció al Sexenni Democràtic, que caldria verificar— van continuar sent una mostra de les elits badalonines que havien ostentat i continuarien ostentant, durant molts anys, el poder municipal.

Imatge de l'alcalde Gerard Maristany, abillat com un burgès, amb el característic barret de copa sobre un pedestal. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs.

Processos electorals

Les eleccions, tant les locals com les de diputats, són elements clau en aquest moment, demostració de qui ostenta el poder al Govern central, que imposa una llei electoral o altra segons els seus interessos. L'elecció dels membres dels ajuntaments espanyols es va fer mitjançant dos mètodes al llarg d'Isabel II. En primer lloc, hem de tenir en compte que el sufragi era censatari, per tant, el cens electoral era molt reduït. Només podien ser electors els contribuents a partir de certa riquesa, mentre que, per ser elegible, les restriccions encara eren més. Pel que fa a les formes d'elecció, la primera era l'elecció indirecta a través d'electors compromissaris durant el domini progressista (1835-1843 i 1854-1856). Amb aquest sistema primer es reunia una junta que escollia una sèrie de càrrecs i compromissaris que, després, elegien els regidors. Per tant, si el sufragi censatari provocava una minvada representació, aquest sistema n'oferia menys. L'altre sistema, en canvi, que va dominar durant els períodes moderats i liberals (1845-1854 i 1856-1868) tenia una forma d'elecció directa, però el vot era més restringit. Val a dir que només s'escollien els regidors; la designació de l'alcalde, els tinent i l'ordre dels regidors havia de fer-la el governador civil.

En termes generals, si ens fixem especialment en el vocabulari, no dista gaire del que avui són unes eleccions: col·legis electorals, urnes, un president de mesa i diversos escrutadors. La diferència parteix del fet que els mateixos presidents i altres membres de les meses eren l'alcalde, el tinent d'alcalde o els regidors o, si no, en definitiva, eren electors o persones susceptibles de ser elegibles. Al llarg del període es repeteixen les queixes i reclamacions de frau o de desacord amb el resultat de les eleccions, al cap i a la fi la fiabilitat del procés era poca si qui introduïa les paperetes a l'urna era el mateix president de mesa, i després del recompte

eren cremades. Cal comentar, d'altra banda, que els elegits no sempre volien exercir aquests càrrecs, molts demanaven que se'ls exonerés adduint la seva edat avançada o impossibilitats físiques, i fins i tot aportaven certificats mèdics per aconseguir-ho.

Centrant-nos en concret a Badalona, podem observar que fins al 1839 no va disposar d'un districte electoral propi.²⁹ A nivell organitzatiu, el terme municipal estava dividit en dos sectors o districtes: al primer, la Junta Electoral tenia la seu a la casa consistorial; al segon, la tenia a la casa de Francesc d'A. Salvador, on es reunien les persones que s'encarregaven de vetllar pel suposat bon funcionament de les eleccions i evitar el frau, quelcom que a la pràctica s'incomplia. Com arreu, el cens electoral era minso; per exemple, el 1849,³⁰ hi havia un total de 148 electors i només 98 eren susceptibles d'accedir a un càrrec públic, molt lluny de la població total de Badalona, i sense comptar que les dones no podien votar.

Per tant, els que tallaven el bacallà eren uns pocs homes de certes famílies. Per desgràcia, desconeixem en bona part quin paper tenien partits, faccions o ideologies en els processos electorals, però és segur és que hi tenien un paper essencial les relacions personals i familiars. Les eleccions municipals s'han estudiat poc, haurien de ser objecte d'estudi en profunditat per establir la dinàmica electoral del segle XIX a Badalona. Tanmateix, en volem oferir unes pinzellades. A les eleccions a diputats a les Corts de 1839, amb els progressistes al Govern central, presidí la mesa, evidentment, un progressista, Pere Vehils, i la llista guanyadora no fou altra que, curiosament, la progressista. A la premsa hi ha queixes i crítiques tant des del progressisme com del moderantisme per les eleccions: el 1836, els progressistes criticaven l'alcalde i els regidors de Badalona de manipular les eleccions per perpetuar els seus mandats i aprofitar-se

econòmicament dels seus càrrecs,³¹ una acusació que es va repetir el 1841,³² amb una notable discussió a la premsa entre Pere Casals i una candidatura suposadament moderada que denunciava infraccions notables. Malgrat anomenar-la moderada, hi havia alguns progressistes, cosa que demostra la manca de definició política d'algunes persones en aquell moment. Algunes de les acusacions més greus de frau electoral són de les eleccions municipals de 1845,³³ que, segons diuen alguns, se celebraren a l'empara de "siniestras influencias". Alguns electors acusen directament l'alcalde de suborns, d'influenciar l'electorat i de no exposar al públic les llistes de votants i elegibles, sinó que "se fijaron en el desván de una casa".

Del mateix any trobem un interessant document, una llista que s'envia al governador que, per alcalde i tinent, "este ayuntamiento designa entre los concejales elegidos". És a dir, tot i que en període moderat era el governador qui els designava, no resultava estrany fer una proposta des del municipi. Un altre exemple, però de període progressista, és del 10 de setembre de 1854. Es reuní l'abans esmentada Junta Parroquial, en què s'elegiren dos escrutadors i un secretari i una mesa de 15 electors compromissaris que elegien els regidors. Aquell any, dos dels compromissaris elegits i el germà d'un d'ells van passar a ser regidors.

A partir de 1856, el frau electoral i de designació dels càrrecs encara és més flagrant. L'alcalde Josep Viñas es va mantenir gairebé deu anys en el càrrec mercès a favors polítics. Aquests favors, els podem endevinar gràcies a la poca documentació personal conservada.³⁴ Sabem que Viñas fou amic (o almenys estret col·laborador) del governador civil Juan Zapatero i conservem diverses notes i cartes en què, per exemple, el 1858, se li demana que, d'acord amb la seva notable influència, tingui en compte per

UN EPISODIO DE LAS ELECCIONES.

- ¡A votar!
- ¡Pero hombre!....
- La patria te reclama.
- El elector es libre.
- Pues á votar..... libremente.

Dibuix satíric, obra de Francisco Ortego, sobre les suposades eleccions lliures. Malgrat que el cens era minso, s'havia de controlar quin era el resultat dels comicis. Font: *Gil Blas*, 3 de desembre de 1864.

a les pròximes eleccions el candidat a diputat Josep Jover. Tampoc no és descabellat pensar que —i així es va afirmar des de sectors progressistes—, en agraïment a algun d'aquests favors utilitzant la seva influència per aconseguir vots en els comicis electorals, fos nomenat cavaller de l'Orde d'Isabel la Catòlica el 1861. En definitiva, assistim ja a la instauració del sistema de control de les eleccions a través de cacics locals que seguiria marcant la Restauració. Com bé recull i resum una capçalera del dia 28 de novembre de 1865:³⁵ “¡Alerta electores! Se hallan por desgracia tan arraigados los abusos de las antiguas prácticas, en materia de elecciones, que es difícil, difícilísimo, mas no imposible, el destruir [...] las ambiciones personales, los intereses bastardos, y las injustificadas aspiraciones de los aventureros políticos”. Al diari, precisament, se cita una reunió celebrada a Gràcia en què s'acordava escollir per a les eleccions “los Candidatos que crean más convenientes para los pueblos que representan y para la nación en general”. A la reunió, hi va assistir Gerard Maristany per Badalona, en qualitat d'elector.

Biografies dels alcaldes

Presentem a continuació la llista dels alcaldes d'aquest període, inclòs Martí Planas i Planas, alcalde provisional abans de les eleccions de 1868, que a l'article els hem ordenat alfabèticament per cognoms. Tots ells, amb els regidors, van formar part de les elits política, econòmica i social locals. En aquest grup trobem propietaris, també les noves classes que van prenent força (industrials, professionals liberals...). Les lluites de poder van haver de jugar un paper important, no tan sols per la posició econòmica, sinó també, com hem dit abans, per relacions de parentiu.

Alcaldes de Badalona (1835-1868)		
Nom	Investidura	Període
Joan Banús i Pujol	finals d'octubre	de 1835 a 1837
Francesc d'Assís Planas i Barriga	1 de gener	de 1837 a 1839
Pere Vehils i Torrents	12 d'agost	de 1839 a 1841
Pere Casals i Xicota	1 de gener	de 1841 a 1842
Salvador Pujol i Bruguera	16 de gener	de 1842 a 1843
Ramon Llobet i Arquer	1 de gener	de 1843 a 1843
Pere Vehils i Torrents	29 de gener	de 1843 a 1843
Onofre Bachs i Cuixart	5 de novembre	de 1843 a 1844
Josep Rosés i Torrents-Lladó	24 de maig	de 1844 a 1846
Josep Comas i Renom	3 de gener	de 1846 a 1848
Francesc Agell i Martí	1 de gener	de 1848 a 1849
Francesc d'Assís Antoja i Vilaseca	10 de juliol	de 1849 a 1849
Josep Rosés i Torrents-Lladó	21 d'agost	de 1849 a 1852
Gerard Maristany i Campmany	1 de gener	de 1852 a 1854
Onofre Bachs i Cuixart	1 de gener	de 1854 a 1854
Josep Brunet i Torres	17 de setembre	de 1854 a 1855
Francesc Bosch i Monpart	30 d'agost	de 1855 a 1855
Josep Brunet i Torres	27 de setembre	de 1855 a 1856
Pere Vehils i Torrents	5 d'agost	de 1856 a 1856
Josep Viñas i Cuadras	7 de novembre	de 1856 a 1865
Gerard Maristany i Campmany	1 de gener	de 1865 a 1868
Martí Planas i Planas	4 d'octubre	de 1868 a 1868

FRANCESC AGELL I MARTÍ

Farmacèutic i químic. Nascut el 26 de febrer de 1812 a Mataró, fill del fuster Francesc Agell i Gertrudis Martí.³⁶ S'instal·là a Badalona als voltants de 1835, moment en què es casà amb Mercè Comià i Escobet,³⁷ hereva d'Eudald Comià.³⁸ Ben aviat fou associat pel seu sogre a la fàbrica Casanova i Cía.³⁹ Inicialment va viure al carrer de Barcelona, però a la mort d'Eudald assumí la direcció de la fàbrica i es traslladà a viure a Ca l'Andal,⁴⁰ antiga masia on vivia la família del sogre. La seva activitat com a

químic fou elogiada, i participà el 1860 en l'Exposició Industrial i Artística de Catalunya.⁴¹ Poc després, traslladà la fàbrica fora de Badalona. Fou alcalde entre 1848 i 1849, durant la dècada moderada, coincidint el seu mandat amb la inauguració de la línia de ferrocarril entre Barcelona i Mataró. Demanà ser exonerat del càrrec adduint no poder atendre els seus negocis, potser a causa de la mort del sogre. La renúncia fou acceptada. També fou regidor el 1854. D'altra banda, va ser propietari d'algunes terres a Pomar de Baix. Tot i traslladar la fàbrica, continuà vivint a Badalona fins al 1879 aproximadament. Ja vidu, es va vendre les propietats a la vila i marxà a viure a Sant Gervasi de Cassoles amb el seu fill Eudald,⁴² que hi tenia una farmàcia. Va morir en aquesta localitat el 8 d'octubre de 1891 a causa d'una dilatació cardíaca.⁴³

FRANCESC D'ASSÍS ANTOJA I VILASECA

Mestre forner. Nascut a Badalona cap al 1798, fill del fuster Jaume Antoja i Parera,⁴⁴ originari de l'Ametlla del Vallès, i de Gaietana Vilaseca, de Barcelona. Mentre una part de la família continuà dedicada a la fusteria, Francesc fou forner d'ofici, amb una fleca ubicada al seu domicili del carrer de Mar, on s'establí vers el 1835,⁴⁵ i que sembla que amplià el 1856.⁴⁶ També fou propietari d'algunes cases al barri de Baix a Mar. Fou regidor (1847-1849, 1860-1866), i també exercí de síndic procurador durant els anys seixanta, i, breument, d'alcalde, el 1849, per renúncia de Francesc Agell, però fou destituït, multat i empresonat amb la resta regidors de forma fulminant per no haver celebrat el sorteig de quintes com establia la llei. Es casà amb Rosa Sarriera i Planella,⁴⁷ de Sant Adrià de Besòs, amb qui va tenir diversos fills, entre ells Antoni, l'hereu i continuador del negoci. Va morir a Badalona el 3 de novembre de 1883,⁴⁸ amb 85 anys.

ONOFRE BACHS I CUIXART

Terratinent. Nascut vers el 1800 a Badalona. Fill i hereu de Marià Bachs, de Badalona, i de Francesca Cuixart, de Sant Martí de Provençals.⁴⁹ Les terres dels Bachs s'estenien principalment pels veïnats de Llefà i Sistrells, i la seva casa pairal s'ubicava a la cantonada de la riera d'en Jornet amb la carretera Reial, on tenien una vaqueria. Fou membre de l'Ajuntament durant el regnat de Ferran VII, i va exercir d'alcalde el 1830.⁵⁰ Durant l'època liberal, també fou alcalde (1843-1844) després de ser cessat Pere Vehils

abans d'acabar la Jamància. Bachs fou el primer de la dècada moderada. Fou alcalde de nou l'any 1854, poc abans del Bienni Progressista. Anys més tard fou regidor i segon tinent d'alcalde, el 1868, durant el consistori provisional de Martí Planas, i es va mantenir en el càrrec fins al 1870. Es casà amb Francesca Suñol i Pujadas, de Sant Gervasi de Cassoles, amb qui va tenir almenys nou fills, entre ells Miquel, l'hereu de la masia i les terres de Can Bachs; Esteve, industrial,⁵¹ i Onofre,⁵² un destacat capità de la marina mercant. Va morir a Badalona el 18 d'abril de 1872.⁵³

Imatge de la vaqueria de la masia de Can Bachs, també anomenada Anglaseu, que estava situada al carrer de Francesc Macià, 1, cantonada amb l'avinguda de Sant Ignasi de Loiola. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs.

JOAN BANÚS I PUJOL

Terratinent. Nascut a Badalona vers el 1787, fill i hereu dels badalonins Joan Banús i Molins, alcalde del bienni de 1817-1818,⁵⁴ i de Maria Pujol i Auriach.⁵⁵ La casa pairal dels Banús era a Canyet, on tenien la major part de les terres, si bé algunes es trobaven al veí barri de Sistrells. Primer alcalde del període liberal a Badalona (1835-1836), exercí el càrrec en un moment de gran inestabilitat a causa de la Guerra Carlina. També és el mateix alcalde documentat el 1828-1829, anomenat Joan Banús *menor*,⁵⁶ identificat gràcies a la comparació de signatures. Es casà amb Gertrudis Riera i Bassa, de Granollers, germana de Josep Riera, alcalde de Badalona el 1831. Van tenir diversos fills, entre ells Francesc, l'hereu. A la seva mort, el 8 de novembre de 1852 als 65 anys, fou enterrat al Cementiri Vell.⁵⁷ La seva dona fou la usufructuària dels seus béns fins a la seva mort.

FRANCESC BOSCH I MONPART

Comerciant. Nascut el 9 d'abril de 1797 a Mataró, fill únic de Gabriel Bosch, de Sant Vicenç de Montalt, i de la mataronina Maria Rosa Monpart.⁵⁸ Es dedicava al comerç amb Amèrica, com el seu pare, que tenia un establiment a Santiago de Cuba. A la mort de Gabriel l'any 1827,⁵⁹ la mare el nomenà procurador dels negocis americans i l'any següent s'embarcà a Cuba⁶⁰ i va fer una estada a L'Havana.⁶¹ Conegut per l'àlies d'*El Americano*, pel que sembla la seva relació amb Badalona era recent, ja que un certificat municipal diu que el 1828 feia poc més d'un mes que residia a la vila, però l'existència d'un viatge anterior a Amèrica podria ser-ne el motiu. No sabem el temps exacte que s'hi va estar, però el viatge no va ser llarg, perquè el 1836 naixia el seu primer fill a Badalona. Fou propietari de diverses cases a Baix a Mar, on tenia

la casa particular, al carrer de Mar. Era progressista,⁶² malgrat que fou criticat per alguns sectors progressistes badalonins per donar suport a una candidatura suposadament moderada.⁶³ Va ser regidor i síndic procurador (1843-1844) i alcalde segon (1854-1856), ja durant el Bienni Progressista, en què substituï a l'alcaldia Josep Brunet l'estiu de 1855 perquè havia estat suspès per la seva inacció enfront la vaga obrera d'aquell any. Es casà amb M. Anna Grau i Brugarolas,⁶⁴ i entre els seus fills hi ha els coneguts Josep i Vicenç Bosch i Grau, amos de l'empresa que acabaria donant naixement a l'Anís del Mono. Morí vidu el 17 de maig de 1865. Fou enterrat al Cementiri Vell⁶⁵ i, possiblement, més endavant les despulles es varen traslladar al panteó de la família Bosch.

JOSEP BRUNET TORRES

Mestre d'instrucció primària. Nascut vers el 1797 al poble de Copons (Anoia), fill del negociant Baltasar Brunet, de Prats de Rei, de la mateixa comarca, i de Josepa Torres, de Calonge (Baix Empordà).⁶⁶ Consta exercint com a mestre a Badalona el 1828, si bé sabem que el 1833 va obtenir títol per fundar un col·legi que va dur el seu nom. No era propietari, però va aconseguir ser elector pels impostos d'inquilinat, és a dir, pels lloguers que pagava. D'ideologia progressista, fou alcalde (1854-1855 i 1855-1856) durant el Bienni Progressista, tret d'un breu període el 1855 a causa de la seva suspensió temporal per no haver actuat contra la vaga obrera de l'estiu d'aquell any. Es va casar amb Ignàsia Bassachs i Vidal, de Manresa. El matrimoni va viure al carrer de la Plaça i tingué diversos fills, entre ells Josep i Llorenç Brunet, ambdós també mestres d'instrucció primària. El primer fou pare del pintor i il·lustrador Llorenç Brunet i Forroll. Morí el 24 de gener de 1870 i va ser enterrat al Cementiri Vell.⁶⁷

PERE CASALS I XICOTA

Terratinent. Nascut vers el 1788 a Badalona, fill i hereu del badaloní Pere Casals i Abat i M. Anna Xicota i Morató, de Cardedeu.⁶⁸ Can Casals era al carrer de Mar, a tocar de l'actual plaça de la Vila. Les seves propietats eren al barri de Sistrells i al Puigfred. Fins als anys trenta disposava de terres a Baix a Mar, conegudes amb el nom d'Hort d'en Casals, amb les quals el seu pare i ell van anar fent establiments emfitèutics que obligaven els signants a construir una casa en un termini de temps, procés que configuraria part del carrer de Mar i els voltants.⁶⁹ Liberal progressista de llarga trajectòria des del Trienni Liberal, fou regidor (1837-1839) i alcalde (1841). Es casà amb la badalonina Maria Anna Vidal i Prats, amb qui va tenir diversos fills, entre els quals hi ha l'hereu, Jeroni. Va morir el 17 d'octubre de 1872 als 84 anys i va ser enterrat l'endemà al Cementiri Vell.⁷⁰ Sembla que patia una llarga malaltia que el mantenia al llit, perquè va atorgar testament a casa seva el 1871.⁷¹ Va llegar les terres a Jeroni, i una part al seu fill segon, Jaume, que quedà sota la tutela del primer a causa d'alguna discapacitat intel·lectual.

JOSEP COMAS I RENOM

Terratinent. Nascut vers el 1798 a Badalona, fill dels badalonins Josep Comas i Gaietana Renom. Era l'hereu de la casa pairal de Can Comas, situada a la carretera Reial. Tenia terres situades al voltant de la mateixa casa, i d'altres al barri de Sistrells, principalment al turó d'en Peixau i la Batllòria, i a Pomar, a tocar de Tiana. Fou regidor (1837-1839 i 1848-1849), tinent d'alcalde durant part del segon període, i alcalde (1846-1848) a la dècada moderada. Acabat el seu mandat, com a regidor continuà tenint cert protagonisme al consistori. De fet, protagonitzà una important i polèmica discussió amb Andreu Clarós i Horta pels comptes

dels subministraments dels militars estacionats a Badalona, que acabà amb el cessament de Clarós. Es casà amb Teresa Estrany i Feliu-Badaló,⁷² amb qui va tenir diversos fills, entre els quals va repartir les terres, el principal hereu de les quals va ser Francesc. Va morir el 8 de desembre de 1873 als 72 anys i fou enterrat al Cementiri Vell.⁷³

RAMON LLOBET I ARQUER

Terratinent. Nascut el 16 d'abril de 1812 a Badalona. Fill de Salvador Llobet i Seriol i de Teresa Arquer i Rosés, ambdós badalonins.⁷⁴ La família tenia la casa pairal al carrer de Sant Ramon, si bé no donava directament a la via pública, sinó que quedava a l'interior. Les terres radicaven principalment al voltant de la casa, entre el torrent de la Batllòria, un tram conegut com el rierot d'en Llobet, i la riera de Sant Jeroni. També en tenien al torrent de la Font i les Guixeres, dedicades a l'extracció de guix, un negoci que tenia a mitges amb Pere Vehils.⁷⁵ Fou dues vegades regidor (1841 i 1856-65) i, de forma anecdòtica, alcalde de la vila el gener de 1843, tot i que, per motius que desconeixem, des del 7 de gener deixa de fer acte de presència. Pocs dies després fou substituït per Pere Vehils. Ens consta que va ser administrador dels impostos de consums (1864-65).⁷⁶ Es casà amb Maria Martí i Viltró, de Badalona, amb qui va tenir diversos fills, entre ells l'hereu, Josep. Inicialment residí a Can Llobet, però anys més tard passà a viure al carrer del Pilar (avui d'Arnús). Va morir el 25 de juny de 1881.⁷⁷

GERARD MARISTANY I CAMPMANY

Pilot d'altura, si bé se l'esmenta com a capità de buc. Nascut el 16 d'abril de 1812, fill de Joan Maristany i Teixidó, mariner,

i de Francesca Campmany i Garriga, ambdós de Badalona.⁷⁸⁾ Continuador de la tradició marinera familiar, sabem que va ser propietari d'un llaüt que transportava garrofes des de Vinaròs. Tanmateix, no és descabellat pensar que tenia més d'un vaixell i la seva activitat comercial era més important, perquè el 1858 la seva dona li atorgà poders absoluts sobre els seus béns per ampliar els negocis marítims (compra de vaixells, contractació de personal...),⁷⁹⁾ a més d'invertir en negocis d'altra índole com ferrocarrils i carreteres. També fou tractant de vins, activitat que li comportaria algun enfrontament amb els productors de vi de Badalona.⁸⁰⁾ Políticament ubicat a l'òrbita dels moderats, va ser regidor (1844-1845 i 1856-1857) i dues vegades alcalde (1852-1853 i 1865-1868), primer durant la dècada moderada i després succeint el seu amic Josep Viñas, a qui Maristany va cedir el càrrec de jutge de pau.⁸¹⁾ Es va resistir a abandonar l'alcaldia el 1868. De fet, al llarg de la seva vida es guanyar molts adversaris polítics, especialment dels sectors progressistes, que llençaren acusacions ferotges contra ell.⁸²⁾ Es casà amb Joana Viñas i Renom. La parella residí al carrer de Sant Joan, on hi havia la casa familiar dels Maristany, i no va tenir fills. Malalt els darrers anys de la seva vida, va morir el 23 de març de 1870.⁸³⁾ Fou enterrat al Cementiri Vell. Segons Jaume Solà i Seriol, el seu funeral va ser un episodi ben sonat, perquè mentre el fèretre passava per davant de la casa de la vila, els seus enemics polítics en feren escarni i befa.⁸⁴⁾

FRANCESC D'ASSÍS PLANAS I BARRIGA

Terratinent. Nascut vers el 1789 a Badalona. Fill de Martí Planas i Ferrer, de Sant Martí de Provençals, i de Francesca Barriga i Oriol, pubilla de Can Seriol de la Plaça. El matrimoni dels seus pares significà l'aterratge de la família Planas a Badalona, que canvià el nom a la casa de la plaça de la Constitució. La seva mare va

morir el 1810, però el pare va sobreviure molts anys, per això el 1832 Francesc signà una concòrdia amb ell i el seu germà Joaquim en virtut de la qual Martí era reconegut com a propietari, però Francesc passà a tenir-ne l'usdefruit, mentre Joaquim rebia una compensació econòmica.⁸⁵⁾ Posseïa terres arreu del terme municipal: a Llefà, Sistrells, i especialment a Pomar, a més tenir diverses cases al Dalt de la Vila i a Manresà. També tingué un negoci d'extracció de guix amb el seu pare a les Guixeres.⁸⁶⁾ Fou alcalde entre 1837 i 1839, durant l'etapa de regències i més endavant fou regidor (1856-1857), però la seva influència per força devia ser molt gran perquè era un dels majors propietaris rústics de Badalona. Es casà amb la seva cosina Eulàlia Planas i Riera, de Sant Martí de Provençals, com a forma de mantenir unit el patrimoni familiar, mètode que continuarien fills i nets. La parella va tenir quatre fills, entre ells Martí i Ramon, que van ser alcaldes de Badalona, i Josepa, casada amb Sebastià Badia. Va morir el 26 de juliol de 1857 i va ser enterrat al Cementiri Vell.⁸⁷⁾

MARTÍ PLANAS I PLANAS

Terratinent. Nascut a Badalona el 24 de gener de 1815, fill primogènit i hereu de Francesc d'A. Planas i Barriga i d'Eulàlia Planas i Riera.⁸⁸⁾ Progressista, entre el 1845 i el 1846 va ser regidor i síndic procurador. Després de la Revolució de 1868, fou designat alcalde de forma provisional fins a les eleccions de desembre del mateix any. Als comicis va ser elegit regidor i fou nomenat primer tinent d'alcalde durant l'alcaldia del seu cunyat, Sebastià Badia.⁸⁹⁾ Fou col·laborador i redactor d'*El Eco de Badalona* a la seva primera època.⁹⁰⁾ Es va casar en primeres núpcies amb Maria Coll i Oliver,⁹¹⁾ natural de Cerdanyola del Vallès, amb qui va tenir dos fills, Martí i Francesc,⁹²⁾ que van morir prematurament. Es casà en segones núpcies amb Maria Rosa González i Oliver, natural

d'Esparreguera, però no van tenir fills. Va morir el 4 de desembre de 1869 i fou enterrat al Cementiri Vell. Amb la seva mort, i abans la del seu germà Francesc el mateix any, sense successió,⁹³ va esdevenir hereu Ramon Planas, el tercer dels germans, que també fou alcalde posteriorment, durant la Restauració, entre el 1875 i el 1879.

SALVADOR PUJOL I BRUGUERA

Terratinent. Nascut vers el 1804 a Badalona, era fill de Salvador Pujol i Garriga, que fou alcalde (1821-1822) durant el Trienni Liberal i apoderat del marquès d'Ayerbe, i de Teresa Bruguera i Duran,⁹⁴ tots dos nascuts a Badalona. Resident al carrer de Barcelona, pel que sembla al costat de Can Planas, fou hereu de diverses terres situades als barris de Sistrells, Pomar i també al Puigfred, a més d'algunes cases a Dalt de la Vila i al carrer de Mar. Liberal de tendència progressista,⁹⁵ va ser alcalde el 1842, un any en què es van viure moments de tensió a la ciutat de Barcelona a causa de les diverses revoltes que van acabar amb el bombardeig de la ciutat. Les autoritats badalonines varen acollir els refugiats barcelonins. També va ser breument regidor el 1854, abans de la seva mort. Es casà amb Rosa Modolell i Cuyàs vers el 1833, amb qui va tenir diversos fills. Va morir l'1 de setembre de 1854 als 50 anys i va ser enterrat al Cementiri Vell.⁹⁶

JOSEP ROSÉS I TORRENTS-LLADÓ

Terratinent. Nascut a Badalona vers el 1795, era fill del badaloní Felip Rosés i Sitjà, alcalde de Badalona durant el regnat de Ferran VII, i de Fausta Torrents-Lladó i Garriga, natural de Sant Fost de Campsentelles. Val a dir que, com a segon cognom, Josep va

Imatge de la torre nova de la família Rosés. Situada al barri de Bufalà, actualment és de propietat municipal. Josep Cortinas/ Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs.

utilitzar habitualment el de Lladó. Els Rosés eren apoderats dels marquesos de Barberà;⁹⁷ de fet, els trobem vivint a la plaça de Pinós (avui de Barberà), però vers el 1850 es traslladen a una nova casa al peu del turó de la Torre. Com a hereu, va accedir als béns del seu pare després de ser reconegut per la seva madrastra Teresa Serra.⁹⁸ Les terres de Rosés eren a Sistrells, al Puigfred i a Pomar de Baix, a més de tenir cases a Dalt de la Vila. També tingué una companyia dedicada a l'extracció i fabricació de guix a les Guixeres i al Torrent de Vallmajor. Segons hem pogut esbrinar, va formar part dels ajuntaments en el període absolutista, i amb l'estat liberal va ser regidor (1835-1837) i alcalde (1844-1846, 1849-1852) durant la dècada moderada, la segona vegada a causa de la destitució de Francesc d'A. Antoja. Es casà dues vegades,⁹⁹ primer amb Teresa Pujol i Rosés, amb la qual va tenir un fill, Felip, l'hereu, i en segones núpcies amb

Coloma Canals i Cuixart, vídua de Josep Vehils i Torrents. Morí el 13 de novembre de 1860 als 65 anys.¹⁰⁰ Fou enterrat al Cementiri Vell.

PERE VEHILS I TORRENTS

Terratinent. Nascut a Badalona el 22 de març de 1799, fill de Ramon Vehils i Blancafort i de Paula Torrents i Banús, tots dos naturals de la vila.¹⁰¹ Can Vehils era a la carretera Reial, aproximadament on avui hi ha el carrer del Temple. No era l'hereu de la família Vehils, però el seu pare no el va deixar en mala posició econòmica, ja que li llegà diverses propietats, a més d'un negoci d'extracció de guix a les Guixeres, a mitges amb la família Llobet. Arribà a tenir una fàbrica de guix annexa a la seva residència, situada a la cantonada del carrer de Sant Bru amb la riera d'en Matamoros. Progressista, fou un important membre de la Milícia Nacional quan va estar activa, i en fou comandant diverses vegades. Fou alcalde repetidament (1839-40, 1843 i 1856), i destaca la seva actuació durant les revoltes de 1843, moment en què aglutinà el càrrec amb el de comandant de la milícia. Fou alcalde provisional el 1856 i després regidor síndic un temps breu, el 1857. El capità general i governador civil interí el cessà. Des d'aquell moment, se centrà en la política comarcal del Partit Progressista,¹⁰² en la qual ja ens consta actiu anteriorment. Amb 70 anys, encara participà a la Junta Revolucionària de 1868. Es casà amb Maria Remolins i Narbona el 1841,¹⁰³ amb qui no va arribar a tenir fills, tot i que ella sí que tenia dues filles del seu primer matrimoni, que Vehils va tractar com a pròpies. Va morir el 19 d'octubre de 1870.¹⁰⁴ El suposem enterrat a la capella del Cementiri Vell, on també hi ha enterrada la seva dona.¹⁰⁵

JOSEP VIÑAS I CUADRAS

Terratinent. Nascut vers el 1803 a Badalona, era fill únic de Josep Viñas i Arquer i de Caterina Cuadras i Basté. Vivia a la masia de Can Viñas, on avui hi ha el passatge d'en Viñas, al barri de Bufalà. Durant la seva joventut va ser secretari de l'Ajuntament (1828-1835).¹⁰⁶ Ideològicament era un carlista convençut: segons informació que recull Josep M. Cuyàs, durant la Guerra Carlina va ser secretari i barber de Carles M. Isidre de Borbó.¹⁰⁷ Després de la guerra sembla que emigrà a Cuba, on va fer fortuna, s'ha afirmat que gràcies a unes plantacions de tabac.¹⁰⁸ Vers el 1850 tornà a Badalona, i a la mort del seu pare va heretar terres a la riera de Canyet i als veïnats de Sistrells i Llefia. No sabem si abandonà el tradicionalisme, però sí que va acabar apropant-se a la Unió Liberal d'O'Donnell.¹⁰⁹ Primer va ocupar el càrrec de jutge de pau de Badalona i el 1856 fou elegit alcalde. Va saber mantenir l'alcaldia fins al 1865 gràcies a amistats i favors, com demostra certa correspondència amb el governador civil. Quan deixà l'alcaldia va tornar a ser jutge fins al 1868, moment en què la Junta Revolucionària el va destituir. De les seves activitats posteriors, destaca que fou apoderat d'Evarist Arnús en la gestió de la mina d'aigua d'Arnús.¹¹⁰ Es casà amb Maria Guardiola i Muñoz el 23 de novembre de 1865. Ell tenia 62 anys i ella en tenia 35, i el matrimoni no va tenir descendència. A la seva mort el 16 de març de 1875,¹¹¹ els seus béns passaren al seu cosí Josep Viñas i Milà. Va llegar-ne una part a Guardiola, que quedà instal·lada a Can Viñas, condicionant l'herència a la seva viduitat, perquè si tornava a casar-se aquesta part també passaria al seu cosí, condició que sembla que va complir, perquè, segons el padró, el 1904 encara vivia a la masia.

Panoràmica de la zona rural de Badalona a principis del segle xx. S'hi observen diverses masies: en primer terme, Can Viñas, ubicada a l'actual carrer de Baldomer Galofré (al final del passatge d'en Viñas), i també Can Barriga, Can Martí Pujol i, al fons, Can Banús. Fons Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs.

Els empleats municipals

Per al seu correcte funcionament, l'Administració municipal disposava d'un cos d'empleats, més o menys nombrós segons el moment, que, a diferència dels càrrecs públics, percebia un sou. El més important era el secretari, encarregat de redactar els acords i altra documentació administrativa, donar-ne fe, i altres competències, com rebre i comunicar la correspondència i fins i tot la confecció d'eines estadístiques, com padrons o amillaments, i la gestió de l'arxiu, entre d'altres. Havia de ser una persona estudiada, que com a mínim sabés llegir i escriure. A mesura que la vila va anar creixent, el secretari no podia assumir totes les tasques i, progressivament, es contractà personal auxiliar i, a més, es van anar augmentant els sous d'aquests treballadors.

La importància del secretari varia d'una regió a una altra,¹¹² i era un càrrec que podia ser víctima dels nombrosos canvis polítics. En canvi, a Badalona, des del 1835 fins al 1863, l'única persona que va exercir aquest càrrec gairebé en exclusiva fou Lluís Rovira i Busquets (1815-1886),¹¹³ fet que fa palès que era una persona ben situada o gaudia d'acceptació general entre les diverses tendències polítiques. De fet, només el substituï el 1855 Salvador Banús, durant el Bienni Progressista, perquè als progressistes no els feia gràcia que Rovira hagués estat secretari amb els moderats. Tanmateix, el 31 de desembre del mateix any el governador civil el restituï. Aquell dia el consistori va reconèixer la seva tasca que amb "inteligencia y laboriosidad ha estado ejerciendo [...] desde 1835 sin distinción de partidos". El 1857 també fou nomenat secretari del Jutjat de Pau. Finalment es jubilà el 30 d'abril de 1863, i el va succeir Lorenzo Gozalbo y Perales, possiblement nascut a Xàtiva,¹¹⁴ antic secretari de Castellar del Vallès i auxiliar del de Badalona des del mes d'abril de 1862, descrit com una persona amb bons antecedents. De Gozalbo, no en sabem gaire

més, tret que els progressistes el criticaren perquè va ser la persona que, al costat de Viñas i Maristany, controlava i portava la veu cantant a l'Ajuntament, obeït per la resta de regidors.¹¹⁵ Fou cessat amb la revolució de 1868, en el seu lloc fou nomenat Llorenç Brunet i Bassachs (1826-1886),¹¹⁶ mestre d'instrucció primària, secretari del Jutjat de Pau i fill de l'exalcalde Brunet, d'acord amb "sus buenas circunstancias tanto políticas como morales, su inteligencia y prácticas ya en negocios judiciales y administrativas".

A part, a l'Ajuntament hi havia altres empleats. Eren de rellevància el majordom de propis i el cobrador de contribucions, dos càrrecs diferenciats, tot i que alguna vegada els va exercir la mateixa persona. El primer era l'encarregat de vetllar pel manteniment dels béns del comú, i la tasca de l'altre era la de recaptar els impostos de contribucions, en un moment en què hi havia una important morositat. També era un càrrec que generava conflictes, especialment quan no s'acomplien les tasques assignades o, fins i tot, quan se sospitava d'una mala praxi per part del cobrador, com fou el cas de Josep Casamada i Sastre, cessat el 19 d'agost de 1839 per no presentar els comptes de despeses i cobraments del consistori anterior. Altres càrrecs eren, per exemple, els i les mestres de les escoles de nens i nenes (que podien comptar amb algun ajudant), els agutzils o els serenos. També tenim constància dels veterinaris —aleshores anomenats manescals—, que havien d'inspeccionar el bestiar, i fins i tot un cirurgià del crim, és a dir, un forense. Un cas a part que mereix esment és el de l'arquitecte municipal, encarregat dels projectes municipals i de donar el vistiplau a les obres que s'havien de fer a la vila. El 16 de gener de 1857 fou cessat el darrer mestre d'obres (la llei obligava que ocupés el càrrec un arquitecte), Pere Prat, i el 27 d'agost fou nomenat Francisco del Villar y Lozano, que ja ho era

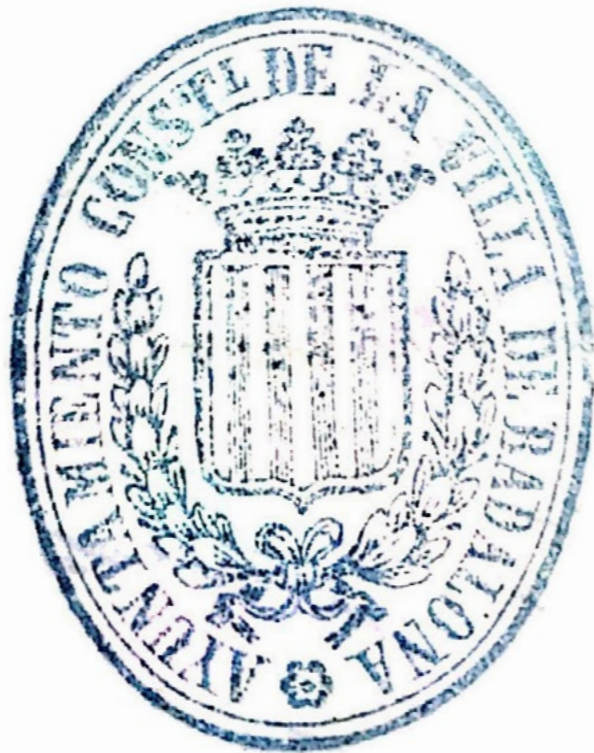
de la veïna població de Sant Andreu de Palomar. Finalment, és d'esment el nunci —més tard anomenat pregoner— i el macer del comú, dos càrrecs que exercia la mateixa persona, encarregada de fer els pregons i anuncis a la població. En actes solemnes en què participaven les autoritats en processó, aquest empleat els precedia amb una maça.

Si els càrrecs municipals ja els ocupaven sempre les mateixes famílies, els empleats no van ser una excepció, i tenim diversos casos d'herència d'aquestes feines. El secretari Lluís Rovira, quan es va jubilar, va col·locar el seu fill Josep Rovira i Laribal com a auxiliar del secretari Gozalbo, i durant els mateixos anys ens consta que el seu fill Ignasi fou porter de la casa consistorial. Un altre cas és el de Francesc Rovira i Riera, cobrador i dipositari, que quan va morir fou substituït pel seu fill Josep Rovira i Folch. El mateix succeí amb el nunci o pregoner, en mans de la família Folch com a mínim des d'inicis del segle XIX. El 1824 ho era Marià Folch i, més endavant, al segon terç de segle, passa de Jacint a Marià Folch, probablement fill i net seus. Finalment, cal destacar el nomenament de l'enginyer industrial consultor el 1867, un càrrec nou que es feia necessari en aquell moment per raons òbvies, que recaigué en Fabián del Villar y Lozano, germà del llavors arquitecte municipal, que de ben segur va intercedir a favor seu.

Imatge i cerimonial

Fins i tot una vila de la mida de Badalona va tenir un cerimonial i una imatge per a les seves autoritats, objectes que, de fet, estaven regulats per llei. Això sí, si bé els membres de la corporació havien de ser recognoscibles, el seu aspecte i, sobretot, aquests distintius havien de ser discrets, senzills i sobris. Els més bàsics eren la vara, les bandes i les insígnies.

Com avui, la vara feia notar que s'era el màxim responsable del govern de la vila, com una vara de comandament. Sembla que n'hi havia més d'una: l'any 1843 tenim constància de la “vara pequeña del alcalde primero”, que hagué de fer servir l'alcalde segon Pere Marinello per jurar el càrrec, a causa de la reticència del seu predecessor de deixar el càrrec i no haver lliurat la seva vara. Per tant, entenem que, a més d'una segona vara per a l'alcalde de menor mida, l'alcalde segon o tinent d'alcalde també en tenia una. Sobre el vestit, l'alcalde i els regidors duïen unes bandes —avui inexistents en el cerimonial de Badalona— “de color encarnado con las armas de la villa en el centro”, és a dir, eren vermelles i havien de dur l'escut al centre, al mig del pit, i a més anaven decorades mínimament amb uns serrells a les puntes. Finalment, pel que fa a les insígnies, el 1843, les descriuen així “[se] considera [de] más sencillez, baratura y elegancia [...] una medalla con las armas también [...] en el centro”. Aquí se'ns parla de medalles, si bé el terme que es fa servir a vegades és insígnies, cosa que crea una mica de confusió, més tenint en compte que una anava sobre la banda amb l'escut, i n'hi havia d'altres que anaven soltes, probablement a mode de penjoll, com les actuals. El 1865 en tenim una informació similar, ja que s'ordena sargir les bandes a causa del seu mal estat i posar-hi de nou la medalla o el senyal que duïen incrustat i, d'altra banda, s'encarreguen unes noves medalles d'argent de la mateixa mida per a casos imprevistos. Quant a l'escut que empraven, tot i que alguns estudiosos havien establert des de feia anys l'aspecte de l'escut que incorporava les faixes d'atzur sobre argent,¹¹⁷ el cert és que el segell municipal no les portava, sinó que simplement utilitzava l'escut de Catalunya amb corona.¹¹⁸ Desconeixem, per tant, si les insígnies i bandes utilitzaven l'escut català o el propi de la vila. A més, tots aquests elements van ser destruïts en l'assalt a la casa de la vila, durant la revolta de les quintes de 1870.

Les dues versions del segell municipal que es van fer servir entre 1835 i 1868. A l'esquerra, la versió més antiga que hi ha del segell municipal de Badalona, de color negre i amb corona tancada, emprada des del segle XVIII fins aproximadament l'any 1850, quan comença a aparèixer la de la dreta, que també utilitza com a escut els quatre pals del Senyal Reial, però tocats amb una corona oberta i envoltats per dos brancatges. Font: AHBDN. Fons de l'Ajuntament de Badalona.

Trobem algunes notes sobre els actes públics, als quals havien d'assistir no sols el consistori en ple sinó els membres del Jutjat de Pau, els empleats municipals, el rector i altres eclesiàstics locals i els majors contribuents. Podem posar per exemple els actes en commemoració de la proclamació de la majoria d'edat de la reina Isabel II o la promulgació de les diferents constitucions, que se celebraren sempre amb algun acte a l'església de Santa Maria. Quan hi havia algun dubte sobre el cerimonial, el protocol o l'ordre d'importància d'un càrrec o altre, es passava consulta al governador civil, que ho dirimia. Per exemple, el 1861 es consultà una qüestió d'ordre entre el jutge de pau i els membres del consistori a les celebracions del Corpus.

Uns actes ben documentats són les cerimònies de cessament i nomenament de regidors. D'acord amb el que escriu el secretari amb un llenguatge ben pompós, el nou alcalde assumia els destins de la vila durant el seu mandat. L'acte era presidit, pel que sembla, com en l'actualitat, pel regidor de més edat, i consistia a lliurar insígnies, bandes i vares als nous regidors —llevat dels que continuaven—, a més del traspàs simbòlic de tota la documentació, llibres i altres elements que havien de servir al nou consistori.

La casa consistorial

Com és ben sabut, fins a l'inici de segle XIX la seu de l'Ajuntament havia estat a la plaça de la Constitució.¹¹⁹ Segons explica Josep M. Cuyàs, al final de la Guerra del Francès no hi havia prou espai i el 1818 es va llogar una fonda situada al carrer de Sant Antoni per a serveis municipals. El 1838 s'hi va habilitar el despatx d'alcaldia.¹²⁰ No és fins al 2 de desembre de 1843 que se signa un conveni amb el propietari Andreu Clarós i Horta, que cedeix uns terrenys a la carretera Reial, al qual s'hi construirà la nova

casa consistorial, on avui hi ha l'actual edifici, i alhora s'acordà la creació d'una plaça pública, que alternà els noms de Nova i Duc de la Victòria —en honor al militar progressista Baldomero Espartero— segons el moment polític.

L'edifici es va bastir ben aviat. El 1845, el pressupost que es dedicà a la seu de la corporació fou de 2.000 rals, quan habitualment era de 500, però la notícia més concreta de la seva existència és gràcies a l'anunci de venda d'una casa el 1849 "situada en la carretera real, al lado de la casa de la villa".¹²¹ Malgrat que

no disposem d'imatges d'aquesta primitiva casa, no es devia diferenciar gaire dels edificis veïns, molt modestos, més o menys com l'actual edifici del Círcol. Era d'aspecte modest, amb menys metres quadrats de superfície que l'actual edifici, de planta baixa i pis, amb una teulada com a coberta. A baix hi va haver les escoles municipals i, a dalt, el saló de sessions, el despatx del secretari i altres serveis. La façana, sòbria, no donava a la plaça, que era més petita que l'actual, sinó a la carretera, i disposava d'un balcó amb barana de ferro des d'on es feien anuncis, pregons o discursos.

Una pintura a l'oli, obra de P. Munells, de l'aspecte que tenia la plaça de la Constitució durant el segle XIX, durant molts anys, *la plaça*, per antonomàsia. Els habitatges eren diferents dels de l'actualitat, i en destaca el de l'antiga casa consistorial, amb la fesomia d'una masia, on es veu difós l'escut profusament decorat que tenia al mig de la façana. Fons Museu de Badalona 7747.

Per força, la construcció era d'escassa qualitat i ben aviat quedà obsoleta. No va trigar a acusar mancances. Per exemple, hi havia reunions que a voltes comptaven amb altres assistents, com els majors contribuents, i el saló no tenia prou aforament, fet que obligava a demanar l'ús d'espais externs. El 1853 es va proposar la redistribució per donar més lloc a l'escola perquè "la sala [...] que sirve de escuela no es capaz para el número de alumnos [...] por tener poca luz, [...] ventilación y sin patio". No sabem quines obres exactes s'hi van fer, però van tenir lloc vers el 1857 i la casa del mestre es va bastir annexa a la consistorial. Durant el Bienni Progressista també s'intentà donar un espai a la Milícia Nacional. A la mateixa època s'enderrocà l'envà que separava el saló de sessions d'una sala contigua per augmentar-ne l'aforament, a més es traslladà el despatx del secretari al de passaports, i el darrer a una sala –no en sabem l'ús– al costat de l'escala. També s'ordenà emblanquinar les parets interiors, pintar el sostre i reparar la coberta. D'altra banda, val a dir que, a la planta baixa, hi havia dos calabossos, un d'homes i l'altre de dones. Per tant, l'edifici tenia diversitat d'usos, fet que provocava algunes queixes, com la del personal del jutjat, que es queixava que no disposava d'un local adient.

El 1856 l'Ajuntament de Josep Viñas va acordar la construcció d'un nou edifici i va encarregar l'obra al nou arquitecte municipal Francisco de Paula del Villar. L'informe de l'arquitecte deixa clar que l'edifici era petit, estava mal distribuït i no tenia capacitat per reformar-lo. Calia enderrocar-lo totalment i fer-lo de bell nou. El pressupost fou aprovat el 7 de desembre de 1858 i es posaren les condicions per a la subhasta de la contractació de l'obra. El Govern Civil no va aprovar l'obra fins al març de 1859, incloent-hi l'aprovació de l'augment de les contribucions per tal de fer front a les obres. A finals del mateix mes es va procedir a enderrocar

la vella casa consistorial i es va llogar una casa –probablement a prop, a la mateixa carretera– per 3 duros al mes, a més d'enderrocar un envà d'aquesta seu provisional per fer-hi el saló de sessions. Es va acordar amb el propietari tornar a aixecar aquest envà una vegada es deixés la casa. Per a la supervisió de les obres i procurar que s'executessin al més aviat possible, es va nomenar una comissió formada per l'alcalde i alguns regidors. A causa de l'enderroc s'acordà el trasllat temporal de les taules del mercat que hi havia a la plaça del Duc de la Victòria al recent aprovat mercat de la de Maignon.

Tradicionalment, s'havia pensat que l'estètica de la nova casa recordava a l'Ajuntament de Santa Clara, a Cuba, i que era una imposició de Viñas a Villar, però estudis posteriors,¹²² amb gran encert, han afirmat que en realitat és una còpia gairebé idèntica d'un projecte per a la casa consistorial de Sant Cugat del Vallès, obra d'Elies Rogent, que no es va arribar a construir. La proposta de Villar era que l'edifici contingués escoles a la planta baixa, oficines i el despatx d'alcaldia a la principal i, finalment, les habitacions dels professors, el secretari i el porter de la casa a la segona. Possiblement la distribució final fou una altra. D'acord amb els plànols de la reforma de 1888: a la planta baixa hi havia les oficines municipals i els calabossos, al primer pis hi havia les escoles –que, de fet, amb la reforma de 1888, desapareixen de la casa i en aquest espai s'habilità el nou saló de sessions–, i a la segona hi havia el saló de sessions i les dependències del Jutjat de Pau.

Finalment, l'alcalde Viñas va col·locar la primera pedra de l'actual edifici el 29 d'abril de 1859, amb la presència de l'arquitecte Francisco del Villar, el llavors regidor Ramon Llobet i el secretari Lluís Rovira. Un darrer escull aparegué el mateix any a causa d'una instància que van presentar al governador

civil diversos propietaris dels voltants de la plaça Nova que demanaven la construcció de la casa consistorial en un altre indret per tal d'ampliar la plaça. Val a dir que les obres ja havien començat. Segons el comunicat que va presentar l'Ajuntament com a resposta, poc abans de la licitació de l'obra, els mateixos propietaris, representats per Francesc Pujol i Roura, van oferir a l'Ajuntament la possibilitat de canviar el lloc i li van oferir altres terrenys. No es va arribar a cap acord i el consistori va continuar les obres al lloc acordat. L'alcalde i els regidors en bloc van destacar l'estalvi en el lloguer de les escoles i les cases dels mestres i el fet que el terreny que oferien els propietaris estava gravat amb un cens anual de 640 rals. D'aquesta manera, el governador civil va desestimar la instància mitjans de juny de 1859 i es continuà la construcció del nou edifici. La nova seu del consistori es va acabar l'any 1877. Tanmateix és probable que fos ocupada almenys des de mitjan 1866, ja que es parla d'assegurar "el edifici de esta casa consistorial" i els béns mobles de l'edifici. Rarament s'hauria assegurat una casa llogada.

Notes

1. *Diario de Barcelona*, 03/09/1835 i *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona*, 13/10/1835.
2. *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona*, 03/08/1839.
3. *Diario de Barcelona*, 24/10/1841.
4. *Diario de Barcelona*, 10, 11 i 14/02/1842.
5. *Diario de Barcelona*, 12/06/1843.
6. *Diario de Barcelona*, 15/06/1843 i 29/06/1843.
7. *Diario de Barcelona*, 17/09/1843, *La Presse*, 26/09/1843.
8. VILLARROYA, Joan (Dir.). *Història de Badalona*. Badalona: Museu de Badalona, 1999, p. 112.
9. Margarida Abras i Pou ha historiat els cementiris de la ciutat àmpliament. Vegeu: ABRAS, Margarida. *Els cementiris de Badalona*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1998.
10. Terme amb el qual es coneix la Segona Guerra Carlina, centrada a Catalunya i amb algunes temptatives a altres llocs de l'Estat. Les causes de l'arrelament foren les dures condicions socials i econòmiques que patia el país. Es considera que l'aspecte carlí és merament accidental; a l'època era tal la confusió que s'empra diversa nomenclatura: hom els anomenava republicans, absolutistes, centralistes i carlistes. Com indica una capçalera del moment, sols s'aconseguí assolir el país (*El Popular*, 23/08/1848).
11. *El Español*, 22/05/1847.
12. Per saber més sobre aquest cas de segrest: CUYÀS, Josep M. *El Atentado de Sants conocido vulgarmente por "Els lladres del pou"*. Badalona: Impressions Gràfiques Balmes, 1930.
13. VILLARROYA, Joan (Dir.). *Op. cit.*, p. 113.
14. *La Época*, 14/08/1849; *Diario de Barcelona*, 12 i 13/08/1849.
15. *El clamor público*, 26/08/1849.
16. Maria Teresa Grau i Teixidor (1813-1879) fou una dona d'origen humil, que de jove patí alguna afecció, probablement epilèpsia. D'acord amb la tradició, la va curar miraculosament Antoni M. Claret. Després prodigà mètodes de curació propis, segons alguns de forma gratuïta, i d'altres deien que s'aprofitava de les persones que creien en

aquests miracles. Des de 1849 tingué molta anomenada, tanta que les autoritats no sabien com gestionar la situació. Vegeu: CUYÀS, Josep M. *La "Missió" del Padre Claret en Badalona*. Badalona: A.G. Duran, 1953.

17. VILLARROYA, Joan. (Dir.). *Op. cit.*, p. 114.

18. VILLARROYA, Joan. (Dir.). *Op. cit.*, p. 115.

19. *Diario de Barcelona*, 26/06/1855.

20. AHBDN. Fons de la família Viñas.

21. *La Iberia*, 02/04/1865.

22. *La Iberia*, 28/11/1865.

23. *La Iberia*, 14/04/1866.

24. *La Campana Eulalia*, 18/03/1866.

25. Es va proposar, però les gestions s'allargaren per la falta d'un gasòmetre a la població i els nous fanals de gas no es col·locaren fins al 1868, quan va venir a la localitat Josep Jaurés, que hi instal·là una indústria de gas. CUYÀS, Josep M. "De la Badalona de antaño: el alumbrado público". A *Amistad. Boletín del Museo Municipal*, núm. 11, desembre de 1969, p. 16.

26. *La Iberia*, 02/04/1865.

27. *La Iberia*, 16/06/1866.

28. LÓPEZ TOSSAS, Emili. "Badalona al voltant dels esdeveniments de 1868". A *Carrer dels Arbres*, 1a època, núm. 47-48, 1985, p. 27-34.

29. *El Correo Nacional*, 03/08/1839.

30. AGDB. Eleccions Municipals de 1849.

31. *El Guardia Nacional*, 08/10/1836.

32. *El Constitucional*, 09, 12, 14, 17 i 21/12/1841.

33. AGDB. Eleccions Municipals de 1845.

34. AHBDN. Fons de la família Viñas.

35. *El Lloyd Español*, 28/11/1865.

36. AUB. Expedients acadèmics, Agell Martí, Francesc.

37. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 204-206, 29/09/1835.

38. Eudald Comià i Font (1785-1848) fou un farmacèutic natural de Sant Martí d'Albars (Osona). Instal·lat inicialment a Vic i Barcelona, on el 1808 havia llogat una casa i apotecaria. Fou soci fundador de la Casanova i Cía., instal·lada primer a Barcelona i el 1825 a Badalona. També fou regidor i síndic procurador durant el mandat de Joan Banús. Font: ABRAS, Margarida. *Op. cit.*, p. 64-65; JORDI, Ramon. *Colecció de "speciers", mancebos boticarios, boticarios, farmacéuticos practicantes de farmacia y farmacéuticos en Cataluña (1207-1997)*. Barcelona: Fundació Uriach, 2003, p. 306.

39. Primera fàbrica química documentada a Badalona, coneguda com *El Vidriol*, denominació dels sulfats fins a la fi de segle XIX. La fàbrica era a la riera de Canyet, davant de Ca l'Andal.

40. La masia de Ca l'Andal, encara avui dempeus, havia estat la casa delmera i rectoria de Santa Maria de Badalona. Quan es va subhastar, a causa de la desamortització, l'adquirí Eudald Comià, que la convertí en la seva residència. De fet, el mot Andal deriva d'Eudald.

41. *Gaceta de Madrid*, núm. 176, 18/10/1860, p. 4 i *Catálogo de la exposición industrial y artística de productos del Principado de Cataluña*. Barcelona: Establiment Tipogràfic de Narcís Ramírez, 1860, p. 19.

42. JORDI, Ramon. *Op. cit.*, p. 44, 621 i 849. La nissaga de farmacèutics i químics continuaria amb el fill d'Eudald, Josep Agell i Agell i el seu net Josep Agell i Figueras.

43. Aquest registre està digitalitzat al web *FamilySearch*, en el qual apareix citat de la manera següent: "España, Provincia de Barcelona, registros municipales, 1387-1986" data base with images, FamilySearch [<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:KNL6-BGG:25/07/2019>], Francisco Agell Martí, 1893. Municipal Census, San Gervasio, Barcelona, Spain, Servicio de Archivos de la Generalitat, Barcelona, FHL microfilm 1,918,207.

44. Agraeixo a Eduardo Antoja haver-me facilitat accés a la investigació genealògica que havia fet el seu oncle Felipe Antoja, en què constava el segon cognom de Jaume Antoja.

45. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 150-151, 19/07/1835.

46. AHPB. Esteve Torent i Torredadella, fol. 103, 31/12/1856.

47. AHBDN. Fons Judicial.

48. *El Eco de Badalona*, 11/11/1883.

49. AHBDN. Fons Judicial. Segons els registres de l'Arxiu de Santa Maria de Badalona, Francesca era natural de Sant Andreu de Palomar.
50. El seu pare també va ser regidor diverses vegades a finals del segle XVIII i inicis del XIX. ACA. Fons de la Reial Audiència de Catalunya. Registres, números 1242, 1245, 1248, 1251, 1439, 1447, 1449.
51. ABRAS, Margarida. *Op. cit.*, p. 60.
52. Onofre Bachs i Suñol (1840-192?) va ser un destacat capità de la marina mercant espanyola, condecorat diverses vegades pel Ministeri de Defensa pels seus mèrits per mantenir la comunicació entre la Península, principalment ports andalusos, i les possessions marroquines espanyoles durant les Guerres d'Àfrica. També li fou lliurada una copa de plata de mans del cònsol britànic a Barcelona el 1917 per socórrer un vaixell britànic torpedinat durant la Primera Guerra Mundial. Font: *La Dinastia*, 16/10/1896, *Diario Oficial del Ministerio de Defensa*, 10/02/1911, *Vida Marítima*, 10/02/1910 i 30/11/1917, MORGUÍ I MAS, Antoni. "Notas históricas de la Badalona ochocentista". *A Revista de Badalona*, núm. 1505, extra de Festa Major, agost 1970, p. [54].
53. Registre de defunció d'Onofre Bachs. Registre Civil de Badalona. Agraeixo a en Pere Serra de Argila haver-me facilitat aquesta informació.
54. ACA. Fons de la Reial Audiència. Registres, núm. 1439.
55. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 89-90, 26/05/1828.
56. ACA. Fons de la Reial Audiència de Catalunya. Registres, núm. 1447.
57. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
58. AHBDN. Fons Judicial.
59. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 27-29, 13/02/1827.
60. Archivo General de Índias. Ultramar, 348, n. 32, Exp. de Francisco Bosch, 14/02/1828.
61. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 92, 06/06/1828.
62. *La Discusión*, 07/07/1859.
63. *El Constitucional*, 12/12/1841.
64. AHBDN. Fons Judicial.
65. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
66. AHBDN. Fons Judicial.
67. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
68. AHBDN. Fons Judicial.
69. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 10-11, 16/02/1823; fol. 71-73, 17/06/1825; fol. 102-105, 08/08/1825; fol. 51, 22/05/1827; fol. 72-73, 26/05/1829.
70. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
71. AHPB. Esteve Torent i Torrebadella, fol. 475-476, 10/06/1871.
72. AHPB. Esteve Torent i Torrebadella, fol. 101-102, 08/03/1870.
73. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
74. *Ibidem*.
75. AHPB. Esteve Torent i Torrebadella, fol. 383-385, 18/11/1863; fol. 221-225, 31/03/1871, fol. 941-946, 27/10/1877. A voltes la informació és confusa, perquè a les matrícules de contribució apareix sempre una fàbrica de guix al carrer de Sant Bru a nom de Pere Vehils, mentre que Llobet apareix de forma puntual, tot i que el 1877 acabaria comprant la part de Vehils a la seva vídua, Maria Remolins.
76. *Gaceta de Madrid*, núm. 97, 07/04/1866, p. 2-3.
77. Agraeixo aquesta informació trobada al Registre Civil de Badalona, així com el nom complet de Maria Martí, a Francesc Sevillano, de l'Agrupació Genealògica de Badalona.
78. AHBDN. Fons Judicial.
79. AHPB. Esteve Torent i Torrebadella, fol. 113, 23/07/1858; fol. 126, 13/08/1858.
80. *La Corona*, 7 de juny de 1863.
81. *La Iberia*, 28/11/1865.
82. *La Iberia*, 02/04/1865.
83. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
84. ABRAS, Margarida. *Op. cit.*, p. 76-77.
85. AHPB. Miquel Serra i Ponach, fol. 33-36, 05/07/1810 i AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 65-66, 11/03/1832.
86. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 41-42, 13/02/1827, fol. 53-55, 07/04/1834.
87. Arxiu de Santa Maria de Badalona.

88. *Ibidem*.
89. *El Eco de Badalona*, 20/12/1868.
90. *El Eco de Badalona*, 20/02/1869.
91. AHPB. Esteve Torent i Torredadella, fol. 441-456, 03/06/1871.
92. Arxiu de la família Planas.
93. AHPB. Salvador Clos i Gualba, fol. 388-389, 10/06/1860.
94. AHBDN. Fons Judicial.
95. *El Constitucional*, 20/01/1840.
96. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
97. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 24, 28/01/1827; fol. 77, 26/04/1827.
98. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 146-147, 28/08/1834.
99. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 186-188, 22/10/1834.
100. Arxiu de Santa Maria de Badalona.
101. Museu de Badalona. Arxiu Josep Maria Cuyàs i Tolosa i AHPB. Esteve Torent i Torredadella, núm. 116, fol. 143-145, 15/09/1857.
102. *La Corona*, 6/10/1864 i *El Lloyd Español*, 30/10/1865.
103. ADB. Expedients matrimonials. Vehils i Remolins, 06/06/1841.
104. AHPB. Esteve Torent i Torredadella, Fol. 221-225, 31/03/1871.
105. ABRAS, Margarida. *Op. cit.*, p. 65.
106. AHPB. Ignasi Teixidor i Llansó, fol. 43, 06/03/1829; fol. 115-118, 01/08/1831. Museu de Badalona. Arxiu Josep Maria Cuyàs i Tolosa.
107. Segons el testimoni de Benet Grau. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa.
108. ABRAS, Margarida. *Op. cit.*, p. 89.
109. *La Iberia*, 02/04/1865.
110. Fem un mostreig d'exemples en diversos anys: AHPB. Esteve Torent i Torredadella, fol. 463-466, 06/06/1870, fol. 137-138, 06/03/1873, fol. 11-15, 06/01/1874.
111. AHPB. Esteve Torent i Torredadella, fol. 209-213, 08/04/1875.
112. TOSCAS, E.; AYALA, F. "Entre profesionales y burócratas. Los secretarios municipales en la España del siglo XIX". A *Scripta Nova: Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. VI, núm. 119 (92), 1 d'agost de 2002, ISSN: 1138-9788.
113. *El Eco de Badalona*, 09/01/1886.
114. Ho suposem perquè el seu germà José, que va obtenir el títol de cirurgia romancista el 1842, va néixer a Xàtiva vers 1818. AUB. Llibres de revàlides i títols, ES CAT UB 336693. Una germana, Concepción, també hi va néixer el 1832. A l'acta de baptisme consta que els pares eren José Gozalbo Villar i Antonia Perales Cardona. Servei Diocesà d'Arxius Parroquials de València. Índex de baptismes. Xàtiva, N. S. de la Mercè i Santa Tecla, llibre 1832-1842, fol. 7v.
115. *La Iberia*, 10/06/1866.
116. *El Eco de Badalona*, 17/07/1886.
117. Pascual Madoz descrivia l'escut de la següent manera: "escudo cuartelado, en primero y cuarto, en campo de oro, cuatro barras sangrientas, y en segundo y tercero, en campo de plata, cuatro fajas ondeadas de azul". Font: MADDOZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico de España y sus posesiones de Ultramar*, Tom IV. Madrid: Establecimiento Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 1846, p. 282.
118. Sobre la història de l'escut i els segells municipals, vegeu ALSINA VALLS, Salvador. "El escudo de la Ciudad a través de los tiempos". A *Badalona. Nueve años de desarrollo, 1964-1973*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1973, p. [13-18].
119. L'antic Ajuntament estava situat on avui hi ha les dues cases marcades amb els números 5 i 6. Avui la imatge és ben diferent de com era. De fet, tants són aquests canvis que l'aspecte de la masia va desaparèixer per passar a ser el de dues cases diferents, de les quals la número 6 va ser enderrocada el 1982 a causa de la seva mala conservació, i s'hi bastí un nou edifici, on actualment hi ha la seu de l'AV de Dalt de la Vila.
120. Cuyàs, Josep M. *Història de Badalona*. Badalona: A. G. Duran, 1982, vol. VII, p. 350.
121. *El Barcelonés*, 11/03/1849.
122. A nivell local, l'obra de CASAJOANA, P. *Badalona com a excusa. 12 opinions sobre patrimoni, arquitectura i ciutat*. Badalona: 2015, p. 153-200, ho diu clarament i aporta la comparació del projecte original de Sant Cugat amb Badalona. O, anteriorment, i citant-lo de forma anecdòtica, s'afirma a NAVASCUÉS, P. "L'arquitectura catalana entre 1808 i 1888". A *Art de Catalunya*, vol. III. Barcelona: L'isard, 1998, p. 269.

PAU BRUGUERAS COSTA, SINDICALISTA I “REPUBLICÀ D’ANTANY”

JORDI ALBALADEJO BLANCO

Historiador

Resum

La historiografia catalana, i la badalonina en particular, té força camp per recórrer en l’anàlisi del moviment obrer del segle XIX. En el marc dels apunts biogràfics, amb voluntat de trencar els límits del localisme, una de les trajectòries fins al moment poc conegudes que ens permet establir àmbits comuns entre el moviment obrer i el republicanisme, és la de Pau Brugueras Costa. Experimentat dirigent sindical de la Federació de les Tres Classes de Vapor, moderat i reformista en diferents conflictes laborals i republicà federal del Sexenni Democràtic, dedicà la seva activitat política a la fusió de les diferents tendències republicanes durant el període de la Restauració. Teixidor i “treballador de la intel·ligència”, dirigent sindical i polític, ens permet conèixer estratègies del moviment obrer organitzat per millorar les condicions de treball; i en el pla polític, procurar democràticament superar el caciquisme.

Paraules clau

Sexenni Democràtic, Voluntaris per la República, Associació Internacional del Treball, Tres Classes de Vapor, republicanisme, federalisme, Cros.

Brugueras arriba a Badalona

Pau Brugueras i Costa va néixer a Esparreguera el 1843 i va morir a Badalona el 1918. Tanmateix, a la premsa de l’època i en escrits que han perdurat, com les memòries de Joan Manent, hi ha disparitat en la forma d’escriure el seu primer cognom com a Brugueras o bé Bruguera, tot i que es tracta de la mateixa persona. La majoria de referències coetànies recolliren el cognom *Brugueras*. Hem localitzat al periòdic barceloní *El Sancho, gobernador: diario político, literario, industrial y mercantil*, a l’edició del 12 de desembre de 1836, Pau Brugueras, alcalde constitucional d’Esparraguera, molt possiblement familiar directe.

A Pau Brugueras Costa l’hem de situar primerament en el context del període polític conegut com a *Sexenni Democràtic*. Aquesta etapa va començar amb la Revolució de Setembre —“la Gloriosa”— de 1868, que va fer caure el règim d’Isabel II, i va cloure’s amb la Restauració dels Borbons, l’any 1874. Dins de l’etapa del Sexenni, va tenir lloc la I República entre febrer de 1873 i desembre de 1874.

Pau Brugueras, segons el *Diccionari biogràfic del moviment obrer dels Països Catalans*, en una biografia escrita per l'historiador Pelai Pagès, se'ns apareix com un teixidor a mà i sindicalista de Badalona. El febrer de 1872 figurava com a responsable de la Federació Local de Badalona de la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT), i participà en el Congrés obrer a Saragossa d'abril de 1872. Precisament a *La Federación*, òrgan de la Federació B+arcelonina de l'Associació Internacional del Treball, a l'edició del 14 d'abril, apareix entre els signants d'un escrit de protesta per la prohibició governativa del congrés a Saragossa (havia començat semiclandestinament uns dies abans), "Pablo Brugueras, tejedor a la mano".

De la seva vessant sindical, Baldomer Blanch, a l'article "Republicanos de antaño", publicat a *El Eco de Badalona*, extra de Festa Major de 1931, anotà que "Pau Bruguera Costa" havia estat un "republicano federal convencido y entusiasta, socialista antes que republicano". Nascut a Esparraguera, s'havia traslladat a Badalona durant el Sexenni, requerit pel sindicalista Ramon Viza Tuxans. Part de la seva activitat a l'art fabril va desenvolupar-la a "la parte alta de la provincias de Barcelona y Gerona", i Blanch el destacava com un dels líders de la Federació de les Tres Classes de Vapor (TCV) a les vagues de Manresa del 1890.

Precisament la historiadora manresana Montserrat Perramon a l'article "Les vagues del 1890 a Manresa", cita com a oradors en un míting multitudinari, amb uns quatre mil assistents, el març de 1890, Brugueras en representació de les TCV; Sebastià Cots, de Badalona, i Antoni Sagués de la Federació Obrera de Manresa. Brugueras, tal com informà la premsa coetània, tindrà un paper destacat en les vagues a la capital del Bages al llarg d'aquell l'any.

La majoria de dades de Brugueras, tant sindicals com de caràcter polític, les hem constatat a Badalona durant el Sexenni, i després

Pau Brugueras Costa. "Republicanos de antaño" a *El Eco de Badalona*, extra de Festa Major de 1931, p. 14. AHBDN. Museu de Badalona.

d'un tall en el temps, amb alguna activitat esparsa, de nou a la dècada dels anys noranta del segle XIX, a Manresa i a Badalona. La premsa del moment, com diferents cròniques a *La Publicidad*, i en especial una al diari madrileny *El Liberal*, el 20 d'abril de 1891, del reconegut periodista polític, Luis Morote y Greus, informaran sobre les vagues obreres de Manresa i d'aspectes biogràfics d'"En Pau" (Pau Brugueras).

Finalment, cal assenyalar la citació de Joan Manent al llibre *Records d'un sindicalista llibertari català*, com el "vell republicà federal supervivent de la primera República de 1873, avi per via materna del sindicalista Joan Serret i Bruguera", aquest darrer, company de Manent a la CNT.

Coneguem amb més detall aspectes rellevants de la trajectòria i de l'època de Brugueras.

Cap dels Voluntaris per la República

El 12 de febrer de 1873, l'alcalde de Badalona, Josep Solà i Seriol, des del balcó de l'Ajuntament, va anunciar segons les notes del Ple municipal, la proclamació de la Primera República —les Corts espanyoles ho havien fet un dia abans— amb el crit "tan caluroso como espontáneo de ¡Viva la República Democrática Federal!", respòs amb visques per la gent congregada a la plaça de la Vila. Solà era una persona de consens entre les diferents penyes polítiques dels cafès i camarilles del consistori, que comptava com a alcalde amb suport d'una part dels republicans i d'altres elements polítics, "haciendo dicho señor un sacrificio a requerimiento de muchos republicanos", com assenyala un article biogràfic de Baldomer Blanch a *El Eco de Badalona* de Festa Major de 1931. La Diputació Provincial de Barcelona, segons publicà el periòdic barceloní *La independencia. Diario republicano federal*, a

l'edició del 24 de febrer, preveia repartir a la milícia, d'entre altres localitats, de Badalona, 200 fusells; de la Sabadell, 300, i de de Barcelona, 1.200.

Cal incidir en el fet que les Corts, davant l'abdicació d'Amadeu I de Savoia, i fruit d'un acord de diferents sectors polítics, havien proclamat la I República amb Estanislau Figueres com a president del poder executiu, i que tot i ser ell republicà federal, no s'havia determinat cap articulació federal de l'Estat, tal com una part significativa del republicanisme reclamava des de Catalunya.

De seguida va haver-hi diverses discrepàncies en el camp republicà, entre partidaris d'un Estat unitari i els d'un Estat federal, i dins d'aquests últims, entre gradualistes i centralistes —primer consolidar la República— i intransigents i cantonalistes —ara és el moment—.

Aquestes divisions, a les portes d'un aixecament generalitzat dels carlins al Principat i en un context de crisi econòmica, derivaren en una crisi política empesa per l'acceleració del procés revolucionari exercida des de la pressió popular, que es va concretar en la proclamació de l'Estat Català, el 9 de març, per part de Baldomer Lostau a la Diputació de Barcelona. L'acció tenia un caire federalista i no prosperà com a projecte polític efectiu que incloïa les quatre províncies catalanes i les illes Balears, ja que el president del govern, Estanislau Figueres, i el cap de files del partit federal, Francesc Pi i Margall, intervingueren directament per convèncer els caps del moviment d'aturar-lo i salvar, així, la naixent República espanyola.

A Badalona, una vegada proclamada la I República, el Ple municipal va tractar, el 20 de febrer, l'organització del Batalló de Voluntaris de la República, i es va fer necessari un pressupost extraordinari per mantenir-lo i l'arribada de fusells des de capitania. La tasca

dels voluntaris seria defensar la vila —en sessions secretes i extraordinàries del Ple, el 9 de setembre i 2 de novembre de 1872, s’havien tractat dues comunicacions amenaçadores dels carlins d’atacar la població si no se satisfien les contribucions exigides; i al Ple del 13 de març es tractà sobre una nova demanda econòmica dels carlins—. Reprenent el Ple del 20 de febrer, la transcripció escrita cita els voluntaris com a “Voluntarios Republicanos Federales”, fet que ens aproxima a la voluntat, també, de defensa d’aquesta opció política.

L’article de Baldomer Blanch “Republicanos de antaño”, i l’article necrològic a *Juventud Rebelde* de 1918, situen Pau Bruguera Costa com el primer cap dels voluntaris republicans. Blanch explica com Bruguera, sindicalista de l’art fabril, va ser escollit per votació popular dels components del batalló com el seu cap, el 15 de juny de 1873. Els diumenges i festius impartia instrucció militar en un solar als afores del nucli urbà davant La Propagadora del Gas, on s’ubicaria dècades més tard la fàbrica de la Llauna “entre la del Sucre y la del señor Ysamat”. Els exercicis de les quatre companyies del seu batalló es convertien en un espectacle per als veïns, que acompanyaven després els voluntaris en un seguici pels carrers fins davant de les cases consistorials, on la gent responia “visca!” quan Bruguera cridava “Visca la República Federal!”. A proposta de Bruguera, l’espai on feien la instrucció va rebre el nom de *carrer de la República* el setembre de 1873. Tal com apareix al llibre de Margarida Abras, Montserrat Carreras i M. Dolors Nieto, *Tots els carrers de Badalona*, “quan anys després es prolongà, la via es denominà Sagunt en record de la ciutat que havia estat escenari del pronunciament dirigit per Martínez Campos en el transcurs del qual s’havia proclamat rei d’Espanya Alfons XII” (posant fi al període del Sexenni i de l’etapa de la I República).

La qüestió de la seguretat a la vila i les dificultats pressupostàries van ser dues qüestions candents a la política local. El Ple municipal del 3 d’abril tractà l’exposició de diferents veïns perquè l’Ajuntament confisqués l’església de Santa Maria i el convent de monges clarisses de la Providència adduint que “las iglesias son clubs políticos” que propugnaven les “ideas del absolutismo”; i proposaven convertir el convent en lloc d’instrucció dels voluntaris i guàrdies nocturns.

L’Ajuntament va decidir emprendre obres de fortificació a l’església de Santa Maria —que va ser confiscada, cosa que va generar fortes desavinences a la vila— per crear una posició de vigilància i de seguretat elevada des del turó d’en Rosés.

La lleva havia estat ràpida a moltes poblacions, però el subministrament d’armes i equips va resultar molt més lent. El Ple del 12 d’abril acordà col·locar una guàrdia de dos homes al campanar de Santa Maria per vigilar la vila i abordar de nou la necessitat d’una inversió extraordinària municipal per al manteniment dels voluntaris perquè la majoria eren obrers que no es podien proveir de l’equip.

El Ple del 8 de maig anuncià la dimissió d’Eudald Viladell, de la Capitania de la Milícia, i el del 23 de maig, la dimissió de Salvador Banús del càrrec interí de capità de Voluntaris, i Pau Bruguera va esdevenir el cap escollit per votació dels integrants d’aquesta força ciutadana.

Les dificultats organitzatives i de manteniment d’un escamot permanent i dels voluntaris van continuar fent-se evidents els mesos següents en els Plens municipals (a partir del 24 d’agost, amb Martí Guardiola a l’alcaldia, van passar-se les sessions als diumenges a la tarda “para no perjudicar a los concejales que son de oficio trabajadores”): el 7 de setembre s’informà de la

dimissió del capità del batalló, Joaquim Gallemí, que no podia combinar-s'ho amb la feina a la fàbrica del Cristall; el 19 d'octubre, va mostrar-se la preocupació perquè hi havia menys de vint persones de reten; i el 6 de novembre, es discutiren les irregularitats comptables de la força de vigilància comandada per Joaquim Grífol.

Cal anotar que l'amenaça del carlins, aprofitant la feblesa de la defensa armada local, va fer-se realitat quan, el juny de 1874, una partida militar va entrar a la vila i s'emportà segrestat l'alcalde Sebastià Badia Gibert i no l'alliberaren fins a rebre un quantió rescat.

Dirigent de les Tres Classes de Vapor

Després del Sexenni i abans del Congrés Obrer de Saragossa, trobem dues referències sindicals de Pau Brugueras. Una, com a president de la junta de les Tres Classes de Vapor, que signa un escrit publicat a *El Diluvio* el 30 d'octubre de 1879 en el qual desmenteix que les persones que demanen fons en nom dels obrers sense feina de Sant Andreu de Palomar siguin cap comissió autoritzada destinada als companys sense feina de les TCV. I una segona: un escrit conjunt d'Eudald Xuriguera, Pau Brugueras (ambdós vinculats a Badalona), Antoni Casulà, Miquel Teixidó, Antoni Vilà, publicat a *La Publicidad* i a *La Crónica de Cataluña. Periódico Liberal de Barcelona* el 16 de juliol de 1880, rebutant un article del *Diario Español* que recollia la seva bona relació —“buena amistad y cariñosa tolerancia”— com a representants dels obrers dedicats a la preparació, el teixit i la filatura de cotó (no ho citen, però són del sindicat les Tres Classes de Vapor), amb el capità general Luis de Prendergast, barrejant-los en un tot amb un conflicte obrer amb l'assalt violent a una fàbrica. Exposen

l'experiència del tracte amb el governador civil, Castor Ibáñez de Aldecoa, com tractava despectivament els representants obrers dient-los “socialistes” de forma despectiva i només repetia “la muletilla”: “libertad en la contratacion de las condiciones del trabajo entre patronos y obreros”, sense voler entendre el seu paper per fer respectar els pactes acordats entre patrons i obrers. Després d'uns episodis violents al carrer del Parlament, el general Martínez Campos, capità general de Catalunya, va interessar-se per escoltar els obrers i així va arreglar-se —afirmen els signants— sense cap pertorbació, una vaga general a Badalona. La mateixa política va mantenir el general Blanco i es van poder solucionar les vagues de Sant Andreu del Palomar i de Torelló, i el general Prendergast, tot i el període de crisi latent en el sector cotoner, va poder veure la resolució de les vagues a Caldes i una de parcial a Badalona. Defensen, doncs, de l'actuació a capitania del general Prendergast, “el espíritu político de la escuela á que pertenece, es decir, el respeto, la deferencia, la cortesía que ha tenido con nosotros, igual á la que tenia con toda persona que á su autoridad se acercaba” per tal d'harmonitzar interessos i assegurar la tranquil·litat pública a Catalunya, com conclouien els signants.

Coneixem que Pau Brugueras va assistir al Congrés Social de València el 1883 (el periodista Luis Morote ho assenyala en un article amb trets biogràfics de Brugueras com a líder sindical), i justament coneixem com el 14 d'octubre, segons publica *El Eco de Badalona* el dia abans, se celebraria al Teatre Badalonès una reunió convocada per les juntes de les Tres Classes de Vapor de les seccions badalonines de telers a mà, corders, fusters, antiga de paletes, vidriers i talladors perquè els delegats que havien assistit al congrés de València expliquessin els assumptes presentats i aprovats, i també perquè es tractés “el pensamiento que tienen la juntas de procurar para la formación de un Ateneo

libre instructivo para las clases obreras” (embrió de l’Ateneu Obrer de Badalona que va obrir el 1884).

Una darrera referència coneguda com a dirigent de la Federació de les Tres Classes de Vapor, la trobem en un escrit conjunt de la direcció del sindicat, on també hi són els badalonins Eudald Xuriguera i Sebastià Cots, de suport a *El Obrero* en la seves continuades polèmiques amb *El Socialista*, òrgan del PSOE, tal com publicà el diari *El Motín* el 30 de gener de 1890.

Les vagues de Manresa

Els anys noranta Brugueras adquireix un major protagonisme públic en l'àmbit sindical com a representant enviat per la Federació de les TCV en les vagues de Manresa de 1890. Miquel Izard a *Industrialización y obrerismo* analitzà la força que podia desenvolupar el sindicat de les TCV en un moment determinat. La qüestió és que va esdevenir un dels conflictes més seriosos de tota la dècada, com assenyala Àngel Duarte a *El republicanisme català a la fi del segle XIX*. Les vagues van tenir dues fases ben diferenciades. Entre el mes de març i abril, la primera aconseguí la solidaritat obrera arreu de Catalunya i uns acords beneficiosos en les tarifes de preus proposades pels representats obrers. Les condicions de treball dels obrers de Manresa i l'Alt Llobregat eren molt pitjors que a les fàbriques cotoneres del pla. És el moment en el qual, el dirigent de la Federació, en contacte amb els dirigents sindicals del Bages, Pau Brugueras, és qualificat pel periòdic federal manresà *La Montaña*, a l'edició del 30 de març, com “el Wasington de los obreros de Manresa”. Ara bé, la intervenció dels representants del govern perquè s'arribés a un acord va ser decisiva, (Brugueras col·laborà amb les autoritats i, per exemple, com recollí *La Publicidad* el 27 d'abril, participà en la recepció

municipal al governador civil i va intervenir des del balcó de la Casa de la Vila per demanar ordre i prudència als obrers). Els acords, però, passada la primera jornada del Primer de Maig, no van ser respectats pels empresaris i pel juliol, amb l'ascens al govern dels conservadors (*La Publicidad* l'1 de juliol recull com Brugueras, en un discurs, avisà que els fabricants esperaven l'arribada d'un altre govern i un altre general Zapatero, duríssim repressor de la vaga general de 1855), el conflicte es revitalitzà amb provocacions per part dels industrials, cosa que va generar una vaga general a la ciutat i la solidaritat de la Catalunya popular. Però a mesura que el conflicte es desenvolupà i les tensions amb l'empresariat augmentaren sense aconseguir millores, els elements radicals agafaren volada en detriment de la moderació (la segona vaga es tancà amb un fracàs obrer per la seva precipitació, desunió i una tàctica solidària adient). Miquel Izard incidí, respecte a les TCV, “éstas dos huelgas fueron en realidad su canto de cisne, ya que inmediatamente empezó a declinar con gran rapidez, en contradicción con el auge alcanzado”.

El Imparcial. *Diario liberal* de Madrid, el 25 de juliol, publicà que s'havien entrevistat els representants obrers, Brugueras i Blavia, amb l'alcalde de Manresa, per lliurar-li les bases d'un acord amb els fabricants: que reconeguessin l'associació obrera, respectessin la tarifa acordada i readmetessin els obrers acomiadats. Tanmateix, el rotatiu creu que aquesta proposta serà rebutjada pels fabricants.

El diari *El Barcelonès*. *Diario liberal*, el 30 de juliol, qualifica Brugueras com “incansable propagandista obrero”, i explica que, en tornar de Cardona a Súria amb el president de les TCV de Súria, Modest Casanovas, aquest va ser detingut pels mossos d'esquadra. Brugueras i Canals (a) *Moreno*, tot i les advertències dels policies, en veure el jove pres i lligat de mans, l'acompanyaren en el trajecte fins a la presó, cridant, sobretot Brugueras, que

aquell noi “era un honrado y digno trabajador”. Aquella mateixa tarda, Brugueras va reunir-se “con los cinteros de algodón en el domicilio donde se hallan constituidos en sociedad, y les alentó una vez mas persistieran en su actitud huelguista pero pacífica”. En una reunió matinal a l’Ateneu Obrer de Manresa, que va ser doble per la gran afluència d’assistents, i en la qual es van repetir les intervencions, entre els oradors, Brugueras exposà la seva experiència en la direcció d’una vaga a Sant Andreu de Palomar que va mantenir-se durant nou mesos com a exemple per reeixir en les reivindicacions, insistint que calia continuar sense pertorbacions per part dels obrers. Ara bé, en el mateix article s’anunciaven noves reunions obreres per si calia emprendre “una nueva linea de resistencia en virtud del nuevo sesgo que el asunto ha tomado y puede tomar en lo sucesivo”.

Luis Morote, a l’article abans citat d’*El Liberal* del 20 d’abril de 1891, a l’apartat “Províncias” i amb el títol “Manresa”, procura explicar des del seu periodisme compromès, quina ha estat i és la situació política i social que es viu a Manresa. I ho fa a partir de la referència d’un article escrit per Ignasi Perramon a *La Montaña*, de Manresa, i conversant directament amb Pau Brugueras i un altre obrer no identificat amb nom i cognom, al centre obrer. Primer posa en antecedents els lectors informant de les vagues que s’havien desenvolupat uns mesos abans, el maig i el juliol de 1890, d’una durada d’un mes cadascuna a Manresa, i que havien afectat sobretot una gran proporció de treballadores, unes 3.500 obreres fabrils.

L’article de Morote pren com a font d’anàlisi l’article “¿Qué haran los obreros el 1º de Mayo?”, d’Ignasi Perramon i Mer (es trobava també entre els signants, “Ignacio Perramon, barbero”, de l’escrit de protesta contra la prohibició del Congrés obrer de l’AIT a

Saragossa el 1872), publicat el diumenge anterior a *La Montaña*, periòdic federal de Manresa. Hi destaquen una sèrie de paràgrafs en què Perramon recorda la vigència de la Llei del treball de les Corts republicanes de 1873, però tanmateix: “¿quién se encarga de hacerla cumplir? Nadie”; es critica com a font d’inestabilitat social la intransigència patronal i s’incideix en el fet que “tanto las horas de jornada como los salarios están fijados por tarifas combinadas entre patronos y obreros. Las reclamaciones, los pleitos de trabajo ó de jornal, se dirimen por una especie de comite que reside en Barcelona”, i finalment carrega contra la concepció redemptorista d’una vaga permanent revolucionària el Primer de Maig, i recolza el suport possibilista dels obrers en una doble direcció: a reivindicacions de millores laborals que puguin ser acordades i els republicans en les properes eleccions municipals. Morote afirma que “no es ésta una opinión personal y aislada”, i a continuació pren com a font informativa persones que havien estat al capdavant de la darrera onada de vagues. Cita primer de tot Pau Brugueras, “jefe de las últimas huelgas”: “un hombre de significación y de historia. Ha asistido desde el año 71 a todos los congresos obreros. Habla bien y tiene mucha influencia sobre sus compañeros”, segons diu d’ell. El pren com a exemple dels representants obrers “instruidisimos, poseen un sentido claro de sus deberes como ciudadanos y son ante todo y sobre todo republicanos”. Reproduint converses que escoltà al centre obrer de Brugueras i també d’un altre líder obrer no identificat, fa palès les opinions contràries a les tupinades electorals del sistema polític de la Restauració que marginaven el suport als republicans, i criticava el partit liberal liderat per Sagasta i el partit conservador, com en el cas de la província de Barcelona, en què el polític Manel Planas i Casals, figura visible del caciquisme, es vanagloriava al congrés del gran suport al partit conservador.

Morote destaca com Brugueras “fue en compañía de Roca Galés, Pamies y Caparró, representando á de los obreros catalanes al Congreso Social de Valencia”, i com està, amb Ignasi Perramon, en contacte directe amb *El Obrero, Revista social*, de Barcelona, òrgan del sindicat de les Tres Classes de Vapor (TCV), i emprant les pròpies paraules de Brugueras, caracteritza el seu socialisme possibilista: “como el mismo dice pertenece al elemento conservador del partido socialista”. D’aquestes dades es pot desprendre com Perramon i Brugueras es troben alineats conjunturalment amb els plantejaments moderats del socialisme republicà propugnat per Joan Salas Anton des del Partit republicà centralista (partidari del lideratge de Nicolás Salmerón), fundat el 1887-1888; i de l’“altament simpàtic” reformisme social de l’anomenat *Partit Socialista Oportunista* (influenciat per les idees de Paul Brousse, que havia residit a Barcelona fugint de la repressió contra la Comuna de París), liderat per Josep Pàmies des de la seva fundació el 1890, fins a la seva mort el 1895, partit que va deixar de ser operatiu un any més tard. El badaloní Eudald Xuriguera, sindicalista de les TCV, també era un dels representants del partit (assistí al Congrés Socialista Possibilista de París, alternatiu al marxisme socialista de la II Internacional, el 1889). L’any 1891, el socialisme oportunista feia una crida a votar els partits republicans. Ara bé, les tensions internes dins del partit, i rupturistes a les TCV, per la via proposada de col·laboració amb els empresaris; les contínues polèmiques amb el PSOE; i els recels més immediats a l’opció interclassista amb els partits republicans; van impedir que quallés aquesta opció revisionista del socialisme català. Tanmateix, els anys 1890-1893 són de revifalla obrerista, i coincideixen amb un dels moments de projecció del republicanisme i d’un procés unitari que culminarà en la Unió Republicana i el seu èxit electoral a les legislatives de març de

1893, en que aconseguí la politització de la ciutadania. Un triomf efímer per les maniobres dels liberals dinàstics en posposar les eleccions municipals i en aflorar ben aviat les divisions entre les opcions republicanes (per la composició social heterogènia, la rivalitat de lideratges i la separació entre partidaris de la participació institucional i del retraïment).

La peça periodística de Morote finalment transcriu una anècdota que explica el propi Brugueras sobre la seva punyent manera d’actuar: en certa ocasió al capdavant d’uns manifestants havia anat a veure el governador civil i aquest va etzibar-li despectivament que era un “burgués”, aleshores “en Pau le contestó: Señor, siento que usted crea que solo son obreros los que trabajan manualmente, el trabajo de la inteligencia es también un trabajo, por eso le respetaba yo á usted”.

La resposta de com quedaren els obrers després de la segona tongada vaguista ens la proporciona *La Publicidad* el dia 1 de maig de 1891. La peça periodística assenyala “el desastroso fin de la huelga anterior” i la separació existent entre els obrers del Centre Local obrer de Manresa i els sindicalistes de les TCV, que es van unir, però, en la reivindicació del Primer de Maig d’aquell any.

Així, *El Heraldo de Madrid* del 29 d’abril de 1891 informà que la nit anterior s’havien reunit a l’Ateneu Obrer de Manresa els obrers de les TCV, amb la presidència de Brugueras i Josep Julianos. Acordaren que una comissió demanés als fabricants fer festa el proper Primer de Maig, si ho denegaven demanaven igualment als treballadors que no assistissin a la feina. La columna periodística recull en darrer terme la disparitat d’opinions dels obrers manresans sobre la conveniència de fer vaga. L’esgotament, la divisió sindical i la precarietat per les vagues no reeixides per l’actitud dura dels industrials ben segur devien afectar, i força.

El trànsit cap a la unitat republicana

En el pla polític, coneixem que Brugueras presidia el comitè badaloní dels republicans federals orgànics (Pau Brugueras, president; Ramon Viza, secretari; Juan Mauri, Juan Castañé, Juan Julià, Sebastià Cots) i formava part del comitè provincial segons *Las Dominicales del Libre Pensamiento* del 17 de gener de 1886. A partir de 1890 tornem a trobar-lo en diferents activitats públiques de caire polític. D'aquesta darrera etapa, llegim a *El Eco de Badalona* del 3 d'octubre de 1891, que Bruguera forma part del Comitè Republicà Democràtic Orgànic (partit federal orgànic que havia fundat Estanislau Figueres); i fent palès el pas d'una part dels federals catalans al Partit Republicà Centralista liderat per Nicolás Salmeron, comptem amb dues referències de premsa: a *El Eco de Badalona* del 9 de gener de 1892, surt citat Pau Brugueras Costa com a vocal de la Junta Municipal del Centre Republicà Centralista de Badalona en un acte organitzat al local de les Tres Classes de Vapor (c/Lleó, 29); i a *El Eco de Badalona* del 13 de febrer del mateix any, l'aleshores president del Centre Republicà Centralista de Badalona, Sebastià Cots i Puigbó, també procedent dels federals orgànics i dirigent de les TCV, en un discurs commemoratiu de la I República, es declarà deixeble de Pau Brugueras i de Ramon Viza (sindicalistes de les TCV i abans del partit federal orgànic). A *La Publicidad* del 16 de febrer llegim com Pau Brugueras “con su elocuencia persuasiva y pintoresca que les caracteriza” és el primer orador d'un míting republicà unitari a Monistrol de Montserrat, juntament amb Joan Salas Anton (cooperativista i polític) i Emili Junoy (periodista i polític). El mateix any 1892, trobem una notícia a *Las Dominicales del Libre Pensamiento* del 7 d'octubre, sobre una entesa dels republicans badalonins per tal de designar Gaietà Freixa i Comas (deixeble del mestre Feliu i Vegués; durant la II República serà

successivament governador civil de Lleida i després de Tarragona) com a representant local al Congrés Universal de Lliurepensadors de Madrid. Li donaren suport el Comitè i el Casino Republicà Progressista, el Comitè Republicà Centralista, la Reunió Evangèlica Familiar, el Comitè i el Centre Republicà Federalista, i entre els subscriptors de *Las Dominicales*, Pau Brugueras.

Finalment trobem Pau Brugueras a *El Eco de Badalona* del 25 de febrer de 1893, en un banquet de celebració de la República (la I República) al Centre Republicà Centralista, on va fer un discurs elogiant la necessitat d'una veritable unitat republicana “sinó tras un triunfo republicano se volvería a otro 1873 con carlistas a la montaña, cantonales en el llano...”, brindant en darrer terme per Garibaldi i Gambetta. Com anteriorment hem anotat, la unitat republicana no va reeixir electoralment i les divisions entre les faccions republicanes continuaren, si bé l'experiència organitzativa permetria com a bagatge persistir-hi. Així, trobem Brugueras signant un escrit de suport al diputat Josep Lletget i Sardà en nom del Comitè de Fusió Republicana de Badalona aparegut a *La Publicidad* el 26 d'agost de 1899; i l'any 1900, en una comissió provincial de Fusió Republicana de Barcelona (la primera junta correspon al juny de 1897), com informà *La Publicidad* el 18 i el 20 de gener i *Las Dominicales del Libre Pensamiento* del dia 25.

Brugueras enterrat al cementiri laic

A Badalona, el 15 de juny de 1918, el setmanari republicà radical *Juventud Rebelde* informà de la defunció de “Pau Bruguera Costa”, i el seu enterrament laic al cementiri lliure de la ciutat, en un nínxol del Grup Anticlerical Benèfic al qual estava afiliat (entre d'altres, el sindicalista Joan Peiró també formava part d'aquesta associació badalonina). El ritualisme civil “feia possible

Pau Brugueras amb joves sindicalistes badalonins per Toni Benages extret de Jordi Albaladejo, Toni Benages. *La càrrega*, pàg. 23.

la visualització pública i periòdica d'una comunitat alternativa a la catòlica" a més de permetre una actuació transversal i inclusiva de diferents faccions del moviment lliurepensador, ens explica Albert Palà a *Viure l'anticlericalisme. Una història cultural del lliure pensament català (1868-1923)*.

Sobre el seu nét per via materna, Joan Serret Bruguera, segons les dades biogràfiques de Margarida Abras al llibre *Els cementiris de Badalona*, va néixer el 1899 i es relacionà amb les societats corals i amb el moviment cooperativista, milità a la CNT i fou membre del Comitè Regional. Fou enterrat en un acte civil a Badalona l'any 1969.

Un apunt de Brugueras sobre la casa Cros

En el seu llibre de records, Joan Manent anotà les paraules que més d'una vegada havia dit sobre la fàbrica Cros, la fàbrica més gran i amb més treballadors de Badalona, en Bruguera(s):

"Veus, el poble de Badalona va tenir la mala sort, l'any 1846, que li toqués la loteria, sense que ni tan sols hagués adquirit cap participació, pel fet que, en el seu terme municipal, s'implantés la fàbrica de productes químics que un francès anomenat Cros va tenir la pensada de portar-nos!".

Ho deia perquè a l'empresa química Cros s'havien registrat diferents vagues i conflictes obrers reivindicant millores en les condicions de treball i salarials que havien xocat amb la posició intransigent, amb acomiadaments i la contractació d'esquirols per part de la direcció. El ressentiment era profund, i el 8 juliol de 1909, Amadeu Cros (fill), va ser ferit de consideració en un atemptat a l'estació de tren de Badalona pels disparats d'un exempleat acomiadat de l'empresa. El punt culminant de l'època, però, no el

va veure Brugueras, difunt un parell de mesos abans: de la vaga a Can Cros a l'estiu de 1918 i del tràgic episodi del 26 d'agost, quan la Guàrdia Civil disparà els seus màusers directament a una manifestació obrera a la plaça de la Vila amb el resultat de quatre morts i una trentena de ferits.

L'empresa química Cros va ser creada a Sants el 1817 per Francesc Cros i Despuis, originari de Montpeller i vingut a Catalunya no se sap del cert si per raons polítiques després de la caiguda de Napoleó. El fill de Francesc, Joan Francesc Cros, va heretar el negoci familiar, i després ho féu Amadeu Cros.

Amadeu traslladà la producció a Badalona el 1875, en una àmplia zona on poder fer créixer les instal·lacions, ben comunicada per via fèrria, per on rebre primeres matèries i carregar la producció; en un solar econòmic del sorral (al *carrer del Carril*, des de 1899 *carrer d'Eduard Maristany*, entre els actuals barris del Gorg i la Mora, on hi ha el port de Badalona) i amb mà d'obra abundant que arribava atreta pel desenvolupament industrial a la vila, que obtindria el títol de ciutat el 1897.

Can Cros produïa àcid sulfúric, base dels àcids clorhídric, nítric i acètic, i també sulfat de coure i ferro, així com diversos productes destinats a altres indústries, i fertilitzants que, pels bons resultats comercials en el mercat agrícola espanyol, a la modernització del qual van contribuir, es convertiren en el principal producte de l'empresa. La fase expansiva del negoci va reflectir-se en la conversió en Societat Anònima el 1904, amb Amadeu com a soci principal i president del Consell d'Administració.

Si bé el record de Brugueras no s'ajusta cronològicament a l'any del trasllat de la fàbrica Cros a Badalona, la data de 1846 podria ser un error de transcripció del propi Manent en lloc de 1876, quan la fàbrica estava arrancant a Badalona, i poc temps després

de finalitzar el període del Sexenni Democràtic en què Brugueras va tenir un cert protagonisme polític i social.

Anecdòticament l'any 1846 té proximitat temporal amb un episodi que va patir l'empresari Joan Francesc Cros amb altres quatre veïns de Sants, l'abril de 1848, quan foren segrestats per uns malfactors al cafè de Can Baldiri d'aquella població, i amagats en espera de rescat en un pou d'una casa de Badalona, al número 28 del carrer de Busquets, avui d'Agustí Montal. El cas va generar molt rebombori en una època de crisi en què tenia lloc la Segona Guerra Carlina, també coneguda com la Guerra dels Matiners. Els segrestadors van ser, finalment, detinguts i van ser coneguts popularment com *els lladres del pou*. Tres d'ells van ser executats a garrot vil —a la forca, segons altres fonts— al sorral de Baix a mar, on avui hi ha el Cor de Marina.

Fonts

Fonts primàries

AHBDN. Fons municipal. Administració General. Actes Municipals. Llibre 793.

Hemeroteca

Prensa local de Badalona: *El Eco de Badalona*; *Juventud Rebelde*.

Prensa general barcelonina: *El Barcelonès*, *Diario liberal*, *La Crónica de Cataluña*, *Periódico Liberal de Barcelona*, *La Federación*, *La Independencia*, *La Montaña (Manresa)*, *La Publicidad*, *El Sancho, gobernador: diario político, literario, industrial y mercantil*.

Prensa general madrilenya: *Las Dominicales del Libre Pensamiento*, *El Heraldo de Madrid*, *El Imparcial*, *Diario liberal*, *El Liberal*, *El Motín*.

Bibliografia

ABRAS, Margarida. *Els cementiris de Badalona*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1998.

ABRAS, Margarida; Carreras, Montserrat; Nieto, M. Dolors. *Tots els carrers de Badalona*. Badalona: Museu de Badalona i Consorci per la Normalització Lingüística, 2003.

ALBALADEJO, Jordi; Benages, Toni. *La càrrega. Els fets de Badalona del 26 d'agost de 1918*. Badalona: Museu de Badalona, 2018.

ALBALADEJO, Jordi; ZAMBRANA, Joan. *Inicis d'un sindicalista llibertari. Joan Peiró a Badalona (1905-1920)*. Badalona: Edicions Fet a mà, 2005.

DUARTE, Àngel. *El Republicanisme català a la fi del segle XIX*. Vic: Eumo Editorial, 1987.

IZARD, Miguel. *Industrialización y obrerismo. La Tres Clases de Vapor (1869-1913)*. Barcelona: Ariel, 1973.

FERRANDO, Emili. *De la repressió a l'oblit. Classe obrera i moviment obrer a Badalona (1835-2000)*. Badalona: Gràfiques Jou SL-Artes Gráficas VF, 2010.

MANENT, Joan. *Records d'un sindicalista llibertari català. 1916-1943*. París: Edicions Catalanes de París, 1976.

MARTÍNEZ DE SAS, María Teresa; PAGÈS I BLANCH, Pelai; *Diccionari biogràfic del moviment obrer del Països Catalans*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

PALÀ, Albert. *Viure l'anticlericalisme. Una història cultural del lliure pensament català (1868-1923)*. Catarroja: Editorial Afers, 2018.

PERRAMON, Montserrat. "Les vagues del 1890 a Manresa", a *Revista Dovella. Centre d'Estudis del Bages*, núm. 35, 1990.

